

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

Organization Management to Preserve Dhamma Teaching Model
of the Buddhist Monks in Northeast Thailand Influencing to Thai Society

โดย

ผศ.บรรจง โสดาดี

ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, ผศ.ดร.

ผศ.ดร.ธนู ศรีทอง

ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2556

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610655020

รายงานการวิจัย

เรื่อง

การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

Organization Management to Preserve Dhamma Teaching Model
of the Buddhist Monks in Northeast Thailand Influencing Thai Society

โดย

ผศ.บรรจง โสดาดี

ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, ผศ.ดร.

ผศ.ดร.ธนู ศรีทอง

ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. 2556

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610655020

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Organization Management to Preserve Dhamma Teaching Model
of the Buddhist Monks in Northeast Thailand Influencing Thai Society

By

Asst Prof. Banchong Sodadee

Asst. Prof. Dr. Taweesak Tongthipha

Phrakhru Pariyatvisutthikhun, Asst. Prof. Dr.

Asst Prof. Dr. Thanoo Srithong

Dr. Thanarat Sa-ard-iam

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

B.E.2556

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610655020

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย:	การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย
ผู้วิจัย	ผศ.บรรจง โสดาดี, ผศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, ผศ.ดร., ผศ.ดร.ธนู ศรีทอง, ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม
ส่วนงาน:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ปีงบประมาณ:	2556
ทุนอุดหนุนการวิจัย:	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบวิธีการสอนธรรมและการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่อกุศลสุภทโท ระเบียบวิธีวิจัยเน้นข้อมูลเอกสารวิชาการและข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ตีความ อธิบาย สรุปเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

พัฒนาการพระพุทธศาสนาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสมัยปัจจุบัน มีรูปแบบและวิธีสอนธรรม 5 รูปแบบ คือ รูปแบบการจาริก รูปแบบสถาบันวัด รูปแบบมุขปาฐะ และรูปแบบสถาบันการศึกษา ใช้วิธีสอนแบบอุเทศ โอวาท และอนุศาสน์ ภายใต้โครงสร้างการบริหารองค์กรเชิงหน้าที่ ส่วนรูปแบบและวิธีสอนธรรมของไทย กำหนดได้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบวัฒนธรรมประเพณี รูปแบบสถาบันวัด และรูปแบบจาริกธุดงค์ ใช้วิธีสอนแบบปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เทศนา บรรยาย ถอดบท อบรม สั่งสอน ฯลฯ ภายใต้การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์โดยรัฐ บนพื้นฐานพระธรรมวินัย และพระราชบัญญัติแห่งคณะสงฆ์ไทย

หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน เป็นพระนักปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์ พระธรรมอาจารย์ ที่เคร่งขรึมจริงจัง เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนทั่วไป ผลិតลูกศิษย์ที่มีความสามารถ เช่น หลวงปู่ดูลย์ อตุโล หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร หลวงพ่อกุศลสุภทโท เป็นต้น และมีผลงานเอกสารที่ศิษย์รวบรวมขึ้นเพื่อเป็นอาจารย์บูชาจำนวนมาก รูปแบบและวิธีสอนของท่าน ได้แก่ รูปแบบวัฒนธรรมประเพณี แบบจาริกธุดงค์ และแบบสำนักปฏิบัติวัดป่า ใช้วิธีสอนแบบปาฐกปฏิบัติ เข้มงวดในพระวินัย ให้โอวาท เทศนา อบรมสั่งสอน ฯลฯ มีการบริหารจัดการองค์กรบนพื้นฐานพระธรรมวินัยที่เคร่งครัด วัดป่าโยธาประสิทธิ์และวัดบ้านฉะเชิง (ป่าโคกหม่อน) ยึดการบริหารจัดการตามแนวหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย ประยุกต์รูปแบบและวิธีสอนธรรมให้เหมาะสมกับกาลสมัย สามารถตอบสนองความต้องการทางศาสนาในขั้นพื้นฐาน และสร้างศรัทธาแก่ประชาชนได้กว้างขวาง

หลวงพ่ocha สุภโท เป็นพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน เช่นเดียวกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ผู้เป็นอาจารย์ ท่านมีลูกศิษย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีความรู้ความสามารถสูง เช่น หลวงปู่สี สิริญาโณ พระราชภาวนาวิกรม พระราชสุเมธาจารย์ พระภาวนาวิเทศ พระอาจารย์ชยสาโร เป็นต้น และมีผลงานเอกสารที่ถูกรวบรวมขึ้นโดยศิษย์อีกจำนวนมาก รูปแบบและวิธีสอนของท่าน ได้แก่ รูปแบบวัฒนธรรมประเพณี และแบบวิปัสสนาภาวนา เน้นปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของหลวงปู่มั่น โดยจัดโครงสร้างทางกายภาพให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติป่า สะอาด สงบ วิเวก เป็นร่มฉัตรสถาน เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา เกื้อกูลการปฏิบัติ เคร่งครัดในวินัย มีการบริหารจัดการองค์กรตามโครงสร้างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทยบนพื้นฐานแห่งพระวินัย เน้นกระบวนการแห่งสังฆะ สร้างระบบเครือข่ายเชื่อมโยงสาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศได้อย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ วัดโพธิ์ศรีและวัดป่าสันติธรรม เป็นวัดในสาขาหนองป่าพงที่ยึดระเบียบแบบแผนตามแนวหลวงพ่ocha สุภโท ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย จนเป็นที่เชื่อถือของประชาชนโดยทั่วไป

คำหลัก: การบริหารจัดการองค์กร, รูปแบบและวิธีการสอนธรรม, พระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน

Thesis Title: Organization Management to Preserve Dhamma Teaching Model of the Buddhist Monks in Northeast Thailand Influencing Thai Society

Researchers: Asst. Prof.Banchong Sodadee
Asst. Prof.Dr.Taweesak Tongthiphya
Phrakhru Pariyatvisutthikhun, Asst. Prof.Dr.
Asst Prof.Dr.Thanoo Srithong
Dr.Thanarat Sa-ard-iam

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus

Fiscal Year: 2556/2013

Research Scholarship Sponsor: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The research objectives are to study the Dhamma teaching model and management of Thai monastic organization according to the guidelines of Luang Pu Man Bhuritatto and Luang Por Cha Suphatho. The research was a qualitative research. The research methodology, mainly focused on document and field studies, then analyzed, synthesized, interpreted, described, and summarized by description.

The results were found as follows:

There had been four typical models of Dhamma teaching in Buddhism, i.e. wanderer model, monastic institution model, oral tradition model, and educational institution model by using illustration, exhortation, and instruction which were under the functional enterprise management. And there were three Dhamma teaching models of Thai Buddhist monks, i.e. traditional and cultural model, monastic institution model, and a model of going for austere practice by using the methods of daily life practice, Dhamma teaching, cultivating, training, and lecture, etc. which were under the Sangha administration, Dhamma-Vinaya, and Thai Sangha Administration Acts.

Luang Poo Mun Bhuritatto was a northeastern monk, a meditation master, and austere in Dhamma practice, influenced to the followers' faith. Luang Poo Mun Bhuritatto had created well-known disciples such as Lungpoo Dool Atulo, Lung Poo Singh

Khantayagamo, Loung Por Viriyang Sirindharo, and Luang Por Cha Supaddho, etc. His style and method of teaching were the Dutanga tradition (austere practice's form and the Forest Temple practice model), by using a practical approach, being strictly in disciplines, obedience, sermon, teaching, etc. Organizational management was based on strict disciplines. There was an application of the style and method of teaching to be suitable for modern times, and able to light basic religious needs and build up faith among the people.

Luang Por Cha Supaddho was a northeastern monk influenced the deep faith of people as well as Luang Poo Mun Bhuritatto who was his teacher. He had disciples, both Thai and foreigners with high knowledge such as Luang Poo Sri Siriyano, Phrarajabhavanavikrom, Phrarajasumedhachan, Phrabhavanavides, and ven. Jayasaro etc. There were a lot of documents that had been collected by his disciples. Luang Por Cha Supaddho's styles and methods of teaching were traditional and cultural style, and insight meditation style focusing on the rules of Luang Pu Mun Bhuritatto by organizing physical structures in harmony with nature, cleanness, peace, solitude, advantageous conditions, suitable for prayer supportive practice strictly in disciplines. The organization management was in accordance with the Thai Sangha Act structure based on disciplines, emphasized on the Sangha's process, created a network to connect branches both in Thailand and abroad efficiently. Wat Bhosri and Wat Pasantidhamma were the branches of Wat Nong Pah Pong which was in accordance the traditional rules of the Phra Luang Por Cha Supaddho, applied suitably to modern times, and being faithful to the general people.

Keywords: Organization Management, Dhamma Teaching Model and Method, the Buddhist Monks in Northeast Thailand Influencing to Thai Society.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออํารงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” สำเร็จลุล่วงด้วยดีก็ด้วยอาศัยความร่วมมือและได้รับช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ดังที่คณะผู้วิจัยขอนำมากล่าวถึงต่อไปนี้ คณะผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้ให้การสนับสนุนทั้งด้านความคิด ด้านการปฏิบัติรวบรวมข้อมูล และด้านอุปกรณ์ดำเนินการวิจัย ผู้อำนวยการ และเจ้าหน้าที่ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ให้การสนับสนุนงบประมาณ และช่วยตรวจรูปแบบการวิจัย ตลอดถึงผู้ทรงคุณวุฒิที่เมตตาให้คำปรึกษา คำแนะนำ และข้อคิดเห็นในแง่มุมต่างๆ ตลอดถึงตรวจสอบเครื่องมือในการวิจัย

ขอขอบพระคุณ พระศรีวิสุทธิคุณ ผศ.ดร., พระราชวิสุทธิมนี หลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย พระครูสุทธิวิโมกษ์ พระครูโสภณธรรมรังสี พระครูโพธิสิริวัตร พระอธิการบุญร่วม ปภาภโร พระมหาสุณา สุทญาโณ พระสำเร็จ โกวิทอ แมชีตท กระแส ดร.ประมวล เพ็งจันทร์ ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย ผศ.กฤษนันท์ แสงมาศ ดร.ยโสธารา ศิริประภากร นายบุญรอด เมืองแก้ว นางเพ็ญชื่น สุวรรณวงศ์ ที่เอื้อเฟื้อทั้งข้อมูลและสถานที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านที่กล่าวมา ตลอดถึงผู้มีส่วนร่วมทุกท่านที่มีได้กล่าวถึงไว้ ณ โอกาสนี้เป็นอย่างสูง

ผศ.บรรจง โสดาดีและคณะ

25 มีนาคม 2561

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์ย่อ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
1.3 ปัญหาการวิจัย	7
1.4 ขอบเขตการวิจัย	7
1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย.....	7
1.6 ทบทวนเอกสารงานวิจัย	8
1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย.....	12
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	14
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	15
2.1 แนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารองค์กรสงฆ์ไทย	15
2.1.1 รูปแบบ วิธีสอน และการบริหารองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล	15
2.1.2 รูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย	21
2.1.3 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย.....	27
2.2 แนวคิด รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรตามแนวหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต	31
2.2.1 ประวัติและผลงานหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต.....	31
2.2.2 รูปแบบและวิธีสอนของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต.....	34
2.2.3 การบริหารจัดการองค์กรของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต	38
2.2.4 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าโยธาประสิทธิ์	41
2.2.5 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดบ้านเนินง(ป่าโคกหมอน).....	47
2.3 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวหลวงพ่อชา สุภทฺโท.....	51
2.3.1 ประวัติและผลงานหลวงพ่อชา สุภทฺโท.....	51
2.3.2 รูปแบบและวิธีสอนธรรมของหลวงพ่อชา สุภทฺโท.....	53

2.3.3	รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรของหลวงพ่ocha สุภทโท	55
2.3.4	รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดโพธิ์ศรี.....	58
2.3.5	รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าสันติธรรม	62
2.4	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	65
2.4.1	งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอนในพระพุทธศาสนา.....	65
2.4.2	งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารองค์กรในพระพุทธศาสนา.....	66
2.4.3	งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอน การบริหารองค์กรของปุ่นและหลวงพ่ocha	66
บทที่ 3	วิธีดำเนินการวิจัย.....	69
3.1	รูปแบบการวิจัย.....	69
3.2	พื้นที่การวิจัย	69
3.3	เครื่องมือการวิจัย	70
3.4	การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย	71
3.5	การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย	72
3.6	สรุปกระบวนการวิจัย	73
บทที่ 4	ผลการศึกษาวิจัย.....	75
4.1	การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย	75
4.1.1	แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอน และการบริหารองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล	75
4.1.2	รูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย	77
4.1.3	การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย.....	78
4.2	การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงพ่ocha สุภทโท	81
4.2.1	ประวัติและผลงาน.....	81
4.2.2	รูปแบบและวิธีสอน	82
4.2.3	การบริหารจัดการองค์กร.....	83
4.2.4	รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าโยธาประสิทธิ์	85
4.2.5	รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดบ้านเนินยง (ป่าโคกหม่อน).....	87
4.3	การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางของหลวงพ่ocha สุภทโท	88
4.3.1	ประวัติและผลงาน.....	88
4.3.2	รูปแบบและวิธีสอน	89
4.3.3	การบริหารจัดการองค์กร.....	90
4.3.4	รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดโพธิ์ศรี.....	91
4.3.5	รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าสันติธรรม.....	92
4.4	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	93

4.4.1 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์เพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมสมัยพุทธกาล.....	93
4.4.2 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย	94
4.4.3 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต	95
4.4.4 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงพ่ocha สุภทฺโท..	96
บทที่ 5 สรุป และข้อเสนอแนะ.....	99
5.1 สรุปผลการศึกษา.....	99
5.1.1 ความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขอบเขตและวิธีการวิจัย.....	99
5.1.2 ผลการวิจัย	101
5.2 อภิปรายผล	110
5.3 ข้อเสนอแนะ	112
5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงการนำไปใช้	112
5.3.2 ข้อเสนอแนะการทำวิจัย	112
บรรณานุกรม	113
ภาคผนวก	119
ภาคผนวก ก. บทความวิจัย.....	119
ภาคผนวก ข. กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	134
ภาคผนวก ค. ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์	135
ภาคผนวก ง. ตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	137
ภาคผนวก จ. ตัวอย่างเอกสารขออนุญาตเก็บข้อมูลวิจัย.....	142
ภาคผนวก ฉ. ภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย.....	143
ภาคผนวก ช. แบบสรุปโครงการวิจัย.....	145
ประวัติผู้วิจัย	155

สารบัญภาพประกอบ

ภาพที่	หน้า
2.1 วัดป่าโยธาประสิทธิ์และวัดบ้านฉนวน(ป่าโคกหม่อน).....	68
2.2 วัดโพธิ์ศรีและวัดป่าสันติธรรม	68

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1.1 กรอบแนวคิดในการศึกษาการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนธรรม	13
2.1 ทำเนียบบุคลากร อบรมคุณธรรมจริยธรรม สำนักปฏิบัติธรรมจังหวัดสุรินทร์แห่งที่ 2.....	45
3.2 กระบวนการวิจัย.....	73
4.1 โครงสร้างเชิงหน้าที่องค์กรและเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา	76
4.2 โครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	80
4.3 การจัดการองค์กรสงฆ์ภายในวัด.....	80
4.4 โครงสร้างการบริหารจัดการวัดป่าโยธาประสิทธิ์ี	86
4.5 โครงสร้างการแบ่งงานของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ี.....	86

อักษรย่อชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎก = เล่ม/ข้อ/หน้า
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ภิกขุณี. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุณีวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)

บทที่ 1

บทนำ

1.1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยมีการปรับยุทธศาสตร์หลายประการเพื่อให้รอดจากการล่าอาณานิคมของชาติตะวันตก กิจกรรมทุกอย่างของชาติถูกรวมศูนย์เข้าสู่ส่วนกลางเพื่อให้เกิดความเป็นเอกภาพมากที่สุด สถาบันคณะสงฆ์ได้รับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างเช่นเดียวกับกิจกรรมของชาติในด้านอื่นๆ เดิมนั้นคณะสงฆ์แต่ละเมืองบริหารจัดการกันเองโดยมีเจ้าเมืองเป็นผู้อุปถัมภ์และขึ้นตรงต่อเมืองหลวงอีกทีหนึ่ง แต่เมื่อมีการรวมศูนย์อำนาจ คณะสงฆ์ส่วนกลางมีอำนาจในการบริหารจัดการพระสงฆ์ทั้งประเทศโดยตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์เรียกว่า “ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121” ขึ้นเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ ทางด้านความคิดสิ่งที่มาพร้อมกับอำนาจกองทัพของชาติตะวันตกคือการไหลบ่าของกระบวนทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ซึ่งมีพื้นฐานความเชื่อในวัตถุนิยม (Materialism) จากเงื่อนไขเหล่านี้ทำให้ทัศนะพระสงฆ์ในศูนย์กลางอำนาจเริ่มเปลี่ยนแปลงไปตามแนวทางของวิทยาศาสตร์มากขึ้น กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอันใดเข้าไม่ได้กับกระบวนกรทางวิทยาศาสตร์ก็ถูกทอนออกไป วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมลดคุณค่าลงไปเรื่อยๆ กระบวนการพัฒนาคนในชาติส่วนใหญ่เดิมอาศัยสถาบันทางพระพุทธศาสนาคือวัดเป็นหลัก การฝึกหัดขัดเกลาอยู่ในการดูแลของพระสงฆ์ แต่เมื่อเงื่อนไขหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไปทำให้กระบวนการพุทธเปลี่ยนไปดัง พระไพศาล วิสาโล ให้ทัศนะเกี่ยวกับเหตุการณ์ช่วงนี้สรุปความได้ว่า

พระป่าสายหลวงปู่มั่น แม้ว่าจะมีวัตรปฏิบัติต่างไปจากพุทธศาสนาแบบทางการ แต่ก็มีหลักความเชื่อและคำสอนที่เข้ากันได้ และยังเอื้อประโยชน์ให้ราชการและคณะสงฆ์ส่วนกลางแผ่ขยายอิทธิพลถึงเขตป่าลึกและถิ่นทุรกันดาร โดยเฉพาะในภาคอีสาน ลักษณะพิเศษของพระป่าสายนี้คือการรักษาแบบแผนข้อวัตรเดิมเอาไว้ และจำกัดพื้นที่อยู่แต่ในเขตทุรกันดาร เกี่ยวข้องกับโลกภายนอกไม่มากนัก แต่เมื่อสงฆ์สายนี้ขยายเข้าไปใกล้เมือง และเมืองก็แผ่อิทธิพลเข้าไปในชนบทมากขึ้น ทำให้สำนักในเครือข่ายนี้เปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัยมากขึ้น ดังเห็นได้จากสิ่งปลูกสร้าง เสนาสนะ และวิถีชีวิตของพระในปัจจุบัน^๑

การปฏิบัติกรรมฐาน เป็นเครื่องมือดั้งเดิมของพุทธศาสนา ที่คนไทยใช้ฝึกอบรมพัฒนาคนในชาติ ดังปรากฏชัดเจนในคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีที่เอาใจใส่ต่อกระบวนการด้านนี้ตั้งแต่สมัยสุโขทัยเรื่อยมา และเริ่มเสื่อมลงในช่วงปลายแห่งกรุงศรีอยุธยา เพราะมีเรื่องไสยศาสตร์ เวทย์มนต์ ความลึกลับ ลับการ เล่นแร่แปรธาตุ

^๑พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, พิมพ์ครั้งที่ 2; (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2546). หน้า 145-146.

ต่างๆ เข้ามาปะปนกับการปฏิบัติกรรมฐาน และในช่วงปลายรัชสมัยกรุงธนบุรีพระมหากษัตริย์ที่เคร่งครัดในด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานถูกกล่าวหาว่าเสียพระสติจนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแผ่นดินใหม่ วิถีวิปัสสนากรรมฐานถูกมองไปเป็นเรื่องเสียหายและไม่ได้รับการเอาใจใส่ คณะสงฆ์สายอริยวาสีสูญสลายไปในที่สุดในช่วงการปฏิรูปคณะสงฆ์และการศึกษาสงฆ์ในยุคสมัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ดังพระไพศาล วิสาโล ให้ทรรศนะเกี่ยวกับการขาดหายของสำนักปฏิบัติสรูปได้ว่า

แม้ว่าการศึกษาสำหรับพระสงฆ์จะมีเรื่องกรรมฐาน แต่ก็เป็นการศึกษาในระดับปริยัติล้วนๆ การศึกษาที่เป็นการศึกษาปฏิบัติไม่ว่าสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน ถูกตัดทิ้งออกไปจากหลักสูตร ด้วยเหตุผลว่า “เพราะไม่เป็นวิชาที่ไม่มีหลักที่จะสอบไล่ได้” ...ทรงส่งเสริมให้พระสงฆ์ ใส่ใจในเรื่องปริยัติธรรมและการปกครองอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้โดยทรงใช้ระบบสมณศักดิ์เป็นเครื่องหนุนเสริมด้วย ผลที่ตามมาก็คือ สมภาวณาค่อยๆ ถูกกันออกไปจากวิถีชีวิตของพระสงฆ์อย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะพระสงฆ์ในเขตเมืองที่ได้รับอิทธิพลของการศึกษาและการปกครองแผนใหม่ที่ทรงริเริ่มขึ้น^๑

ในสมัยปัจจุบันการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกลับมาได้รับความนิยมมากขึ้น โดยการฟื้นฟูจากพระสงฆ์บางรูป เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงพ่อโชดก ญาณสิทธิ หลวงพ่อพุทธทาส อินทปถโญ หลวงพ่อชา สุภทโท หลวงพ่อสด จนทสโร หลวงพ่อคำเขียน สุวณโณ เป็นต้น เกิดมีสำนักปฏิบัติธรรมกลุ่มต่างๆ ขึ้นมากมาย ทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติได้จัดทำคู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานด้วยเหตุผลว่า “...ในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน ต้องกำหนดเป็นนโยบายของรัฐบาล...สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ดำเนินการโดยการประสานงานและใช้เครือข่ายที่รับผิดชอบงานนี้ เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์เกิดขึ้นเป็นรูปธรรมสืบไป”^๒ และในเอกสารเล่มนี้มีจุดประสงค์เพื่อวางแนวทางหรือรูปแบบปฏิบัติธรรม ตลอดถึงกำกับควบคุมตรวจสอบเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพภารกิจด้านนี้มากยิ่งขึ้นดังข้อความที่ว่า

การปฏิบัติธรรม โดยการฝึกอบรมวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา รูปแบบหนึ่งที่สำคัญ คณะสงฆ์จึงได้มีการส่งเสริมให้จัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดตามระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.2543...ตั้งนั้น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติจึงจัดทำ โครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ ของรัฐขึ้น เพื่อปลูกจิตสำนึก

^๑พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, หน้า 28-29.

^๒สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547), หน้า 1.

ในการทำงานบริการประชาชนอย่างมีความสุข ตามระบบราชการใหม่ และเพื่อสนองงานคณะสงฆ์ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เกิดประสิทธิผลยิ่งขึ้น^๑

ถ้าหากการศึกษาคือเครื่องมือในการพัฒนามนุษย์ มนุษย์สามารถพัฒนาเครื่องมือชนิดนี้อย่างเป็นระบบมาตั้งแต่สมัยกรีกโบราณดัง Fiona Chandler ให้ทัศนะว่า “...โดยแยกเด็กออกจากครอบครัวไปฝึกอบรมกับครูในรูปแบบโรงเรียน”^๒ ซึ่งในสมัยอินเดียบราณก็มีรูปแบบการฝึกหัดขัดเกลาของตนเองอยู่แล้วเช่นเดียวกัน เพียงแต่ว่าไม่มีการแยกการศึกษาออกจากระบบครัวเรือน แต่มาปรากฏเป็นระบบสถาบันอยู่ใน “สังฆะ” ของพระพุทธศาสนา

ปัญหาการสอนธรรมของสังฆะไทยในยุคใหม่นี้ ส่วนใหญ่ยังใช้ตามรูปแบบประเพณีหรือประยุกต์ใช้สื่อสมัยใหม่แบบผิวเผิน ซึ่งน้อยนักจักโน้มนำจิตวิญญาณคนให้มีความลึกซึ้งในพุทธธรรมได้ดัง พุทธทาสภิกขุให้ทัศนะว่า “การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหา แต่ปัจจุบันการศึกษามีพลังน้อย ไม่สร้างสติปัญญาให้เข้มแข็ง ในสังคมหนึ่งถ้าขาดสติปัญญาที่เข้มแข็งแล้วก็จะยิ่งวิกฤตมากขึ้น”^๓ พุทธทาสให้ทัศนะว่า “การศึกษาในปัจจุบันเป็นการศึกษาแบบหมาทางด่วน”^๔ นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้ทรรศนะว่า “การศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งของสังคม แต่ระบบการศึกษาของเราไม่ตรงต่อหลักเหตุผลบางประการและก่อโทษต่อสังคมไทย เหลือคณานับ ระบบการศึกษาในปัจจุบันเป็นระบบที่ทำให้ขาดความสมดุลอย่างหนึ่งในสังคม เป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม การจัดการศึกษานบนพื้นฐานของปรัชญาปฏิบัตินิยม ทำให้ผลของการศึกษากพร่อง ดังพระธรรมปิฎกให้ทัศนะว่า

การศึกษาทำหน้าที่สองอย่างคือ การศึกษาที่นำสังคมและการศึกษาที่ตามสนองสังคม การนำสังคมเป็นงานหลักของการศึกษา ส่วนการสนองสังคมถือเป็นงานรอง ในปัจจุบันเราเน้นกันแต่ในแง่การศึกษาเพื่อสนองต่อความต้องการของสังคมซึ่งเป็นการศึกษาแบบตามสังคม ถ้าอย่างนี้การศึกษาก็ช่วยสังคมไม่ได้มาก ถ้าสังคมเดินผิดทางการศึกษาก็ช่วยอะไรไม่ได้เลยอาจซ้ำเติมสังคมด้วย การศึกษาที่ดีจะต้องนำสังคม เป็นตัวปรับตัวแก้ ตรวจสอบ ให้สติสังคมไม่ให้เดินผิดทาง ดังนั้นการศึกษาต้องทำหน้าที่สองอย่างนี้ควบคู่กัน^๕

แนวคิดของพระธรรมปิฎกสะท้อนปัญหาการศึกษาไทยที่ปรากฏค่อนข้างชัดเจนในปัจจุบัน นั่นคือการที่การศึกษาทำหน้าที่ในการตามสนองสังคมเพียงด้านเดียว สถาบันการศึกษาทุกระดับทำหน้าที่ได้เพียง

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

^๒ Fiona Chandler, ANCIENT WORLD โลกยุคโบราณ, แปลโดย ละอองทิพย์ อมรินทร์รัตน์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, 2548), หน้า 52.

^๓ ประเวศ วะสี และคณะ. พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย ประเด็นวิจัยศาสนาและวัฒนธรรม. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539), หน้า 159-162.

^๔ พุทธทาสภิกขุ. เป้าหมายของการศึกษา. (กรุงเทพมหานคร : นิพพาน, 2527), หน้า 23-25.

^๕ พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต), สู่การศึกษาแนวพุทธ. (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2547), หน้า 34-35.

เน้นผลิตบัณฑิตให้มีความรู้ความสามารถในการไปปฏิบัติการอย่างใดอย่างหนึ่งได้ตามสายวิชาที่ตนเองจบมา นำประกาศนียบัตร ปริญญาบัตรไปเป็นข้อแลกเปลี่ยนเลี้ยงปากท้องของตนเอง บทบาทที่สูงกว่านี้บัณฑิตตลอดถึงสถาบันทางการศึกษา ไม่สามารถหาช่องทางแห่งชีวิตที่ประเสริฐหรือนำวิชาความรู้ไปชี้นำสังคมได้เลย พระราชวรมุนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ทัศนะสอดคล้องกับมุมมองข้างต้นว่า

ภารกิจหลักของการศึกษาคือการสร้างปัญญาหรือวิชาซึ่งหมายถึงความรู้สภาวะแท้จริงของสรรพสิ่ง รู้จริงให้ถึงแก่นแท้ของสิ่งทั้งหลายอย่างที่ท่านเรียกว่า “ยถาภูตญาณทัศนะ” คือความรู้เห็นตามความเป็นจริง ภารกิจสำคัญอีกข้อหนึ่งของการศึกษาก็คือการกำจัดอวิชชา คำว่า อวิชชา ไม่ได้หมายถึงความโง่หรือความไม่รู้เท่านั้น แต่ยังหมายถึงความรู้ที่เป็นขยะหรือมลพิษ คือ ความรู้เรื่องที่ไม่มีการระมัดระวังจัดว่าเป็นอวิชชาเหมือนกัน เพราะถือเป็นการเพิ่มความมืดมามากางกันแสงสว่างคือปัญญา^๑

การจัดการศึกษาบนพื้นฐานแห่งปรัชญาปฏิบัตินิยม สร้างบัณฑิตได้เพียงนักปฏิบัติที่เก่ง ไม่อาจให้ผู้เรียนรอบรู้อบด้านทุกมิติของชีวิตได้ จึงพบเห็นโดยทั่วไปว่า ผู้ที่เรียนรู้อะดับสูงบางคนจำนนต่อปัญหาชีวิตอย่างสิ้นเชิง มีภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิตต่ำกว่าชาวบ้านธรรมดาทั่วไปก็มี ปารกฎการณ์ดังกล่าวนี้สะท้อนปัญหาที่พระราชวรมุนีกล่าวถึง คือ การขาดความรู้ที่แท้จริง เข้าไม่ถึงแก่นความจริง พบแต่ความรู้ที่เป็นขยะหรือมลภาวะ ไร้ประโยชน์ และเป็นอวิชชา นอกจากนี้ท่านยังเน้นให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น ดังที่ท่านให้ทัศนะว่า “...ถ้าเรามุ่งจัดการศึกษาเพื่อรับใช้นโยบายทางเศรษฐกิจอย่างนี้ เราจะพลาดเป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษาอย่างน่าเสียดาย และในที่สุดการปฏิรูปการศึกษาไทยในปัจจุบันก็จะหลงทางอีกเช่นเคย คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา..ให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ การสร้างระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ควรถือเป็นเป้าหมายรองของการศึกษา”^๒ การพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นท่านกล่าวถึงระบบการศึกษาที่ครอบคลุมทั้ง 4 ด้าน คือ เรียนเพื่อรู้ เรียนเพื่อนำไปปฏิบัติ เรียนเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และเรียนเพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังนี้

...การศึกษาเพื่อสร้างมนุษย์ที่สมบูรณ์เปรียบเหมือนแก้วมีอัครบทั้ง 4 ขาจึงจะใช้งานได้ การศึกษาที่แท้จริงต้องมีครบทั้ง 4 สดมภ์ได้แก่ 1) Learning to know เรียนเพื่อรู้ มุ่งภาคทฤษฎี 2) Learning to do เรียนเพื่อใช้ทำงาน มุ่งภาคปฏิบัติ 3) Learning to live together เรียนรู้เพื่ออยู่ร่วมกันฉันญาติมิตร 4) Learning to be พัฒนาคอนให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ ผู้ที่จบการศึกษาต้องเป็นอะไรมากกว่าทรัพยากรมนุษย์หรือสัตว์เศรษฐกิจ การศึกษาต้องพัฒนาคนให้เป็นผู้ที่สมบูรณ์ตามศักยภาพทั้งทางกาย ทางสังคม ทางอารมณ์และทางปัญญา^๓

^๑พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). *ทิศทางการศึกษาไทย*. (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), หน้า 17-18.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า 26-33.

จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้น คณิงนิตย จันทบุตรและสุพรรณ จันทบุตร “ศึกษาความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัดเฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”^๑ พบว่าวัดป่านานาชาติมีแต่พระชาวต่างชาติล้วน ๆ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อกษาที่มาจากศึกษาฝึกฝนอบรมตน การบริหารวัดมีระบบระเบียบ และการปกครองสงฆ์ที่เน้นธรรมวินัย ให้ความสำคัญแก่ส่วนรวม (สงฆ์) ไม่เรียไร ไม่จับต้องเงินทอง ความเคารพผูกพันระหว่างอาจารย์ ศิษย์ ย้ำเกรงในระบบอาวุโส สร้างความมั่นคงและยั่งยืนในการปกครองสงฆ์ คำสอนที่ลึกซึ้ง ให้แง่คิด และมีคติเตือนใจ ก่อให้เกิดความประทับใจ วัดและชุมชนมีความใกล้ชิดผูกพัน วัดเป็นที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจ ประชาชนมีศรัทธาเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติ ทั้งหมดนี้เกิดจากแนวคำสอนของพระโพธิญาณที่ได้วางรากฐานไว้ให้แก่นุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตามจนเกิดประโยชน์ในวงกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะภายในประเทศไทยเท่านั้น บรรจง โสตาดี และคณะ “ศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11”^๒ ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ทั้ง 6 ด้าน ส่วนใหญ่เป็นดังนี้ สภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ร่มรื่นเรียบง่าย เป็นธรรมชาติ บุคลากรมีความรู้ ความสามารถ การบริหารจัดการโดยเจ้าสำนัก รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติมีหลายรูปแบบ ผลกระทบสำนักปฏิบัติมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน และงบประมาณได้รับการสนับสนุนจากศรัทธาประชาชน 2) แนวทางพัฒนาของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11 ทั้ง 5 ด้าน คือ รัฐและคณะสงฆ์ควรดำเนินการสิ่งปลูกสร้างให้เพียงพอ รัฐกำหนดนโยบายยุทธศาสตร์ผลิตและพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ให้มีปริมาณและคุณภาพ ชาวพุทธทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมบริหารกับสำนักปฏิบัติธรรม คณะสงฆ์ร่วมกับรัฐกำหนดหลักสูตรแกนกลางและกำกับให้ได้มาตรฐานของหลักสูตร และรัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการขั้นพื้นฐานให้เพียงพอ พรชูลี อาชวอำรุง “ศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาประเภทเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดป่านานาชาติ จังหวัดอุบลราชธานี”^๓ และ “รูปแบบการจัดการศึกษาและการเผยแพร่ของวัดในพระพุทธศาสนา : กรณีศึกษาประเภทเผยแพร่ศาสนธรรมของวัดกลาง จังหวัดสุรินทร์” ในเรื่องแรกพบว่า วัดป่านานาชาติเป็นวัดสาขาหนองป่าพงแห่งที่ 1 เป็นอาวาสของพระสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เข้ามาศึกษาและอุปสมบทในพระพุทธศาสนาได้อบรมสั่งสอนกันเอง สภาพแวดล้อมภายในวัดยึดความเรียบง่าย สะอาด เป็นระเบียบ มีความกลมกลืนกับสภาพป่าและธรรมชาติ พระสงฆ์ยึดธรรมวินัยเป็นหลัก เครื่องครัดในข้อวัตรปฏิบัติ ไม่จับต้องเงินทอง เมื่อมีเอกภรณ์ถือเป็นของส่วนรวม(สงฆ์) ยึดหลักอปริหานิยธรรม 7 เน้นความสามัคคีพร้อมเพียงเป็นใหญ่ เครื่องครัดในสิกขาบทเรื่องจุดธูปเทียนในบาตร ฉันทมือเดียว วันพระถือเนสัชชิก ไม่นอนตลอดคืน มีการ

^๑คณิงนิตย จันทบุตรและสุพรรณ จันทบุตร, รายงานการวิจัยความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : เฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ . (กรุงเทพมหานคร: บริษัทกราฟฟริก จำกัด, 2545), บทคัดย่อ.

^๒บรรจง โสตาดีและคณะ. แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11, รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549, บทคัดย่อ.

^๓สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมดีเด่น, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548), หน้า 205-6.

คัดเลือกผู้เข้ามาบวชเป็นขั้นตอน เน้นการปฏิบัติเรื่องอาจารย์วัตรและอุปัชฌายวัตร ประชุมเน้นความเสมอภาคให้ทุกคนแสดงความคิดเห็นอย่างมีอิสระ ทุกปัญหาภายในวัดสงฆ์จะต้องร่วมกันแก้ไข

พัฒนาการของศาสนาพุทธมีมาตั้งโบราณประมาณกว่า 2500 ปีในประเทศอินเดีย ขยายตัวมารุ่งเรืองในกลุ่มคนไทยมาประมาณ 800 ปี เริ่มตั้งแต่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมา ร่องรอยแห่งความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในกลุ่มคนไทย มีหลักฐานเชิงประจักษ์ ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานด้านประวัติศาสตร์ ด้านโบราณคดี และพระพุทธศาสนายังมีพัฒนาการสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน พัฒนาการที่ยาวไกลแห่งพระพุทธศาสนาบนเส้นทางสายอารยธรรมของมนุษย์ย่อมปรับเปลี่ยนไปตามบริบทโลกที่เปลี่ยนแปลง พระพุทธศาสนาในประเทศไทยในแต่ละยุคจะมีลักษณะที่แตกต่างกันตามสภาพสังคมที่ประยุกต์ใช้ ดังจะเห็นว่าพระพุทธศาสนาในสังคมไทยในสมัยโบราณมีความสนิทแนบแน่นกับวัฒนธรรมวิถีชีวิตของคนในสังคมทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือชนบท ต่างกับพระพุทธศาสนาในสังคมยุคใหม่ที่มีความสลับซับซ้อนใกล้ชิดกับวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี บริโภคนิยม มีการแสวงหาเหตุผลมากขึ้น แต่ในอีกด้านพระพุทธศาสนากลับเริ่มห่างออกสังคมไปเรื่อยๆ ไม่ได้ใกล้ชิดเป็นเนื้อเดียวกับวิถีชีวิตดังในอดีต สภาพดังกล่าวนี้เริ่มปรากฏชัดขึ้นเรื่อยๆ เมื่ออารยธรรมโลกแบบโลกาภิวัตน์ (Globalization) แผ่คลุมมาถึงประเทศไทย โลกยุคใหม่ทำให้ชีวิตผู้คนตื่นรนเพื่อชีวิตรอดด้วยการใช้ความคิดความฉลาดเพิ่มมากขึ้น กระบวนการฝึกเพื่อให้มีความฉลาดเฉียบแหลมเข้ามา มีบทบาทต่อชีวิตมากขึ้น การพึ่งพารูปแบบการศึกษาแนวใหม่ที่หลั่งไหลมาจากตะวันตกตกอยู่ในสภาพปัญหาที่กล่าวมา

แนวทางออกจากปัญหาด้านกระบวนการฝึกหัดขัดเกลาคนอีกทางหนึ่งคือการหันกลับไปมองบทบาทของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเดิมก็เป็นครูของสังคม เป็นปราชญ์ เป็นผู้ชี้แนะแนวทางให้สังคม ภารกิจด้านการสอนเป็นภารกิจสำคัญประการหนึ่งของพระสงฆ์ การทำหน้าที่ด้านนี้ของสงฆ์ไทยมีหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการเทศนา บรรยายธรรม ปาฐกถา เป็นครูสอนในโรงเรียน หรือฝึกอบรมภายในวัด รูปแบบที่สำคัญประการหนึ่งคือการฝึกปฏิบัติธรรม ซึ่งวิธีนี้กำลังได้รับความนิยมมากขึ้นหลังจากที่ซบเซาลงในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ สำนักปฏิบัติธรรมได้รับการฟื้นฟูขึ้นเมื่อประมาณ 7-8 ทศวรรษที่ผ่านมา ที่เด่นๆ มีหลายสำนัก ได้แก่ แนวปฏิบัติแบบภาวนาพุทธโธ สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แบบอานาปานสติของพระธรรมโกศาจารย์ (พ่อพุทธทาสภิกขุ) แบบยุบหนอพองหนอของท่านอาสภเถระ แบบมีรูป-นามเป็นอารมณ์ของพระวิกรมมุนี (ผล อุบัติโส) แบบสัมมาอรหังของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) แบบไหวนึ่งของหลวงพ่อเทียน แบบบูรณาการของพระโพธิญาณ(ชา สุภัทโท) เป็นต้น สำนักปฏิบัติเหล่านี้มีแนวฝึกปฏิบัติที่ละเอียดลึกซึ้งแห่งสภาวะจิต ผลที่เกิดขึ้นสามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเชิงลึกได้ ซึ่งต่างจากกระบวนการศึกษาทั่วไป

พระสงฆ์สายปฏิบัติภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่เป็นธรรมอาจารย์ด้านนี้ที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยกว้างขวางมากที่สุดมีสองสำนักคือ สำนักปฏิบัติสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต กับสำนักสำนักปฏิบัติสายหลวงพ่อชา สุภัทโท ซึ่งทั้งสองรูปมีความผูกพันเป็นอาจารย์กับศิษย์ โดยหลวงปู่มั่นเป็นอาจารย์ของหลวงพ่อชา รูปแบบการจัดสภาพภายในสำนักปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกันคือเน้นความเป็นธรรมชาติของป่า จึงได้ชื่อว่าเป็นสายวัดป่า

ป่าและธรรมชาติจึงมีความจำเป็นสำหรับนักปฏิบัติสายนี้เป็นอย่างมาก หากจะมองว่าวิถีขานามีความจำเป็นต้องทำป่าให้เป็นนาเพื่อการดำรงชีวิตฉันใด วิถีชีวิตของพระป่าสายนี้ก็จำเป็นต้องทำนาให้เป็นป่าเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตพรหมจรรย์ฉันนั้น ปัญหาที่น่าสนใจก็คือการสอนธรรมของพระสงฆ์ชาวอีสานทั้งสองรูปนี้ ท่านใช้รูปแบบและวิธีการสอนอย่างไรจึงประสบความสำเร็จในการสอนศิษย์และมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันมากมาย และเมื่อมาถึงขั้นศิษย์ที่นำเอาแนวปฏิบัติตามรูปแบบของท่านไปทดลองใช้สอนหรือฝึกปฏิบัติแล้วเกิดผลต่อประชาชนอย่างไร ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะการศึกษาสืบค้นดูว่ารูปแบบและวิธีการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงพ่อกา สุภทฺโทเป็นอย่างไร และเมื่อรูปแบบดังกล่าวขยายอิทธิพลออกไปยังถิ่นอื่น การนำรูปแบบวิธีการ ในการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงพ่อกา สุภทฺโท ไปใช้สอนประชาชนถิ่นอื่นได้ผลเป็นอย่างไร โดยผู้วิจัยมุ่งแสวงหาข้อมูลจากเอกสารคำสอนและข้อมูลภาคสนามจากสำนักต้นวัดภูริทัตตถิราวาส บ้านหนองผือ ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร และวัดหนองป่าพง ตำบลโนนผึ้ง อำเภวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี จากนั้นก็สังเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ได้คำตอบเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการของพระอาจารย์ทั้งสองตามวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งและสอง จากนั้นก็ลงเก็บข้อมูลภาคสนามที่ วัดป่าไทรวิเวก อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และวัดปลื้มพัฒนา ตำบลโคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อตอบใจหัยวิจัยข้อที่สาม ซึ่งสองวัดนี้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมในเครือข่ายของหลวงปู่มั่นและหลวงพ่อกา การเลือกวัดในเครือข่ายพิจารณาจากความใกล้ชิดแห่งความเป็นศิษย์-อาจารย์ และระยะทางในการลงเก็บข้อมูลภาคสนามของกลุ่มผู้วิจัยเป็นหลัก ซึ่งคำตอบที่ได้จากการวิจัยนอกจากจะเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่แล้ว ยังขยายผลถึงไปเป็นปัจจัยสนับสนุนภารกิจด้านวิปัสสนาธุระให้กับองค์กรสงฆ์ไทย เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการตอบสนองความต้องการของประชาชนในด้านปฏิบัติธรรม ตลอดจนถึงความมั่นคงเข้มแข็งให้กับพระพุทธศาสนาสืบในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย

1.2.2 เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น

ภูริทัตโต

1.2.3 เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อกา

สุภทฺโท

1.3 ปัญหาการวิจัย

1.3.1 แนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยเป็นอย่างไร

1.3.2 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นอย่างไร

1.3.3 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อกา สุภทฺโท เป็นอย่างไร

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทยเป็นหลัก

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ วัดหรือสำนักที่เป็นตัวแทนองค์กรของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าบ้านเฉนียง ตำบลเฉนียง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

1.4.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คัดเลือกจากทั้ง 4 แห่ง เป็นการวิจัยเชิงลึกมุ่งเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ กลุ่มนักวิชาการ จำนวน 2 คน กลุ่มผู้นำของคณะสงฆ์ จำนวน 2 รูป กลุ่มผู้ปฏิบัติการณ์ภายในวัดทั้ง 4 แห่ง จำนวน 16 รูป รวมทั้งสิ้น จำนวน 20 รูป/คน

1.5 นิยามศัพท์ในการวิจัย

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยนี้ มี 3 คำ ได้แก่ “รูปแบบการสอนธรรม” “การบริหารจัดการองค์กร” และ “พระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย” ดังนี้

1.5.1 รูปแบบการสอนธรรม หมายถึง แนวทางในการสอนธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งให้ประสบผลสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งประกอบด้วย การหลักการ จุดมุ่งหมาย เนื้อหา ทักษะที่ต้องการสอน ยุทธศาสตร์การสอน วิธีการสอน กระบวนการสอน ขั้นตอนและกิจกรรมการสอน ตลอดถึงการวัดและประเมินผล

1.5.2 การบริหารจัดการองค์กร หมายถึง แนวทางในการบริหารกลุ่มสังฆะให้บรรลุจุดมุ่งหมาย ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์กร การนำหรือการสั่งการ และการควบคุม

1.5.3 พระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย หมายถึง กลุ่มคณะสงฆ์ทั่วไปในภาคตะวันออกเฉียงเหนือภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคม กลุ่มพระสงฆ์ที่ยึดถือรูปแบบการฝึกปฏิบัติตามแนวทางของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และกลุ่มพระสงฆ์ที่ยึดถือรูปแบบการฝึกปฏิบัติตามแนวทางของหลวงปู่หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท

1.6 ทบทวนเอกสารงานวิจัย

การทบทวนเอกสาร-งานวิจัย ในงานวิจัยนี้ได้กำหนดประเด็นเชิงองค์ความรู้ตามหัวข้อวิจัย 3 ประเด็น คือ องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรด้านพระพุทธศาสนา องค์ความรู้เกี่ยวกับการการสอนธรรมในพระพุทธศาสนา และองค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ ดังนี้

1.6.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรด้านพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1) นโยบายแห่งคณะสงฆ์ไทย ได้ออกระเบียบมหาเถรสมาคมว่าด้วยการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด พ.ศ.2543 โดยมีสาระสำคัญ คือ ให้มีการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด โดยแนวการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร มีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ ประกอบด้วยเจ้าคณะจังหวัด ฯลฯ มีเจ้าสำนักหรือเจ้าอาวาสเป็นพระวิปัสสนาจารย์ ในการนี้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้จัดทำ “คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงาน”^๑ เพื่อนำนโยบายดังกล่าวไปสู่ภาคปฏิบัติได้อย่างแท้จริง เอกสารหลักฐานชุดดังกล่าวทำให้ทราบนโยบายและแนวทางการบริหารจัดการด้านวิปัสสนาธุระของคณะสงฆ์ไทยที่เป็นรูปธรรมชัดเจน 2) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการรวบรวมผลงานเกี่ยวกับ “รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมดีเด่น”^๒ ได้รวบรวมผลงานการวิจัยกรณีศึกษาบทบาทวัดหลายผลงาน ได้แก่ กรณีศึกษาของวัดศิรัวงค์ร่วมกับกรมการศาสนา “จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ซึ่งดำเนินการตั้งตั้งแต่ปี พ.ศ.2533” กรณีศึกษาของวัดชลประทานรังสฤษฎ์ กรณีศึกษาของวัดถ้ำสุมนิ กรณีศึกษาของวัดนาหลวง กรณีศึกษาบทบาทของวัดป่าบ้านนาชาติ กรณีศึกษาบทบาทวัดป่าบ้านค้อ กรณีศึกษาบทบาทของวัดจอมทอง และกรณีศึกษาบทบาทของวัดพระพุทธบาทตากผ้า ซึ่งผลงานเหล่านี้สะท้อนการบริหารจัดการองค์กรในด้านการสอนธรรมที่ได้มาตรฐานของสำนักต่างๆ ควรแก่การเป็นต้นแบบในด้านการสอนปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และการเผยแผ่ 3) เอกสาร “หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์”^๓ รวมเนื้อหาสำคัญเกี่ยวกับ หลักการของพระพุทธศาสนา ศีล สมาธิ ปัญญา การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม สภาพปัญหาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ การเผยแผ่ธรรมะในยุคข้อมูลข่าวสารสารสนเทศและเทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่ พระศาสนา การบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การ

^๑สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพ ในการปฏิบัติงาน, หน้า 50-53.

^๒สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงาน ของวัดที่จัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนธรรมดีเด่น.

^๓สรุปความใน กรมการศาสนา, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์จำกัด. 2539), หน้า สารบัญ.

พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาวัด การพัฒนาวัดแบบพัฒนาในธรรมจักร การนำพระสงฆ์(วัด)มาเป็นหลักในการแก้ปัญหา กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบ จากเอกสารหลักฐานชุดนี้ทำให้ได้รูปแบบและแนวทางที่ดีในการบริหารจัดการวัดที่เป็นองค์กรหรือสถาบันหลักทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี 4) รายงานการวิจัยของ บรรจง โสดาดีและคณะศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11”^๑ สรุปได้ว่าการศึกษาสภาพทั่วไปและแนวทางพัฒนา แบ่งประเด็นศึกษาเป็น 6 ประเด็น ได้แก่ สภาพแวดล้อม บุคลากร การบริหารจัดการ รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติ ผลกระทบ และงบประมาณ ซึ่งในด้านสภาพทั่วไปสำนักปฏิบัติส่วนใหญ่มีพัฒนาการที่ดี แต่ที่ถือว่ามีปัญหาค่อนข้างมาก คือ บุคลากร และงบประมาณ สำหรับแนวทางพัฒนาคณะผู้วิจัยเสนอแนวทางครบทั้ง 6 ประเด็น เพื่อให้เกิดความเจริญมั่นคงทางด้านปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนา โดยอาศัยความร่วมมือกันของชาวพุทธ 3 ภาคส่วน คือ ภาครัฐ ภาคพระสงฆ์ และภาคประชาชน

1.6.2 องค์ความรู้เกี่ยวกับการสอนธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ 1) หนังสือ “วิปัสสนาวงศ์”^๒ ของ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร) กล่าวถึงประวัติวิปัสสนาสายเถรวาท ลำดับเรื่องราวเกี่ยวกับสายการสอนหลักวิปัสสนาเรื่อยมาตลอดสองพันกว่าปี จนถึงยุคพระภิกษุทันตะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ นำหลักวิปัสสนาจากประเทศพม่ามาเผยแผ่มายังไทยเมื่อ พ.ศ.2496 2) หนังสือ “พุทธธรรม”^๓ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนาเริ่มจากภาคทฤษฎี ที่เรียกว่า มัชฌิมนธรรมเทศนา ซึ่งประกอบด้วยชุดคำสอนที่มุ่งทำความเข้าใจว่า ชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร ชีวิตเป็นอย่างไร ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับ ชั้น 5 อายตนะ 6 ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท กรรม วิชชา วิมุตติ วิสุทธิ สันติ นิพพาน หลักสมถ-วิปัสสนา และนิพพาน สำหรับภาค 2 เป็นภาคปฏิบัติ ที่มุ่งสู่การปฏิบัติ ให้เกิดความเข้าใจว่า ชีวิตควรเป็นอยู่อย่างไร ประกอบด้วยชุดธรรมที่สำคัญ ได้แก่ ปรัตโยสยะ โยนิโสมนสิการ สัมมาทิฎฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากรรมันตะ สัมมาอาชีวะสัมมาวายามะ สัมมาสติสัมมาสมาธิ และสรุปลงในหลักอริยสัจ 4 หนังสือดังกล่าวมีคุณค่าต่อภูมิปัญญาและต่อพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน อีกทั้งยังได้รับความนิยมนับเป็นอย่างมาก มีเนื้อหาสาระครอบคลุมทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติได้ครบถ้วนบริบูรณ์ 3) หนังสือ “พุทธวิธีในการสอน”^๔ ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) อธิบายเกี่ยวกับพระปรีชาสามารถของพระพุทธเจ้าในด้านการสอน ทรงเป็นนักการสอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด มีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการสอน และทรงประสบความสำเร็จในด้านการสอนเป็นอย่างดี เหตุผลและประจักษ์พยานในเรื่องนี้

^๑บรรจง โสดาดี และคณะ “การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), หน้า บทคัดย่อ.

^๒พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), วิปัสสนาวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545), หน้า 5-67.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ 31 , (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553), หน้า สารบัญ

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, (มปพ.,มปป.), หน้า 1-70.

เห็นได้จากยุคสมัยพุทธกาลที่เต็มไปด้วยศาสตราจารย์ เจ้าลัทธิต่างๆ ที่มีชื่อเสียงและความสามารถพระองค์สามารถเอาชนะได้ในด้านการสอน ประกาศแนวทางใหม่ลัทธิแนวคิดความเชื่อถือดั้งเดิมจนได้รับการยอมรับขอบเขตพื้นที่การสอนกว้างขวางมาก ต้องพบกับบุคคลที่หลากหลายทั้งด้านชนชั้น ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี วิธีชีวิตความเป็นอยู่ ประการสุดท้ายครูพันธุ์พุทธคือพระสงฆ์ยังคงสืบสายพันธุ์มาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ยังสาระสำคัญอื่นๆ ในเอกสารชุดนี้ ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับปรัชญาพื้นฐานด้านการศึกษา คุณสมบัติผู้สอน หลักทั่วไปในการสอน ลีลาการสอน วิธสอนแบบต่างๆ กลวิธีและอุบายประกอบการสอน จากชุดความรู้นี้ทำให้มองเห็นกระบวนการทัศน์ด้านการสอนของพระพุทธศาสนาได้อย่างครอบคลุม 4) เอกสารสำคัญในเทศกาลวิสาขบูชา “International Recognition of the Day of Vesak”^๑ โดย Phra Thepsophon (Prayoon Mererk) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในสมัยปัจจุบันเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมสรุปได้ว่า ประเด็นสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่งคือ การปฏิบัติธรรมฐานในประเทศไทย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้รับการฝึกสอนและปฏิบัติกรรมฐานกัน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมและวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศรวมทั้งที่บ้าน...วัดในประเทศไทย มี 2 ประเภทคือ วัดป่า มีพระสายปฏิบัติทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งสายนี้เรียกว่า อรัญญวาสี และวัดบ้านที่มีพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนและจะเป็นทายาทบริหารงานคณะสงฆ์ ซึ่งสายนี้เรียกว่าคามวาสี การแยกวัดป่าออกจากวัดเมืองหมายความว่า มีพระภิกษุสามเณรที่ศึกษาเล่าเรียน แต่ไม่ใคร่ปฏิบัติธรรม และมีพระภิกษุสามเณรที่ปฏิบัติธรรม แต่ไม่ใคร่ศึกษาเล่าเรียน จากทัศนะดังกล่าวทำให้เห็นพัฒนาของพุทธศาสนาในประเทศไทยโดยรวมได้ชัดเจนยิ่งขึ้น 5) เอกสาร “The World Fellowship of Buddhists.”^๒ ได้ประมวลสำนักปฏิบัติธรรมที่เด่นในประเทศไทยไว้หลายสำนัก โดยแบ่งเป็นภาค ดังนี้ 1) กรุงเทพมหานคร มี 4 แห่ง ได้แก่ วัดธรรมมงคล, วัดมหาธาตุ, วัดบวรวิหาร และวัดปากน้ำ 2) ภาคกลาง มี 5 แห่ง ได้แก่ วัดพระธรรมกาย, วัดหลวงพ่อดธรรมกายาราม, วัดโศการาม, วัดไชยงาม และบ้านธรรมะ 3) ภาคเหนือ มี 3 แห่ง ได้แก่ วัดไร่เปิง, วัดอุโมงค์, และศูนย์สมาธิถ้ำทอง 4) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มี 6 แห่ง ได้แก่ วัดหนองป่าพง, วัดปานานาชาติ, วัดดอยธรรมเจดีย์, วัดป่าบ้านตาด, วัดหินหมากเป้ง และวัดป่าวนโพนินญาณ 5) ภาคตะวันออก มี 4 แห่ง ได้แก่ ศูนย์สมาธิวิปัสสนาวิเวกอาศรม, วัดพัฒนาอาสาเถร-เสวนา ศูนย์ปรานีวิปัสสนา, และศูนย์สมาธิสอน-ทวิ 6) ภาคใต้ 3 แห่ง ได้แก่ สวนโมกข์, วัดโคธรรมศูนย์สมาธินานาชาติ และศูนย์สมาธิวิปัสสนานาชาติ เอ.พี. รวมทั้งหมด 25 แห่ง 6) ศึกษาค้นคว้าเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์การปฏิบัติสมาธิของสำนักต่าง ๆ ในประเทศไทยกับการปฏิบัติสมาธิในพระไตรปิฎก” โดยเรืองฤทธิ์ แสนนวล ศึกษาสำนักปฏิบัติ 5 สำนัก ได้แก่ สำนักวัดป่าสาละวัน จังหวัดนครราชสีมา สำนักวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ กรุงเทพฯ สำนักวัดปากน้ำ กรุงเทพฯ

^๑ Phra Thepsophon (Prayoon Mererk), *International Recognition of the Day of Vesak*, (Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 2003), P.72-74.

^๒The World Fellowship of Buddhists, *A Guide to Buddhist Monasteries and Meditation Centres in Thailand*, Fourth Edition Copyright, (Bangkok : Printing house of Thammasat University Rangsit Campus, 2004), หน้า สารบัญ.

สำนักวัดสนามใน จังหวัดนนทบุรี สำนักวัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี พบว่า การปฏิบัติของสำนักปฏิบัติธรรมดังกล่าว ส่วนใหญ่สอดคล้องกับคำสอนเรื่องสมาธิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กล่าวคือ มีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อทำจิตให้สงบเป็นเบื้องต้นก่อน แล้วจึงนำจิตที่สงบไปพิจารณาสภาวธรรมจนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสภาวธรรมในภายหลัง มีข้อแตกต่างกันคือแต่ละสำนักใช้สมาธิในระดับที่ไม่เท่ากัน บางสำนักใช้สมาธิระดับสูง บางสำนักใช้สมาธิระดับต้น เพื่อเป็นบาทในการเจริญวิปัสสนาเท่านั้น นอกจากนี้ยังพบว่าบางสำนักคิดค้นวิธีปฏิบัติขึ้นเองแตกต่างไปจากพระไตรปิฎกแต่มีเป้าหมายตรงกันคือ เพื่อดับทุกข์

1.6.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ 1) เอกสารชุด “อารยธรรมพุทธศาสนาในกลุ่มน้ำโขง”^๑ สรุปแนวคิดศรัทธาดี วัลลิโกดม ที่ให้ทัศนะเกี่ยวกับพระพุทธรูปที่ประดิษฐานบนภูเขาในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์ว่า ...หลายแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็พบพระพุทธรูปลักษณะนี้อยู่ อย่างเช่นที่ภูป้อ กาฬสินธุ์ ก็มีพระนอนแบบนี้ คุณลักษณะพระพุทธรูปไสยาสน์อันนี้เป็นพระปางนิพพานที่ภูค่าว...พระสงฆ์สมัยนั้นเขาสอนอะไร ...สอนสั้นๆ แล้วเข้าสู่ปฏิบัติเลย เพราะผู้ที่เผยแพร่ นั่นคือพระป่าเท่านั้น ...พระพุทธรูปเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 ลงมา ซึ่งพุทธศาสนาเถรวาทแบบลังกาวงศ์เพิ่งเริ่มพุทธศตวรรษที่ 18 นี้เอง 2) ผลการวิจัยเรื่อง “ศึกษาความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : เฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี”^๒ ของคณิงนิตย์ จันทบุตรและสุพรรณ จันทบุตร พบว่าวัดป่านานาชาติมีแต่พระชาวต่างชาตีสั้น ๆ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของหลวงพ่อชาที่มาศึกษาฝึกฝนอบรมตน การบริหารวัดมีระบบระเบียบ และการปกครองสงฆ์ที่เน้นธรรมวินัย ให้ความสำคัญแก่ส่วนรวม (สงฆ์) ไม่เรียไร ไม่จับต้องเงินทอง ความเคารพผูกพันระหว่างอาจารย์ ศิษย์ ย้ำเกรงในระบบอาวุโส สร้างความมั่นคงและยั่งยืนในการปกครองสงฆ์ คำสอนที่ลึกซึ้ง ใฝ่แ่งคิด และมีคติเตือนใจ ก่อให้เกิดความประทับใจ วัดและชุมชนมีความใกล้ชิดผูกพัน วัดเป็นที่พึ่งทั้งทางกายและทางใจ ประชาชนมีศรัทธาเลื่อมใสในข้อวัตรปฏิบัติ ทั้งหมดนี้เกิดจากแนวคำสอนของพระโพธิญาณที่ได้วางรากฐานไว้ให้แก่อนุชนรุ่นหลังได้ประพฤติปฏิบัติตามจนเกิดประโยชน์ในวงกว้าง ไม่จำกัดเฉพาะภายในประเทศไทยเท่านั้น 3) หนังสือ “พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต”^๓ ของพระไพศาล วิสาโล ให้ทัศนะเกี่ยวกับการปฏิรูปพระพุทธศาสนาเข้าสู่สมัยใหม่ที่ แบบแผนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้สร้างขึ้นโดยใช้อำนาจรัฐสนับสนุนนั้น ต้องสอดคล้องกับอุปสรรค อันเกิดจากพระป่าสายพระอาจารย์มั่น ที่ต่างไปจากพุทธศาสนาแบบทางการ แต่ในที่สุดก็ยอมรับกันได้และเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันโดยเฉพาะในภาคอีสาน ...กลุ่มพระป่ามีลักษณะที่พิเศษคือพยายามรักษาแบบแผนข้อวัตรเดิมเอาไว้ เกี่ยวข้องกับโลกภายนอกไม่มาก

^๑พระมหาพรหมชา ธรรมหาโส, สัมมนานานาชาติ ครั้งที่ 1 “อารยธรรมพุทธศาสนาในกลุ่มน้ำโขง” ณ จังหวัดหนองคาย ประเทศไทย และ นครเวียงจันทน์ สปป.ลาว 17-23 มิถุนายน 2552, (บริษัท เอกลักษณ์ อินเทอร์เน็ต จำกัด), หน้า 20.

^๒คณิงนิตย์ จันทบุตรและสุพรรณ จันทบุตร, รายงานการวิจัยความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : เฉพาะกรณีวัดป่านานาชาติ, บทคัดย่อ.

^๓พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 145-146.

นัก แต่เมื่อสายนี้ขยายแผ่เข้าไปใกล้เมือง และเมืองก็แผ่เข้าไปในชนบทมากขึ้น ปรากฏว่าหลายสำนักในสายนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปตามความทันสมัยมากขึ้น ดังเห็นได้จากสิ่งปลูกสร้าง เสนาสนะ และวิถีชีวิตของพระในปัจจุบัน เอกสารชุดดังกล่าวไม่เพียงแต่สะท้อนบรรยากาศการสอนธรรมที่ขัดแย้งกันในภาคปริยัติและปฏิบัติ แต่ยังสะท้อนแนวคิดที่แตกต่างระหว่างสังฆรัฐกับพระสงฆ์ในชุมชนชนบท ที่เกิดจากการปฏิรูปพระพุทธศาสนาในยุครัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา 4) รายงานการวิจัยของ บรรจง โสดาดีและคณะ ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน”^๑ สรุปผลวิจัยได้ว่า การปฏิบัติธรรมกรรมฐานวิปัสสนาธุระ มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ในประเทศไทยสมัยสุโขทัย คณะสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีเน้นวิปัสสนาธุระ พระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือโดยหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่อชา สุภทฺโท จาริกธุดงค์ บำเพ็ญภาวนาตามป่าเขา เกรงครัดในพระธรรมวินัย จัดสำนักเป็นรั้วณีสถาน กลมกลืนธรรมชาติ เป็นอยู่เรียบง่าย เกิดต้นแบบวัดป่าที่มีมาตรฐาน เป็นที่เชื่อถือโดยทั่วไป แนวคิดด้านการสอน วัดเป็นสถาบันการศึกษา มีกลุ่มครูและผู้เรียนคือพระสงฆ์ ฝึกฝนตามหลักไตรสิกขา โดยใช้เหตุผล 3 ประการ คือ สุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา เป็นพุทธตรรกศาสตร์ ส่วนรูปแบบการใช้เหตุผลสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่อชา สุภทฺโท 5 รูปแบบ คือ นิรณัย อุปนัย เปรียบเทียบ โยนิโสมนสิการ และปฏิบัติภาวนา คุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คุณค่าทางปัญญา ได้แก่ มีทัศนคติที่ถูกต้อง เกิดความรู้ความเข้าใจต่อโลกและชีวิต ฯลฯ คุณค่าทางจิตใจ ได้แก่ จิตมั่นคง เข้มแข็ง อดทน ฯลฯ คุณค่าด้านปฏิบัติ เศรษฐกิจ และสังคม จัดความเป็นอยู่ทางกายภาพเป็นระเบียบและปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมได้ถูกต้อง ฯลฯ 5) การศึกษาวิจัย “รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน ในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์”^๒ ของสุดใจ สะอาดยิ่ง พบว่า ประชาชนต้องการให้วัดเป็นศูนย์กลางแก้ไขปัญหาของประชาชน วัดยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมและงานประเพณีวัฒนธรรม แต่วัดขาดความพร้อมที่จะเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน... รูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางแก้ไขปัญหาของประชาชนในหมู่บ้าน ได้แก่ การจัดตั้งองค์กรพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชน โดยมีหน่วยงานรัฐ คณะสงฆ์ ชุมชน หมู่บ้าน และเอกชน เข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบ ส่วนการพัฒนาด้านกายภาพ บุคลากร และกระบวนการแก้ไข โดยพัฒนาวัดให้มีอาคารสถานที่เพียงพอ รมรื่น สะอาด มีสิ่งอำนวยความสะดวก พัฒนาบุคลากรในวัดให้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการ มีความประพฤติดีงามเป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้นำชุมชน ให้มีคณะทำงานของวัดจากทุกกลุ่มของชุมชนและสังคม ใช้กระบวนการแก้ไข ปัญหาโดยหลักการทางพุทธศาสนา

^๑บรรจง โสดาดี และคณะ “รูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), หน้า บทคัดย่อ.

^๒สรุปความใน สุดใจ สะอาดยิ่ง, ศึกษารูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับหมู่บ้าน จังหวัดสุรินทร์, (สุรินทร์: ม.ป.พ., 2546). บทคัดย่อ.

1.7 กรอบแนวคิดการวิจัย

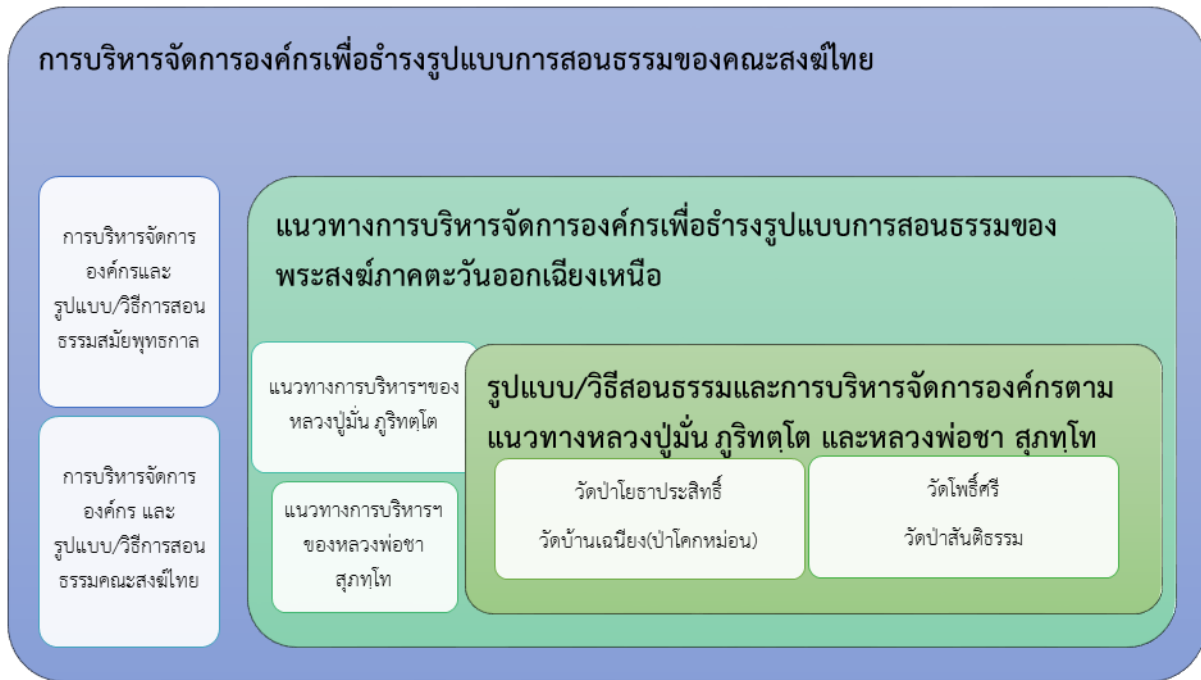
การศึกษาการบริหารจัดการองค์การเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย มุ่งศึกษาแนวทางการบริหารจัดการองค์การและรูปแบบการสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทยสายหลัก (กลุ่มคณะสงฆ์ทั่วไปภายใต้การกำกับของมหาเถรสมาคม) สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และสายหลวงพ่อชา สุภทฺโท ซึ่งแนวทางทั้งสามแนวทาง ถือว่ามีอิทธิพลต่อพัฒนาการของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยในปัจจุบัน โดยเฉพาะพระสงฆ์ตัวแทนชาวอีสาน สองรูปที่คัดเลือกมาศึกษาวิจัย เป็นพระสงฆ์ชาวอีสานที่นอกจากจะเป็นพระสุปฏิบัติแล้ว แนวคำสอนของท่านยังมีอิทธิพลต่อประชาชนในวงกว้าง ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ สามารถสร้างศิษยานุศิษย์ชั้นครูได้จำนวนมากจนทำให้พระพุทธศาสนาในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความมั่นคงเข้มแข็ง แนวทางของท่านทั้งสองได้มีการขยายเครือข่ายครอบคลุมทั่วประเทศ และขยายออกนอกประเทศด้วย สำนักปฏิบัติธรรมเครือข่ายที่นำรูปแบบและวิธีการสอนของท่านเป็นแม่บทมีหลายแห่ง ในงานวิจัยนี้ได้นำมาศึกษามี 4 แห่ง โดยเป็นตัวแทนของแนวทางของคณะสงฆ์สายหลัก คณะสงฆ์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และคณะสงฆ์สายหลวงพ่อชา สุภทฺโท ดังนี้

- 1) วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
- 2) วัดป่าบ้านเนินยง ตำบลเนินยง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
- 3) วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์
- 4) วัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

กรอบแนวคิดในการแสวงหาคำตอบที่สำคัญ คือ ศึกษาการบริหารจัดการองค์การและรูปแบบการสอนธรรมขององค์การคณะสงฆ์ไทยสายหลัก คณะสงฆ์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และคณะสงฆ์สายหลวงพ่อชา สุภทฺโท จากเอกสารและจากข้อมูลภาคสนาม เพื่อนำไปเป็นคำตอบวัตถุประสงค์การวิจัย กรอบแนวคิดสรุปได้ตามแผนผัง 1.1 ดังนี้

แผนภูมิที่ 1.1

กรอบแนวคิดในการศึกษาการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนธรรม

จากแผนผัง 1.1 สรุปกรอบแนวคิดในการศึกษาการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนธรรม ได้ว่า เริ่มต้นจากการศึกษาค้นคว้าองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กร และรูปแบบ/วิธีสอนธรรมสมัยพุทธกาลจนถึงคณะสงฆ์ไทย โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารเป็นหลัก เพื่อเป็นฐานในการสืบค้นองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งได้แก่ แนวทางการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบ/วิธีการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และแนวทางการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบ/วิธีการสอนธรรมของหลวงพ่ocha สุภทฺโท โดยอาศัยข้อมูลจากภาคทฤษฎีเบื้องต้นผนวกกับข้อมูลภาคสนาม เป็นการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่งและสองรวมกัน เมื่อได้ชุดความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบการสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทยและพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว นำชุดความรู้เบื้องต้นมาศึกษาวิเคราะห์วัดป่าโยธาประสิทธิ์ วัดบ้านฉะเชิง (ป่าโคกหม่อน) วัดโพธิ์ศรี วัดป่าสันติธรรม เพื่อให้ได้แนวทางการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบ/วิธีการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตและหลวงพ่ocha สุภทฺโท นำไปสู่องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย เป็นการตอบวัตถุประสงค์ข้อสุดท้ายของการวิจัย

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการการศึกษาการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย จำแนกเป็น 4 ด้าน ดังนี้

1.8.1 ด้านวิชาการ ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ ซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาหรือการอบรมฝึกหัดขัดเกลาอีกรูปแบบหนึ่ง เพื่อสร้างความเข้มแข็งทางภูมิปัญญาของมนุษย์

1.8.2 ด้านนโยบาย ส่วนงานรัฐที่เกี่ยวข้องทางด้านการศึกษาสามารถวางแผนนโยบายในการบริหารจัดการองค์กรและจัดการศึกษาชาติโดยใช้แนวทางการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์และคุณค่าต่อองค์กรและวงการศึกษาได้ ส่วนคณะสงฆ์ไทยนำแนวทางดังกล่าวไปกำหนดเป็นนโยบายตามภารกิจคณะสงฆ์เกี่ยวกับการปกครอง การศึกษา และการเผยแผ่ให้ประชากรชาวพุทธเข้าถึงแก่นพุทธธรรมที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

1.8.3 ด้านเศรษฐกิจ การพานิช สำนักปฏิบัติธรรมเป็นได้ทั้งแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และธุรกิจทางการปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกับธุรกิจทางการศึกษาได้ ซึ่งในด้านนี้ไม่เฉพาะแต่ชาวไทยเท่านั้น ชาวต่างชาติก็ให้ความสนใจการฝึกปฏิบัติธรรมมากขึ้น

1.8.4 ด้านสังคม ชุมชน ได้ข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ฝึกปฏิบัติขัดเกลาในรูปแบบสำนักปฏิบัติธรรมที่มีความเป็นธรรมชาตร่มเย็น สามารถเข้าถึงแหล่งธรรมะที่มีความลุ่มลึกจากพระธรรมอาจารย์ที่มีประสบการณ์ทางธรรมระดับสูงหล่อเลี้ยงจิตวิญญาณ และได้ระเบียบแบบแผนในพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งหัวข้อในการศึกษาวิจัยเป็น 3 หัวข้อหลัก ได้แก่ แนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารองค์กรสงฆ์ไทย แนวคิด รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวหลวงพ่อบุชา สุภทโท ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 แนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารองค์กรสงฆ์ไทย

หัวข้อแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย แบ่งประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็นหลัก คือ รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล รูปแบบ วิธีสอนธรรมองค์กรสงฆ์ไทย และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย ดังนี้

2.1.1 รูปแบบ วิธีสอน และการบริหารองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล

หัวข้อแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล แบ่งประเด็นศึกษาได้ 2 ประเด็นหลัก คือ แนวคิดรูปแบบและวิธีสอนในพระพุทธศาสนา และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล ดังนี้

2.1.1.1 รูปแบบและวิธีสอนในพระพุทธศาสนา การศึกษาแนวคิดรูปแบบและวิธีสอนในพระพุทธศาสนา แบ่งประเด็นศึกษาได้ 5 ประเด็น คือ การศึกษาของชาวชมพูทวีป รูปแบบวัด/อาราม/สำนัก รูปแบบสิกขาจาริก รูปแบบมุขปาฐะ และรูปแบบมหาวิทยาลัย ดังนี้

1) การศึกษาของชาวชมพูทวีป การจัดการศึกษาของชาวอารยันสมัยโบราณเป็นระบบ ครั้วเรือน บุคลากรทางการศึกษา เช่น พรหมณาจารย์ ทิศาปาโมกษ์ พระฤาษี เจ้าลัทธิต่างๆ กษัตริย์ เศรษฐี คหบดี เป็นต้น ด้านหลักสูตรหรือเนื้อหา ได้แก่ คัมภีร์พระเวท ศิลปศาสตร์ แขนงต่างๆ เช่น สุนทิ สัมมตี ฯลฯ ในสามัญญผลสูตรกล่าวถึงครูที่มีชื่อเสียงในเมืองราชคฤห์ ได้แก่ “ครูปุณณะ กัสสป ครูมกขลิ โคศาล ครูอชิตะ เกสกัมพล ครูปุณะ กัจจายนะ ครูสัณชัย เวลัญฐบุตร ครูนิครนถ์ นาฏบุตร”^๑ ซึ่งครูทั้ง 6 นี้มีชีวิตร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า หลักฐานในพระไตรปิฎกกล่าวถึงตระกูล อาชีพการงานและการศึกษาไว้ดังนี้ “ที่ชื่อว่าตระกูลชั้นต่ำ ได้แก่ ตระกูลโกสิยะ ตระกูลการทวาชะ อีกอย่างหนึ่งตระกูลที่เขาเหยียดหยัน เหยียดหยาม เกลียด

^๑ที.สี (ไทย) 9/151-156/48-50.

ซึ่ง ดูหมิ่น... ศิลปวิทยาชั้นต่ำ ได้แก่ วิชาช่างจักสาน ช่างหม้อ ช่างหูก ช่างหนัง ช่างกลบ ก ฯลฯ ศิลปวิทยาชั้นสูง ได้แก่ วิชาขับ คำนวณ เขียน”^๑ จากหลักฐานดังกล่าวพออนุมานได้ว่า สังคมอารยันโบราณมีการจัดการศึกษาแบบครัวเรือน ส่วนอาชีพถ้ามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการศึกษานั้น ถ้าเป็นงานฝีมือ งานที่ใช้แรงงานมักถูกจัดอยู่ระดับต่ำ ส่วนงานความคิด งานใช้สมองมักจัดอยู่ในระดับสูง ซึ่งปัจจุบันมีลักษณะเดียวกัน คือให้น้ำหนักด้านความคิด สติปัญญามากกว่าด้านการปฏิบัติ

2) รูปแบบและวิธีสอนแบบสิกขาจาริก การดำรงชีวิตพระภิกษุช่วงต้นพุทธกาล ถูกออกแบบให้เป็นนักจาริกเพื่อเผยแผ่พระศาสนา ดังข้อมูลในพระไตรปิฎกที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ... พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์”^๒ ข้อมูลชุดนี้อนุมานได้ว่าวิถีชีวิตนักบวชในพุทธศาสนาในช่วงต้นพุทธกาลมีการจาริกแสวงหาสัจธรรมไปในที่ต่างๆ ทำหน้าที่ประกาศเผยแผ่ธรรมไปด้วย เป็นครูพเนจรที่เที่ยวสั่งสอน ให้ปรัชญาชีวิต ให้แนวทาง สร้างอุดมการณ์ โดยไม่หวังผลสอบแทนใดๆ ด้วยความทุ่มเท เสียสละ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาเจริญเติบโตมั่นคงในเวลาอันรวดเร็ว

3) รูปแบบและวิธีสอนแบบอาราม วัด สำนัก ในสมัยพุทธกาล พระเจ้าพิมพิสารกษัตริย์แห่งกรุงราชคฤห์ มีพระราชดำริในการถวายเวฬุวันมหาวิหาร เป็นวัดแห่งแรกในพระพุทธศาสนาว่า “...ไม่ไกลและไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก สะดวกแก่การไปวัดและมาจากวัด เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้ กลางวันไม่เป็นที่พลุกพล่าน กลางคืนเงียบสงบ ไม่มีเสียงอึกทึก ไม่เป็นที่สัญจรไปมา เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบและการบำเพ็ญสมณะธรรม”^๓ ในช่วงต้นพุทธกาลพระภิกษุยังอาศัยตามบริเวณป่า โคนไม้ ภูเขา ฯลฯ ต่อมาเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ เกิดศรัทธาเลื่อมใส จึงขออนุญาตสร้างวิหารถวาย ดังข้อความว่า “พระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวัน... ภิกษุเหล่านั้นอยู่ในที่นั้นๆ คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง.. พระพุทธเจ้าทรงรับสั่งว่า “เราอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ”... เศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ให้สร้างถวายวิหาร 60 หลังภายในวันเดียวแก่สงฆ์”^๔ จากนั้นมา วัดก็มีพัฒนาการเติบโตมาโดยลำดับ ซึ่งมีใช้มีสถานะเป็นเพียงที่อยู่อาศัยสำหรับบรรพชิตเท่านั้น หากแต่เป็นศูนย์รวมกิจกรรมแห่งการเรียนรู้ที่หลากหลายของชาวพุทธทุกภาคส่วน ยิ่งภายหลังการขยายตัวของพระพุทธศาสนากว้างขวางขึ้น พื้นที่บริเวณวัดยิ่งถูกใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อชาวพุทธมากยิ่งขึ้น

4) รูปแบบและวิธีสอนแบบมุขปาฐะ หลังสังคายนาครั้งที่ 1 พระสงฆ์นอกเหนือจากการฝึกฝนอบรมปฏิบัติขัดเกลาตนเองเพื่อหลุดพ้นแล้ว มีภารกิจสำคัญ คือ ท่องจำพุทธพจน์ ดังข้อมูลว่า “เมื่อ

^๑วิ.มหา. (ไทย) 2/15/203-4.

^๒วิ.ม. (ไทย) 4/32/40.

^๓วิ.ม. (ไทย) 4/59/71.

^๔วิ.จ. (ไทย) 7/ 294-5/ 89-92.

สังคายนาพระวินัยปิฎกเสร็จเรียบร้อย พระสังคีติกจารย์ทั้งหลาย ได้มอบหมายให้ท่านพระอุบาลี...ให้พระอานนท์...ให้พระอนุรุทธะ รับผิดชอบต่ออนิสิตของตนศึกษาทรงจำสืบต่อ”^๑ ข้อมูลชุดเดียวกันนี้ยังสะท้อนให้เห็นว่า พระมหาเถระท่านได้วางแนวทางในการจัดจำธรรมวินัยอย่างเป็นระบบ เพื่อให้มีการสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าให้มั่นคงยืนยาวสืบไปว่า “พระมหาเถระทั้งหลายได้มอบหมายพระธรรมวินัยเป็นส่วนๆ แยกคณะหนึ่งๆ...ขนานนามตามชื่อนิกายนั้นๆ ...ผู้ทรงจำที่ฆมนิกายเรียกว่าที่ฆมาณกจารย์ ฯลฯ...พระสาวกเหล่านั้นซึ่งรับหน้าที่ทรงจำพระธรรมวินัย จะละทิ้งส่วนที่เป็นภาระหน้าที่ของตนไปศึกษาเล่าเรียนส่วนอื่นไม่ได้”^๒ หลังจากถูกรวบรวมร้อยกรองอย่างเป็นระบบแล้ว มีการแบ่งสายท่องจำตั้งแต่อินเดียถึงลังกา ดังปรากฏนามพระเถระที่ทรงจำพระวินัยปิฎกในสายเถรวาทว่า “รายนามพระเถระผู้ทรงจำพระวินัยสืบกันมา คือ พระอุบาลี พระทาสกะ พระโสณกะ พระสิคควะ และพระโมคคัลลีสบุตร รวมเป็น 5 รูป เป็นผู้นำพระวินัยสืบๆ กันมาในชมพูทวีปอันมีสิริ”^๓ ส่วนพระเถระในลังกาที่ทรงจำวินัยปิฎก ได้แก่ “พระมหินทะ พระอิฎฐิยะ พระอุตติยะ พระสัมพละ และพระภัททบัณฑิต เดินทางจากชมพูทวีปมาที่เกาะสิงหลนี้ ท่านเหล่านั้นสอนพระวินัยปิฎก”^๔ จากการแบ่งสายท่องจำธรรมวินัยดังกล่าว เป็นเงื่อนไขไปเป็นนิกายต่างๆ ในภายหลัง ต่อมามีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ดังข้อมูลว่า “สังคายนครั้งที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 433 พระเจ้าวัฏฏคามินีอภัย ทรงเป็นศาสนูปถัมภก...จึงได้จารึกพระไตรปิฎกเป็นตัวอักษรลงบนใบลาน”^๕ เสถียรพงษ์ วรรณปก ให้ทัศนะว่า “...พระไตรปิฎกได้ถ่ายทอดต่อกันมาโดยระบบท่องจำ จนกระทั่งไปถึงศรีลังกา เมื่อ พ.ศ. 450 ได้รับการจารึกลงเป็นลายลักษณ์อักษร”^๖ พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต) ชี้ให้เห็นความสำคัญของการท่องจำด้วยปากว่า “...การรักษาด้วยการท่อง โดยสวดแล้วทรงจำไว้นั้นแหละ เป็นวิธีที่แม่นยำกว่ายุคที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร”^๗ จากหลักฐานที่กล่าวมายืนยันการสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้าด้วยการท่องจำอย่างเป็นระบบ นับว่ามีคุณค่าและความหมายต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง

5) รูปแบบและวิธีสอนธรรมในสถาบันการศึกษา มีข้อมูลจำนวนมากที่สะท้อนให้เห็นว่า วัดค่อยๆ พัฒนามาเป็นสถาบันทางการศึกษา ดังพระเทพเวทีให้ทัศนะว่า “ชีวิตของสังคมภิกษุมักไปด้วยกิจกรรมทางการศึกษา พัฒนาการทางการศึกษาของอารยันที่ได้จากพระพุทธศาสนา คือ (1) ให้สิทธิเสรีภาพในการศึกษา บุคคลมีโอกาสเท่าเทียมกันในการศึกษา เกิดการศึกษามวลชน (2) ทำให้เกิดการศึกษ

^๑วิ. จ. (ไทย) 7/บทนำ/(40-42).

^๒วิ. จ. (ไทย) 7/บทนำ/(42).

^๓วิ.ป. (ไทย) 8/3/5-7.

^๔วิ.ป. (ไทย) 8/3/5-7.

^๕วิ. จ. (ไทย) 7/บทนำ/(59).

^๖เสถียรพงษ์ วรรณปก. “วิธีศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก”, ใน เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.), หน้า 253-264.

^๗พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). ความสำคัญและการรักษาพระไตรปิฎก, ในความสำคัญของพระไตรปิฎก, <http://www.mcu.ac.th/mcutrai/menu2/menu2_1.htm>

แบบให้เปล่า (3) ทำให้การศึกษาขยายตัวเป็นรูปสถาบัน”^๑ พัฒนาการและความยิ่งใหญ่ของมหาวิทยาลัยทางพุทธศาสนา ลักษณะ จีระจันท์ ให้ทัศนะว่า “เดิมทีนาลันทามีวัดอยู่ไม่กี่แห่งที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช และมีการก่อสร้างเพิ่มเติมมากขึ้นจนกลายเป็นมหาวิทยาลัยในสมัยคุปตะราวพุทธศตวรรษที่ 10 นาลันทาจึงกลายเป็นศูนย์กลางการศึกษาศาสนาพุทธตั้งแต่นั้นมา...เป็นสถานศึกษาที่ยิ่งใหญ่และดีที่สุดในมวลมนุษยย์เคยไฝ่ฝันถึง”^๒ ช่วงเวลาดังกล่าววัดได้กลายเป็นศูนย์กลางชุมชน และเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมตลอดถึงเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรมอินเดีย ดังพระเทพเวทีให้ทัศนะว่า “มหาวิทยาลัยต่างๆ โดยเฉพาะนาลันทาได้กลายเป็นศูนย์กลางการเผยแผ่วัฒนธรรมระหว่างประเทศในยุคนี้ และทำให้พุทธศาสนาฝ่ายมหายานแพร่หลายมั่นคงทั่วเอเชียตะวันออก”^๓ ทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับทัศนะของเอส ดัตต์ ที่ให้มุมมองว่า “ระบบการศึกษาแบบพุทธศาสนาดำเนินงานโดยคณะครูและมีศิษย์มาก จึงสามารถขยายการศึกษาออกไปได้อย่างกว้างขวาง...จนกลายเป็นมหาวิทยาลัย...มีนักศึกษาในส่วนต่างๆ ของทวีปเอเชียมาศึกษา ณ มหาวิทยาลัยเหล่านี้”^๔ พระเทพเวทีให้ข้อมูลว่า “พ.ศ. 1100 พระเจ้าหรรษะ แห่งราชวงศ์วรรณะเป็นมหาราชที่ยิ่งใหญ่ทรงเลื่อมใสในพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเป็นอย่างมาก ได้ทรงทำนุบำรุงมหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นอย่างดี นาลันทามหาวิหารในยุคนี้มีอาจารย์และศิษย์พำนักอยู่ประมาณ 10,000 คน”^๕ จากข้อมูลดังกล่าวมา สรุปได้ว่า เดิมวัดเป็นเพียงที่อยู่อาศัยสำหรับนักบวชในศาสนาพุทธ ต่อมาพัฒนาเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ และกลายเป็นสถาบันการศึกษาอันใหญ่โตและมีชื่อเสียงในที่สุด

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ให้ทัศนะเกี่ยวกับวิถีพระสงฆ์ว่า “เถรวาทมีรูปแบบปฏิบัติที่กว้างขวาง ยืดหยุ่นตามอริยาคัย (อติมุติ) อย่างเช่นพระมหากัสสปะชอบอยู่ป่า ก็ดำรงชีพในป่าตลอด ส่วนพระสารีบุตรพระอานนท์ ทำงานช่วยเหลือสังคมในบ้านเมือง บางยุคบางสมัยการปลื้มตัวมากเกินไปจะถูกมองเห็นแก่ตัว อย่าไปเน้นด้านใดด้านเดียวจนสุดโต่ง”^๖ จากข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมา จึงสรุปรูปแบบและวิธีสอนธรรมได้ 4 รูปแบบด้วยกัน คือ รูปแบบและวิธีสอนแบบอาราม วัด สำนัก รูปแบบและวิธีสอนแบบสิกขาจาริก รูปแบบและวิธีสอนแบบมุขปาฐะ และรูปแบบและวิธีสอนธรรมในสถาบันการศึกษา

^๑พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต). **พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต**. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533) หน้า 16-23,

^๒ลักษณะ จีระจันท์, **ตามรอยพระพุทธเจ้า**, พิมพ์ครั้งที่ ๗; (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2550),. หน้า 166.

^๓พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), **พุทธศาสนาในเอเชีย**. (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2540), หน้า 260.

^๔เอส ดัตต์ , **พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว** . แปลโดย พระมหามร อมโร (รวมบทความวิชาการทางพุทธศาสนา ที่จัดพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ.2499), หน้า 153.

^๕พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต), **พุทธศาสนาในเอเชีย**. หน้า 261-2.

^๖พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต). **โรงเรียนวิถีพุทธ, พุทธแค้ไหนคือเถรวาท พุทธอย่างไรเป็นมหายาน** (ตอน 1), <<https://www.youtube.com/watch?v=QygnwkyKgcs>>

2.1.1.2 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล ในงานวิจัยนี้ได้กำหนดประเด็นศึกษาตามแนวคิดของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) 5 ประเด็น ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยความสะดวก การกำกับดูแล ดังนี้

1) การวางแผน (Planning) ในงานวิจัยนี้หมายถึงการวางแผน เป้าหมาย หรือทิศทาง ดังพระธรรมโกศาจารย์ให้ทัศนะว่า “การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร”^๑ องค์กรสังฆะมีจุดมุ่งหมาย 2 ลักษณะ คือ จุดมุ่งหมายเพื่อปัจเจกบุคคล และเพื่อสังคม (1) จุดมุ่งหมายเพื่อปัจเจกบุคคล กำหนดเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับต้น ระดับกลาง ระดับสูงสุด ได้แก่ “ “ทิวฐธัมมิกัตถะ เป็นประโยชน์สุขสามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ ที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นต้น”^๒ ระดับกลาง “สัมปรายิกัตถะ ได้แก่ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่าและเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า”^๓ และเป้าหมายระดับสูงสุด “ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่ง, จุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน”^๔ (2) จุดมุ่งหมายเพื่อสังคม ในมารกธา เรื่องส่งพระอรหันต์ 60 รูป ไปประกาศศาสนาตั้งที่พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งกับภิกษุเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ ”^๕ ข้อมูลทั้งสองชุดกำหนดจุดหมายปลายทางอย่างชัดเจน เสมือนเข็มทิศสำหรับการเดินทาง ดังนั้น แผนการจึงมุ่งไปที่ความอิสระหลุดพ้นทั้งส่วนตนและสังคม

2) การจัดองค์กร (Organizing) “เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิก และสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำ และการกระจายอำนาจ”^๖ องค์กรชาวพุทธในภาพกว้าง เรียกว่าพุทธบริษัท ประกอบด้วย “ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา” ซึ่งมีบทบาทหน้าที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันตามสถานะแห่งตน ในการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล มีรูปแบบตามโครงสร้างเชิงหน้าที่ ดังนี้ (1) งานด้านการปกครอง พระพุทธองค์อยู่ในฐานะประมุขสงฆ์สูงสุด มีพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ อัครสาวกซ้ายขวา และมีพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากเสมือนเป็นเลขาส่วนตัว เป็นผู้ช่วยในการอำนวยความสะดวก ความเรียบร้อย (2) งานด้านการศึกษา กลุ่มพุทธสาวกที่เกี่ยวข้องด้านการศึกษา ดังข้อมูลว่า “... อุปัชฌาย์พึง

^๑พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), หน้า 4.

^๒พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต),**พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่17; (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2554), หน้า 130.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า 533.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า 201.

^๕วิ.ม.(ไทย) 4/32/40

^๖พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, หน้า 4.

สงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธีวาทริก ด้วยอุทเทส ปริจุฉา โอวาท และอนุศาสน์ ฯลฯ”^๑ และ “...บัณฑิต คือ เป็นผู้ฉลาดมีปัญญา เป็นพหูสูต มีถ้อยคำไพเราะ มีปฏิภาณดี...มีความละเอียด มีความระมัดระวัง ใฝ่ การศึกษา”^๒ พหูสูต “ผู้ได้ยินได้ฟังมามาก คือทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก ผู้เล่าเรียนมาก ผู้ศึกษามาก ผู้ คงแก่เรียน”^๓ (3) งานด้านการเผยแผ่ กลุ่มพุทธสาวกทำหน้าที่ในการเผยแผ่โดยตรง คือ พระธรรมกถึก ดัง ทศนะว่า “ผู้กล่าวสอนธรรม ผู้แสดงธรรม นักเทศน์”^๔ (4) งานด้านสาธารณูปการ เป็นงาน “นวักรรม”^๕ ดูแลรักษาด้านการก่อสร้างเสนาสนะ งานด้านนี้มีความจำเป็นมากขึ้นเมื่อวัดพัฒนาเติบโตมากขึ้น จึงมีการ กำหนดเป็นภาระเจ้าอาวาสดูแล “ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ปรักหักพัง”^๖ (5) งานเกี่ยวกับความเป็นอยู่พื้นฐาน การเป็นอยู่ร่วมกันภายในวัด มีการกำหนดบทบาทเจ้าอธิการต่างๆ ว่า “...ทรงอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุภิกษุภิกษุ ุเทศก์ ผู้เป็นเสนาสนปัญญาปกะ ผู้เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง ผู้รับจีวร ผู้แจกจีวร ฯลฯ”^๗ คุณสมบัติภิกษุผู้ มีหน้าที่ “...เราอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ 5 อย่างเป็นพระภิกษุผู้เทศก์ คือ ไม่ล่าเอียงเพราะชอบ เพราะชัง ฯลฯ”^๘ และ “..(ผู้)ไม่รู้จักเสนาสนะที่จัดแจงแล้วและเสนาสนะที่ยังมิได้จัดแจง ฯลฯ สงฆ์ไม่พึง แต่งตั้งให้เป็นเสนาสนปัญญาปกะ ฯลฯ”^๙ นอกจากนี้ยังมีหลักฐานสะท้อนบทบาทของกลุ่มพุทธสาวกที่มีความ ถนัดเฉพาะด้านว่า “พระวินัยธรรก็วินัยจรรย์พระวินัยกัน...ภิกษุผู้ชำนาญพระสูตรก็สาธยายพระสูตรกัน...พระ ธรรมกถึกก็สนทนาธรรมกัน”^{๑๐} สรุปว่าการบริหารจัดการองค์กรสังฆะ มีการแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบ เป็น การกระจายอำนาจมาแต่ครั้งพุทธกาล

3) งานบุคลากร (Staffing) “เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรและการ ใช้คนให้เหมาะกับงาน”^{๑๑} จากหลักฐานใน “เอตทัคควรรค”^{๑๒} สะท้อนการใช้คนให้เหมาะกับงานในองค์กร สังฆะ และสามารถจัดกลุ่มพุทธสาวกตามความถนัดได้ 5 กลุ่ม คือ กลุ่มธรรมกถึก กลุ่มพหูสูต กลุ่มวินัยธรร กลุ่มบัณฑิต และกลุ่มผู้มีความพิเศษด้านต่างๆ ดังนี้ (1) กลุ่มธรรมกถึก คือ กลุ่มพุทธสาวกที่มีคุณลักษณะและ ความสามารถโดดเด่นในการเทศนา แสดงธรรม บรรยาย อธิบาย สั่งสอนธรรม โต้ตอบ ปฏิภาณไหวพริบ ได้แก่ “พระปุลณมันตานีบุตร พระธรรมทินนาภิกษุณี จิตตคหบดี วังคีสระ กุมารกัสสปะ มหาจักจนะ นันทกะ มหา

^๑วิ.ม.(ไทย) 4/88/67.

^๒วิ.ม. (ไทย) 5/451/334.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 371.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า 142.

^๕วิ.จ. (ไทย) 7/294 – 323/89 – 150.

^๖อง.ปญจก.(ไทย) 22/231-240/373-383.

^๗วิ.จ.(ไทย) 7/326-328/145-165.

^๘วิ.จ.(ไทย) 7/326/155.

^๙อง. ปญจก. (ไทย) 22/273-285/401-473.

^{๑๐}วิ.ม. (ไทย) 4/234/375-376.

^{๑๑}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), พุทธวิธีบริหาร, หน้า 4.

^{๑๒}อง.เอกก. (ไทย) 20/188-267/25-33.

กับปิยะ ราชะ” ใน “วิชาขปัญจาลีปุตตเถรคาถา”^๑ กล่าวถึงคุณสมบัติของธรรมกถิก 5 ประการ คือ ไม่พึงยกตน ไม่ข่มผู้อื่น เป็นต้น (2) กลุ่มพหูสูต คือ กลุ่มพุทธสาวกที่มีคุณลักษณะและความสามารถโดดเด่นในด้านการศึกษารียนรู้ เป็นนักพูด แก่ล้าแล้ว ได้แก่ “พระอานนท์ ขุชชุตตรา “...ภิกษุณีอุลลันทนา พระภัททกาปิลาณี”^๒ (3) กลุ่มวินัยธร “ผู้ทรงวินัย ภิกษุผู้ชำนาญวินัย”^๓ พุทธสาวกที่เป็นเอตทัคคะด้านนี้ ได้แก่ พระอุบาลี และปฎาจารย์ภิกษุณี เหตุการณ์พระภิกษุชาวเมืองโกสัมพีทะเลาะวิวาทกัน สะท้อนบทบาทของพระวินัยธรได้ในบางแง่มุม ดังหลักฐานพอสรุปได้ว่า “พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ โขสิตาราม เขตกรุงโกสัมพี มีภิกษุอยู่ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสุดตันติกะและกลุ่มวินัยธร ทะเลาะวิวาทกัน”^๔ กรณีดังกล่าวแม้จะดูว่าเป็นเพียงสิ่งเล็กน้อยสำหรับการดำรงชีวิตปกติทั่วไป แต่ก็เป็นจุดสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้ประพาศิพพรหมจรรย์ที่เข้มงวด สะท้อนความละเอียดประณีต และการเอาใจใส่ต่อพระวินัย (4) กลุ่มบัณฑิต “ผู้มีปัญญา นักปราชญ์ ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา”^๕ พุทธสาวกที่เป็นเอตทัคคะด้านนี้ ได้แก่ พระสารีบุตร ราหุล ภัททากุณฑลเกสา พาหิยาหารุจิริยะ เขมา ความเป็นบัณฑิตถือเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของผู้ที่มีความเป็นเลิศในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ผู้เป็นธรรมกถิก เป็นพหูสูต เป็นวินัยธร เป็นต้น (5) กลุ่มผู้มีความสามารถพิเศษด้านต่างๆ มีพุทธสาวกทั้งที่เป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาอีกหลายท่านที่ได้รับเอตทัคคะในด้านต่างๆ เช่น เป็นผู้มีฤทธิ์มาก ผู้มีดาทิพย์ เป็นต้น ได้แก่ .มหาโมคคัลลานะ อุบลวรรณา อนรุทธะ สกุกลา มหาโกฏิธิตะ มหากัสสปะ เรวดขทิววินยะ กังขาเรวตะ นันทา อุตตรานันทมาตา การย่องย่องและจัดกลุ่มพุทธสาวกตามความรู้ความสามารถสะท้อนการบริหารงานบุคคลที่มีประสิทธิภาพได้เป็นอย่างดี

4) การอำนวยการ (Directing) “เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ”^๖ ดำเนินไปตามรูปแบบบริหารโครงสร้างเชิงหน้าที่ คือ หลีกเลียงอำนาจบังคับบัญชาสั่งการ แต่เป็นหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ สำหรับหน้าที่ของสมาชิกภาพสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับภาระงาน ได้แก่ งานด้านการปกครอง ด้านการศึกษา ด้านการเผยแผ่ ด้านสาธารณูปการ และงานดูแลความเป็นอยู่พื้นฐานภายในวัด งานอำนวยการจึงต้องอิงอาศัยการสื่อสารที่เน้นสร้างความเข้าใจ โน้มน้าวแทนการสั่งการ ผู้อำนวยการศูนย์กลางทุกระดับต้องเพียบพร้อมด้วยภาวะผู้นำ เป็นที่เคารพศรัทธาของคณะสงฆ์ และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ดังตัวอย่างการคลี่คลายปัญหาที่พระเทพวฑฒ์ชกุงภิกษุชาวกรุงเวสาลีให้แยกตัวออกจากองค์กรสงฆ์ เหตุการณ์ครั้งนั้นนอกจากจะเห็นการแก้ไขด้วยวิธีที่นุ่มนวลขององค์กรกลางแล้วยังทำให้ทราบคุณสมบัติของทูตและลักษณะสำคัญในการประสานไกล่เกลี่ยว่า “ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ 8 อย่าง คือ รู้จักฟัง สามารถพูดให้ผู้อื่นฟังได้ ใฝ่ศึกษา ทรงจำได้ดี เป็นผู้รู้ได้เข้าใจชัด สามารถพูดให้ผู้อื่นเข้าใจ

^๑ข.เถร. (ไทย) 26/209-10/370.

^๒วิ.ภิกษุณี. (ไทย) 3/941/217.

^๓พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 265.

^๔วิ.ม. (ไทย) 5/451/333-4.

^๕อ้างแล้ว, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, หน้า 179.

^๖อ้างแล้ว, พุทธวิธีบริหาร, หน้า 4.

ได้ ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ และไม่ก่อความทะเลาะวิวาท ฯลฯ”^๑ การประสานงานของพระอานนท์ ในกรณีที่พวกวัชชีที่เคยปาราชิกมาขอรับรองบวชให้ใหม่ เมื่อพระอานนท์ประสานให้แล้วพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาสที่เถาคณะจะถอนปาราชิกสิกขาบทที่บัญญัติแก่สาวกทั้งหลาย เพราะพวกวัชชีหรือวัชชีบุตรเป็นเหตุ”^๒ การอำนวยการในระดับวัด ศึกษาจากหลักฐานใน “พหูพยากรณ์สูตร”^๓ และ “อวาสิกวรรค อวาสิกสูตร”^๔ ที่แสดงถึงคุณสมบัติและหน้าที่ของเจ้าอาวาสประกอบด้วย (1) เป็นผู้มีความรู้ สึกขา ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย (2) เป็นพหูสูต ฯลฯ แห่งตลอดด้วยทิวา (3) ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ปรักหักพัง (4) ต้อนรับพระอาคันตุกะ (5) เป็นผู้ได้มาน 4 ฯลฯ ข้อ 1-2-5 เป็นคุณสมบัติ ข้อ 3 เป็นภาระหน้าที่ในการสอดส่องดูแลวัด อาราม สถานที่ให้มีความพร้อมใช้งาน ข้อ 4 ภาระหน้าที่ในการประสานงานกับชาวบ้าน เป็นเจ้าอาวาสต้องเข้าคนเป็น รู้เหตุ รู้ผล รู้บุคคล รู้กาล ฯลฯ ศูนย์อำนวยการจึงเป็นลักษณะศูนย์กลางเชื่อมโยงประสานเครือข่ายคณะสงฆ์ทั่วชมพูทวีป มากกว่าเป็นศูนย์กลางอำนาจ

5) การกำกับดูแล (Controlling) “เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในในองค์กร”^๕ พระพุทธเจ้าดำรงในฐานะประมุขสูงสุด แต่ทรงบริหารคณะสงฆ์ตามโครงสร้างหน้าที่ การควบคุมกำกับดูแลขององค์กรสงฆ์ โดยใช้พระวินัยเป็นแกนหลัก ดังที่พระธรรมโกศาจารย์ให้ทัศนะว่า “พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน”^๖ ในเนื้อหาสาระหลักแห่งพระวินัย ได้มอบอำนาจให้สงฆ์กำกับดูแลความเรียบร้อยดั่งงามภายใต้กรอบแห่งพระวินัย นอกจากนั้นในกิจกรรมเสริม เช่น วันมหาปวารณาออกพรรษา กำหนดให้พระว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ส่วนอื่นก็ว่ากันไปตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น กลุ่มพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ฯลฯ มีหน้าที่รับผิดชอบการอบรม กำกับควบคุมสมาชิกภาพใหม่เป็นเวลา 5 พรรษา ดังข้อมูลว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้ฉลาดสามารถถือนิสสัยอยู่ 5 พรรษา ให้ภิกษุผู้ไม่ฉลาดถือนิสสัยอยู่จนตลอดชีวิต”^๗ ด้วยโครงสร้างดังกล่าวการบริหารจัดการองค์กรพุทธจึงมีความเป็นเอกภาพ และมีประสิทธิภาพ

2.1.2 รูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย

^๑วิ.จ. (ไทย) 7/344-347/204-209.

^๒วิ.ม. (ไทย) 1/43/32.

^๓อง.ทุก. (ไทย) 20/92/321.

^๔อง.ปญจก. (ไทย) 22/231-240/373-383.

^๕พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, หน้า 5.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า 19.

^๗วิ.มทา. (ไทย) 4/102-103/156-157. (เดิมให้ถือนิสสัย 10 พรรษา)

การศึกษาแนวคิดรูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย แบ่งประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็น ได้แก่ รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต รูปแบบและวิธีสอนธรรมในสถาบันการศึกษา และรูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบสิกขาจาริก ดังนี้

2.1.2.1 รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต มีคำกล่าวว่าชาวพุทธไทยนับถือพุทธศาสนาตามจารีตประเพณี คือ ปฏิบัติสืบๆ กันมาโดยไม่ศึกษาเรียนรู้หลักธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง แต่อย่างไรก็ตาม ทศวรรษเช่นนี้ก็มีส่วนถูกแต่ไม่ทั้งหมด เพราะมีชาวพุทธหลายกลุ่มที่พยายามเรียนรู้แก่นธรรมทางพระพุทธศาสนาและนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตให้เกิดคุณค่าที่ตีงาม อย่างน้อยที่สุด คือ กลุ่มชาวพุทธที่เป็นบรรพชิต โดยทั่วไปชุมชนชาวพุทธมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความเป็นอิสระ อ่อนโยน เป็นมิตร เอื้อเฟื้อเกื้อกูล คุณลักษณะดังกล่าวเกิดจากการบ่มเพาะโดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งวิธีการขัดเกลา อบรม บ่มเพาะแฝงไว้ในวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตอย่างแยบยล ดังเช่นประเพณีการทำบุญตามจารีตดั้งเดิม แม้ว่าสังคมไทยยุคใหม่ จะดึงวิถีพระให้ห่างจากวิถีชาวบ้าน แยกตัวอาารามห่างไกลจากชุมชนออกเรื่อยๆ แต่ชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยังมีต้นทุนทางสังคมที่ดี ยังนิยมทำบุญตักบาตรเป็นกิจวัตรประจำวัน ดังปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ พระสงฆ์ในประเทศไทย ลาว กัมพูชา พม่า ยังคงออกบิณฑบาตในยามเช้า ให้พุทธศาสนิกชนได้ใส่บาตรทำบุญในแต่ละวัน สำหรับวันพระวันศีล หรือเทศกาลงานบุญสำคัญๆ ชาวพุทธส่วนใหญ่ยังคงเดินทางไปทำบุญที่วัดเป็นประจำ และได้กำหนดเทศกาลงานบุญไว้ตลอดปี ที่เรียกว่า ฮีต 12 ดังสวิงบุญเจิมให้ข้อมูลว่า “เดือนเจียงบุญเข้ากรรม เดือนยี่บุญคุณลาน เดือนสามทำบุญข้าวจี เดือนสี่บุญพระเวส เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญขอฝน เดือนเจ็ดบุญเทวดาอาฮักซ์หลักเมือง เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา เดือนสิบสองบุญกองกฐิน”^๑ จากข้อมูลชุดดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยึดคติประเพณีบุญในแต่ละเดือนเป็นระเบียบแบบแผนของชีวิต หรือปฏิทินชุมชนมาตั้งแต่โบราณกาล นอกจากนี้ยังมีประเพณีการทำบุญที่แทรกเข้ามาในแต่ละเดือน เช่น บุญทอดผ้าป่า บุญบวชนาค การทำขวัญนาค เป็นต้น ซึ่งเทศกาลงานบุญดังกล่าวเป็นรูปแบบและวิธีสอนธรรม ที่นอกเหนือจากการเทศนา อบรมสั่งสอน ที่คณะสงฆ์กำหนดขึ้นโดยตรง

2.1.2.2 รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบสถาบันวัด กำหนดตามเส้นแบ่งเวลาทางประวัติศาสตร์ เป็นแนว ซึ่งแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ สมัยรัตนโกสินทร์ และสมัยปัจจุบัน เหตุผลที่แบ่งเช่นนี้เพราะต้องการให้เห็นความเชื่อมโยงแห่งเหตุปัจจัยในรูปแบบ วิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ในอดีตที่มีต่อรูปแบบ วิธีสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยได้ชัดเจนที่สุด

1) สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ ศาสนาพุทธขยายตัวเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 โดยคณะสงฆ์สายพระโสณะและอุตตระ และมีการไหลบ่าของวัฒนธรรมอินเดียเข้ามายัง

^๑สวิง บุญเจิม, ตำรา มรดกภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, 2554), หน้า 552-561.

ภูมิภาคนี้อย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีสอนธรรมของพุทธศาสนาในช่วงต้นนี้ เมื่อกาลเวลาผ่านไป ปรากฏว่าชุมชนแถบลุ่มแม่น้ำอิรวดี แม่น้ำสะโตง แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำโขง มีการนับถือพุทธศาสนาเถรวาท มหายาน และศาสนาฮินดู จนกลายเป็นอาณาจักรพุทธและฮินดูที่เข้มแข็ง ต่อมาประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 อาณาจักรชาวพุทธแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้รับเอาพุทธศาสนาเถรวาทแบบใหม่เข้ามาแทนที่พุทธศาสนาแบบเก่า ปรากฏคณะสงฆ์แบบอริยวาสีและคามวาสี ดังมีข้อมูลสมัยสุโขทัยว่า “ลักษณะแห่งคณะสงฆ์นี้ภายหลังกวางศน์นิยมอยู่ป่า...ดังนั้นจึงเกิดคณะอริยญิก”^๑ และ “...พระคามวาสี คือ พระอยู่วัดใกล้บ้าน...ส่วนพระอริยญวาสีคือพระที่อยู่ป่า”^๒ มีการสรุปการจัดการศึกษาในยุคนี้ว่า “สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี วัดและวังเป็นสถานศึกษา โดยมีพระภิกษุและราชบัณฑิตเป็นครูสอน...”^๓ ตรงกับหลักฐานในหลักศิลาจารึกว่า “...สร้างพระราชคฤหาสน์ปราสาทนพสุรย์...อภิเษกสมณพราหมณาจารย์ตบศิยติสงฆ์ทั้งหลายเผด็จให้มาเรียนพระไตรปิฎกธรรมและศึกษาศิลปศาสตร์วิชาการต่างๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น”^๔ ในอาณาจักรล้านนา การศึกษาค้นถุระเจริญมากมีพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์แต่งคัมภีร์ได้หลายรูป เช่น “พระสิริมังคลาจารย์ พระญาณกิตติ พระรัตนปัญญา พระโพธิรังษี เป็นต้น”^๕ ในอาณาจักรอยุธยาพุทธศาสนาก็เจริญมั่นคงเช่นเดียวกัน ดังหลักฐานว่า “...โปรดให้พระราชโอรส กับพระราชนัดดาผนวชเป็นสามเณรด้วย ข้อนี้สันนิษฐานว่าเป็นต้นประเพณีบวชเรียนของเจ้านายและข้าราชการ...พระเจ้าทรงธรรมมีพระราชศรัทธาถึงเสด็จออกบวชหนังสือพระภิกษุสามเณรที่พระนั่งจอมทองสามหลังเนื่องๆ”^๖ มีการสรุปจัดการศึกษาสมัยอยุธยาว่า “หลักสูตรในการเรียนการสอนได้แก่ พระสูตรตันปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก สถานศึกษาใช้วังและวัด ครูผู้สอน ได้แก่ กษัตริย์ พระเถระ และราชบัณฑิต ฯลฯ”^๗ จากข้อมูลดังกล่าวพอสรุปได้ว่ายุคสุโขทัย-ล้านนา-อยุธยา คณะสงฆ์ฝ่ายอริยวาสี เน้นรูปแบบวิปัสสนาธุระ มุ่งปฏิบัติกรรมฐานเป็น ส่วนคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสี เน้นรูปแบบคณฤชระ มุ่งศึกษาพระไตรปิฎก

2) สมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 1 โปรดให้มีการทำสังคายนาขึ้นในปี พ.ศ.2331 ณ วัดมหาธาตุ และสนับสนุนการสอนพระปริยัติธรรม ดังหลักฐานว่า “โปรดให้มีการสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนวังเจ้านายและบ้านข้าราชการผู้ใหญ่”^๘ ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการปรับระบบ

^๑สิริวัฒน์ คำวันสา, **ประวัติพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534), หน้า 30.

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **จาริกบุญ จาริกธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 9; (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2547), หน้า 434-8.

^๓กรมการศาสนา, **ประวัติการศึกษาของสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ การศาสนา, 2527), หน้า 9-10.

^๔พระราชวรมณี, **การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่ร่อทางออก**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), หน้า 32.

^๕พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า 150.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า 151-2.

^๗อ้างแล้ว, **ประวัติการศึกษาของสงฆ์**, หน้า 16-18.

^๘อ้างแล้ว, **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, หน้า 157.

การศึกษาจากเดิมมาเป็นระบบเปรียญธรรม ดังข้อมูลว่า “...ให้สมเด็จพระสังฆราช(มี) เป็นประธานจัดการปฏิรูปการเรียนการสอนเสียใหม่...ซึ่งโปรดกำหนดวิธีการเรียนการสอนให้เป็นประโยค ตั้งแต่ประโยค 1 ถึงประโยค 9”^๑ ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการจ้างอาจารย์ไปบอกหนังสือพระหลายแห่ง และให้สร้างเก่งเพิ่มในพระราชวังสำหรับรองรับพระเณรที่มาเรียน สมัยรัชกาลที่ 4 เริ่มมีการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ โดยการตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย และจัดการศึกษาแนวสมัยใหม่ ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปพระพุทธศาสนาหลายประการ เช่น ตรา พ.ร.บ.ลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 และย้ายที่บอกหนังสือสำหรับพระเณรดังหลักฐานว่า “โปรดให้ย้ายที่ราชบัณฑิต บอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณร จากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ออกมาจัดเป็นบาลีวิทยาลัยที่วัดมหาธาตุ ขนานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย”^๒ และตั้ง “มหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย”^๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงปรับปรุงพระปริยัติธรรมด้านคันถธุระให้เจริญก้าวหน้า จนเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง แต่กลับละทิ้งองค์ความรู้ด้านวิปัสสนาธุระไป ดังที่พระไพศาล วิสาโล ให้ทัศนะว่า “แม้ว่าการศึกษาสำหรับพระสงฆ์จะมีเรื่องกรรมฐาน แต่ก็เป็นการศึกษาในระดับปริยัติล้วนๆ การศึกษาที่เป็นการศึกษาปฏิบัติไม่ว่าสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานถูกตัดทิ้งออกไปจากหลักสูตร...เพราะเป็นวิชาที่ไม่มีหลักที่จะสอบไล่ได้”^๔ จากหลักฐานที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงคณะสงฆ์ไทยในยุคใหม่เกิดขึ้น เริ่มตั้งแต่มีการปฏิรูปคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ช่วงดังกล่าวนี้มีความสนใจด้านปริยัติมากขึ้น การสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาสงฆ์เน้นไปในด้านคันถธุระ ตามกระแสแห่งเหตุผลนิยม

3) สมัยปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาคันถธุระของคณะสงฆ์ เริ่มมองเห็นความสำคัญของการจัดการศึกษาในรูปแบบมหาวิทยาลัย ดังหลักฐานว่า “พ.ศ. 2490 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งตั้งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2432 ได้ประกาศตั้งเป็นมหาวิทยาลัยฝ่ายพระพุทธศาสนา และเปิดการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2490 เป็นต้นมา ให้ปริญญาเรียกว่าพุทธศาสตรบัณฑิต”^๕ ต่อมา มีการปรับหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปีพ.ศ. 2507 และได้จัดทำหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ขึ้นเพื่อเป็นช่องทางพัฒนาพระภิกษุสามเณร ดังข้อมูลว่า “...พ.ศ. 2512 มหาเถรสมาคมออกคำสั่งเรื่องการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ และออกคำสั่งเรื่องสภากาการศึกษาของคณะสงฆ์...ในปี พ.ศ. 2514 ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา”^๖ รูปแบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม-บาลี แผนกสามัญศึกษา และมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีพัฒนาการมาจนปัจจุบัน แต่เป็นที่สังเกตว่ามีเหตุการณ์หลายประการที่สะท้อนความอ่อนแอของการศึกษาคณะสงฆ์ไทย อันเนื่องมาจากเหตุปัจจัยหลาย

^๑อ้างแล้ว, ประวัติการศึกษาของสงฆ์, หน้า 28-29.

^๒อ้างแล้ว, พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า 163.

^๓อ้างแล้ว, การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก, หน้า 28.

^๔พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 28-9.

^๕พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า 169-170.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า 170-172.

อย่างได้บั่นทอนประสิทธิภาพและประสิทธิผลของกระบวนการศึกษาสงฆ์ทุกระดับ และปฏิเสธไม่ได้ว่ากระแสเศรษฐกิจทุนนิยมเป็นปัจจัยหลักผลักดันให้องค์กรสังฆะเข้าสู่มุมมอง ส่งผลให้คณะสงฆ์เผชิญกับวิกฤตหลายด้าน

2.1.2.3 รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบจาริกธุดงค์ กำหนดประเด็นศึกษาให้สอดคล้องกับหัวข้อที่ผ่านมา เพื่อสะดวกต่อการนำไปสู่การวิเคราะห์สังเคราะห์ เทียบเคียงหาตอบ ซึ่งแบ่งเป็น 3 ช่วง ได้แก่ สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ สมัยรัตนโกสินทร์ และสมัยปัจจุบัน ดังนี้

1) สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ ในอารยธรรมทวารวดีมีนักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่า “...พระสงฆ์สมัยนั้นเขาสอนอะไร...สอนสั้นๆ แล้วเข้าสู่ปฏิบัติเลย เพราะผู้ที่เผยแพร่แผ่นนั้นคือพระป่าเท่านั้น”^๑ ในสมัยสุโขทัย พระเมธีธรรมมาภรณ์ ให้ความเห็น “พระสงฆ์คณะลังกาวงศ์นี้ เป็นพระนักปฏิบัติธรรมกรรมฐาน จึงมีชื่อเรียกในสมัยนั้นว่า คณะอรัญญิก หมายถึงกลุ่มพระสงฆ์ผู้พำนักอยู่ในวัดป่า อันแตกต่างจากพระสงฆ์ฝ่ายที่อยู่ในกรุงสุโขทัยแต่ดั้งเดิมที่เรียกว่า คณะคามวาสี”^๒ ในอาณาจักรอยุธยาแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนากรรมฐานมีความใกล้เคียงกับสุโขทัย ดังสิริวัฒน์ คำวันสา ให้ทัศนะว่า “คณะสงฆ์สมัยอยุธยาช่วงต้นๆ มีคณะสงฆ์แบ่งเป็น 2 ฝ่าย...คณะเดิมเรียนด้านคันถธุระ คณะใหม่เรียนวิปัสสนาธุระ เหมือนกับคณะสงฆ์ในกรุงสุโขทัยนั่นเอง”^๓ วิปัสสนาธุระดำเนินการภายในสำนักวัดอรัญวาสี ซึ่งตั้งอยู่นอกเกาะอยุธยา เช่น วัดกุฎีดาว วัดมเหยงค์ วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นต้น พบรูปแบบปฏิบัติพระกรรมฐานหลายรูปแบบ เช่น “แบบของพระอาจารย์ทิสปาโมกข์ วัดประดู่ทรงธรรม (กรุงเก่า) แบบของเจ้าคุณพระมหาพญาจารย์(แก้ว) พระกรรมฐานมัชฌิมา แบบลำดับ ของสมเด็จพระสังฆราช (ไถ่เถื่อน)”^๔ เป็นต้น แต่การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสมัยอยุธยา พัวพันกับไสยศาสตร์ เวทย์มนตร์ คาถาอาคม ดังพระเทพเวทีตั้งข้อสังเกตว่า “ความนับถือพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่สู้จะโน้มไปในหลักธรรมชั้นสูงนัก... การบำเพ็ญจิตภาวนาก็เน้นไปข้างความขลังศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์ปาร์ฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์ อาถรรพ์ เข้ามาปะปนเป็นอันมาก”^๕ การสอบความรู้พระในสมัยพระนารายณ์มหาราชนอกจากสะท้อนการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่ายระหว่างคามวาสีกับอรัญวาสีแล้ว ยังสะท้อนปัญหาความอ่อนแอด้านวิปัสสนากรรมฐานด้วย

2) สมัยรัตนโกสินทร์ ใน“หนังสือพุทธรังษีธุดงคิญาณ”^๖ นอกจากจะเป็นการรวบรวมรูปแบบสมถวิปัสสนาแบบโบราณไว้แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นร่องรอยการสืบทอดของสมถและวิปัสสนาญาณ ดังนี้

^๑พระมหาพรหม ธรรมหาโส, สัมมนานานาชาติ ครั้งที่ 1 “อารยธรรมพุทธศาสนาในกลุ่มน้ำโขง”, หน้า 20.

^๒พระเมธีธรรมมาภรณ์, การปกครองคณะสงฆ์สมัยสุโขทัย, ในความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2533), หน้า 47.

^๓สิริวัฒน์ คำวันสา, ประวัติพุทธศาสนาในประเทศไทย, หน้า 53.

^๔พระมหาโชติปัญญา (ใจ ยโสธรรัตน์), พุทธรังษีธุดงคิญาณ ว่าด้วยสมถและวิปัสสนาญาณ 4 ยุค, (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ (เอ็งฮังฮง), 2479), หน้า ๓

^๕พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), พุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า 116.

^๖อ้างแล้ว, พุทธรังษีธุดงคิญาณ ว่าด้วยสมถและวิปัสสนาญาณ 4 ยุค, หน้า คำปรารภ

(1) ยุคกรุงศรีสัตนาคณหุต (เวียงจันทน์) ประกอบด้วยผลงานของสมเด็จพระสังฆราชาธิบดี เจ้าศรีวิสุทธิโสมพรหมณาจารย์ 12 กวี สมเด็จพระมหาวิชัยธาตุราชมหามุนี และพระมหาเถระพุทธรังสี (2) ยุคกรุงศรีอยุธยา (กรุงเก่า) ได้แก่ ท่านทศปาโมกษาจารย์ 56 คน” (3) ยุคธนบุรีและกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วยผลงานของสมเด็จพระอริยวงษญาณปรียัติวรา สังฆราชาธิบดี ศรีสมณุตมาปรินายก (สมเด็จพระสังฆราช ไก่เถื่อน) สมเด็จพระสังฆราช ต่อน (วัดมหาธาตุ) และพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ฯ (สิริจันทน์ จันทน์) ดูจากรายชื่อนามของผู้นิพนธ์แล้วพออนุมานได้ว่า ในยุคปลายอยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภารกิจด้านวิปัสสนาธุระยังมีพระสงฆ์ที่มีความสำคัญและปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง จากหลักฐานประวัติของพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์ เป็นสมณทูตจากเมืองหลวงรูปแรก ซึ่งรัชกาลที่ 3 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ไปดูแลงานพระศาสนาในหัวเมืองอีสาน มีหลักฐานการปฏิบัติวิปัสสนาว่า “..เมื่อกลับอุบลถิ่นเกิดมุ่งพัฒนาการบริหารคณะสงฆ์ การศึกษา และส่งเสริมวิปัสสนาธุระ โดยส่วนตัวท่านมักไปนั่งวิปัสสนาที่ป่าชายทุ่งศรีเมืองเป็นประจำ สถานที่ดังกล่าวต่อมากลายเป็นวัดทุ่งศรีเมือง”^๑ เมื่อมาถึงสมัยวชิรญาณภิกขุ พระองค์จาริกธุดงค์ไปยังสถานที่ต่างๆ ดังหลักฐานว่า “รัชกาลที่ 4 เมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ ได้เสด็จออกธุดงค์ไปยังหัวเมืองต่างๆ...ได้ทรงศึกษาวิปัสสนาธุระ ณ สำนักวัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ซึ่งเป็นอรัญญิกาวาส และสำนักที่มีชื่อเสียงอื่นๆ เช่น สำนักวัดพลับ (วัดราชสิทธิาราม) เป็นต้น”^๒ จากข้อมูลชุดดังกล่าวนี้พอสรุปได้ว่ารูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนากรรมฐานได้รับความนิยมทั่วไปในกลุ่มชาวพุทธแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และลุ่มแม่น้ำโขง มีงานวิจัยที่สะท้อนพัฒนาการด้านวิปัสสนากรรมฐานในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “แม้สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง การฝึกสมาธิก็กระทำในลักษณะฝึกฝนด้วยตนเองเป็นส่วนมาก โดยมีได้มีสำนักฝึกอบรมและมีครูอาจารย์ประจำสำนักนั้นๆ ...ในปัจจุบันนี้... มีอาจารย์ผู้ทรงประสบการณ์และคุณวุฒิ หรือที่เรียกว่า “เจ้าสำนัก” ซึ่งมีมากมายทั่วทุกภาคของประเทศ”^๓ ในเอกสารงานวิจัยชุดเดียวกันนี้สะท้อนให้เห็นรูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบธุดงค์ได้อย่างชัดเจนว่า “พระธุดงค์วัตรกรรมฐาน น่าจะได้รับแรงบันดาลใจและการส่งเสริมสนับสนุนอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง...วัดที่เคร่งทางด้านวิปัสสนากรรมฐานมี 3 วัด คือ วัดราชาธิวาส วัดเทวราชกุญชร และวัดพลับ... แบบวัดอรัญญวาสี ...ถือธุดงค์เคร่งครัด”^๔ การปฏิรูปคณะสงฆ์ในสมัยรัชกาลที่ 5 และการเติบโตของระบบการศึกษาแนวใหม่ส่งผลให้การขยายตัวของพุทธศาสนา “แบบสังฆรัฐ” จากศูนย์อำนาจส่วนกลางเข้าไปยังเขตพื้นที่หัวเมืองชนบทที่ห่างไกล วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมท้องถิ่นหลายอย่างถูกกลืนหายไปในคำว่า “ความเจริญ” ในการสนับสนุนการศึกษาด้านปริยัติธรรมอย่างจริงจังในยุคของพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หลักวิปัสสนากรรมฐานไม่เพียงแต่ถอดออกจากเส้นทางการศึกษาสงฆ์เท่านั้น หากแต่ยังมีอคติต่อรูปแบบและวิธีสอนธรรมในลักษณะดังกล่าวด้วย ดังพระไพศาล วิสาโล ให้ข้อมูลว่า

^๑ประวัติของพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมล., monkubon <<http://www.lib.ubu.ac.th/>>

^๒สารานุกรมวิกิพีเดีย ,<<http://th.wikipedia.org/wiki>>

^๓วริยา ชินวรรณ และคณะ, **สมาธิในพระไตรปิฎกวิวัฒนาการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 3; (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 65.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า 197-8.

“...สมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส...ผู้นำคณะธรรมยุตรุ่นนี้ นอกจากจะไม่ส่งเสริมสมาธิภาวนาแล้ว ยังมีทัศนคติในทางลบต่อพระปฏิบัติ โดยเฉพาะพระป่าหรือพระธุดงค์ ด้วยสาเหตุว่าพระเหล่านี้ไม่อยู่เป็นที่ เป็นทางตามระเบียบคณะสงฆ์ ทำให้ยากแก่การควบคุมแล้ว ...ไม่สนใจเรียนพระปริยัติธรรม^๑ จากข้อมูลชุดดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่ารูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนากรรมฐานได้รับการสนับสนุนจากสังฆรัฐ แต่ความสนใจใฝ่บำเพ็ญภาวนาในยุคนี้ยังมีทั่วไปในปัจเจกภิกษุ ดังมีบทความเกี่ยวกับพระอุบาลีที่ว่า “พ.ศ.2454 หลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพ ร.5 แล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงเริ่มจัดการพระศาสนาและการศึกษาใหม่ มณฑลหัวเมืองกรุงเทพฯ ทรงรวมอยู่ในคณะหนกลางกรุงเทพฯ พระราชาภิเษกไม่ต้องว่าการคณะต่อไป จึงมีกำไรเวลาทำวิปัสสนามาก ตกหน้าแล้งแล้วออกจาริกเสมอ”^๒ ข้อมูลจากรายการพื้นที่ชีวิต-เจ้าพระยาถึงอิรวดีตอน “อาณานิคมทางปัญญา”^๓ สะท้อนการสูญเสียแก่นคำสอนสำคัญคือหลักวิปัสสนาของชาวพุทธลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาไป ในขณะที่ชาวพุทธลุ่มแม่น้ำอิรวดีกลับใช้หลักวิปัสสนาสร้างความแข็งแกร่งภายในรักษาอัตตลักษณ์และเอกราชทางภูมิปัญญาของพม่าเอาไว้ได้

3) สมัยปัจจุบัน แม้ว่าวิปัสสนาธุระ จะถูกถอดออกจากหลักสูตรสมัยใหม่ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว กระนั้นก็ตามนี้ยังมีพระสงฆ์หลายรูปมีศรัทธาอุทิศสาธุะ ฟื้นฟูรูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนากรรมฐานเอาไว้ แนวทางพระสงฆ์เหล่านี้มีรูปแบบและวิธีการสอนธรรมที่แตกต่างกัน พอจัดเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ดังนี้ กลุ่มที่ศึกษาจาริกไปตามป่าเขา เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นต้น กลุ่มที่ตั้งสำนักปักหลักสอนในธรรมชาติป่า เช่น พุทธทาสภิกขุ หลวงพ่อชา สุภทโท เป็นต้น และกลุ่มที่ตั้งเป็นสำนักสอนภายในวัดในเขตเมือง เช่น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ โต หลวงพ่อไชยค หลวงพ่ออาจ อาสภ หลวงพ่อสด เป็นต้น สำนักงานพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้กำหนดให้แต่ละสำนักจัดการสอนการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตร ตามที่กำหนดไว้ 5 สาย ได้แก่ “สายบริกรรมพุท-โธ สายบริกรรมยุบหนอ-พองหนอ สายบริกรรมสัมมา-อรหัง สายอานาปานสติ (กำหนดลมหายใจ) และสายพิจารณานามรูป”^๔ ภัทรนธิ์ วิสุทธิศักดิ์ ได้สรุปการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ด้วยรูปแบบต่างๆ 4 รูปแบบ ได้แก่ “รูปแบบพุท-โธ, พองหนอ-ยุบหนอ, เจริญสติรู้การเคลื่อนไหว, ปรมัตถภาวนา...ทุกรูปแบบของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ต่างก็ยึดสติปัฏฐานเป็นหลักในการปฏิบัติ^๕ ภายหลังสำนักปฏิบัติเหล่านี้มีพัฒนาการที่ดีและได้รับความเชื่อถือและสนับสนุนจากประชาชนและรัฐ กลายเป็นสำนักที่มีชื่อเสียง ความเคลื่อนไหวล่าสุดคณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาได้ริเริ่มสนับสนุนให้มีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขึ้นตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา

^๑พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*, หน้า 29.

^๒เอนก นาวิกมูล, “พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท-จันทร์) ผู้บูรณะวัดบรมนิวาส”, คนนอกศตวรรษ หนังสือพิมพ์เนชั่นสุดสัปดาห์, <<http://www.dharma-gateway.com/monk/monk>>

^๓พื้นที่ชีวิต-เจ้าพระยาถึงอิรวดี 2/3, ตอน “อาณานิคมทางปัญญา” <<https://www.youtube.com/watch?>>

^๔สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด <<http://th.wikipedia.org/wiki>>

^๕ภัทรนธิ์ วิสุทธิศักดิ์, “รูปแบบผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน” วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2556) : 61-62.

ดังมีข้อมูลว่า “สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดทั่วประเทศ จำนวน 1,510 สำนัก แบ่งเป็น มหานิกาย 1,339 สำนัก ธรรมยุต 171 สำนัก”^๑ ในขณะเดียวกันมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้กำหนดกิจกรรมภาคบังคับด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานไว้ในกระบวนการศึกษา รวมถึงมีการจัดการศึกษาหลักสูตรด้านวิปัสสนากรรมฐานในระดับบัณฑิตและมหาบัณฑิตศึกษาด้วย ภารกิจด้านวิปัสสนาธุระ ยังคงเป็นกิจกรรมสำคัญที่สร้างความมั่นคงให้กับพระพุทธศาสนาและความเป็นอยู่ของประชาชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

2.1.3 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย

การศึกษาแนวคิดการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย แบ่งประเด็นศึกษาได้ 2 ประเด็น คือ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยในอดีต การบริหารองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยใหม่ และการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยปัจจุบัน ดังนี้

2.1.3.1 การบริหารองค์กรคณะสงฆ์ไทยในอดีต การบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยโบราณ แบ่งหัวข้อศึกษาได้ 3 หัวข้อ ได้แก่ การบริหารจัดการองค์กรสมัยอาณาจักรสุโขทัย การบริหารจัดการองค์กรสมัยอาณาจักรอยุธยา และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ในอาณาจักรสยาม ดังนี้

1) การบริหารจัดการองค์กรสมัยอาณาจักรสุโขทัย จากข้อมูลด้านประวัติศาสตร์พบว่า สมัยโบราณอาณาจักรต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นรัฐอิสระ เป็นลักษณะ “นครรัฐ”^๒ มีอำนาจในการบริหารปกครองตนเอง ผูกพันกับอาณาจักรใกล้เคียงในระบบเครือญาติ เป็นที่ใหญ่ให้กับรัฐที่มีกำลังอ่อนแอ กว่า และสยบยอมรัฐที่มีอำนาจเข้มแข็งกว่าโดยการส่งราชบรรณาการ กิจการต่าง ภายในรัฐไม่ว่าจะเป็นด้าน เศรษฐกิจ การศึกษา ตลอดจนการทำนุบำรุงส่งเสริมพระศาสนาเป็นกิจการภายในของแต่ละอาณาจักร ที่สามารถบริหารจัดการเอง ซึ่งขึ้นอยู่กับกษัตริย์ผู้ปกครองอาณาจักรนั้นๆ ในสมัยสุโขทัย พระมหากษัตริย์และประชาชนส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทที่รับต่อจากลังกา มีการประยุกต์หลักพุทธศาสนามาใช้ในระบุนโยบายบริหารรัฐตั้งปรากฏหลักฐานชัดเจนในช่วงรัชกาลพ่อขุนรามคำแหง และพระมหาธรรมราชาลิไท มีการนำเอาตำแหน่งสังฆราชมาใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ดังมีข้อมูลว่า “หลักฐานเกี่ยวกับสมเด็จพระสังฆราชนั้น ปรากฏในจารึกสมัยสุโขทัย อาทิ ในรัชสมัยพระมหาธรรมราชาลิไท โปรดให้ราชบุรุษไปอาราธนา “พระมหาสวามีสังฆราชมาแต่ลังกาทวีป” พงศาวดารเหนือ ก็กล่าวถึงการปกครองคณะสงฆ์แบ่งเป็น ฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย โดยฝ่ายขวา ปรากฏข้อมูลระบุว่า “พระสังฆราชา อยู่วัดมหาธาตุ”^๓ ในยุคนี้อันหลังจากจักรวรรดิขอมเสื่อมอำนาจลง ยังไม่มีอาณาจักรใดยิ่งใหญ่ขึ้นทัดเทียม ส่วนมากเป็นรัฐอิสระ ประวัติศาสตร์

^๑ ส่วนการศึกษาสงเคราะห์ (เผยแผ่พระพุทธศาสนา) กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น พุทธศักราช 2555, (จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นบรรณานุกรมในพิธีมอบพัดสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น 80 สำนัก วันอังคาร ที่ 18 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2555), หน้า 188-9.

^๒ คำว่า “รัฐ นครรัฐ อาณาจักร เมือง” ในงานวิจัยนี้ใช้ในความหมายเดียวกัน คือ เป็นเมืองที่มีอำนาจในการบริหารจัดการตนเอง, ผู้วิจัย.

^๓ มติชน, ความเป็นมา ‘สังฆราช’ แห่งสยาม, <<http://www.matichon.co.th/news/456517> >

เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่กล่าวถึงอาณาจักรร่วมสมัยอาณาจักรสุโขทัยว่า ดังข้อมูลว่า “ประมาณ พ.ศ.1720 อาณาจักรสุโขทัยเริ่มแยกตัวออกมาจากอาณาจักรละโว้...ประมาณปีพ.ศ.1760 จักรวรรดิขอมเริ่มเสื่อมอำนาจลง อาณาจักรต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย เช่น มว เชียงรุ่ง เชียงทอง น่าน ล้านนา พะเยา ทริภุญชัย ศิริธรรม (ตามพรลิงค์/นครศรีธรรมราช) เป็นต้น”^๑ ในประเด็นนี้ ยังไม่พบหลักฐานที่ชัดเจนว่าองค์กรคณะสงฆ์ในแต่ละอาณาจักรมีเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในรูปแบบใด

2) การบริหารจัดการองค์กรในอาณาจักรอยุธยา การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์มีลักษณะแบบเดียวกับอาณาจักรสุโขทัย คือ แบ่งเป็นคณะมีอิสระจากกัน โดยมีเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้บริหารจัดการสูงสุดที่แตกต่างไปคือในกรุงศรีอยุธยามี 3 คณะใหญ่ ได้แก่ (1) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย มีสมเด็จพระอริยวงศญาณเป็นเจ้าคณะ ปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ (2) คณะคามวาสีฝ่ายขวา (คณะป่าแก้ว) มีสมเด็จพระวันรัตเป็นเจ้าคณะ ปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ และ (3) คณะอรัญวาสี มีสมเด็จพระพุฒาจารย์เป็นเจ้าคณะ ดูแลฝ่ายอรัญวาสีทั้งในหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ ฝ่ายอาณาจักรเข้ามากำกับองค์กรสงฆ์โดยสถาปนาสมเด็จพระสังฆราชขึ้นองค์หนึ่งใหญ่กว่าพระสังฆราช หรือสังฆราชาทุกองค์ ตั้งพระครูในราชธานีขึ้นเป็นพระสังฆราชาคณะ ให้พิเศษกว่าพระครูทั่วไปแต่เดิม แต่มาเรียกสั้นๆ ว่า พระราชาคณะ ในสมัยอยุธยาจึงมีสังฆปริณายกเป็น 3 ชั้น คือ (1) สมเด็จพระสังฆราช (2) พระสังฆราชา (3) พระครู เพื่อให้มีการบังคับบัญชากันได้ตามโครงสร้างเชิงอำนาจแบบระบบบริหารกิจการบ้านเมือง

3) การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยอาณาจักรสยาม กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรยังใช้รูปแบบของการบริหารจัดการองค์กรในสมัยกรุงศรีอยุธยา-สุโขทัย คณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ 1-2 คณะสงฆ์แบ่งเป็นคณะเหนือ คณะใต้ ทุกคณะประกอบด้วยคามวาสี อรัญวาสี มีการเปลี่ยนแปลงนามพระราชาคณะบ้าง แต่ก็ยังมีเค้าเป็น 3 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้และคณะอรัญวาสี ซึ่งแต่ละคณะก็อิสระกัน ทุกคณะขึ้นตรงต่อกษัตริย์ และกษัตริย์ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช แต่ก็ยังไม่พบหลักฐานว่าสมเด็จพระสังฆราชทรงบริหารองค์กรสงฆ์ภายในรัฐอย่างไร ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 3 โปรดให้รวมพระอารามหลวงและวัดราชวรวิหารในกรุงเทพมหานครโดยมาก เข้าเป็นคณะหนึ่งต่างหาก เรียกว่าคณะกลาง จึงเพิ่มเป็น 4 คณะมาแต่นั้น คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี คณะธรรมยุตได้เริ่มขึ้นในรัชกาลนี้ แต่ก็สังกัดอยู่ในคณะกลาง ต่อมา พ.ศ. 2424 ยกคณะธรรมยุติก้าขึ้นเป็นคณะใหญ่เป็นครั้งแรก จึงมีคณะใหญ่เป็น 5 คณะ ได้แก่ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง คณะอรัญวาสี และคณะธรรมยุติกา ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ.2445) เกิดโครงสร้างการบริหารที่เป็นรูปธรรมชัดเจน และสามารถจัดการองค์กรสงฆ์ทั่วประเทศเข้าสู่อำนาจส่วนกลางได้อย่างเบ็ดเสร็จ และมีความสัมพันธ์กับโครงสร้างการบริหารประเทศ เพื่อรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางคือกรุงเทพมหานคร โดยมีเจ้าคณะใหญ่ 4 คณะบริหารจัดการคณะสงฆ์ทั่วประเทศ โดยมีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง

^๑ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Mainland) โดยใช้แผนที่ (ไม่อิงประวัติศาสตร์กระแสหลัก(ชาตินิยม))
<<https://www.youtube.com/watch?>>

และเจ้าอาวาส เป็นกลไกการกำกับดูแลตามลำดับ นอกจากนี้ได้มีประกาศพระบรมราชโองการบ้าง ออกกฎหมายพระสงฆ์บ้าง อุดหนุนพระพุทธบัญญัติ ให้ผู้ละเมิดต้องโทษทางบ้านเมืองอีกส่วนหนึ่งด้วย และต้องทรงตั้งคฤหัสถ์ให้มีหน้าที่ปกครองสงฆ์ทั้งชำระอธิกรณ์ ทั้งตั้งพระอุปัชฌายะ ทั้งถอดถอนมีขุนนางเจ้าหน้าที่ชำระอธิกรณ์ มีชื่อว่า ขุนวินิจฉัยชาญคดี ขุนเมธาวินิจฉัย ส่วนใหญ่รวมอยู่ในกองสังฆการี กรมธรรมการ ซึ่งต่อมาเป็นกระทรวงในรัชกาลที่ 5 เจ้ากระทรวงปฏิบัติหน้าที่อย่างเจ้าคณะใหญ่โดยพฤตินัย พระเจ้าคณะตามทำเนียบสมณศักดิ์อยู่ในฐานะเป็นที่เคารพนับถือ และปกครองกันภายใน ตลอดถึงเจ้าคณะใหญ่มิได้ปฏิบัติหน้าที่ปกครองเป็นต้นดังกล่าวในส่วนกลางเอง

2.1.3.2 การบริหารองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยใหม่ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีการปฏิรูประบบคณะสงฆ์ครั้งใหญ่ โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ในปี พ.ศ. 2445 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เริ่มปฏิบัติหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์เป็นดังนี้ 1) สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ในที่ประชุมมหาเถรสมาคมโดยปกติ หรือในที่ประชุมพิเศษ หรือโดยพระองค์เอง ยกตัวอย่าง ทรงวินิจฉัยอธิกรณ์ ในยุคนี้จึงใช้ว่า พระมหาสมณวินิจฉัย 2) เจ้าคณะมณฑล 3) เจ้าคณะเมืองหรือจังหวัด 4) เจ้าคณะแขวง 5) เจ้าอาวาส จะอย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ก็ยังมีอำนาจในการบริหารสงฆ์สูงสุดอยู่ดี ดังที่พระราชกรวี ได้ให้ความรู้เรื่องการปกครองทางศาสนาไว้อย่างน่าสนใจว่า **“ในรัชกาลนั้นถึงมีสมเด็จพระสังฆราชแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ไม่วางอำนาจเด็ดขาดแก่สมเด็จพระสังฆราช...การคณะ การศาสนา การศึกษาเล่าเรียน ทรงเปนพระราชธุระด้วยพระองค์ทั้งสิ้น สมเด็จพระสังฆราชเปนแต่อนุวัตรตามพระราชประสงค์เท่านั้น”**^๑ และกล่าวถึงการบริหารกิจการคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ 6 ว่า **“ครั้งมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่สมเด็จพระสังฆราชา แล้วทรงมอบพระราชธุระฝ่ายพุทธจักรถวาย ให้ทรงชี้การเด็ดขาดทีเดียว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเปนแต่ทรงอนุวัตรตามสมเด็จพระสังฆราชเท่านั้น ใน 2 รัชกาล ดำเนินการผิดกันอย่างไร”**^๒ พระไพศาล วิสาโล ให้ทัศนะว่า **“ถึงแม้ว่าไทยจะมีทำเนียบการปกครองคณะสงฆ์มาแต่สมัยอยุธยา แต่ในทางปฏิบัติแล้ว “องค์กรคณะสงฆ์มีอยู่แต่ในทำเนียบเท่านั้น” พระสงฆ์ในท้องถิ่นต่างๆ จึงเป็นตัวของตัวเองในแง่ที่เป็นอิสระจากส่วนกลาง...”**^๓ หลักฐานชุดนี้บอกให้ทราบว่าอำนาจสิทธิ์ขาดในการบริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่ที่เจ้าผู้ครองนคร อยู่ที่ว่าพระองค์จะมอบหมายให้คณะสงฆ์ดูแลกันมากน้อยเพียงใด สำหรับโครงสร้างการบริหารสงฆ์สมัยใหม่ ตาม พ.ร.บ. ร.ศ.121 มักถูกโจมตีในด้านผูกขาดอำนาจ เผด็จการ ไม่เป็นไปตามธรรมวินัยแท้ ดังหลวงพ่อบุญทาสได้พยายามเสนอทางออกเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวว่า **“...ควรจะปรับเปลี่ยน เพราะมีลักษณะ**

^๑มูลนิธิตะสนง บณสสนโต, ประวัติพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท), (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด(มหาชน), 2557), หน้า 35.

^๒เอนก นาวิกมูล, “พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันโท-จันทร์) ผู้บูรณะวัดบรมนิวาส”, มกราคม.2560.

^๓พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 48.

เป็นเผด็จการโดยตรงและโดยอ้อมไม่เป็น”สังฆาธิปไตย” หรือไม่เป็นไปตามธรรมวินัยแท้”^๑... เป็นโครงสร้างเชิงอำนาจ จึงก่อให้เกิดปัญหาในอำนวยการ การกำกับควบคุมแล ดังที่เกิดกรณีปฏิกริยาต่อต้านของกลุ่มครูบาศรีวิชัย เมืองลำพูน ดังหลักฐานที่ปรากฏตามหนังสือ “ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย ประวัติการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพและประวัติพระธาตุดอยสุเทพ”^๒ และกรณีการใช้อำนาจต่อคณะสงฆ์นักปฏิบัติสายหลวงปู่มั่นดังข้อมูลว่า “เจ้าคณะมณฑลอีสาน (อุบลราชธานี) ถึงกับให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองขับไล่ลูกศิษย์ของท่านที่กำลังจุดธูปอยู่ในป่า ให้ออกไปจากพื้นที่ที่ท่านรับผิดชอบอยู่ ห้ามไม่ให้ชาวบ้านใส่บาตร ใดๆ ที่ทั้งสองฝ่ายสังกัดกันเดียวกัน”^๓ เป็นต้น สาเหตุหลักน่าจะมาจากตัวโครงสร้างการบริหารนั่นเอง และภูมิความรู้ของคณะพระสังฆาธิการที่เน้นเฉพาะคณฤชระเพียงด้านเดียว การบริหารสงฆ์ตาม พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 เป็นการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยมีการบริหารจัดการของคณะสงฆ์ตามลำดับดังที่กล่าวมา แม้จะมีการปรับเปลี่ยนบ้างในปี พ.ศ. 2484 แต่ในที่สุดก็กลับไปใช้โครงสร้างเดิมตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 เป็นต้นมา

2.1.3.3 การบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยปัจจุบัน การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยใช้รูปแบบพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 ได้ประมาณ 21 ปี ก็ยกเลิกเพราะเกิดปัญหาภายในคณะสงฆ์เปลี่ยนมาเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ด้วยเหตุผลเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตาม พ.ศ.2505 ประกอบด้วย 1) สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุขสูงสุดแห่งคณะสงฆ์ไทย ทรงบัญชาการคณะสงฆ์และตราพระบัญชา โดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัย และกฎหมายมหาชน ทางดำรงตำแหน่งประธานกรรมการมหาเถรสมาคม มีมหาเถรสมาคมเป็นคณะบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล มีอำนาจตรากฎหมายมหาเถรสมาคมออกบังคับ วางระเบียบหรือออกคำสั่งโดยไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย มีเจ้าคณะใหญ่ 5 คณะ คือ (1) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง (2) เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ (3) เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก (4) เจ้าคณะใหญ่หนใต้ (5) เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติ(เขตปกครองธรรมยุติทุกภาค) เจ้าคณะใหญ่หนทั้ง 4 ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการคณะสงฆ์มหานิกาย เจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติเฉพาะคณะสงฆ์ธรรมยุติ โดยแบ่งสายการปกครองคณะสงฆ์ลงสู่ภูมิภาค ตามลำดับ ดังนี้ (1) ภาค เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค (2) จังหวัด เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด (3) อำเภอ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ (4) ตำบล เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล (5) วัด เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส

ในยุคปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยได้จำลองรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมาใช้บางส่วนได้ประยุกต์รูปแบบการปกครองของบ้านเมืองเข้ามาด้วย ทำให้องค์กรสงฆ์ในปัจจุบันมีความแตกต่างจากในสมัย

^๑อุตร จันทวัน, **ปรองดอง สมานฉันท์ ยั่งยืน ร่วมฝึกฝนคำว่า “ให้อภัย”**, (ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, 2557), หน้า 82-3.

^๒พระเทพวรสิทธาจารย์, “ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย ประวัติการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพและประวัติพระธาตุดอยสุเทพ”, พิมพ์ครั้งที่ 3; (เชียงใหม่, สุทินการพิมพ์(2524), 2552), หน้า 7-76.

^๓พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**, หน้า 57-58.

พุทธกาล ข้อกำหนดและบทลงโทษสำหรับพระสงฆ์ที่ทำผิดพระวินัยได้นำกฎหมายของทางบ้านเมืองเข้ามามีส่วนในการลงโทษด้วย “ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยมีหลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์”^๑ รวมเนื้อหาสำคัญคือ หลักการของพระพุทธศาสนา ศิล สมาธิ ปัญญา การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม สภาพปัญหาสังคมไทยในยุคโลกาภิวัตน์ การเผยแผ่ธรรมะในยุคข้อมูลข่าวสาร สารสนเทศและเทคโนโลยีเพื่อการเผยแผ่พระศาสนา การบริหารจัดการวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน การจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ประสบการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาวัด การพัฒนาวัดแบบพัฒนาในธรรมจักร การนำพระสงฆ์(วัด)มาเป็นหลักในการแก้ปัญหา กฎหมายที่พระสงฆ์ควรทราบ

การบริหารจัดการองค์กรสังฆะไทยสมัยใหม่ - ปัจจุบัน (1) ในด้านจุดมุ่งหมาย - มุ่งพัฒนาตนเองให้หลุดพ้น- เผยแผ่พระพุทธศาสนา- เกื้อกูลสังคม (2) ในด้านการแบ่งงาน สมัยปัจจุบันรูปแบบองค์กรสงฆ์ระดับประเทศ มีการแบ่งงานตาม พรบ.การปกครองคณะสงฆ์ เป็น หน ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล วัด (3) ในด้านอำนาจหน้าที่ สมัยปัจจุบันองค์กรสงฆ์ทั่วประเทศ มีการแบ่งกิจการคณะสงฆ์ออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณูปการ ด้านสาธารณะสงเคราะห์ โดยมอบหมายให้เป็นอำนาจหน้าที่รับผิดชอบตามสายการปกครองคณะสงฆ์ ตั้งแต่ระดับ หน ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล วัด ตามลำดับ (4) ในด้านการบังคับบัญชา สมัยใหม่ ภายหลังการปฏิรูปคณะสงฆ์ของรัชกาลที่ 5 องค์กรสงฆ์ทั่วประเทศ มีการจัดสายการบังคับบัญชาอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน โดยอิงกับระบบบริหารจัดการรัฐ มีองค์กรสงฆ์สูงสุดเพียงหนึ่งเดียวคือมหาเถรสมาคมบังคับบัญชาพระสงฆ์ทั่วทั้งประเทศ โดยจัดลำดับสายบังคับบัญชาเป็น หน ภาค จังหวัด อำเภอ ตำบล วัด ในปัจจุบัน องค์กรสงฆ์ไทยมีการจัดสายการบังคับบัญชาอย่างเป็นระบบโดยมีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด บังคับบัญชาพระสงฆ์ทั่วประเทศ มองภาพรวมถือว่ามีความเป็นเอกภาพมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา แม้ว่าในบางแง่มุมอาจจะมีจุดอ่อนอยู่บ้าง (5) ในด้านความชำนาญเฉพาะทาง สมัยปัจจุบัน มีการคัดเลือกกลั่นกรองความชำนาญหรือจุดเด่นของพระสงฆ์แต่ละรูปอย่างเป็นระบบ พระสงฆ์เก่งด้านใดถนัดด้านใดดูได้จากสมณศักดิ์ที่ได้รับ แม้ว่าคณะสงฆ์ไทยจะมีโครงสร้างการปกครองที่เข้มแข็ง มีความเป็นเอกภาพในการปกครอง แต่ก็ปรากฏว่ามีความอ่อนแอในการบริหารจัดการภายใน ดังที่พระธรรมปิฎกให้ทัศนะว่า “การบริหารคณะสงฆ์ที่ทำที่เข้มแข็งในการปฏิเสศ แต่อ่อนแอในด้านปฏิบัติการ” ด้วยปัจจัยดังกล่าวจึงก่อให้เกิดกลุ่มชาวพุทธอื่นๆ มากมาย ดังที่สัมฤทธิ์ ฤาชา จัดกลุ่มชาวพุทธเมืองไทยได้ 6 กลุ่ม “กลุ่มพุทธแบบจารีต กลุ่มพุทธรัฐ กลุ่มพุทธแบบประชานิยม กลุ่มพุทธแบบปัญญาชน กลุ่มพุทธศาสนารับใช้สังคม กลุ่มพุทธทวนกระแส กลุ่มพุทธเพื่อชนชั้นกลาง”^๒

^๑สรุปความในกรมการศาสนา,หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, หน้า สารบัญ.

^๒สัมฤทธิ์ ลือชัย, ‘อนาคตของพุทธศาสนาในเมืองไทย: ทางเลือกและทางรอด’ ในงานเสวนาหัวข้อ ‘อนาคตประเทศไทย กับ ไทยศึกษา: โอกาส ความท้าทาย และสถานะในเวทีโลก’ ณ วิทยาลัยนานาชาติปริทัศน์ พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, <<http://prachatai.org/journal/2016/05/65735>>

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการองค์กรในพระพุทธศาสนาเถรวาท เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ โดยพระองค์ทรงใช้หลักพระธรรมวินัยเป็นแกนกลางในการบริหารงานคณะสงฆ์ จากนั้นทรงกำหนดวิธีการรับบุคลากรเข้ามาสู่องค์กรเช่นวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา วิธีผู้ตติจตุกรรมวาจา และมอบหมายให้สงฆ์ดำเนินการ ตลอดถึงกระจายอำนาจในการบริหารโดยให้พระสาวกที่มีความรู้ความสามารถช่วยในการกำกับดูแลความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์ ด้วยการบัญญัติพระวินัยเป็นข้อวัตรปฏิบัติสำหรับสงฆ์ ในหลักพระวินัยจะบ่งบอกถึงการแบ่งงาน อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลที่ได้รับมอบหมาย ดังนั้นองค์กรสงฆ์จึงมีความเป็นเอกภาพ ดังปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์ว่า คณะสงฆ์นิกาเยเถรวาท ในประเทศต่างๆ มีองค์กร “สังฆะ” ที่ใกล้เคียงกัน ไม่ว่าจะเป็นองค์กรสังฆะลังกา พม่า ไทย เวียดนาม กัมพูชาและลาว

2.2. แนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

การศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต กำหนดประเด็นศึกษาได้ 5 หัวข้อ คือ ประวัติและผลงาน รูปแบบและวิธีสอนการสอน การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าโยธาประสิทธิ์ และรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดบ้านฉนวน (ป่าโคกหม่อน) ดังนี้

2.2.1 ประวัติและผลงานหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต

การศึกษาประวัติและผลงานของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ในงานวิจัยกำหนดประเด็นศึกษาเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ ประวัติ และผลงาน ดังนี้

2.2.1.1 ประวัติ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เกิดในชุมชนชนบท เขตอำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานีหลังจากอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ในปี พ.ศ.2436 ได้ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานกับหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ที่วัดเลียบ อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาฝึกปฏิบัติเข้มงวดที่ภูท่อน และได้ออกจาริกธุดงค์ตามริมฝั่งโขงไทย-ลาว ดังที่ดำรงเกียรติ อาจหาญ บันทึกว่า “ท่านได้แสวงหาวิเวก บำเพ็ญสมณธรรมในที่ต่างๆ ตามราวป่า ป่าช้า ป่าชุก ที่แจ้ง หุบเขา ซอกเขา ห้วย ธารเขา เงี่ยมเขา ท้องถ้ำ เรือนว่าง ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงบ้าง ทางฝั่งขวามือแม่น้ำโขงบ้าง”^๑ การจาริกธุดงค์ของของท่านกับพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล เป็นจุดเริ่มต้นให้มีการบูรณะพระธาตุพนม ดังมีบันทึกว่า “ปี พ.ศ.2444 พระอาจารย์เสาร์และคณะออกเที่ยวจาริกธุดงค์..ผ่านเขตพระธาตุพนม สมัยนั้นรกร้างป่ารกชัฏโตรมเต็มไปด้วยเถาวัลย์ขึ้นปกคลุมเป็นอันมาก ไม่มีคนกล้าไปแตะต้องเพราะหวั่นเกรงในอาถรรพ์...ได้พบเห็นความมหัศจรรย์ขององค์พระธาตุ เป็นแสงสีเขียวเปล่งรัศมี”^๒ เมื่อการปฏิบัติเข้มแข็งแล้วก็แยกย้ายกันปฏิบัติ ได้แวะเวียนพบปะเป็นครั้งคราว ชีวิตช่วงมัชฌิมวัย ได้เดินทางลงไปฝึกศึกษากับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทเถระ จันทร์) ที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร ในระยะหนึ่ง หลังจากนั้นจาริกธุดงค์ฝึกปฏิบัติตามป่า ภูเขา ถ้ำ ในเขตพื้นที่จังหวัด

^๑ดำรงเกียรติ อาจหาญ, พุทฺโธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไทบูลย์อ็อฟเซต จำกัด, 2557), หน้า 24.

^๒หลวงตามหาบัว, **ชีวประวัติ หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล**, <<https://www.youtube.com/watch>>

นครราชสีมา นครนายก สระบุรี ลพบุรี ชุมพร เข้าป่าเพียงลำพัง ดังมีบันทึกว่า “...ออกพรรษาประมาณ พ.ศ. 2450 ท่านก็กราบลาท่านเจ้าคุณออกชุดงค์เข้าป่าเพียงลำพัง...แสวิเวกไปเรื่อยๆ จนถึงบริเวณน้ำตกสาธิตา”^๑ ณ สถานที่ดังกล่าวนี้ท่านได้ประสบการณ์ทางธรรมที่ละเอียดลึกซึ้ง หลังจากนั้นท่านก็ดำรงชีวิตในรูปแบบสิกขาจาริกพเนจรปลีกวิเวก แสวงหาสัจธรรมในป่าเขาตลอด โดยไม่ได้ตั้งสำนักปักหลักสอนธรรมเช่นเจ้าสำนักทั่วไป ช่วงหลังจากจาริกในพม่า กลับมาจาริกชุดงค์แถวภาคอีสาน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2469 หลวงปู่เสาร์ กนตสโร และหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ประชุมบรรดาลูกศิษย์ทั้งหมด ณ เสนาสนะป่าบ้านสามผง อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม เพื่อวางระเบียบแบบแผนปฏิบัติเกี่ยวกับการอยู่ป่า การตั้งสำนัก และแนวทางสั่งสอนปฏิบัติจิตภาวนา นับเป็นพัฒนาการจุดเปลี่ยนที่สำคัญ อีกทั้งยังเป็นการวางรูปแบบแนวปฏิบัติสำหรับศิษย์ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน หลังจากนั้นสองปีท่านจาริกชุดงค์ทางขึ้นภาคเหนือ เดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ ในเขตพื้นที่ภาคเหนือแถวจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ดังที่ดำรงเกียรติ อาจหาญ ให้ข้อมูลว่า “...ได้จำพรรษาวัดเจดีย์หลวง 1 พรรษา แล้วออกไปพักตามทีวี่เวกต่างๆ ในเขตภาคเหนือหลายแห่ง เพื่อสงเคราะห์สาธุชนในที่นั้นๆ นานถึง 11 ปี จึงกลับมา...”^๒ บั้นปลายชีวิตท่านจำพรรษาที่วัดภูริทัตตถิราวาส ตำบลนาใน อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร 5 พรรษา เป็นจุดที่ปักหลักอยู่กับนานที่สุดในชีวิตของท่าน และสถานที่แห่งนี้ได้กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะพันธุ์ปัญญาพุทธ ในรูปแบบวิถีชีวิตพระป่าที่สำคัญ ชาวบ้านหนองผือชุมชนชนบทเล็กๆ กลางป่ากลายเป็นแดนสวรรค์ เป็นแหล่งเกื้อกูลสนับสนุนพระสงฆ์ผู้กำลังแสวงหาพระนิพพานอย่างน่าอัศจรรย์ ในปี พ.ศ.2492 ท่านมรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร รวมสิริอายุ 79 ปี

2.2.1.2 ผลงาน การศึกษาผลงานของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แบ่งประเด็นศึกษาได้ 2 ประเด็น คือ ผลงานการผลิตลูกศิษย์ และผลงานเอกสาร ดังนี้

1) การผลิตลูกศิษย์ การสั่งสอนลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต บังเกิดผลเป็นที่ประจักษ์ทั่วไป ครูอาจารย์กล่าวถึงเทศนาธรรมของท่านว่ามีความละเอียดลึกซึ้ง ดังที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) ได้กล่าวถึงคุณวิเศษด้านนี้ว่า “ท่านมันแสดงธรรมไพเราะมาก หาผู้ใดเสมอเหมือนได้ยาก และแสดงธรรมเป็นมุตโตทัย คือ แดนแห่งความหลุดพ้น...ท่านเทศน์ในสิ่งที่เราเหยียบย่ำไป-มาอยู่เนี่ยแล...พร้อมทั้งการคลี่คลายความสลับซับซ้อนแห่งเนื้อธรรมที่ลึกกลับ...นับว่าท่านฉลาดแหลมคมมาก...อาตมาเคารพเลื่อมใสท่านมาก...ท่านเป็นพระที่น่าเคารพบูชาจริงๆ”^๓ หลวงพ่อชา สภทโท ในช่วงที่แสวงหาครูอาจารย์ในด้านการปฏิบัติเดินทางมาศึกษากับท่านเพียงระยะเวลาสั้นๆ แต่ประทับใจในเทศนาธรรมและได้เกิดแรงบันดาลใจเป็นอย่างมากดังที่มีการบันทึกไว้ว่า “... พอได้ฟังโอวาทหลวงปู่มั่นแล้ว รู้สึกว่าความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าได้หายไปจนหมดสิ้น จิตยังลงสู่สมาธิด้วยอาการสงบ ความรู้สึกทั่วตัวลอยอยู่บนอาสนะ นั่งฟังอยู่จนกระทั่งเที่ยงคืนจึงเลิก

^๑พระครูปลัดเจือ กิจจโร, *มาทำความรู้จักกับวัดถ้ำสาธิตากันเถอะ*, (มปป. บริษัทไทยมิลลิซิง จำกัด, มปป.), หน้า 15-17.

^๒อ้างแล้ว, *พุทธโธ* หน้า 24.

^๓มูลนิธพระสงฆ์ มนสสนโด, *ประวัติพระอุบาลีคุณูปมาจารย์* (จันทร์ สิริจันโท), หน้า 69-71.

ประชุม”^๑ พระครูปลัดเจือ กิจจธโร ให้ทัศนะไปในทิศทางเดียวกันว่า “...ก่อนจะสอนใคร จะต้องพิจารณาจิตใจของผู้นั้น ควรจะได้รับธรรมอย่างไร ผู้นั้นควรจะนำไปปฏิบัติอย่างไรและสามารถสืบทอดความรู้ต่างๆ ต่อไปให้ได้ผลจริงๆ... ด้วยเหตุนี้การสอนกรรมฐานของหลวงปู่มั่นจึงได้ผลเต็มร้อย”^๒ พระครูสีทา ชยเสโน พระกรรมวาจาจารย์ได้กล่าวถึงหลวงปู่มั่น ฐิตโตว่า “ลูกศิษย์ของเราองค์นี้นับว่า เป็นผู้มีความกตัญญู กตเวทิตามากเหลือเกิน เพราะเมื่อได้รู้ได้เห็นธรรมอันแท้จริงแล้ว ก็ไม่ลืมครูบาอาจารย์ อุตสาห์มาแนะนำให้เรา ได้รู้ได้เห็น”^๓ ด้วยการเอาใจใส่และตั้งใจในการอบรมสั่งสอนทำให้ท่านมีลูกศิษย์เดินทางไปฝึกศึกษาจำนวนมาก และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป เช่น หลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม หลวงปู่กงมา จิรปุณฺโญ หลวงปู่เทศก์ เทสรงสี หลวงพ่อวิริยงค์ สิรินฺโธ หลวงปู่สมชาย ฐิตวิริโย หลวงปู่จุม พนฺธุโล พระอาจารย์ทองรัตน์ กนตสีโล หลวงปู่กิ่นนรี จนฺทีโย หลวงพ่อชา สุภทฺโท เป็นต้น ถือว่าเป็นนวัตกรรมสำคัญในผลงานของหลวงปู่มั่น ฐิตโต คือ เป็นผู้ให้กำเนิดรูปแบบวัดป่า โดยจัดบริบทวัดแฝงตัวในธรรมชาติป่า ที่สังคตสภวิเวก เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา การบริหารจัดการและการดำรงชีวิตของพระสงฆ์เข้มงวดกวดขันในหลักพระวินัย ประยุกต์ข้อวัตรปฏิบัติตามหลักการทางพุทธศาสนา เพื่อเกื้อกูลการปฏิบัติให้เกิดมรรคผลได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

2) ผลงานเอกสาร ที่ถือว่าเป็นผลงานของหลวงปู่มั่น ฐิตโตโดยตรงได้แก่ “ขันธะวิมุตติ สมะมังคีธรรมะ”^๔ เขียนด้วยลายมือของพระอาจารย์มั่น ฐิตโต และ มุตโตทัยของพระอาจารย์มั่น ฐิตโต ตัดเย็บ บันทึกลงโดยพระอาจารย์วิริยงค์ สิรินฺโธและเพื่อนสหธรรมิก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมเทศนาของท่านอาจารย์มั่น ฐิตโต ดังที่ท่านเล่าที่มาของหนังสือว่า “...ใช้ความวิริยะอุตสาหะในการแอบจดบันทึกคำสอนของหลวงปู่มั่น ต้องหาอุปกรณ์การเขียนซับซ้อนยุ่งยาก ใช้เวลานาน ที่สำคัญคือแอบทำนอกกรอบปฏิบัติ การอยู่กับหลวงปู่มั่นใครทำอะไรผิดท่านไล่เลย น่ากลัว เมื่อเขียนเสร็จไปอ่านให้ท่านฟัง ท่านบอกว่า ใช้ได้ จึงมาเป็น“มุตโตทัย”^๕ หนังสือสองเล่มนี้ถือเป็นผลงานสอนธรรมของหลวงปู่มั่นขั้นต้นๆ นอกนั้นมักจะเป็นผลงานจากคำบอกเล่าของบรรดาลูกศิษย์แต่ละคน ที่ได้รับการฝึกฝนและรับฟังเทศนาธรรมจากอาจารย์ ถูกรวบรวมขึ้นในภายหลัง เช่น บุรพจารย์ โดยคณะศิษยานุศิษย์ ประวัติ ท่านพระอาจารย์มั่น ฐิตตมहाเถระ โดยพระมหาบัว ญาณสัมปันโน เพชรน้ำหนึ่ง คณะศิษยานุศิษย์ จิตตภาวนา มรดกล้ำค่าทางพุทธศาสนา โดยมูลนิธิหลวงปู่มั่น หยตน้ำบันใบบัว โดยคณะศิษยานุศิษย์ เนื้อหาเกี่ยวกับชีวประวัติของพระธรรมวิสุทธิมงคล (หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน) มีประวัติในช่วงที่องค์หลวงตาไปศึกษาธรรมกับหลวงปู่มั่น หลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท พระผู้เป็นดั่งผ้าขี้ริ้วห่อทอง โดยพระมหาธีรนาถ อคฺคสีโร เนื้อหาเกี่ยวกับชีวประวัติของพระครูสุทธิธรรม

^๑พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), **อุปถัมภ์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2544), หน้า 23.

^๒พระครูปลัดเจือ กิจจธโร, **มาทำความรู้จักกับวัดถ้ำสาสิกกันเถอะ**, หน้า 44-5.

^๓ดำรงเกียรติ อางหาญ, **พุทธโธ**, หน้า 55.

^๔มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ฐิตโต, **บุรพจารย์**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2545), หน้า 29-30.

^๕พระธรรมมงคลญาณ (หลวงปู่วิริยงค์ สิรินฺโธ), “เล่าเรื่องสมัยอุปฐากหลวงปู่มั่น” ในพิธีสวดลักขีเจริญสิริมงคล ที่ไอที 59 ปี, 30 พฤษภาคม 2556. <<https://www.youtube.com/watch?v=qW-l9vyqowk>>

รังษี (หลวงปู่เจี๊ยะ จุนโท) วัดป่าภูริทัตตปฏิบัตการาม อ.สามโคก จ.ปทุมธานี มีประวัติในช่วงที่องค์หลวงปู่ไปศึกษาธรรมกับหลวงปู่มั่น ชีวิตคือการต่อสู้ โดยพระมหาสุพล ชันติโพล และคณะ เนื้อหาเกี่ยวกับชีวประวัติและผลงานของพระราชธรรมเจติยาจารย์ (หลวงปู่วิริยงค์ สิริธโร) มีประวัติในช่วงที่องค์หลวงปู่ไปศึกษาธรรมกับหลวงปู่มั่น เป็นต้น เอกสารทุกเล่มเกิดจากแรงศรัทธา ต้องการให้เป็นอาจารย์บูชาจึงถือเป็นผลงานที่มีคุณค่ามหาศาล

2.2.2 รูปแบบและวิธีสอนหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

เกี่ยวกับรูปแบบและวิธีสอนการสอนทั่วไปอาจจัดได้ 2 ลักษณะใหญ่ คือ รูปแบบและวิธีสอนในสถานที่ และรูปแบบและวิธีสอนนอกสถานที่ สำหรับรูปแบบและวิธีสอนของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ในงานวิจัยนี้กำหนดเป็น 4 ลักษณะ ได้แก่ รูปแบบและวิธีสอนการสอนแบบวัฒนธรรมประเพณี รูปแบบและวิธีสอนธรรม/แบบคันถธุระ/ในสถาบันการศึกษา รูปแบบและวิธีสอนการสอนแบบจาริกธุดงค์ และรูปแบบและวิธีสอนการสอนแบบสำนักปฏิบัติวัดป่า ดังนี้

2.2.2.1 รูปแบบและวิธีสอนการสอนแบบวัฒนธรรมประเพณี เมื่อคราวที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท) รับนิมนต์ไปเผยแผ่ธรรมที่เชียงใหม่ช่วงปี พ.ศ.2471-2474 ท่านได้นำคณะศิษยานุศิษย์ไปหลายรูป วันหนึ่งได้นิมนต์ให้หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แสดงธรรมเทศนา หลังจากท่านแสดงธรรมจบแล้วและปลีกไปพักผ่อน พระอุบาลีฯ ได้กล่าวชื่นชมเทศนาธรรมของหลวงปู่มั่นแก่พุทธบริษัทที่มาฟังธรรมในวันนั้นว่า “ท่านมั่นแสดงธรรมไพเราะมาก หาผู้ใดเสมอเหมือนได้ยาก และแสดงธรรมเป็นมุตโตทัย คือ แดนแห่งความหลุดพ้น...ท่านเทศน์ในสิ่งที่เราเหยียบย่ำไป-มาอยู่นี้แล...พร้อมทั้งการคลี่คลายความสลับซับซ้อนแห่งเนื้อธรรมที่ลึกลับ...นับว่าท่านฉลาดแหลมคมมาก...อาตมาเคารพเลื่อมใสท่านมาก...ท่านเป็นพระที่น่าเคารพบูชาจริงๆ”^๑ ทัศนะดังกล่าวนอกจากจะสะท้อนความปรารถนาของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตแล้วยังสะท้อนประสิทธิภาพการสอนได้เป็นอย่างดี หลังการจาริกแถวภาคเหนือหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตมาปักหลักเผยแผ่ธรรมที่สกลนคร ชุมชนชาวบ้านหนองผือเป็นวิถีชุมชนชาวภูไทยเล็กๆ แต่มีความสามารถในการอุปถัมภ์บำรุงกลุ่มพระสงฆ์ที่แวะเวียนเดินทางมาปฏิบัติปีละไม่ต่ำกว่า 50-60 รูปได้อย่างน่าอัศจรรย์ จากการสัมภาษณ์ผู้นำและปราชญ์ชุมชนให้ข้อมูลว่า “ทุกเช้าพระภิกษุสงฆ์ท่านจะออกเดินบิณฑบาตเป็นแถว ส่วนชาวบ้านจะออกมาใส่บาตรทุกหลังคาเรือนนั่งรอเป็นแถวยาวเหยียดเช่นเดียวกัน เป็นภาพที่น่าประทับใจเป็นอย่างมาก”^๒ นอกจากนี้ความมหัศจรรย์ในเทศนาธรรมของหลวงปู่มั่นนั้น มักปรากฏให้เห็นอยู่เสมอ ดังบันทึกในหนังสือรำลึกวันวานว่า ในวันมาฆบูชา “หลังเวียนเทียนเสร็จ ท่านเริ่มเทศน์ตั้งแต่ 1 ทุ่มจนสว่าง เป็นการเทศน์ที่นานที่สุด มีชาวบ้านหนองผือ ชายหญิง ลูกเล็กเด็กแดงร่วมฟังธรรมเทศนา มีคนอุ้มเด็กกลับบ้านเพียงสามคนนอกนั้นอยู่จนถึงเข้าเวลาเทศน์ท่านจะลืมตา หมาไม่เคี้ยว บุหรี่ไม่สูบ น้ำไม่ดื่ม เทศน์อย่างเดียวพระเณรก็ลูกหนีไม่ได้ ไม่มีใครลุก

^๑มูลนิธิพระสงฆ์ มนสสนโต, ประวัติพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท), หน้า 69-71.

^๒สัมภาษณ์ หลวงปู่บุญเรือง ธรรมโร, เมื่อวันที่ 18 เดือน กุมภาพันธ์ 2557.

หนีเลย ไม่ไอ ไม่จาม ไม่บ้วนน้ำลาย จะนั่งเงียบจนเทศน์จบ”^๑ กรณีดังกล่าวมิใช่ครั้งแรกที่ท่านเทศน์จนสว่าง มีข้อมูลกล่าวถึงการเทศนาของท่านที่วัดเจติยหลวงที่เชียงใหม่ว่า “แม่ค้ามาตลาดตอนเช้าได้ยินเสียงในวัดนึกว่าพระทะเลาะกันจึงเข้าไปดู ปรากฏว่าหลวงปู่มั่นกำลังเทศน์” ด้วยหลักฐานที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถยืนยันถึงความเป็นครูของหลวงปู่มั่นที่มีความทุ่มเท เอาใจใส่ต่อการสอนอย่างยิ่งยวด ส่งผลถึงลูกศิษย์ที่ตามเรียนรู้อกับครูอาจารย์ประสบความสำเร็จถ้วนหน้า อาจสรุปได้ว่า กิจกรรมของคนในชุมชนชาวบ้านผือช่วงหลวงปู่มั่นมาปักหลักสอนธรรมนั้น เป็นการสะท้อนอุดมคติสูงสุดของชาวพุทธ กล่าวคือในภาคเช้าชาวบ้านทำบุญตักบาตร ทยอยน้ำ ตอนเย็นเข้าทำวัตรสวดมนต์ไหว้พระรับฟังธรรมเทศนาภายในวัด นับเป็นการดำรงชีวิตตามวิถีพุทธอย่างแท้จริง นับเป็นการอุปถัมภ์จากภาคประชาชนที่น่าอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งปัจจุบันชาวบ้านหนองผือยังให้ความเคารพศรัทธาอุปถัมภ์ว่าวอารามด้วยดีเช่นเดิม นับเป็นต้นทุนที่ดีของชุมชนชาวพุทธในละแวกนี้ ส่วนวันสำคัญตามประเพณีบุญ 12 เดือน หรือวันพระวันศีล วันเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญกฐิน เป็นต้น ชุมชนยังคงรักษาฮีต 12 คอง 14 ความดีงามดั้งเดิมเอาไว้ โดยทางวัดวาอารามจะเสริมความรู้ แก่นสาระ ของวัฒนธรรมประเพณีดังกล่าวให้ถูกต้องและเกิดคุณค่าอย่างแท้จริง โดยที่หลวงปู่มั่น ฐิริทตโต จะถือโอกาสวันสำคัญๆ ทางศาสนาพาประพฤติปฏิบัติธรรมเข้มข้นเป็นกรณีพิเศษ ดังจะเห็นว่าบางครั้งท่านเทศน์จนสว่างดังที่กล่าวมา

2.2.2.2 รูปแบบและวิธีสอนธรรม/แบบคันถธุระ/ในสถาบันการศึกษา สำนักวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ฐิริทตโต เคยผนวกบริยัติกับปฏิบัติเข้าด้วยกัน ตอนแรกก็ดูเหมือนว่าจะประสบผลสำเร็จ แต่ภายหลังการปฏิบัติอ่อนแอลง จึงเป็นเหตุให้ต้องยุบโรงเรียนพระปริยัติธรรมไปในที่สุด แต่อนุญาตให้ผู้ที่มีความสนใจเดินทางไปศึกษายังสถานศึกษาพระปริยัติธรรมได้ตามอัยยาศัย และพระสงฆ์สายปฏิบัติบางรูปได้รับพระบัญชาให้ไปเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ดังหลักฐานว่า “..ปี พ.ศ. 2484 สมเด็จพระสังฆราช กรมหลวงวชิรวงศ์ ทรงให้หลวงปู่จันทร์ศรี จนทโทไป ไปเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดป่าสุทธาวาส พำนักกับพระอาจารย์มั่น ฐิริทตโต ต่อมาโปรดให้ไปเป็นครูสอนพระปริยัติธรรมที่วัดธรรมนิมิตร”^๒ แม้จะมีความพยายามจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญควบคู่กับสายปฏิบัติ ในสายวัดป่าแต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จ

2.2.2.3 รูปแบบและวิธีการสอนแบบจาริกธุดงค์ ลักษณะการจาริกไปในสถานที่ต่างๆ ของชุมชนชาวอีสานโบราณ เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปของนักแสวงหาประสบการณ์ทางธรรมของชาวพุทธในลุ่มน้ำโขง และมีหลากหลายรูปแบบ เช่นเป็นพระภิกษุบ้าง เป็นชีปะขาวบ้าง เป็นฤๅษีบ้าง บางกลุ่มเน้นการแสวงหาคาถาอาคม ความขลังศักดิ์สิทธิ์ บางกลุ่มเน้นพลังทางจิต กลุ่มนักบวชนอกเหนือจากกลุ่มหลวงปู่เสาร์และหลวงปู่มั่นแล้วเท่าที่มีข้อมูลบันทึกไว้ เช่น “กลุ่มสำเร็จลุน (พ.ศ.2396-2466)”^๓ และ “กลุ่มหลวงปู่คำคะนิง

^๑คณะผู้จัดทำ, *รำลึกวันวาน*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547), หน้า 91-2.

^๒สิ้นอริยสงฆ์ “หลวงปู่จันทร์ศรี” มรณภาพสิริอายุ 105 ปี, มติชนออนไลน์

<https://www.matichon.co.th/local/news_394768>

^๓สวิง บุญเจิม, *ประวัติและของดีหลวงปู่สำเร็จลุน*, หน้า 1-30.

(พ.ศ.2437-2528)”^๑ เป็นต้น หลวงปู่มั่น ฐริทตโต ท่านไม่ได้ตั้งสำนักปกครองหลักสอนอยู่กับที่ แต่ใช้การจาริก รุดงค์ บำเพ็ญภาวนาตามป่าเขา ฝึกปฏิบัติขัดเกลาตนเอง และเทศนาสั่งสอนไปเรื่อยๆ โดยมีลูกศิษย์ติดตามไป บ้างเป็นกลุ่มเป็นคราวๆ ไป เวลาหยุดพักปักกลดจะอยู่ห่างไกลกัน ลักษณะดังกล่าวจัดเป็นห้องเรียนเคลื่อนที่ อีกแบบหนึ่ง พระมหาอินทร์ ธิรเสวี ให้ข้อมูลว่า “หลวงปู่มั่น ท่านไม่ชอบอยู่ที่ไหนนานๆ จึงออกไปวิเวกที่ พระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งต้องปีนภูเขาทางวัดสวนดอก”^๒ การจาริกของท่านเป็นเสมือนห้องเรียนเคลื่อนที่ที่ บรรดาลูกศิษย์เฝ้าติดตามศึกษาไปด้วย มีกิจกรรมการเรียนการสอน คือ ปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัย เน้นความ บริสุทธิ์ เพื่อเป็นเกาะป้องกันภัยอันตราย สร้างความมั่นใจ ให้บทปริกรรมที่เหมาะสมกับจริตของศิษย์แต่ละคน และคอยกำกัว่ากล่าวตักเตือนชี้แนะแนวทาง ดังที่หลวงปู่ทองรัตน์ กนต์สีโล มีปัญหาการปฏิบัติ หลวงปู่มั่น พุดเป็นเชิงคว่า “การปฏิบัติอยากแต่ให้มันสงบ เอาแต่ค้นหาเข้าไปทำ มันจะเห็นอะไร...ให้พิจารณาขั้น 5 ให้ เห็นเป็นไตรลักษณ์ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ฯลฯ”^๓ หลวงปู่อ่อน ญาณสิริ เล่าถึงการสอนให้ชาวเขาภูพานา พุทโธ สรุปความได้ว่า “...ชาวเขา...เกิดความสงสัยในการเดินกัมหนากลับไปกลับมาของท่าน...จนนำไปสู่การ แสวงหาพุทโธด้วยกัน โดยท่านแนะนำให้สำรวม จะเดินไปทางไหนก็ให้สำรวม ฯลฯ...จนชาวเขาพบคำตอบด้วย ตัวเองว่า พุทโธใสเหมือนดวงแก้ว คือ ใจของเรานั้นเอง”^๔ การบำเพ็ญภาวนาใช้แบบ “พุทโธ” ดังมีบันทึกว่า “มีครั้งหนึ่งที่ท่านเคยเล่าให้ศิษย์ทั้งหลายฟังว่าในสมัยที่ท่านปฏิบัติในช่วงแรกๆ ท่านมักใช้วิธีปริกรรมพุทโธ เพราะถูกจริตกว่าการภาวนาวิธีอื่น”^๕ วรีย ชินวรรโณ ได้อธิบายวิธีทำสมาธิตามแนวคำสอนของหลวงปู่มั่นไว้ว่า “นี่ก็ปริกรรมภาวนาในใจคำใดคำหนึ่ง เป็นต้นว่า “พุทโธ ธัมโม สังโฆ” สามจบ แล้วรวมลงในคำเดียวว่า “พุทโธ ๆ ๆ ๆ” เป็นอารมณ์เฉพาะ... ครูอาจารย์สายนี้บางท่านก็ให้กำหนดจิตพิจารณาลมหายใจเข้า-ออก โดยหายใจเข้าให้ภาวนา “พุท” พอกหายใจออกภาวนา “โธ”^๖ จากข้อมูลดังกล่าวมาสะท้อนให้เห็นว่าวิธีฝึกฝน อบรมลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่น นอกจากจะอาศัยบริบทธรรมชาติป่า และความเข้าใจหลักธรรมที่ลึกซึ้งแล้ว ยัง สามารถยังรู้ภูมิจิตของศิษย์และจัดหัวข้อธรรมที่เหมาะสมสำหรับศิษย์จนเกิดผลสัมฤทธิ์สูงสุดได้ กล่าวได้ว่าหลวง ปู่มั่น ฐริทตโต เป็นพระนักธุดงค์ที่หาหาญเด็ดเดี่ยว เป็นปรมาจารย์ด้านวิปัสสนาที่ประสบผลสำเร็จมาก ที่สุดของประเทศไทย การจาริกธุดงค์โดยลำพังมิใช่เรื่องง่าย เพราะเต็มไปด้วยภัยอันตรายนานประการ ไม่ว่าจะ เป็นการหลงป่า สัตว์ป่า ไข้ป่า ภูตผี การหลงของทางไสยศาสตร์ หากปราศจากคาถาอาคมยากที่จะเอาตัว รอดได้ ดังนั้นการจาริกของหลวงปู่มั่นเกือบทั้งชีวิตจึงเป็นเรื่องมหัศจรรย์ และเป็นเครื่องการันตีในคุณวิเศษใน

^๑เว็บพระรัตนตรัย, “ประวัติหลวงปู่คำคะนิง จุลมณี”, <<http://www.dharma-gateway.com/monk/monk>>

^๒ตำราเกียรติ อางหาญ, พุทโธ, หน้า 59.

^๓คณะเหลนศิษย์, มณีรัตน์ อัญมณีแห่งไพรสมณต์ ประวัติและธรรมหลวงปู่ครูบาอาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนต์สีโล, พิมพ์ครั้งที่ 2; (อุบลราชธานี : พิมพ์ที่ ปาปิรุส พับลิเคชั่น จำกัด, 2547), หน้า 23-25.

^๔อ้างแล้ว, พุทโธ, หน้า 70-71.

^๕พศิน อินทรวงศ์, บันทึกการเดินทางตามรอยพระธุดงค์หลวงปู่มั่น จอมทัพรธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 3; (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ, 2556), หน้า 99.

^๖วรีย ชินวรรโณ และคณะ, สมานธิในพระไตรปิฎก วัฒนาการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย, หน้า 94-5.

ตัว การสอนแบบจาริกจุดศูนย์กลางของหลวงปู่มั่น ฐริทตโต อาจจัดเข้าในลักษณะ “สอนนอกกรอบ : ครูผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงภายใน”^๑ ตามทัศนะของกลุ่มจิตปัญญาศึกษา

2.2.2.4 รูปแบบและวิธีสอนแบบสำนักปฏิบัติวัดป่า หลังจากกลับจากจาริกแควภาคเหนือ ปี พ.ศ. 2482 หลวงปู่มั่น ฐริทตโต ท่านเพลาการจาริกลงด้วยวัยชรา ปักหลักสั่งสอนศิษย์ในพื้นที่ภาคอีสานเหนือ โดยเฉพาะที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นจุดสุดท้ายที่จำพรรษานานที่สุดถึง 5 พรรษา รูปแบบและวิธีสอนการสอนแบบสำนักปฏิบัติวัดป่า มีประเด็นที่นำมาศึกษา 3 ประเด็น คือ (1) โครงสร้างทางกายภาพ สถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้ถูกออกแบบให้เป็นร่มฉัตรสถานเหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา ด้วยการปรับบริบทป่า รวมถึงสร้างศาสนวัตถุให้กลมกลืนกับธรรมชาติเกื้อกูลการปฏิบัติ สร้างศรัทธา ดังที่หลวงพ่อบุชา สุภทโท เล่าว่า “พออย่างเข้าสำนัก หลวงพ่อ(ชา) รู้สึกประทับใจทันทีในบรรยากาศอันสงบวิเวกและร่มรื่นด้วยหมู่แมกไม้ธรรมชาติ ได้เห็นลานวัดสะอาดสะอาด เห็นกิริยามารยาทของพระภิกษุสามเณร เป็นที่น่าเลื่อมใส จึงเกิดความพอใจมากกว่าสำนักใดๆ ที่เคยสัมผัสมา”^๒ จากการลงสังเกตภาคสนามพบว่า รูปแบบของสำนักวัดป่าบ้านหนองผือในปัจจุบัน ยังคงสภาพความร่มรื่นของป่าเช่นเดิมแม้ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนไป สิ่งปลูกสร้างสำคัญๆ เช่น กุฏิหลวงปู่มั่น รวมถึงสถานปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่แทรกอยู่ในป่าของบรรดาลูกศิษย์ยังถูกรักษาไว้เป็นอนุสรณ์สถาน พระสงฆ์ยังคงรักษาระเบียบแบบแผนการปฏิบัติขัดเกลาร่างกายเครื่องเครา ตลอดจนความสะอาดของอาณาบริเวณ เหมาะสำหรับเป็นแหล่งศึกษาฝึกฝนเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี (2) กิจกรรมการฝึกฝนภายในสำนัก ซึ่งก่อนหน้านั้นท่านจาริกไปในสถานที่ต่างๆ อย่างไม่หยุดยั้ง วิธีการสอนจึงเป็นแบบให้ปฏิบัติเอาเอง ต่างคนต่างทำต่างคนต่างได้ แล้วนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยน จากนั้นก็แนะนำแก้ไขปรับปรุงวิธีปฏิบัติกันต่อไป เมื่อท่านอยู่ประจำที่ วัดป่าหนองผือกลายเป็นศูนย์กลาง ดึงดูดให้ผู้สนใจใฝ่ธรรมทั่วสารทิศหลั่งไหลเข้ามาแสวงโมกขธรรม วิธีชีวิตของพระสงฆ์ที่เดินทางจากที่ต่างๆ เพื่อปฏิบัติขัดเกลาร่างกายตนเอง นอกเหนือจากการเอาใจใส่เข้มงวดกวดขันในจริยวัตร มุ่งขจัดกิเลสของตนเองแล้ว ยังมีกิจวัตรประจำวันที่เป็นระบบเกื้อกูลการปฏิบัติ คือ เช้ามีดทำวัตร รุ่งสางออกบิณฑบาต กลับจากบิณฑบาตกวาดลานเจดีย์ แล้วฉันภัตตาหารเพียงมือเดียว ซึ่งการฉันเพียงมือเดียวทำให้เกิดความเรียบง่าย เป็นกุศโลบายที่สำคัญทำให้ชีวิตพระสงฆ์มีเวลาในการฝึกปฏิบัติมากยิ่งขึ้น ไม่เสียเวลากับเรื่องการอยู่ฉัน หลังจากนั้นก็พักผ่อน ประมาณบ่ายสามโมงพร้อมกันกวาดลานเจดีย์ ทำความสะอาดเสนาสนะ และฉันน้ำปานะ ส่วนในภาคค่ำ เริ่มด้วยการทำวัตร บำเพ็ญภาวนา ฟังธรรมเทศนา รูปแบบดังกล่าวได้กลายมาเป็นระเบียบแบบแผนการปฏิบัติสายวัดป่าที่เห็นอยู่ทั่วไปในปัจจุบัน (3) การสอนโดยการเทศนา ณ สำนักปฏิบัติวัดป่าแห่งนี้หลวงปู่มั่นได้อุทิศเวลาช่วงปลายชีวิตทั้งหมดสั่งสอนลูกศิษย์และเทศน์โปรดญาติโยมที่เดินทางมาจากที่ต่างๆ ดังที่หลวงพ่อบุชา ฐริทตโตให้สัมภาษณ์ว่า “หลวงปู่มั่นมักจะแสดงธรรมตอนกลางคืนตั้งแต่หัวค่ำเป็นต้นไปทุกวัน การแสดงธรรมของท่านไม่จำกัดเวลา บางทีห้าทุ่มหกทุ่ม บางครั้งก็สว่าง สถานที่แสดงธรรมนั้นภายในสำนักปฏิบัตินั่นเอง กลุ่มผู้ฟัง

^๑ศูนย์จิตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, <<http://www.ce.mahidol.ac.th/news-events/view-events.php?event=108>>

^๒พระโพธิญาณเถระ(ชา สุภทโท), **อุปลมณี**, หน้า 23.

นอกจากกลุ่มลูกศิษย์ที่เป็นพระสงฆ์ที่มาฝึกปฏิบัติภายในสำนัก ก็จะมีกลุ่มชาวบ้านในละแวกใกล้ๆ ตลอดถึงประชาชนทั่วไปที่เดินทางมาจากทั่วสารทิศ”^๑ ข้อมูลชุดดังกล่าวสะท้อนถึงความเอาใจใส่ในการสอนธรรมและความสนใจในธรรมเทศนาของหลวงปู่มั่น ฐริทตโต ซึ่งแตกต่างจากการฟังหรือทำพอเป็นพิธีได้เป็นอย่างดี หลวงปู่มั่น เป็นพระธรรมอาจารย์ที่มีความสามารถพิเศษในด้านสั่งสอน ฝึกฝนอบรม เทศนาธรรมได้ลึกซึ้ง จึงปรากฏว่าสามารถผลิตลูกศิษย์ได้เป็นจำนวนมาก บทเทศนาของท่านส่วนใหญ่ใช้เหตุผลของมนุษย์ธรรมดาเน้นอนุศาสนูปาฏิหาริย์ แต่อาจมีส่วนที่เป็นอธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์อยู่บ้างจากคำบอกเล่าของศิษย์บางรูป สำหรับอธิปาฏิหาริย์นั้นหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ให้ความเห็นว่า “...สมัยที่เราอยู่กับท่านนั้นไม่เคยได้ยินท่านพูดสิ่งเหล่านี้ให้ฟังเลย แต่ถ้าจะพูดในแง่จุดคงแล้ว ท่านอาจารย์ใหญ่จะถือจุดคงอย่างเคร่งครัดที่สุด”^๒ จากข้อมูลนี้พออนุมานได้ว่าหลวงปู่มั่นท่านเน้นให้ลงมือฝึกปฏิบัติขัดเกลตาตนเองเป็นหลัก พูดน้อย กินน้อย นอนน้อย ปฏิบัติให้มาก มุ่งมั่น จริงจัง ใช้หลักพระธรรมวินัยเป็นฐานการปฏิบัติ

2.2.3 การบริหารจัดการองค์กรหลวงปู่มั่น ฐริทตโต

การศึกษาการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงปู่มั่น ฐริทตโต มีโครงสร้างศึกษา 5 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยการ การกำกับดูแล ดังนี้

2.2.3.1 การวางแผน มองผิวเผินอาจไม่พบว่าหลวงปู่มั่น ฐริทตโต มีแผนการหรือเป้าหมายแต่อย่างใด แต่เมื่อพิจารณาโดยละเอียดจะเห็นว่าแท้ที่จริงท่านมีทิศทางอย่างชัดเจนตั้งแต่ต้น กล่าวคือ ในยุคนั้นองค์กรสังฆะไทยเริ่มก่อตัวและมีความมั่นคงเข้มแข็งขึ้นตามลำดับ สามารถรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้เบ็ดเสร็จ ซึ่งพัฒนาการดังกล่าวเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ความตึงเครียดของคณะสงฆ์ในยุคนั้น ในสถานการณ์ที่คณะสงฆ์หวาดระแวงกันเรื่องลัทธิอินกายอย่างกว้างขวาง แต่ท่านกลับไม่ใส่ใจในประเด็นความขัดแย้งเหล่านี้ นอกจากจะลอยตัวอยู่เหนือความขัดแย้งที่ไม่ก่อประโยชน์นั้นแล้ว ในบางครั้งท่านปฏิบัติเสมือนปฏิเสธอำนาจและประโยชน์เกื้อกูลที่คณะสงฆ์กระแสหลักหยิบยื่นให้อย่างแยบยล เช่น การที่ท่านรับตำแหน่งพระครูวินัยธรเจ้าอาวาส และพระอุปัชฌาย์ แต่ปฏิบัติหน้าที่เพียงเล็กน้อย จากนั้นท่านก็ปลีกวิเวกจาริกไปตามเส้นทางที่ท่านจะไป หรือบางครั้งอาจได้รับผลกระทบจากอำนาจสังฆรัฐบ้าง ท่านก็ไม่ละทิ้งแนวทางของตนเอง เท่านั้นที่พอมองเห็นว่าหลวงปู่มั่น ฐริทตโต มีทิศทางของท่านอย่างชัดเจน ไม่ปล่อยให้ตนเองไหลไปตามกระแสสังคมแห่งยุค ดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายกลมกลืนกับธรรมชาติ ดังหลวงปู่ชา สุภทโท เล่าบรรยายกาศภายในวัดป่าบ้านหนองผือว่า “...ภายในวัดมีความเงียบสงบ สะอาดร่มรื่น เพื่อนบรรพชิตต่างมุ่งมั่นฝึกปฏิบัติขัดเกลตาตนเอง ไม่พูดคุยรบกวนกันให้เสียเวลาในการปฏิบัติ เวลาจะตากขนุนเพื่อย้อมผ้า ต้องแบกออกไปให้ไกลจนไม่ได้ยินเสียง

^๑สัมภาษณ์ หลวงปู่บุญเรือง ธรรมโรโต, เมื่อวันที่ 18 เดือน กุมภาพันธ์ 2557.

^๒ดำรงเกียรติ อางหาญ, พุทโธ, หน้า 65.

เพราะเกรงจะรบกวนเพื่อน”^๑ จึงอาจสรุปได้ว่า หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มีแผนการหรือเป้าหมายอย่างแน่วแน่ ตั้งแต่ต้น จากประวัติส่วนตัวแสดงให้เห็นว่ามีหลายอย่างที่ท่านสามารถจะเป็นได้ แต่สุดท้ายท่านก็เลือกที่จะเป็น อย่างที่ท่านเป็น สิ่งที่ท่านเป็น คือ ปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นอิสระ ทำตนเป็นแบบอย่าง วางกรอบปฏิบัติให้สอดคล้องตามวิถีธรรมชาติ สั่งสอนธรรมเพื่อศิษย์อิสระหลุดพ้นกิเลส ตามอุดมการณ์พุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง

2.2.3.2 การจัดการองค์กร การจัดการองค์กรของหลวงปู่มั่นจำแนกเป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะเครือข่าย และลักษณะรวมศูนย์ปฏิบัติ (1) การจัดการองค์กรในลักษณะเครือข่าย คือ เป็นการแยกกันปฏิบัติแล้วมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ มีการกำกับควบคุมอย่างใกล้ชิดตัวต่อตัว ดังข้อมูลว่า “หลวงปู่แหวน ได้ออกปฏิบัติจุดจตุรกรรมฐานสายพระอาจารย์มั่นมาตลอด โดยรับคำแนะนำในข้อปฏิบัติแล้วแยกย้ายกันไปหาที่วิเวกเพื่อบำเพ็ญสมาธิภาวนา เมื่อถึงวันอุโบสถก็เข้ามาร่วมกันรับการอบรมจากพระอาจารย์มั่นเป็นระยะๆ ซึ่งพระอาจารย์มั่นก็ได้อธิบายธรรมอบรมแยกแยะตั้งแต่สมาธิขั้นต่ำไปหาปัญญาขั้นสูง”^๒ การฝึกปฏิบัติที่เชียงใหม่ ช่วงก่อนเข้าพรรษาท่านจะแนะนำให้ศิษย์แต่ละรูปไปปฏิบัติยังสถานที่ต่าง ๆ และได้มอบหมายให้หลวงปู่ทองรัตน์ กนต์สีโล ไปจำพรรษาที่ถ้ำบังบดว่า “ถ้าไม่ครบ 3 พรรษาไม่ต้องลง ถ้ำนี้หลวงปู่มั่นเคยได้ไปภาวนาแล้ว เหมาะกับพระเณรที่มีภูมิจิตภูมิธรรมที่แข็งแกร่งแล้วจึงจะขึ้นไปภาวนาได้ และสถานที่แห่งนี้มีพระจุดจตุรคัมภีร์ไปมรณภาพมาหลายรูปแล้ว”^๓ หลวงตามหาบัว ญาณสมฺปนฺโน ให้ทัศนะว่า “...เฉพาะองค์ท่านเอง ท่านไม่ค่อยสอนใคร ถ้าสอนก็สอนพระ พระอยู่กับท่านไม่กึ่งคิโนปาในเขา ยิ่งแล้วท่านไม่รับใคร ตอนท่านแก่ท่านคงจะสงสารบ้างก็เลยรับพระมา แต่ก่อนไม่ พระไปอยู่กับท่านไม่ได้”^๔ หลวงปู่วิริยงค์เล่าประสบการณ์สมัยอุปฐากหลวงปู่มั่นว่า “ตอนจาริกจุดจตุรคัมภีร์ไปสองคน ท่านให้ไปปักกลดใกล้กับที่เสื่อจะมากินซากวัว กลัวจนขนหัวลุก..”^๕ ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนการจัดการองค์กรแบบเครือข่าย ให้อิสระเสรีในการฝึกปฏิบัติขัดเกลาเพื่อให้เกิดมรรคผลอย่างแท้จริง โดยอาศัยพุทธคุณความศรัทธากล้าหาญเด็ดเดี่ยวเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกันภัย (2) ลักษณะรวมศูนย์ปฏิบัติ เป็นการจัดการองค์กรในช่วงปักหลักสอนธรรมที่วัดป่าบ้านหนองผือ โดยหลวงปู่มั่นเป็นศูนย์กลางคอยกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด มีการมอบหมายแบ่งภาระหน้าที่ดูแลรับผิดชอบร่วมกันตามระเบียบแบบแผนแห่งพระวินัยดั้งเดิม หลวงพ่อชาบรรยายการฝึกปฏิบัติภายในวัดป่าบ้านหนองผือว่า “...ภายในวัดมีความเงียบสงัด สะอาดร่มรื่น เพื่อนบรรพชิตต่างมุ่งมั่นฝึกปฏิบัติขัดเกลาตนเอง ไม่พูดคุยรบกวนกันให้เสียเวลาในการปฏิบัติ เวลาจะฉากขนุนเพื่อย้อมผ้า ต้องแบกออกไปให้ไกลจนไม่ได้ยินเสียง เพราะเกรงจะรบกวนเพื่อน ... เทศนาธรรมของหลวงปู่มั่นลึกซึ้งกินใจ แม้จะเหนื่อยจากการเดินทางมาไกล แต่เมื่อได้ฟังธรรมหลวงปู่มั่น

^๑พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), **อุปถัมภ์**, หน้า 23-4.

^๒สังเขปประวัติพระภิกษุสงฆ์, **หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ**, <<https://www.phuttha.com>>

^๓คณะเถลนศิษย์, **มณิรัตน์ อัญมณีแห่งไพรสนธ์**, หน้า 27.

^๔ดำรงเกียรติ อัจฉาญ, **พุทธโธ**, หน้า 73.

^๕พระธรรมมงคลญาณ (หลวงปู่วิริยงค์ สิริธโร), “เล่าเรื่องสมัยอุปฐากหลวงปู่มั่น”

ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าหายเป็นปกติทั้ง มีแต่ความปิติ”^๑ การบริหารองค์กรเมื่อใช้หลักธรรมวินัยเป็นแกนกลาง เป็นคู่มือในการบริหาร พระวินัยถือเป็นธรรมนูญสูงสุดในการจัดระเบียบสงฆ์ แปลงมาเป็นกิจวัตรประจำวัน ความเป็นอยู่ของ “สังฆะ” มีความกลมกลืนตามอุดมคติพุทธ ทำให้พระสงฆ์ใช้ชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข และเกื้อกูลต่อเป้าหมายสูงสุดของชีวิต การขยายองค์กรหลวงปู่มั่นได้ให้เหตุผลกับลูกศิษย์ว่า “ถ้าพากันมาญาติเป็นพระธรรมยุติหมดเสียแล้ว ฝ่ายมหานิกายจะไม่มีใครแนะนำการปฏิบัติ มรรคผลไม่ได้ขึ้นอยู่กับนิกายหรอก แต่มรรคผลขึ้นอยู่กับปฏิบัติปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำสั่งสอนไว้แล้ว ละในสิ่งที่ควรละ เว้นในสิ่งที่ควรเว้น เจริญในสิ่งที่ควรเจริญ นั่นแหละทางดำเนินไปสู่มรรคผลนิพพาน”^๒ จึงพบว่าการจัดองค์กรตามแนวปฏิบัติวัดป่ามีทั้งธรรมยุติกนิกายและมหานิกาย

2.2.3.3 งานบุคลากร หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หยั่งรูวาระจิตของศิษย์ได้ดังที่หลวงพ่อวิริยงค์เล่าว่า “...ได้อินกิตติศัพท์ เล่าลือมาว่า 1. ท่านอาจารย์มั่น รู้จักใจคน จะนึกจะคิดอะไรทราบหมด 2. ท่านดุยิ่งกว่าใครๆ ทั้งสิ้น 3. ท่านเทศนาในธรรมปฏิบัติยอดกว่าใครๆ ทั้งนั้น 4. ท่านปฏิบัติตัวของท่านเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์อย่างเยี่ยมยอด 5. ท่านจะต้องไล่พระที่อยู่กับท่านถ้าหากทำผิด แม้แต่ความผิดนั้นไม่มากแต่เป็นเหตุให้เสื่อมเสีย”^๓ ด้วยคุณลักษณะดังกล่าว ท่านจึงรู้ความถนัดหรือความชำนาญพิเศษของศิษย์แต่ละคนอย่างถ่องแท้ ทำให้ท่านใช้คนได้ถูกกับงาน มอบหมายหรือแบ่งภาระงานได้ตรงกับความรู้ความสามารถของศิษย์ ตลอดถึงวางแนวทางส่งเสริมพัฒนาลูกศิษย์ ให้เจริญเติบโตมั่นคงในสายทางธรรมได้อย่างน่าอัศจรรย์ จากที่ท่านเป็นคนจริงจึงไม่เล่นหัว มีคุณธรรมสูงส่ง คำพูดของท่านมีพลังและศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นที่เคารพยำเกรงของลูกศิษย์ตลอดถึงบุคคลทั่วไป เสริมด้วยกฎกติการะเบียบแบบแผนที่เข้มงวด และบริบทภายในสำนักปฏิบัติมีความสงบสงัด วิเวก ทุกคนมุ่งหวังตั้งใจบรรลुरुธรรม ต่อสู้กับกิเลสภายในตนเป็นสำคัญ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ด้านงานบริหารบุคคลจึงไม่เป็นปัญหาสำหรับท่าน นอกจากนี้ยังพบการบริหารงานบุคคลที่ข้ามพ้นลัทธินิกาย ดังหลวงปู่มั่นได้ให้เหตุผลกับลูกศิษย์ว่า “ถ้าพากันมาญาติเป็นพระธรรมยุติหมดเสียแล้ว ฝ่ายมหานิกายจะไม่มีใครแนะนำการปฏิบัติ มรรคผลไม่ได้ขึ้นอยู่กับนิกายหรอก แต่มรรคผลขึ้นอยู่กับปฏิบัติปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำสั่งสอนไว้แล้ว ละในสิ่งที่ควรละ เว้นในสิ่งที่ควรเว้น เจริญในสิ่งที่ควรเจริญ นั่นแหละทางดำเนินไปสู่มรรคผลนิพพาน”^๔

2.2.3.4 การอำนวยการ หลวงปู่มั่น เพียบพร้อมด้วยภาวะผู้นำ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญของงานด้านการอำนวยการ เป้าหมายของท่านมุ่งพัฒนาตนเองและลูกศิษย์เป็นสำคัญ ดังที่หลวงปู่ดลย์ อดุลโล ได้ให้ความเห็นว่า “ไม่เคยตำราหรือริเริ่มให้ใครสร้างวัดวาเลย มีแต่สั่งจรรยาไปเรื่อยๆ เมื่อเห็นว่าป่าตรงไหนเหมาะสม

^๑พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท), *อุปถัมภ์*, หน้า 22-3.

^๒คณะเถลนศิษย์, *มณิรัตน์ อัญมณีแห่งโพธิธรรม ประวัติและธรรมหลวงปู่ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนตสีโล*, หน้า 49.

^๓สถาบันพลังจิตตานุภาพ. *ประวัติพระธรรมมงคลญาณ*, <<http://www.samathi.com/2016/history.php>>

^๔คณะเถลนศิษย์, *มณิรัตน์ อัญมณีแห่งโพธิธรรม ประวัติและธรรมหลวงปู่ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนตสีโล*, หน้า

ท่านก็อยู่. ด้วยการปกกอด...ญาติโยมมีศรัทธาเลื่อมใส ก็จะช่วยกันสร้างกุฏิน้อย สร้างศาลาชั่วคราวถวาย”^๑ หลวงปู่กงมา จิรปุณฺโญ ให้ทัศนะเกี่ยวกับวิธีสอนของพระอาจารย์ว่า “คราวใดที่เราเคร่งครัด การทำความเพียรเกินควร ท่านก็จะหัดทาน แนะนำให้ผ่อนลงมา คราวใดซ้กจะหย่อนไปท่านก็จะเตือนให้หนักขึ้น...ท่านจะแสดงธรรม วิจิตรจริงๆ ให้ซาบซึ้งอย่างยิ่ง...ท่านแนะนำเช่นนี้กับทุกๆ องค์ที่อยู่กับท่าน”^๒ จากหลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความเอาใจใส่ในการพัฒนาคนเป็นสำคัญมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งตามทฤษฎีการบริหารหากองค์กรใดถือครองทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ ทักษะ ความสามารถและมีศักยภาพพร้อมสำหรับการปฏิบัติงาน ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้นจึงพบว่ารูปแบบวัดป่าสายหลวงปู่มนมีมาตรฐานสูงและได้รับความเชื่อถืออย่างมากในปัจจุบัน การบริหารจัดการท่านไม่ยกสถานะตัวเองให้ผู้อื่นแล้วใช้อำนาจบังคับบัญชาสั่งการ ดังเช่นการอำนวยการงานศพของหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม โดยใช้วิธีประชุมสร้างความเข้าใจมอบหมายงานตามความถนัดของบุคคล เน้นให้แต่ละคนรับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ มีการร่วมกันทำกิจวัตรและกิจของสงฆ์โดยพร้อมเพรียงกัน ปราศจากอำนาจและผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง เคารพนับถือ ให้เกียรติกันตามระบบอาวุโส ความเป็นภราดรภาพ หากสิ่งของเกินจำเป็นของปัจเจกบุคคล ก็เข้าเป็นของสงฆ์ส่วนกลาง แม้ว่าวิถีชีวิตภายในสำนักปฏิบัติวัดหนองป่าฝื่อจะมุ่งมั่นเข้มข้นเอาใจจริงจิ่งในการปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดหมายของแต่ละบุคคล แต่ก็มีใจว่าจะต่างคนต่างอยู่ต่างคนต่างทำ พบว่าการดำรงชีวิตของเหล่าภิกษุในสำนักหลวงปู่มนมีการเชื่อมโยงประสานสัมพันธ์กันตลอด มีลักษณะเป็นภราดรภาพ มิตรภาพ สมภาพสูง โดยมีกิจกรรมร่วมกันปฏิบัติในแต่ละวัน เช่น ในภาคเช้าร่วมจาริกบิณฑบาตในชุมชน กลับมากวาดลานเจดีย์ สรงน้ำ และร่วมประกอบพิธีอนุโมทนาบุญกุศลที่ชาวบ้านมาจ้งหัน ก่อนแยกย้ายบำเพ็ญสมณธรรมตามอัธยาศัย ภาคบ่ายร่วมกันทำความสะอาดเช็ดถูอาคารสถานที่ กวาดลานเจดีย์ วิหาร ฉันทน์น้ำปานะ ภาคค่ำร่วมทำวัตร ฟังธรรมเทศนาของหลวงปู่มน ซึ่งถือเป็นกิจวัตรประจำวัน จากภาพกว้างดังกล่าวทำให้เห็นว่าพระสงฆ์แต่ละรูปมีความผูกโยงสัมพันธ์กันตามกิจกรรมที่ออกแบบเป็นกิจวัตรประจำ นอกเหนือจากความสัมพันธ์กันตามภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายพิเศษ หากเป็นกรณีที่เป็นข้อโต้แย้งหรือมีความเห็นต่างก็ใช้วิธีเจรจาที่ประกอบด้วยเหตุผล ดังเช่นกรณีพระอาจารย์อุ้นลูกศิษย์โน้มน้าวให้ท่านฉันทน์เจ ท่านให้เหตุผลว่า “..ถ้าจะกินเจ ฉันทน์เจ กินผักไม่กินเนื้อ ก็ไม่ได้ว่าอะไร แต่การไปตำหนิคนโน้นคนนี้ว่าเป็นเปรตเป็นผีมันไม่สมควร แล้วก็มาหลงตนยกยอตนว่าเป็นผู้ประเสริฐกว่าคนอื่นเขา...คนเราไม่ได้วิเศษเพราะการกินผักกินเนื้อ แต่มันวิเศษด้วยการกินอย่างพินิจพิจารณาโดยแยกกาย...ประเสริฐเลิศได้ด้วยสติปัญญา มิใช่เพราะการกิน เรื่องการกินเป็นเรื่องรองๆ อย่าเอามาเป็นเรื่องเอก”^๓

2.2.3.5 การกำกับดูแล หลักพระวินัยดั้งเดิมเป็นพื้นฐาน ออกกฏกติกาให้คล้องกับพระธรรมวินัย เป็นระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติ เกื้อกูลการปฏิบัติให้ได้ผลดียิ่งขึ้น หลวงปู่มน ฐิตทตฺโต มีบุคลิกเคร่ง

^๑ดำรงเกียรติ อางหาญ, พุทฺโธ, หน้า 66.

^๒เรื่องเดียวกัน หน้า 68-69.

^๓คณะเรื่อบุญปากน้ำ ศิษย์ท่านพ่อลี ธมฺมธโร, ขวานหลวงปู่เจี๊ยะ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์ และการพิมพ์ จำกัด, 2553), หน้า 9.

ขริ่ม จริ่งจิง ดุ เต็ดขาด ทำให้ลูกศิษย์เครพยำเกรงอย่างมากไม่กล้าทำนอกนอทาง อันจะก่อให้เกิดความเสียหาย โดยเฉพาะข้อปฏิบัติเกี่ยวกับพระวินัยท่านจะไม่ให้พลังเปลวหรือประมาทโดยเด็ดขาด ดังท่านเน้นย้ำให้ความสำคัญต่อพระวินัยอย่างจริงจังว่า “ทั้งที่ลับและที่แจ้ง ก็ต้องรักษาพระธรรมวินัย ถ้าผู้ใดมาหาวิธีหลีกเลี่ยงพระธรรมวินัยแม้เล็กน้อย ผู้นั้นชื่อว่าทำลายตนเอง”^๑ ดังที่พระอาจารย์วิริยงค์ให้ข้อมูลว่า “การอยู่กับหลวงปู่มันใครทำอะไรผิดท่านไล่เลย น่ากลัว”^๒ หลวงปู่วิริยงค์ เป็นศิษย์ผู้ใกล้ชิดครูสูงสุดท้ายที่ยังมีชีวิตและมีบทบาทสำคัญอย่างมากในการสืบสานตามรอยทางของหลวงปู่มัน สะท้อนให้เห็นแนวทางและปฏิบัติของหลวงปู่มันที่เป็นรูปธรรมชัดเจนนอกเหนือจากคำบอกเล่า ทำนองศิษย์สะท้อนครูบาอาจารย์ ด้วยความเด็ดขาดในด้านการปกครองกำกับดูแลจึงมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย นอกจากนี้การหมั่นประชุมเนื่องนิยต์ตามหลักอปปริหานิยธรรม ทำให้ทุกคนตระหนักในบทบาทหน้าที่รับผิดชอบ ช่วยกันดูแลรักษาองค์กร

2.2.4 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าโยธาประสิทธิ์

ในหัวข้อรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าโยธาประสิทธิ์ แบ่งประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็น คือ ประวัติและบทบาท รูปแบบและวิธีสอน และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ดังนี้

2.2.4.1 ประวัติและบทบาท วัดโยธาประสิทธิ์ อยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ เลขที่ 148 หมู่ที่ 15 บ้านตาเดียว ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่บริเวณวัดเป็นที่ดินราชพัสดุ แปลงหมายเลขทะเบียนที่ สร.1014 มีเนื้อที่ 31 ไร่ 45.7 ตารางวา เมื่อปี พ.ศ. 2483 พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร อาจารย์วิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้เดินทางมาจากจังหวัดสกลนคร มาปักกรดบริเวณใกล้สะพานห้วยเสง ซึ่งเป็นป่าดงดิบในสมัยนั้น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เมื่อได้สถานที่อันเหมาะสมแล้ว จึงปรับให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม มีกุฏิสงฆ์ สร้างด้วยไม้มุงด้วยหญ้าคามีสาลาดฉันทาอาหาร นั่งได้ประมาณ 10 รูป และมีศรัทธาญาติโยมที่มาทำบุญประมาณ 10-20 คน เป็นประจำ มีพระภิกษุจากวัดบูรพาภิราม ซึ่งมีหลวงปู่ดุลย์ อตุโล เจ้าอาวาสวัดบูรพาภิรามและมีพระภิกษุมาร่วมปฏิบัติธรรมหลายรูป ต่อมาเมื่อหลวงปู่ฝั้น อาจาโร ได้ออกเดินธุดงค์ต่อไป หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ได้ให้หลวงปู่โชติ คุณสมปณโณ (พระเทพสุทธาจารย์) เป็นเจ้าอาวาสแทนสืบมา จนถึงปี พ.ศ.2501 หลวงปู่โชติได้ย้ายไปประจำวัดชีราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา มีพระอาจารย์สำราญ มารักษาการเจ้าอาวาสชั่วคราว ถึงปี พ.ศ.2502 ได้มีพระภิกษุสามเณรมาร่วมปฏิบัติธรรมมากขึ้น หลวงปู่ดุลย์ อตุโล ซึ่งเป็นเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ในขณะนั้นได้ให้หลวงปู่เปลี่ยน โอภาโส (พระราชวิสุทธิธรรมรังสี) มาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสแทนจนถึงปี พ.ศ.2530 จึงได้แต่งตั้งเจ้าอาวาสรูปใหม่ คือ พระมหาสุพรรณ สุวัฒน์ (พระครูโสภณธรรมรังสี) เป็นเจ้าอาวาส จนถึงปัจจุบัน ในหัวข้อนี้มีประเด็นศึกษา 5 ประเด็น ดังนี้

^๑พระราชธรรมเจติยาจารย์(หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร). ประวัติพระอาจารย์ฝั้น ภูริทตฺโต(ฉบับสมบูรณ์)และใต้สำนัก. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาชนจำกัด, 2541, หน้า 86.

^๒พระธรรมมงคลญาณ (หลวงปู่วิริยงค์ สิริธโร), “เล่าเรื่องสมัยอุปฐากหลวงปู่มัน”

1) บริบทด้านศาสนาวัตถุ มีโครงสร้างทางกายภาพ เป็นวัดป่าใกล้เมือง บริบทของวัดมีการจัดสิ่งปลูกสร้างแทรกกับต้นไม้ ที่ยังคงเป็นธรรมชาติ ในช่วงใบไม้ผลิย่างเข้าสู่ฤดูร้อน บรรยากาศเย็นสบาย เสียงจักจั่นส่งเสียงดังลั่นวัด แม้ว่าที่ตั้งของวัดจะติดกับทางเข้ามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตอีสาน และอยู่ในโซนนิ่งการจัดทำตลาดน้ำ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ แต่วัดก็ไม่ปิดตัวเอง กลับเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างตลาดน้ำในลักษณะจุดศูนย์รวมจิตใจชาวพุทธ และในบริเวณด้านหน้าวัดที่ติดเขตถนนเข้าออกมหาวิทยาลัย ได้มีการก่อสร้าง “รูปปั้นเหมือน พระราชวุฒาจารย์ (ปุตุลย์ อดุล) องค์ใหญ่ที่สุดในโลก เป็นปูชนียสถานศูนย์รวมจิตใจสำหรับพุทธศาสนิกชนที่เลื่อมใสศรัทธาหลวงปู่ตุลย์ ทั้งชาวสุรินทร์และประชาชนทั่วไปได้เคารพกราบไหว้สักการบูชา และเพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์และดินแดนแห่งอารยธรรมแห่งอีสานใต้”^๑ นอกจากนี้ทางวัดกำลังดำเนินการก่อสร้างเจดีย์พิพิธภัณฑสถานเพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมประวัติ กิจวัตรของหลวงปู่ตุลย์ อดุล คู่ขนานระหว่างประตูทางเข้าออกภายในวัด เป็นการจัดภูมิทัศน์ที่โดดเด่นอีกประการหนึ่ง นอกจากนี้บริเวณรอบวัดยังมีการจัด “ตลาดต้องชม ตลาดนัดสีเขียวจังหวัดสุรินทร์”^๒ ภายในวัดก็มีการออกแบบอาณาบริเวณวัดอย่างเป็นระเบียบแบบแผน เป็นสัดส่วน เป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส ในเขตพุทธาวาส เช่น สลุปเจดีย์ พระอุโบสถ พระพุทธรูป สังฆาวาส เช่น กุฏิ หอฉัน กับปิยกุฏิ ศาลาการเปรียญ หอระฆัง พระอุโบสถ หอกลอง ลานธรรม ศาลาบาตร เร็จกุฏิ ในปัจจุบันได้ดำเนินการสร้างรูปเหมือนหลวงปู่ตุลย์องค์ใหญ่ มีขนาดหน้าตัก ซึ่งคติการสร้างรูปเคารพเหล่านี้ (หลวงพ่อดอ หลวงปู่มั่น หลวงปู่ตุลย์ ฯลฯ) หากเป็นไปด้วยใจใสศรัทธา สร้างเพื่อเคารพ สักการบูชาครูบาอาจารย์ ไม่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์แอบแฝง ก็เป็นเรื่องที่น่าอนุโมทนา แต่หากเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ไม่ว่ากรณีใดๆ ก็ตามก็ไม่สมควรอย่างยิ่ง นอกจากจะเป็นบาปติดตัวแล้ว ยังอาจนำไปสู่ความเสื่อมต่อองค์กรพระพุทธศาสนาได้ สิ่งปลูกสร้างสำคัญๆ ภายในวัด ได้แก่

2) บริบทด้านศาสนบุคคล จากการสัมภาษณ์พระสำเร็จ โกวีโฑได้ให้ข้อมูลว่า “ในปี พ.ศ.2560 มีพระภิกษุ จำนวน 30 รูป แม่ชี จำนวน 10 คน เด็กวัด 4 คน มีกลุ่มพ่อชาวมแม่ชาวมมาจำศีลในวันพระวัยศีลช่วงเข้าพรรษา โดยเฉลี่ยประมาณวันละ 30 คน และมีคนเดินทางมาร่วมทำบุญ ในวันพระประมาณ 100 คน ในวันธรรมดาประมาณ 30-50 คน”^๓ ส่วนช่วงนอกพรรษาพระต้นไต้ให้ข้อมูลว่า “พระเถรบางรูปเดินทางจาริกไปยังที่ต่างๆ สำหรับประชาชนที่ร่วมทำบุญในวันพระมีประมาณ 50-60 คน และวันธรรมดา ประมาณ 20-30” จากข้อมูลดังกล่าวพออนุมานได้ว่าวัดโยธาประสิทธิ์มีบทบาทและเป็นที่ศรัทธาของชุมชนชาวพุทธในละแวกนี้เห็นได้ชัด

^๑MGR Online, “เมืองช้างเปิดอุทยานหลวงปู่ตุลย์-รูปปั้นองค์ใหญ่ที่สุดในโลก”, < <https://mgronline.com/local/detail/960000008014> >

^๒ศูนย์ปฏิบัติการข้อมูลการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ "ตลาดต้องชม ตลาดนัดสีเขียวจังหวัดสุรินทร์", < <http://www.organic.moc.go.th/th/news> >

^๓สัมภาษณ์ พระสำเร็จ โกวีโฑ, เลขานุการศูนย์อบรมฯ, เมื่อวันที่ 20 เดือน กุมภาพันธ์ 2560.

3) บริบทด้านศาสนพิธี พระภิกษุสามเณรทุกรูปภายในวัดจะออกเดินบิณฑบาตโปรดญาติโยมตอนเช้าทุกวัน กลับมาแล้วก็นำมารวมที่โรงครัว ชาวบ้านบางคนก็นำอาหารตามมาถวายที่วัด มีแม่ชีและแม่ชาวบ้านช่วยกันจัดแยกอาหารหวานคาวไว้สำหรับให้พระภิกษุสามเณรมารับบิณฑบาตไปฉัน ในกระบวนการรับภัตตาหารเช้าเพื่อนำไปฉันของพระภิกษุนี้มีความระมัดระวังเป็นพิเศษเพื่อไม่ให้ผิดพระวินัยโดยเด็ดขาด จากการสังเกตภาคสนามพบว่าประชาชนที่มาทำบุญที่วัดได้ร่วมรับประทานอาหารหลังพระภิกษุสามเณรและแม่ชีรับในส่วนของท่านไปแล้ว เป็นบรรยากาศชาวพุทธแบบชาวบ้านสมัยโบราณ แต่ที่พิเศษออกไปคือสถานที่ของวัดเป็นกว้าง ใต้ร่มไม้ เย็นสบายนับเป็นบรรยากาศที่รื่นรมย์ นอกจากนี้พระภิกษุสามเณรก็ตอบสนองศาสนพิธีนอกวัด ได้แก่การเข้าไปสวดพระพุทธรูป รับบิณฑบาตในงานมงคลและอวมงคลของชุมชน เช่น งานแต่งงาน งานศพ งานบุญขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

4) บริบทด้านศาสนธรรม จากที่เจ้าอาวาสเป็นผู้มีประสบการณ์ด้านการปฏิบัติ ดังนั้นท่านจึงเอาใจใส่ต่อการฝึกปฏิบัติธรรมในวัด มีการทำวัตรสวดมนต์ทำสมาธิเข้าเย็นทุกวัน การฝึกฝนอบรมในด้านวิปัสสนาภาวนา ใช้การภาวนาพุทโธเป็นหลัก วัดโยธาประสิทธิ์จึงได้รับคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม (ธ) แห่งที่สองของจังหวัด ในช่วงเข้าพรรษา มีการจัดการเรียนการสอนนักธรรม และมีการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรี ช่วงระยะเวลาสั้นๆ โดยการขยายสาขามาจาก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ปัจจุบันได้ยกเลิกแล้ว นอกจากนี้ยังได้จัดตั้งศูนย์กิจกรรมฝึกอบรมการบำเพ็ญภาวนาของวัดซึ่งมีบทบาทหลักในการฝึกหัดขัดเกลา นับว่ามีบทบาทต่อสังคมอย่างมาก

5) บทบาทต่อสังคม อาจารย์ประมวล เพ็งจันทร์ ให้ทัศนะว่า “สังฆะวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่อชา สุภทฺโท สามารถตอบสนองความต้องการระดับชาวบ้านจนถึงระดับปัญญาชน ซึ่งดำรงชีวิตอยู่กับชุมชนชาวบ้าน ต่างกับสังฆะบางกลุ่มที่ตอบสนองได้เฉพาะชุมชนเมืองหรือระดับปัญญาชน เข้าไม่ถึงชาวบ้าน”^๑ เหตุผลดังกล่าวตรงกับทัศนะของหลวงปู่มั่นที่อธิบายถึงคุณค่าของพระสงฆ์ที่ดำรงชีวิตตามบ้านนอกให้หลวงพ่อวิริยงค์ฟังว่า “...บางคนเขารู้ว่าพวกเราอยู่ในป่าบ้านนอกบ้านนา เอาแต่ความสุขส่วนตัวได้รู้ธรรมเห็นธรรมแล้วก็หลบซ่อนตัวอยู่ในป่าเขา ไม่ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ความจริงแล้วพวกเราทำประโยชน์ส่วนรวมกันแล้วทุกองค์ เพราะชาวบ้านนอกบ้านนาที่ยังต้องการผู้เข้าใจธรรมทั้งส่วนหยาบและละเอียดมาสอนเขา...”^๒ วัดป่าโยธาประสิทธิ์มีพัฒนาการที่ดีมาโดยลำดับ โดยเฉพาะมีคู่แข่งเป็นวัดป่าที่ร่มเย็น อยู่ใกล้ชุมชนเดินทางไปมาสะดวก ที่จอดรถกว้างขวาง เพราะติดกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล จัดกิจกรรมจึงค่อนข้างได้รับความร่วมมืออย่างดี ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 7 มีนาคม พ.ศ. 2544 ทำให้วัดมีสถานะที่มั่นคง ในปีนี้ได้รับคัดเลือกเป็นวัดในโครงการสมุนไพโร ซึ่งโครงการนี้ นอกจากจะส่งผลดีต่อสุขภาพของประชาชนที่มาใช้บริการแล้ว ยังเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านการแพทย์สมัยใหม่กับฐานความรู้พระพุทธศาสนา

^๑สัมภาษณ์ อาจารย์ประมวล เพ็งจันทร์, นักวิชาการอิสระ, เมื่อวันที่ 24 เดือน มิถุนายน 2561.

^๒พระราชธรรมเจดีย์จารย์, ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโตฯ, หน้า 118-9.

ที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนใน “ขันตมรวัตร” (วัตรในเรือนไฟ) ดังข้อความในพระไตรปิฎกว่า “ภิกษุเข้าไปในเรือนไฟก่อน ถ้ามูลเอ้ามีมาก ก็พึงน้ำไปทิ้งเสีย. ถ้าเรือนไฟรกก็พึงกวาด. ถ้าขานภายนอกกรก หรือบริเวณรก หรือซุ้มรก หรือโรงแห่งเรือนไฟ (โรงโถงที่มีเรือนไฟตั้งอยู่) รก ก็พึงกวาดทิ้งนำผง (สำหรับอุตุ) ไปไว้ให้พร้อมทำดินเหนียวให้เปียก ฯลฯ”^๑ จากข้อมูลดังกล่าว สะท้อนวิถีชีวิตพระสงฆ์สมัยพุทธกาลทั้งในแง่ของการรักษาโรค และข้อวัตรปฏิบัติที่สำคัญ เกี่ยวกับข้อปฏิบัติในเรือนไฟ สอดสัมพันธ์กับกิจกรรมการอุปสมุทไฟในสมัยปัจจุบันที่เน้นไปในการรักษาสุขภาพอนามัยเป็นหลัก ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 ได้รับคัดเลือกให้เป็นวัดอุทยานการศึกษา ซึ่งเป็นบทบาทดั้งเดิมของวัดทางพระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา ปี พ.ศ. 2550 ได้รับคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสุรินทร์ แห่งที่ 2 ธรรมยุต นี้ก็เป็นบทบาทหนึ่งที่วัดในประเทศไทยเคยมีเคยเป็น เพียงแต่หลงลืมไปในยุคที่กระแสพระปริยัติธรรมได้รับความนิยม จนทำให้กระแสการปฏิบัติอับเฉา แต่ก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นหลังการอิมตัวของระบบคณฤชระตามแนวการศึกษายุคใหม่ จากบทบาทที่โดดเด่นที่กล่าวมาของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ ทำให้ปี พ.ศ. 2551 ได้รับคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างประจำปี และจากการทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในด้านฝึกฝนอบรมด้านวิปัสสนาภาวนา จึงส่งผลให้ได้รับคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมดีเด่นประจำปี ในปี พ.ศ. 2553

2.2.4.2 รูปแบบและวิธีสอนของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า วัดป่าโยธาประสิทธิ์มีรูปแบบและวิธีสอนการสอน จัดได้เป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ แบบวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต แบบคณฤชระ แบบวิปัสสนาภาวนา และแบบศูนย์ฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม ดังนี้

1) รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต มีข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในวัดในแต่ละปีจนกลายเป็นประเพณีปฏิบัติสืบๆ กันมายาวนาน ได้แก่ “กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมเทศน์มหาชาติ ประเพณีกวนข้าทิพย์ กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ พิธีมาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา และกิจกรรมในวันสำคัญของชาติ”^๒ กิจกรรมพิเศษออกไปตาม ประเพณีงานบุญ 12 เดือน เช่น บุญสงกรานต์ บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญกฐิน เป็นต้น บุญตามประเพณีเหล่านี้จัดเป็นปฏิทินชุมชนชาวพุทธ ทางวัดโยธาประสิทธิ์ก็จัดพิธีกรรมเช่นเดียวกับที่อื่นทั่วไป สำหรับชาวพุทธในเขตอีสานตอนใต้จะมีประเพณีที่ผูกโยงกับความเชื่อผีบรรพบุรุษ และถือเป็นประเพณีที่ยิ่งใหญ่ มีความหมายและสำคัญอย่างมาก คือ ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ทุกวัดทุกชุมชนจะจัดเป็นกรณีพิเศษ วัดป่าโยธาประสิทธิ์เป็นวัดหนึ่งในจังหวัดสุรินทร์ที่สามารถดึงดูดศรัทธาประชาชนเข้าวัดฟังธรรม จะเนื่องด้วยความนิยมในวัดป่า ความศรัทธาต่อหลวงปู่ดุลย์ หลวงปู่ฝั้น หลวงปู่มั่น หรือความศรัทธาต่อบริบทของวัดป่า จริยาวัตรอันงดงามของพระสงฆ์ภายในวัด ตลอดถึงบารมีของเจ้าอาวาสก็ตามที่ ประเด็นสำคัญเมื่อเข้ามาบริเวณวัดแล้วทำให้เกิด

^๑วิ.ม. (ไทย) 7/372/240.

^๒พระครูโสภณธรรมรังษี, รายงานผลการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสุรินทร์ เพื่อขอรับเงินอุดหนุน ประจำปีงบประมาณ 2560, (15 กุมภาพันธ์ 2560), หน้า 10-11.

การเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นปายธรรมะบนต้นไม้ เทศนาธรรมของพระสงฆ์ เป็นต้น เหล่านี้ล้วนจัดเป็นรูปแบบและวิธีสอนของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ได้ทั้งสิ้น นอกเหนือจากบริบทด้านศาสนพิธีตามที่กล่าวมาแล้ว

2) รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบคั่นถรุระ จากข้อมูลภาคสนามทำให้ทราบว่า ในวัดป่าโยธาประสิทธิ์ไม่ได้ดำเนินการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ส่วนนักธรรมมีการเรียนการสอนในช่วงเข้าพรรษา และมีการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรี โดยการขยายสาขามาจาก มมร.ร้อยเอ็ด ดังมีข้อมูลว่า “คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ธรรมยุต ร่วมกับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยในการกำกับของรัฐ ได้เปิดห้องเรียนหลักสูตรปริญญาตรี ศาสนศาสตรบัณฑิต(ศน.บ.) ณ วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ปี พ.ศ. 2555”^๑ การดำเนินการจัดการศึกษาในรูปแบบดังกล่าวเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ ปัจจุบันได้ยกเลิกเรียบร้อยแล้ว

3) รูปแบบและวิธีสอนธรรมด้านวิปัสสนาธุระ การฝึกอบรมพัฒนาการบำเพ็ญภาวนาของวัด เจ้าอาวาสเป็นผู้มีประสบการณ์ด้านการปฏิบัติตั้งนั้นจึงใช้หลักปฏิบัติ เป็นพื้นฐานในการบริหารวัดด้วยกิจกรรมสอนปฏิบัติธรรมในวัด จะมีการทำวัตรสวดมนต์เข้าเฝ้าทุกวัน ต่อด้วยการทำสมาธิ โดยใช้การภาวนาพุทโธเป็นหลัก โดยที่วัดโยธาประสิทธิ์ได้รับคัดเลือกให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรม(ธ) แห่งที่ 2 ของจังหวัด ซึ่งมีบทบาทหลักในการฝึกหัดขัดเกลา ซึ่งเจ้าอาวาสให้ทัศนะว่า “คนในปัจจุบันขาดความเข้มแข็งอดทนในด้านปฏิบัติ ทางวัดจึงใช้วิธีพอจะหล่อเลี้ยงหรือจูงใจด้านกรรมฐานในระดับต้นเท่านั้น แต่ถ้ามีผู้สนใจจริงจังก็สามารถฝึกในระดับเข้มข้นให้ได้”^๒ จากการสังเกตภาคสนามพบว่าวัดแห่งนี้เหมาะที่จะเป็นสำนักปฏิบัติที่เข้มแข็ง แต่เนื่องจากใกล้ชิดเมืองติดกับสถาบันการศึกษาและถูกจัดเป็นโซนตลาดน้ำ จึงยากที่จะจัดให้เป็นสำนักปฏิบัติอย่างเข้มตบสนองเพียงผู้สนใจระดับลึกเท่านั้นได้ สิ่งที่เป็นอยู่ก็น่าจะเหมาะสมกับธรรม

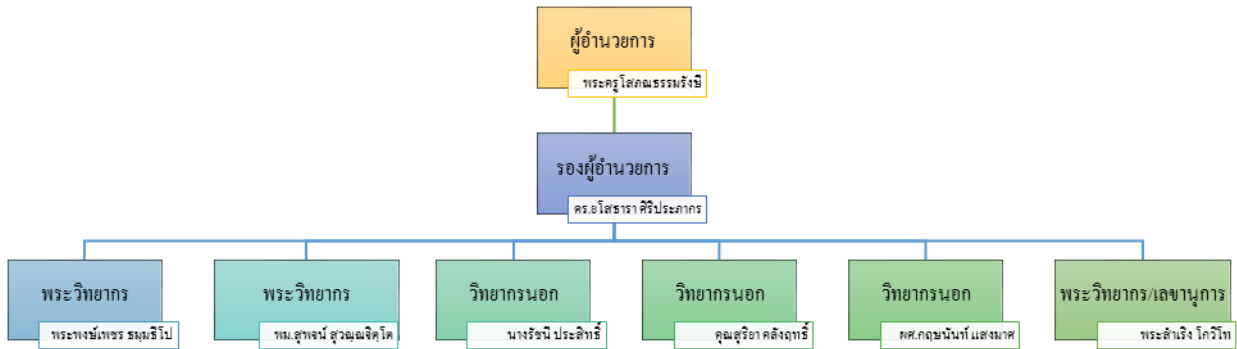
4) รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบศูนย์ฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม วัดป่าโยธาประสิทธิ์ได้จัดตั้งศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรม ที่มีโครงสร้างการบริหารงานชัดเจน มีการกำหนดบทบาทหน้าที่รับผิดชอบอย่างเป็นระบบ และมีหลักสูตรการอบรม เป็นรูปธรรม ดังแผนผังที่ 3.1 ดังนี้

^๑เว็บพระรัตนตรัย, “ประวัติหลวงพ่อคำคะนิง จุลมณี”, <<http://www.dharma-gateway.com/monk/monk>>

^๒สัมภาษณ์ พระครูโสภณธรรมรังษี, เจ้าอาวาส, เมื่อวันที่ 20 เดือน กุมภาพันธ์ 2561.

แผนภูมิที่ 2.1

ทำเนียบบุคลากร อบรมคุณธรรมจริยธรรม สำนักปฏิบัติธรรมจังหวัดสุรินทร์แห่งที่ 2

จากแผนผังดังกล่าว สะท้อนบทบาทด้านการเผยแพร่ธรรมของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ ดำเนินไปอย่างเป็นระบบ มีอาคารสถานที่ติดต่อประสานงานภายในวัด ตั้งที่ ดร.อโศธรรมา ศิริประภากร ให้ข้อมูลว่า “ศูนย์ฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ มีรูปแบบการบริหารอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน เมื่อประมาณ 4-5 ปี มีกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถช่วยกันดำเนินงาน โดยมีหลักสูตรการอบรม ฯลฯ”^๑ ดังข้อมูลการดำเนินกิจกรรมว่า “ในปี พ.ศ.2559 มีพุทธศาสนิกชนเข้าร่วมกิจกรรม จำแนกเป็นพระภิกษุ จำนวน 90 รูป สามเณร จำนวน 70 รูป อุบาสก จำนวน 300 คน อุบาสิกา จำนวน 600 คน นักเรียน/นักศึกษา จำนวน 3000 คน”^๒ ด้วยปัจจัยดังกล่าว วัดป่าโยธาประสิทธิ์ จึงเป็นองค์กรการเผยแพร่ที่มีระเบียบแบบแผนรองรับ เป็นที่เชื่อถือ สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน หน่วยงานของรัฐ ราชการ สถาบันการศึกษา หน่วยงานเอกชน และประชาชนทั่วไป

2.2.4.3 การบริหารจัดการองค์กรของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม พอสรุปการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ ได้ ศึกษา 5 ประการ ได้แก่ การวางแผน การจัดการองค์กร งานบุคลากร การอำนวยการ การกำกับดูแล ดังนี้

1) ด้านการวางแผนหรือจุดหมายขององค์กร วัดป่าโยธาประสิทธิ์เริ่มต้นจากสถานปฏิบัติธรรมกรรมฐานของพระสงฆ์ที่มีอุปนิสัยขึ้นชอบด้านการปฏิบัติ เมื่อพัฒนามาเป็นวัดป่า ที่อยู่ชานเมือง จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นแหล่งปฏิบัติขัดเกลาตั้งแต่เริ่มต้น ต่อมาเมื่อเขตเมืองขยายออกมาถึง ทำให้วัดป่ากลายเป็นสภาพใกล้ชิดกับชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อสถาบันการศึกษาเจริญขึ้น ยิ่งทำให้สภาพที่เคยเป็นป่า ที่สงบสงัด วิเวก เปลี่ยนแปลงไป แม้จะหลงเหลือต้นไม้อยู่บ้างแต่บริบทโดยรอบก็เปลี่ยนจากป่าเป็นเมืองเป็นตลาดน้ำ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สภาพการณ์ดังกล่าวบีบให้วัดต้องเปลี่ยนแปลงจากวัดป่าที่เน้นการปฏิบัติ มาเป็นตอบสนองความต้องการของสังคมยุคใหม่ คือ เป็นแหล่งทำบุญ สถานที่เคารพบูชา ฯลฯ เป้าหมายของ

^๑สัมภาษณ์ ดร.อโศธรรมา ศิริประภากร, รองประธานศูนย์อบรมฯ, เมื่อวันที่ 20 เดือน กุมภาพันธ์ 2561.

^๒พระครูโสภณธรรมรังษี, รายงานผลการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสุรินทร์ฯ, หน้า 8.

องค์กรจากที่เน้นการปฏิบัติขัดเกลา ก็หันมามุ่งตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานในระดับประเพณีพิธีกรรมของชุมชนเช่นเดียวกับวัดทั่วไป จะว่าไปแล้ววัดป่าโยธาประสิทธิ์มีความใกล้ชิดกับวัดบูรพารามเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้รับอิทธิพลและแนวทางมาจากสายหลวงปู่มั่นภูริทัต หลวงปู่ดุลย์ อตุโล เช่นเดียวกัน และวัดป่าโยธาประสิทธิ์เป็นเสมือนสาขาของวัดบูรพารามนั่นเอง การบริหารจัดการจึงมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

2) การจัดองค์กร วัดโยธาประสิทธิ์ี้ออกแบบการบริหารจัดการภายในวัดตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคมกำหนด คือเจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุดในการบริหารโดยมีรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส คอยช่วยเหลือภาระงานด้านต่างๆ ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย และมีคณะกรรมการวัดคอยเป็นที่ปรึกษา ให้ความเห็นเห็นต่อกิจการต่างๆ ของวัด โดยมีกลุ่มผู้อยู่ใต้ปกครองระดับล่างประกอบด้วย พระภิกษุ สามเณร แม่ชี ลูกศิษย์วัด ที่คอยปฏิบัติภารกิจของวัดในด้านต่างๆ

3) งานบุคลากร วัดป่าโยธาประสิทธิ์ มีการแบ่งภาระงานให้ทุกคนได้ทำตามถนัดของแต่ละบุคคล เช่น งานที่ต้องอาศัยความคิดอ่าน การออกแบบวางแผน ย่อมต้องอาศัยบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ดังที่มีข้อมูลว่า “จัดให้มีหน้าที่รับผิดชอบหมุนเวียนทุกสัปดาห์ภายในสำนัก เช่น แผนกบัญชี งานเลขานุการ แผนกอุปฐากครูบาอาจารย์ แผนกบริการต้อนรับผู้มาเยือน แผนกนำพาปฏิบัติกัมมัฏฐาน และแผนกตรวจความเรียบร้อย โยธาธิการ...ภิกษุมีหน้าที่รับผิดชอบ ล้วนเป็นผู้ผ่านการฝึกฝนอบรมมาอย่างดีแล้ว จะแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความเหมาะสม”^๑ จากข้อมูลชุดดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นระบบการบริหารจัดการด้านบุคคลของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ได้เป็นอย่างดี

4) การอำนวยการ เจ้าอาวาสแม้จะมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดตามโครงสร้าง พ.ร.บ.การปกครองคณะสงฆ์ แต่ท่านก็หลีกเลี่ยงการใช้อำนาจ เปิดโอกาสให้บุคคลใต้การปกครองภายในวัด เข้ามาช่วยบริหารจัดการ โดยมอบหมายงานตามความรู้ความสามารถของบุคคล สร้างความเข้าใจตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบตามโครงสร้างการจัดองค์กร การประสานงานของแต่ละแผนกฝ่ายก็มีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพากันทั้งภายในวัดและนอกวัด ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีผู้ถนัดในด้านการประสานเป็นครั้งคราว ในกิจกรรมแต่ละครั้ง ยิ่งช่วงหลังวัดป่าโยธาประสิทธิ์มีกิจกรรมด้านการก่อสร้างมากขึ้น เช่น รูปเหมือน หลวงปู่ดุลย์องค์ใหญ่ พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ต้องระดมทุนจำนวนมาก การประสานงานกับฝ่ายต่างๆ ยิ่งมีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น

5) การกำกับดูแล ในการบริหารจัดการเจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดภายในวัด โดยได้รับความช่วยเหลือจากรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสในการ กำกับควบคุม ติดตามตรวจสอบ ประเมินผลกิจการของวัด ผ่านกิจกรรมดังต่อไปนี้ “ลงอุโบสถในวันพระทุกกึ่งเดือนตลอดปี ประชุมใหญ่ภายในวัดทุกเดือนต่อครั้งเป็นอย่างน้อย สวดมนต์ทำวัตรปฏิบัติธรรมเช้าเย็นทุกวัน รับฟังโอวาทธรรมคำสอนของเจ้าอาวาสหลังทำวัตรเย็นและตามกาลที่เหมาะสม แบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน จัดทำบัญชีรับ-จ่าย

^๑พระครูโสภณธรรมรังษี, รายงานผลการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสุรินทร์ ฯ, หน้า 9.

อย่างโปร่งใสตรวจสอบได้ จัดให้มีผู้ยาสามัญและห้องปฐมพยาบาล ฯลฯ”^๑ จากการลงสังเกตภาคสนามพบว่าอาณาบริเวณของวัดมีความสะอาด มีความเป็นระเบียบสวยงาม และสมาชิกภาพขององค์กร ทั้งพระภิกษุ สามเณร แม่ชี เด็กวัด ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ตามระเบียบกติกาที่กล่าวมาอย่างเข้มแข็ง ลักษณะดังกล่าวสะท้อนการบริหารจัดการที่มีคุณภาพ ส่งผลต่อความเจริญมั่นคงขององค์กร ตลอดถึงสร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อประชาชนในวงกว้าง

2.2.5 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดบ้านเนินยง (ป่าโคกหม่อน)

ในหัวข้อรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดบ้านเนินยง (ป่าโคกหม่อน) แบ่งประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็น คือ ประวัติและบทบาท รูปแบบและวิธีสอน และ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ดังนี้

2.2.5.1 ประวัติและบทบาท วัดบ้านเนินยง (ป่าโคกหม่อน) หมู่ 1 ตำบลเนินยง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ในชุมชนตำบลเนินยง ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่นอกตัวเมืองสุรินทร์ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ติดอ่างเก็บน้ำห้วยเสนง เป็นวัดเล็กๆ ของชุมชนชาวบ้านเนินยง ได้รับการอนุญาตสร้างวัดเมื่อปี พ.ศ. 2530 ถู้อเอาจากที่เป็นแหล่งปักกลดบำเพ็ญภาวนา ของหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย เป็นนิมิตหมายสำคัญ ต่อมาก็พัฒนาขึ้นเป็นวัด และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ในปี พ.ศ.2549 ความน่าสนใจของวัดแห่งนี้ นอกเหนือจากบารมีของหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย ที่เป็นพระสุปฏิปัตติ มีปฏิปทาเรียบง่าย สมณะ สามารถดึงดูดพุทธศาสนิกชน ให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส แวะเวียนเข้าไปสักการะและทำบุญมิได้ขาดแล้ว ภายในอาณาบริเวณวัดยังมีความสะอาด ร่มรื่น เย็นสบาย เป็นรมณีสถานอีกด้วย ในหัวข้อนี้มีประเด็นศึกษา 5 ประเด็น ดังนี้

1) บริบทด้านศาสนาวัตถุ มีพื้นที่ทั้งหมด 53 ไร่ 1 งาน 3.5 ตารางวา ทศนิยมภาพโดยรวมเป็นลักษณะวัดป่า ไม่ห่างจากชุมชนมากนัก แต่ก็ไม่ใกล้ชุมชนจนเกินไป ภายในบริเวณวัดได้รับการออกแบบแผนผังอย่างเป็นระบบ วางสิ่งปลูกสร้างและทางเดินได้สัดส่วนลงตัว จัดสรรพื้นที่ใช้สอยอย่างมีระเบียบแบบแผน โดยแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส สังฆาวาส สำนักแม่ชี อุบาสิกา และที่พักสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ยังมีเขตพื้นที่ป่า และสระน้ำ สำหรับสิ่งปลูกสร้างต่างๆ เช่น ศาลาโรงธรรม โรงทาน กุฏิ อาคารพิพิธภัณฑ์ ศาลปฏิบัติธรรม ห้องคลังพัสดุ ฌาปนสถาน เวจกุฎี เป็นต้น ถูกสร้างแทรกซ้อนตัวตามต้นไม้ ที่มีทั้งป่าธรรมชาติ และปลูกเสริม บรรยากาศภายในวัดร่มรื่น เย็นสบายทุกฤดู เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา โดยท่านให้มุมมองว่า “...พยายามปลูกต้นไม้เสริมเรื่อยๆ เพื่อสร้างดุลยภาพของสิ่งมีชีวิตระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ให้เกิดความเกื้อกูลกันและกัน”^๒ ต้นไม้ในวัดนอกจากจะให้ความร่มรื่น อากาศที่บริสุทธิ์แล้ว ยังมีการปิดป้ายคติธรรม คำสอนต่างๆ เป็นที่สังเกตได้และมีความโดดเด่น คือ ความสะอาดอย่างมาก ทั้งบริเวณวัด ตัวอาคารสถานที่ ซึ่งได้รับการเอาใจใส่ ปัดกวาด เช็ดถูดูแล อย่างสม่ำเสมอ โดยกำหนดเป็นกิจวัตรที่สำคัญในแต่ละวัน

^๑พระครูโสภณธรรมรังษี, รายงานผลการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสุรินทร์ ฯ, หน้า 9-10.

^๒สัมภาษณ์ พลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย, ประธานคณะสงฆ์ เมื่อวันที่ 18 เดือน กุมภาพันธ์ 2561.

2) บริบทด้านศาสนบุคคล วัดบ้านเฉนิยง (โคกหม่อน) เป็นเช่นเดียวกับวัดบ้านตามชนบทของชาวพุทธไทยทั่วไป จะพิเศษก็คือ การจัดวัดให้เป็นรมณีสถาน มีความสงบเรียบร้อยง่ายในการปฏิบัติซัดเกล้าตนเองภายในวัด สืบเนื่องจากวัดแห่งนี้มีผู้นำที่มีปฏิภาทางดงาม เป็นแบบอย่างในการปฏิบัติที่ดีและมีประสบการณ์ในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานระดับลึก จึงทำให้มีบุคคลที่เข้ามาบวชเพื่อรับการอบรม ตลอดถึงกลุ่มอุบาสกอุบาสิกาใกล้เคียง เดินทางมาเพื่อปฏิบัติซัดเกล้าตนเองมิขาด ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์ภาคสนามพบว่า “ปี 2560 มีผู้อยู่ร่วมปฏิบัติประจำภายในวัดทั้งหมด จำนวน 23 รูป/คน จำแนกเป็นพระสงฆ์ จำนวน 14 รูป แม่ชี จำนวน 7 คน เด็กวัด 1 คน และมีอุบาสกาปฏิบัติธรรมและช่วยงานประจำภายในวัด 1 คน” ต่อมาพระครูสุทิวโรดม รั้งการเป็นเจ้าอาวาสต่อ ส่วนหลวงปู่เอียน เป็นที่ปรึกษา

3) บริบทด้านศาสนพิธี ในวันปกติธรรมดาพระสงฆ์จะออกเดินบิณฑบาต แล้วกลับมาฉันที่วัดโดยทำพิธีฉันในบาตร ที่ต่างไปจากวัดป่าทั่วไป คือ มีฉันมือเพลด้วย โดยหลวงปู่เอียน ฐิตวิริโย ให้ทัศนะว่า “ความเป็นอยู่ภายในวัดช่วงแรกมีการปฏิบัติเข้มข้น ฉันมือเดียว นอนน้อย ปฏิบัติมาก แต่กุลบุตรรุ่นหลังสู้ไม่ไหว จึงลดความเข้มข้นในการปฏิบัติลง เพื่อยืดหยุ่นสำหรับกลุ่มบุคคลที่เพิ่งเริ่มต้นในการปฏิบัติ อีกอย่างเพื่อฉลองศรัทธาของชุมชนที่เดินทางไกลมาร่วมทำบุญไม่ทันช่วงเช้า” ซึ่งวัดป่าส่วนใหญ่มักจะมีฉันมือเดียว ส่วนวันพระชาวบ้านจะเดินทางมาทำบุญตักบาตรที่วัด เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ พุทธศาสนิกชนในเขตตำบลเฉนิยงยังมีศรัทธาต่อพระพุทธรูปอย่างมั่นคง รักษาระเบียบแบบแผนประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิม โดยเฉพาะเทศกาลแห่นางแมว เบนตุจัญญ์-เบนุทม เป็นการเช่นผีปู่ตายายผู้ล่วงลับ จะจัดเป็นเทศกาลที่ลูกหลานทุกคนเดินทางกลับบ้านแม่จะไปทำงานยังที่ห่างไกล ทุกคนจะได้มารวมตัวพบปะกันที่วัด จากนั้นค่อยแยกย้ายประกอบพิธีในแต่ละตระกูล และเป็นสิ่งที่สังเกตว่าถ้าวัดจัดกิจกรรมพิเศษ เช่น งานกฐิน ผ้าป่า หรือกิจกรรมพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งคนในชุมชนและประชาชนมักจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

4) บริบทด้านศาสนธรรม จากการที่หลวงปู่เอียน ฐิตวิริโย มีประสบการณ์ด้านการปฏิบัติวิปัสสนากาวนาในระดับลึก จึงทำให้บทเทศนาธรรม ตลอดถึงการเสวนาสักัจฉา สามารถปรับใช้ได้กับกลุ่มชนทุกระดับ ตั้งแต่พุทธธรรมระดับชาวบ้านจนธรรมชั้นสูงที่ละเอียดประณีต วัดบ้านเฉนิยง (โคกหม่อน) นอกเหนือจากจะให้ภูมิธรรมภูมิปัญญาในแง่ของความเป็นธรรมชาติ ความมีระเบียบแบบแผน ความสะอาดและเรียบง่ายแล้ว ยังถือว่าเป็นแหล่งเสวนาธรรมสำหรับผู้ใฝ่ธรรมได้ โดยหลวงปู่เอียน ฐิตวิริโย เป็นหลัก จากการลงสัมภาษณ์และสังเกตภาคสนามหลายครั้ง จะพบว่าท่านจะนั่งรอรับฟังและตอบปัญหาชีวิตของผู้คนที่กุฏิเสมอ ส่วนใหญ่คนเข้าไปหาท่านเพื่อพูดคุยด้านการดำเนินชีวิต เพราะท่านไม่ได้เป็นหมอยารักษาโรค หรือเป็นผู้วิเศษขจัดปัดเป่าด้วยมนต์คาถา บทเสวนาธรรมของท่านนับว่ามีความสำคัญและเป็นที่น่าสนใจ ท่านชักจูงผู้คนที่เข้าไปสนทนา เข้าถึงธรรมะด้วยวิธีอนุศาสน วิเคราะห์เชื่อมโยงเรื่องราวต่างๆ ด้วยฐานความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ลีลาที่น่าฟังไม่รู้สึกละเอิน และ

5) บทบาทต่อสังคม ความเป็นต้นแบบของวัดป่า และปฏิปทาของพระสงฆ์ชาวบ้านแบบฉบับดั้งเดิม เป็นอยู่แบบวัด-บ้าน ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชุมชน มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับสังฆรัฐน้อยที่สุด มีคำสอนที่ดีที่ภายในวัดว่า “สมคำสมัญญาป่าธรรมชาติ สวยงามสะอาดรื่นรมย์สมศักดิ์ศรี มีน้ำใจกว้างไม่ขวางทางที่ดี ขอเชิญน้องพี่ร่วมงานประสานใจ นกทุกตัวไม้ทุกต้นชนทุกชั้น ร่วมใจกันพัฒนาน่าเลื่อมใส เมตตาธรรม พระพุทธองค์เป็นธงชัย สุขกายสุขใจเมื่อได้มาภาวนา” คำกลอนที่ติดไว้นี้สะท้อนความจริงของวัดหลายด้าน แม้ว่าจะไม่ถึงกับเป็นป่าธรรมชาติ หรืออาจเคยเป็นมาก็ตาม แต่ความสะอาดร่มรื่นจากการทำกิจวัตรของพระ เณรตามระเบียบแบบแผนของวัด ตลอดถึงการวางผังโครงสร้างสิ่งปลูกสร้างให้แทรกตามต้นไม้ ทำให้บริเวณวัดมีความสงบร่มรื่นน่าอยู่ เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนาเป็นอย่างยิ่ง เป็นดังคำกลอนที่เชิญชวนให้มาปฏิบัติไม่มีผิด จากคำบอกเล่าของหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย วัดแห่งนี้เดิมเป็นสวนหม่อนของชาวบ้าน ต่อมาได้บริจาคให้เป็นวัด เป็นที่สังเกตว่า บทบาทของวัดทั้งในเมือง ตามชนบท หรือป่าเขา ในปัจจุบันภายในกระแสทุนนิยม วัดไม่ใช่ศูนย์รวมชุมชนได้อีกแล้ว โดยเฉพาะเยาวชนคนหนุ่มสาว วัดแทบจะไม่มีผลสำคัญและความหมายสำหรับพวกเขาอีกต่อไป ภายใต้กระบวนการทุนนิยม วัดถูกทำให้เป็นเพียงสินค้าชนิดหนึ่ง ในหัวข้อการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือวัฒนธรรมเท่านั้น วัดจะมีอยู่เพื่อตอบสนองความจำเป็นด้านเงินตราเท่านั้นหรือ สังคมชาวพุทธไทยโบราณ วัดบ้านมีความจำเป็นในการอนุรักษ์ ส่งเสริมวัฒนธรรมประเพณีดีงาม ชุมชนจะไปรวมตัวกันที่วัดเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน แต่ปัจจุบันสถาบันการศึกษา/โรงเรียน ทำหน้าที่ในการรวมกลุ่มคนที่ไปใช้ชีวิตอยู่ในต่างถิ่นกลับบ้านได้ในกิจกรรม “ศิษย์เก่า” เพราะช่วงหนึ่งโรงเรียนได้ให้คุณค่าแก่ชีวิตของเขา มองในมุมนี้ วัดจึงไม่ได้ให้อะไรกับชีวิตเขาเลยหากได้มาบวช...

2.2.5.2 รูปแบบและวิธีสอน จากการลงเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่า วัดบ้านเฉนียง(ป่าโคกหม่อน) มีรูปแบบและวิธีสอนการสอน จัดได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และแบบวิปัสสนาภาวนา ดังนี้

1) แบบวัฒนธรรม ประเพณี คือ การทำบุญตักบาตร การดำเนินชีวิตประจำวัน วันพระ หรือวันธรรมสวนะ เดินทางมาตักบาตรที่วัด ช่วงในพรรษามาจำศีลในวันพระ 8 ค่ำ 14 หรือ 15 ค่ำ พุทธศาสนิกชนจะถือเอาวันดังกล่าวมารักษาศีลอุโบสถ พักค้างแรมที่วัด ตามคติพุทธที่กำหนดนัดหมายให้พระสงฆ์ สาวกของพระพุทธองค์ เดินทางมาประชุมพร้อมเพรียงกัน เพื่อฟังธรรม. สั่งสอนธรรม จากคติดังกล่าวส่งผลถึงกลุ่มชาวพุทธไทยได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งพรพกาล และในวันดังกล่าว จะแทรกวิธีสอนด้วยการ เทศนา สนทนา เป็นต้น ซึ่งชาวพุทธในชุมชนตำบลเฉนียงก็มีขนบธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชาวไทยในที่อื่นๆ พระครูสุทธิวิโมกข์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าทำบุญของประชาชนว่า “ในวันธรรมดาจะมีคนเดินทางมาจ้งหันประมาณ 10-15 คน/วัน ในวันธรรมสวนะจะคนมาตักบาตรที่วัดประมาณ 200-300 คน/วัน”

2) แบบวิปัสสนาภาวนา เป็นการใช้วิธีสอนปาฏิบัติขัดเกลากิจกรรมดำรงชีวิตประจำวัน เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การปฏิบัติกิจวัตรต่างๆ ภายในวัด เป็นต้น โดยมีประธานสงฆ์ และเจ้าอาวาสเป็นแบบอย่าง และกำกับดูแลด้านการปฏิบัติ ดังที่พระครูสุทธิวิโมกข์ ให้ข้อมูลว่า “วิธีปฏิบัติไม่จำกัดวิธีการ ตามอัธยาศัยและความถนัดของแต่ละบุคคล สำคัญคือให้มีสติกำหนดรู้อยู่ตลอด แนะนำแนวปฏิบัติและปลุกเร้าศรัทธา โดยสอดแทรกในกิจวัตรประจำวัน เริ่มตั้งแต่ เวลา 04.00 น. ทำวัตรเช้า ปัดกวาด ทำความสะอาดสถานที่ ออกบิณฑบาต ฉันทตอาหาร เวลา 16.00 น. ลงทำความสะอาด กวาดลานวัด เจดีย์ วิหาร เวงกุฎี ฯลฯ เวลา 19.00 น. ทำวัตรเย็น ต่อด้วยการฟังธรรมตามโอกาสอำนวย” จากการประพจน์ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนดังกล่าว ทำให้วัดกลายเป็นรณนิยสถาน ก่อเกิดศรัทธา จิตใจสงบมั่นคง เกิดความรู้ความเข้าใจธรรมโดยอัตโนมัติ ปัญหาในการปฏิบัติคือ คนในปัจจุบันมีความอดทนต่อการปฏิบัติต่ำลง ดังหลวงปู่เอียน ให้ทัศนะว่า “คนเดี๋ยวนี้มองเห็นความสงบสุขภายในน้อยลง และมีความอดทนน้อยไม่เหมือนสมัยแต่ก่อน ทำให้ฝึกปฏิบัติขัดเกลากิจกรรมต้องยืดหยุ่นหย่อนยานลง อย่างเช่นการฉันสองมือของที่วัดแห่งนี้ก็มาจากเหตุผลดังกล่าว” ท่านเคยมีประสบการณ์เดินธุดงค์ลงไปยังภาคใต้ เป็นศิษย์ปฏิบัติในสำนักหลวงปู่เทสก์ เทสรสสี นั่นก็แสดงว่าท่านเป็นศิษย์รุ่นหลานของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตนั่นเอง การฝึกปฏิบัติขัดเกลากิจกรรมภายในวัด ท่านดำเนินตามประเพณีวิถีชีวิต ไม่ได้วางระเบียบแบบแผนอะไรมาก เพียงเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ดูแลจิตของตนเอง ให้มีสติในการเป็นอยู่ทุกขณะ การปฏิบัติบำเพ็ญภาวนาท่านให้ใช้หลักภาวนาพุทโธ ตามพ่อแม่ครูอาจารย์ แต่ท่านไม่ให้หลงไปในด้านอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ คุณวิเศษเหนือวิสัยมนุษย์ ดังที่ท่านมักนำทัศนะของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล ที่กล่าวถึงหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ผู้เป็นอาจารย์ว่า “หลวงปู่มั่นไม่สู้จะพูดถึงความลึกลับเท่าใดนัก แต่ท่านเป็นคนเอาจริงจั่งในด้านการปฏิบัติอย่างยิ่งยวด” ดังนั้น จากมุมมองเช่นนี้ทำให้เห็นได้ว่าสายปฏิบัติท่านเน้นหนักไปในด้านการฝึกฝนจิตเป็นสำคัญ ส่วนการพบเห็นหรือลุ่มหลงไปกับปรากฏการณ์ต่างๆ ในระหว่างฝึกปฏิบัติ ก็ขึ้นอยู่กับวาสนาบารมีของแต่ละบุคคล

2.2.5.3 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ดำเนินการภายใต้ระเบียบแบบแผนของพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และตามแนวทางของคณะสงฆ์สายธรรมยุติกนิกาย โดยอำนาจการบริหารสูงสุดอยู่ที่เจ้าอาวาส และอาศัยบารมีหลวงปู่เอียน ฐิตวิริโย ซึ่งเป็นที่ปรึกษาที่ได้รับความเคารพ นับถือของพุทธศาสนิกชนทั่วไป การบริหารจัดการองค์กรกำหนดประเด็นศึกษา 5 ประเด็น ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยการ การกำกับดูแล ดังนี้

1) การวางแผน วัดบ้านเจนีง (ป่าโคกหม่อน) จากการสัมภาษณ์ พระครูสุทธิวิโมกข์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายขององค์กรว่า “เป้าหมาย คือ เพื่อดับทุกข์ มุ่งขจัดกิเลสภายในตัวเอง โดยใช้วิธีพื้นฐานจากการทำกิจวัตรประจำวัน ไม่เอาคัมภีร์ ความรู้ไปข่มใคร” ในประเด็นนี้ประธานสงฆ์ของวัด ได้ให้มุมมองเกี่ยวกับวิธีการเพื่อไปถึงจุดหมายสรุปได้ความว่า “วัดในช่วงเริ่มต้นมุ่งเน้นการฝึกปฏิบัติด้านวิปัสสนาภาวนาอย่างเข้มงวด เอาจริงเอาจังหวังผลบรรลุดุธรรม แต่เนื่องจากความเจริญทางวัตถุ ความสะดวกสบายของสังคมเมืองทำให้กุลบุตรมีความอดทนน้อยลง ต้องผ่อนปรนระเบียบกติกา เพื่อหล่อเลี้ยงหน่ออ่อนของปฏิบัติ

ธรรมในเบื้องต้น”^๑ แต่อย่างไรก็ตามด้วยประสบการณ์ด้านปฏิบัติของประธานสงฆ์ผู้เป็นพระวิปัสสนาจารย์ของวัดสามารถนำพาผู้สนใจไปสู่การปฏิบัติระดับลึกได้ ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า วัดแห่งนี้มีจุดหมายสองระดับ ได้แก่ ระดับโลกียะ คือ ตอบสนองความต้องการของสังคมยุคใหม่ ในด้านวัฒนธรรมประเพณีพิธีกรรมของชุมชน เช่น เป็นแหล่งทำบุญ สถานที่เคารพบูชา ตั้งโรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์ ฯลฯ และระดับโลกุตระ คือ เน้นการปฏิบัติขัดเกลา หวังผลความสุขุมลุ่มลึกทางจิตปัญญา

2) การจัดองค์กร หรือการออกแบบหน่วยงาน วัดบ้านเจนีง (โคกหม่อน) ออกแบบการบริหารจัดการภายในวัดตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคมกำหนด เช่นเดียวกับวัดป่าโยธาประสิทธิ์ จะแตกต่างกันอยู่บ้างตรงที่วัดบ้านเจนีง (ป่าโคกหม่อน) มีประธานที่ปรึกษาเหนือขึ้นไป คือ หลวงปู่เอี่ยม ซึ่งโดยพฤตินัยแล้วท่านมีอำนาจสูงสุดภายในวัด ตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาสลงมาให้ความเคารพนับถือเชื่อฟังท่านมาก

3) งานบุคลากร โครงสร้างการบริหารจัดการวัดบ้านเจนีง (โคกหม่อน) สะท้อนการแบ่งงานในระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากวัดไม่ใช่องค์กรใหญ่ ไม่มีสมาชิกภายในจำนวนมาก และไม่มีการแข่งขันให้ภิกษุแต่ละรูปภายในวัดได้ช่วยกันปฏิบัติเป็นครั้งคราว ดังเจ้าอาวาสให้ข้อมูลว่า “ได้มอบหมายให้พระภิกษุบางรูปรับภาระตามความถนัด เช่น ด้านโยธาก่อสร้าง ระบบน้ำประปา ระบบไฟฟ้า ฝ่ายการบัญชี ซึ่งดูแลทั้งเป็นบัญชีเงินฝากของวัดและบัญชีเงินฝากส่วนตัวของพระแต่ละรูป ฝ่ายคลังพัสดุ ดูแลสมบัติกลางของสงฆ์ เป็นต้น ”

4) การอำนวยการ วัดบ้านเจนีง(ป่าโคกหม่อน) เป็นวัดประจำหมู่บ้าน คนอาศัยรวมถึงกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดไม่มาก เหมือนกับวัดในเขตตัวเมือง จึงมีความสงบ เรียบง่าย สมาชิกในวัดทุกระดับ ตั้งแต่ประธานที่ปรึกษา เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสกอุบาสิกาที่มาทำบุญและปฏิบัติธรรม มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างทั่วถึง หากจะมีการประสานสัมพันธ์กับภายนอกบ้างก็เป็นการมอบหมายเป็นครั้งคราวไป

5) การกำกับดูแล เจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดภายในวัดตามโครงสร้าง พรบ.2505 การกำกับควบคุม ติดตามตรวจสอบ ประเมินผลกิจการของวัด ได้รับความช่วยเหลือจากรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส จากการที่วัดมีจำนวนสมาชิกภาพ และมีระเบียบแบบแผนปฏิบัติแบบวัดป่า ดูแลกันอย่างทั่วถึง วัดแห่งนี้จึงดูเป็นวัดที่มีความสงบเรียบร้อย

2.3. แนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรตามแนวหลวงพ่ocha สุภโท

การศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงพ่ocha สุภโท แบ่งประเด็นศึกษาได้ 5 หัวข้อ ได้แก่ ประวัติและผลงาน รูปแบบและวิธีสอนธรรม รูปแบบการบริหารจัดการ

^๑สัมภาษณ์ พระครูสุทธีวิโมกข์, เจ้าอาวาส เมื่อวันที่ 18 เดือน กุมภาพันธ์ 2560.

องค์กรสงฆ์ รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดโพธิ์ศรี และรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าสันติธรรม ดังนี้

2.3.1 ประวัติและผลงานหลวงพ่ocha สุภโท

ในหัวข้อประวัติและผลงานของหลวงพ่ocha สุภโท แบ่งประเด็นศึกษาได้ 2 หัวข้อ ได้แก่ ประวัติ และผลงาน ดังนี้

2.3.1.1 ประวัติ หลวงพ่ocha สุภโท เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี เกิดเมื่อ พ.ศ. 2461 ที่บ้านจิกก่อ ตำบลธาตุ อำเภวารินชำราบ มีพี่น้องทั้งหมด 10 คน ตอนเด็กบรรพชาเป็นสามเณร เป็นเวลา 4 ปี แล้วลาสิกขา ต่อมาในปี พ.ศ. 2482 ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ที่วัดบ้านเกิด ช่วงต้นสนใจฝึกศึกษาด้านปริยัติธรรมด้วยความตั้งใจซึ่งกำลังเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยนั้น สอบได้นักธรรมชั้นเอกและบาลีไวยากรณ์ ต่อมาสนใจในด้านวิปัสสนาภาวนา และออกจาริกธุดงค์ฝึกฝนตนเองยังสถานที่ต่างๆ ตามป่าเขา แสวงหาอาจารย์ด้านกรรมฐาน ได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ที่เก่งๆ หลายคน โดยใช้หนังสือวิสุทธิมรรคและบุพพสิกขาวัณณาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ ดังมีข้อมูลว่า “ประสบการณ์ด้านปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ท่านได้เริ่มออกจาริกธุดงค์มุ่งไปสู่จังหวัดสระบุรี...พบพระอาจารย์วรรณศิษย์หลวงพ่ocha สำนักรัตนโกวตง จังหวัดลพบุรี ปีนี้จำพรรษาที่เขาวงกต จังหวัดลพบุรี”^๑ ครูบาอาจารย์ที่ท่านปรารภถึงอยู่เสมอมีอยู่ 3 คน คือ “หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต หลวงปู่กนิริ จนทีโย และพระอาจารย์ทองรัตน์ กนตสิโล”^๒ ช่วงที่ท่านักอยู่วัดเขาวงกตแห่งนี้ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้พระวินัยจากพระชวากัมพูชารูปหนึ่ง ซึ่งเป็นผู้ที่ให้ความสำคัญต่อพระวินัยอย่างมาก ดังข้อสรุปคำบอกเล่าของหลวงพ่ocha สุภโทว่า “พระชวากัมพูชารูปนั้นเก่งทางวินัยมาก จำหนังสือบุพพสิกขาได้แม่นยำ ท่านให้ทัศนะว่าที่แปลไว้ในหนังสือนวโกวตนั้นบางตอนยังผิดพลาด...มีอยู่วันหนึ่ง พระอาจารย์ชวากัมพูชาบอกพระวินัยคลาดเคลื่อน ท่านรีบเดินทางมาแก้ไขทันทีในตอนดึก...” จากข้อมูลชุดดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นความเอาใจใส่ด้านพระวินัยของพระสงฆ์นักปฏิบัติอย่างยิ่งยวด ต่อมาหลวงพ่ocha สุภโท ได้เดินทางไปศึกษาที่สำนักหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ท่านมีความประทับใจในสำนักและได้รับแรงบันดาลใจจากการฟังเทศนาธรรมจากหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นอย่างมาก แม้ว่าท่านจะอยู่ภายในวัดป่าบ้านหนองผือเพียงไม่กี่คืน ท่านก็สามารถถอดบทเรียนมาใช้ได้อย่างมหาศาลทั้งในด้านการปฏิบัติขัดเกลาและด้านการจัดรูปแบบการจัดสำนักปฏิบัติ หลังจากได้รับบทเรียนอันล้ำค่าจากสำนักหลวงปู่มั่นแล้ว ท่านก็จาริกแสวงธรรมในป่าต่อไป หลายที่หลายแห่งในเขตภาคอีสานเหนือ ประสบการณ์บางช่วงเกือบเอาชีวิตไม่รอดหนัก ถึงกับเตรียมเผาใบสุทธิเพื่อไม่ให้ทราบว่าเป็นใคร แต่ก็รอดมาได้ ในช่วงท้ายการธุดงค์ หลวงปู่กนิริ จนทีโย แห่งวัดกันตสิลา วาส อำเภอรามัญ จันทบุรี ซึ่งเป็นพระสงฆ์อีกรูปหนึ่งที่หลวงพ่ocha ให้ความเคารพอย่างมาก ได้

^๑พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภโท), 48 พระธรรมเทศนา, พิมพ์ครั้งที่ 6; กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์การพิมพ์ (1977) จำกัด, 2552, หน้า 726-28.

^๒พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภโท), อุปลภณีย์, หน้า 114.

^๓อ้างแล้ว, 48 พระธรรมเทศนา, หน้า 726-727.

แนะนำว่า “ท่านชาการเที่ยววุดงค์ก็พอสมควรแล้ว ควรหาที่เป็นหลักแหล่งที่ราบ ๆ ...จะกลับบ้านถ้าคิดถึงใครผู้หนึ่งจะให้โทษแก่เรา”^๑ ปี พ.ศ.2497 ท่านจาริกวุดงค์มาตั้งสำนักที่วัดหนองป่าพง และสร้างความสำเร็จมั่นคงสืบมาจวบจนสิ้นอายุขัย ส่วนสำนักแห่งนี้ได้กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะ นักปฏิบัติ ผู้สนใจใคร่ฝึกศึกษาด้านวิปัสสนาภาวนา พัฒนาความความสูงส่งแห่งจิตปัญญา เป็นสำนักฝึกวิปัสสนากรรมฐานที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สำนักปฏิบัติวัดหนองป่าพงได้รับความเชื่อถือและเด่นดั่งขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ภายในไม่ถึงสิบปีวัดป่าแห่งนี้ได้รับการยอมรับจากมหาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ หลวงพ่อชาเป็นธรรมาจารย์ที่เปี่ยมด้วยภูมิธรรม ภูมิปัญญา และความสามารถในการถ่ายทอดสั่งสอนธรรม ลูกศิษย์ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างประเทศ ล้วนมีความเคารพ ยกย่อง เชิดชูท่านอย่างสูงยิ่ง ตลอดเวลาที่มาพำนักอยู่วัดหนองป่าพงท่านได้สร้างผลงานทางด้านการเผยแผ่และสั่งสอนอย่างกว้างขวาง จากการประพฤติกปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการประพฤติกวัตรต่าง ๆ อย่างแรงกล้า และความเพียรพยายามในการสั่งสอนศิษย์ทุกหมู่เหล่า ร่างกายที่ท่านใช้งานอย่างหนักอ่อนแอลง เริ่มอาพาธตั้งแต่ว่าปี พ.ศ. 2520 และทรุดลงอย่างมากในปี พ.ศ. 2525 จากนั้นก็ทรุดเรื่อย ๆ วันพฤหัสบดีที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2535 ท่านจึงมรณภาพอย่างสงบ สิริอายุรวม 74 ปี

2.3.1.2 ผลงาน การศึกษาผลงานของหลวงพ่อชา สุภทโท แบ่งประเด็นศึกษาได้ 2 ประเด็น คือ ผลงานการผลิตลูกศิษย์ และผลงานเอกสาร ดังนี้

1) การผลิตลูกศิษย์ การปักหลักสอนธรรมอย่างเอาจริงจังของหลวงพ่อชา สุภทโท ที่วัดหนองป่าพง ส่งผลให้เกิดศิษย์ชาวไทย และต่างชาติที่คุณภาพและมีบทบาทต่อสังคมไทยและต่อโลกเป็นอย่างมาก เช่น หลวงปู่สี สิริญาโณ พระราชภาวนาวิกรม (เลี่ยม ฐิตธมโม) พระมงคลกิตติธาดา (อมร เขมจิตโต) พระครูนิโครธธรรมาภรณ์ (เอนก ยสทินโน) พระครูภาวนาสารคุณ (ดำรง สุจิตโต) พระครูอุดมวิระวัฒน์ (คุณ ติภขวีโร) พระครูโอภาสสุตมิกโร (โสภณ โอภาโส) พระครูภาวนาชัยมงคล (สุนทร ทนตจิตโต) พระอธิการจันทร์ดี กนตสาโร เป็นต้น พระราชสุเมธาจารย์ (โรเบิร์ต สุเมโธ) พระภาวนาวิเทศ (เขมธมโมภิกขุ) พระอาจารย์ชยสาโร พระอาจารย์ปสันโน ผลงานของหลวงพ่อชาที่น่าจะถือว่าเป็นนวัตกรรมที่เป็นรูปธรรมชัดเจนที่สุด คือ สร้างองค์การกรบริหาร “สังฆะ” ตามอุดมคติพุทธดั้งเดิม ใช้ระบบบริหารจัดการวัดเครือข่ายในรูปแบบคณะกรรมการบริหาร รูปแบบบริหารวัดป่าโดยใช้หลักพระวินัยเป็นแกน ที่เข้มงวดกวดขัน และการประยุกต์หลักธรรมมาเป็นกรอบ เช่น การประยุกต์หลักกอธิการนิยธรรม ในการบริหารจัดการหมู่คณะประยุกต์กาลกฐินเพื่อสร้างความสามัคคีขององค์กรสังฆะหนองป่าพง ทั้งในระดับประเทศและต่างประเทศ เป็นต้น ความสำเร็จในการสร้างองค์กรสังฆะของสำนักวัดหนองป่าพง พระอาจารย์ชยสาโรให้ทัศนะว่า “ความเป็นปีกแผ่นของสายหรือคณะสงฆ์หนองป่าพง ถ้าเปรียบเทียบกับวัดป่าทั่วไปจะสังเกตได้ว่า พอคณาจารย์มรณภาพไปแล้ว วัดนั้นจะค่อยๆเฉา พระเณรน้อยลง...ส่วนวัดป่าพงก็ยังขยายตัวเรื่อยๆ ทั้งใน

^๑พระโพธิญาณเถระ, หลวงพ่อชา เล่ม 2 : พระธรรมเทศนาสำหรับคฤหัสถ์, (ม.ป.พ., 2537), หน้า 321.

ประเทศและต่างประเทศ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะให้ความสำคัญกับการสร้างชุมชนที่มั่นคง ชุมชนสงฆ์ที่ไม่ขึ้นอยู่กับองค์ท่าน”^๑

2) ผลงานเอกสาร หลวงพ่อชาไม่ใช่นักเขียน แต่ธรรมชาติของท่านได้รับการถอดเทปจนกลายเป็นหนังสือบนธรรมาสน์หลายเล่ม เช่น กบเผ่านั่งเฝ้ากอบัว น้ำไหลนิ่ง นอกเหตุเหนือผล ความผิดในความถูก อาหารใจ โพธิญาณ บ้านที่แท้จริง เป็นต้น หนังสือคณะศิษยานุศิษย์แต่งหรือรวบรวมขึ้นทั้งในช่วงที่ท่านยังมีชีวิตและภายหลังการมรณภาพไปแล้ว เช่น อุปลมณี พระธรรมเทศนาสำหรับบรรพชิต กุญแจภavana:โอวาทบางตอนและคำถามคำตอบ ตามรอยพระโพธิญาณ ไตรัมโพธิญาณ พระโพธิญาณเถร กิ่งก้านแห่งโพธิญาณ เป็นต้น ทุกเล่มเป็นการดำเนินการภายใต้คณะกรรมการกำกับตรวจสอบอย่างรอบครอบระมัดระวังถี่ถี่ถึงถี่ถี่เป็นผลงานที่มีมาตรฐานสูง นอกจากนี้ท่านยังให้ความสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ เช่น ด้านศาสนวัตถุสิ่งปลูกสร้าง ด้านศาสนบุคคลสร้างศาสนทายาทที่ดี ด้านศาสนพิธี ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวพุทธ ด้านศาสนธรรม สังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ใช้ได้ผลจริงในยุคปัจจุบัน ให้ชาวพุทธรู้เท่าทันกระแสวัตถุนิยม ทุนนิยม บริโภคนิยม วางตัวได้อย่างเหมาะสมและถูกต้อง ทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคง

2.3.2 รูปแบบและวิธีสอนการสอนของหลวงพ่อชา สุภทฺโท

การศึกษารูปแบบและวิธีสอนการสอนของหลวงพ่อชา สุภทฺโท กำหนดประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็น ได้แก่ รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต รูปแบบและวิธีสอนธรรม/แบบคันถธุระ/ในสถาบันการศึกษา รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนาธุระ/สิกขาจาริก/อุตุคค์ ดังนี้

2.3.2.1 รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต จังหวัดอุบลเป็นราชธานีของชาวพุทธที่ศรัทธาต่อพระพุทธศาสนามาก่อนข้างสูง นับเป็นหนึ่งในบรรดาอาณาจักรชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความเข้มแข็งมาแต่โบราณกาล ในทางประวัติศาสตร์พระสงฆ์จะอยู่เป็นหลักให้กับชุมชนเมื่อบ้านเมืองเป็นอาณาจักรเป็นราชธานี แต่จะถูกกวาดต้อน อพยพไปกับประชาชนเมื่อแพ้สงคราม หรือหนีภัยสงคราม เป็นผู้ที่ยกย่องให้กำลังใจทหาร ปลอดภัยชาวบ้าน ไม่ให้ยอมจำนน หลังถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสยาม กลุ่มชาวพุทธในแถบลุ่มน้ำโขงตอนกลางซึ่งมีพัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าฟ้าจุ่ม (พ.ศ. 1859-1936) มีจารีตดั้งเดิมตามฮีต 12 คอง 14 ก่อนที่จะรับกระแสพุทธแนว “สังฆรัฐ”^๒ จากทางราชสำนักสยามโดยคณะธรรมยุติกนิกาย ดังที่ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ให้ทัศนะว่า “ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมืองอุบลราชธานีเป็นหัวเมืองประเทศราชที่มีเจ้าปกครองเช่นเดียวกับเมืองหลวงพระบางและเวียงจันทน์ ที่ประกอบด้วยเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร หรือที่เรียกว่า อาญาสี่ โดยที่เจ้าในตระกูลพระวอ-พระตาปกครองต่อเนื่องกันมา”^๓ จากเมืองประเทศราชไปอยู่ในอำนาจของสยาม ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ เกิด

^๑พระอาจารย์ชยสาโร, **ต้องทำเองด้วยกัน**, <<https://www.youtube.com/watch?v=U5K8XghKyls>> 23 มี.ค. 2555

^๒พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**, หน้า 48.

^๓ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, **แอ่งอารยธรรมอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔; (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน,2546), หน้า 560-1.

มีคณะสงฆ์ในพื้นที่สามเหลี่ยมมรกตสามรูปแบบ คือ คณะสงฆ์ที่ใช้จารีตแบบเวียงจันทน์วัดหลวงแบบดั้งเดิม รูปแบบคณะสงฆ์จากทางกรุงเทพมหานครเรียกว่า พระคองไทย โดยพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมลอุบลสังฆปาโมกข์(สื่อย) วัดมณีวนาราม และรูปแบบธรรมยุต เรียกว่า พระคองมอญ โดยท่านพนธุโล(ดี) วัดสุปฏิณาราม และมีการเปลี่ยนถ่ายไปสู่รูปแบบใหม่ในยุคสมัยของหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทตโต หลวงพ่อชา สุภทโท ในการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่กระแสวัฒนธรรมใหม่จากสยาม พระไพศาล วิสาโล ให้ทัศนะว่า “ถึงแม้ว่าไทยจะมีทำเนียบการปกครองคณะสงฆ์มาแต่สมัยอยุธยา แต่ในทางปฏิบัติแล้ว องค์การคณะสงฆ์มีอยู่แต่ในทำเนียบเท่านั้น พระสงฆ์ในท้องถิ่นต่างๆ จึงเป็นตัวของตัวเองในแง่ที่เป็นอิสระจากส่วนกลาง โดยกลมกลืนเข้ากับชุมชนได้มากกว่า แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า แต่ละวัดจะอยู่อย่างเป็นเอกเทศ”^๑ ในเขตพื้นที่ภาคอีสานนั้นพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตชุมชนในภูมิภาคเป็นอย่างมาก ซึ่งเดิมเป็น “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” พระสงฆ์มีรูปแบบชีวิตที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตชาวบ้าน ไม่มีระเบียบขั้นตอนยุ่งยากมากมายระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน งานบุญภายในวัดชาวบ้านก็จะร่วมแรงแข่งขันช่วยเหลือวัดวาอาราม ยิ่งกว่านั้นในบางช่วงของงานชาวบ้านแท้ๆ เช่น การเก็บเกี่ยวข้าวที่ต้องใช้คนจำนวนมากแข่งกับเวลา ชาวบ้านก็จะนิมนต์พระสงฆ์สามเณรภายในวัดให้ไปช่วย “ลงแขก” เป็นต้น ซึ่งชาวบ้านก็ไม่ถือว่าเป็นข้อน่ารังเกียจหรือขัดต่อพระธรรมวินัยแต่ประการใด วัดวาอารามในภาคอีสานเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทุกอย่างของชุมชน วัดเป็นแหล่งพบปะของคนหนุ่มสาว ดังข้อมูลที่บ้านทีกคำบอกเล่าของหลวงปู่สรวงว่า “หลังจากอาตมาเรียนจบ พ่อแม่ก็พาเข้าวัด วันพระ 7 - 8 ค่ำ 14 - 15 ค่ำ ก็เข้าไปไหว้พระกับเขาไม่ขาดสักวัน คือ ไปกับพวกผู้หญิงสาวๆ ที่เข้าไปทำวัตร ร้องสรภัญญะ ... เป็นประเพณีในสมัยนั้น มันไม่มีเครื่องอยู่เครื่องเล่นเหมือนทุกวันนี้ ถ้าได้ไปวัดจิตใจมันก็เบิกบานกันทุกคน เสร็จจากวัดแยกย้ายกันกลับ พวกหนุ่มสาวก็ไปติดต่อกันที่บ้าน ใครชอบใครก็คุยกัน นี่แหละคือชีวิตที่ดำเนินมาแต่ก่อน”^๒ การทำบุญตามฮีตคอง ตามวงจรชีวิตของแต่ละบุคคลย่อมเกี่ยวเนื่องกับวัดวาอาราม ในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ซึ่งกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ภายในวัดไม่ว่าจะเป็นวัดป่าหรือวัดบ้านก็สามารถตอบสนองความต้องการและความจำเป็นของชุมชนได้ทุกระดับ รวมถึงการสอดแทรกคำสอน เทศนาธรรม บรรยายธรรม เข้าในจารีตแบบแผนหรือปฏิทินของชุมชนดังที่กล่าวมาอย่างกลมกลืน วัดหนองป่าพงเป็นสำนักวัดป่าที่จำลองรูปแบบมาจากวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทตโต ซึ่งมีโครงสร้างทางกายภาพเน้นธรรมชาติป่าสะอาด สงบ วิเวก เป็นรณนิยสถาน เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา สิ่งปลูกสร้างมีเท่าที่จำเป็นให้แทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติป่า รักษาคุณลยสภาพของป่าให้ได้มากที่สุด ส่วนการดำรงชีวิตของนักบวชก็ดำเนินไปตามขนบธรรมเนียมของชุมชนชาวบ้านปกติทั่วไป บิณฑบาตตอนเช้า ฉ้นเพียงมือเดียว ใช้เวลาส่วนใหญ่ให้กับการฝึกหัดพัฒนาตนเอง ภายในกรอบกติกาของสำนักที่อยู่พื้นฐานแห่งธรรมวินัยดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านปกติเมื่อใส่บาตพระสงฆ์ที่บ้านแล้ว จะนำภัตตาหารมาถวายจันทน์ที่วัด เมื่อพระเณรแม่ชีนำส่วนของท่านไปฉันแล้ว ในส่วนที่เหลือญาติโยมที่มาวัดตลอดถึงโยคีผู้มาปฏิบัติก็จะร่วมรับประทานต่อ หากเป็นวันพระท่านจะมี

^๑อ้างแล้ว, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า 48.

^๒คณะศิษยานุศิษย์หลวงปู่สรวง สิริบุญโญ, เกร็ดประวัติและปฏิปทาของท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรณกิจและการพิมพ์ จำกัด, 2553), หน้า 44.

การสลับสับเปลี่ยนขึ้นบรรยายธรรมหรือเทศนา และถ้าเป็นวันสำคัญทางศาสนาจะมีกิจกรรมที่เข้มข้น เช่น นั่งปฏิบัติฟังธรรมตลอดทั้งคืน เป็นต้น

2.3.2.2 รูปแบบและวิธีสอนธรรม/แบบคันถธุระ/ในสถาบันการศึกษา ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สำนักวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เคยผนวกปริยัติกับปฏิบัติเข้าด้วยกัน ตอนแรกก็ดูเหมือนว่าจะประสบผลสำเร็จ แต่ภายหลังการปฏิบัติอ่อนแอลง จึงเป็นเหตุให้ต้องยุบโรงเรียนพระปริยัติธรรมไปในที่สุด แต่อนุญาตให้ผู้ที่มีความสนใจเดินทางไปศึกษายังสถานศึกษาพระปริยัติธรรมได้ตามอริยาศัย เมื่อมาถึงยุคสมัยหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท ตอนแรกท่านให้พระสงฆ์เรียนได้ตามอริยาศัยแต่ในที่สุดท้ายก็เปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุผลว่า “การเรียนปริยัตินี้ต้องอาศัยการพูด อาศัยการท่องต่างๆ จดจำด้วยสัญญา เป็นเหตุให้ทิ้งบ้านเก่า ทิ้งข้อปฏิบัติอันเก่าไป สบเลื่อนขั้นได้แล้วก็กริยาก็ตกต่างจากเก่า ไม่ค่อยสังวรระวัง เดินจงกรมก็ไม่ค่อยมี นั่งสมาธิก็น้อย การคลุกคลีกันก็มากขึ้น ความสงบระงับน้อยลง การปฏิบัติเสื่อมลง อันนี้ไม่ใช่เป็นเพราะปริยัติแต่เป็นเพราะบุคคลเราไม่ตั้งใจ ลืมเนื้อลืมตัว”^๑ เหตุผลดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลเดียวกับที่สำนักวัดป่าสุทธาวาสยุบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมภายในสำนัก

2.3.2.3 รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนาธุระ/จาริกธุดงค์

สำนักวัดป่าตามแนวทางของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท เน้นบริบทภายในสำนักปฏิบัติแบบเดียวกัน คือ ศาสนสถานทีโอโถง โลง สะอาด เรียบง่าย กลมกลืนในธรรมชาติป่า ไม่ว่าจะเป็นวัดหนองป่าพง อันสำนักเป็นต้นแบบ วัดป่านานาชาติ วัดบ้านปลื้มพัฒนา วัดเขาจันทร์งาม วัดเขาแผงม้า เป็นต้น เกี่ยวกับรูปแบบภาวนาในประเทศไทยนั้น ก็มักจะเกิดปัญหาพอสมควรในปัจจุบันว่า รูปแบบไหนดี ถูกต้องกว่า ในประเด็นนี้หลวงพ่อบุชาให้ทัศนะว่า “...แนวทางการทำสมาธิใดที่นำไปสู่การปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ทำความคิดความเห็นให้ถูกต้อง...ก็เป็นแนวทางที่ถูกต้อง วิธีการทุกอย่างก็เหมือนเครื่องมือจับปลานั้นแหละ มันต่างกันแต่รูปแบบและวิธีการเท่านั้น ในที่สุดก็เพื่อเอาผลอันเดียวกันนั่นเอง ทีนี้จึงไม่จำกัดรูปแบบการปฏิบัติ แต่ก็มักจะสอนให้ภาวนา “พุทโธ” หรือ “อานาปานสติ” คือ การกำหนดลมหายใจเข้าออก ทำให้พอสมควร แล้วจึงค่อยทำความรู้ความเห็นของเราให้ถูกต้องเรื่อยไป”^๒ ทัศนะนี้น่าจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับนักปฏิบัติธรรม ที่จะต้องไม่ยึดติดในรูปแบบจนเกินไป หรือยึดมั่นในวิธีการ จนทำให้การปฏิบัติไม่พัฒนาก้าวหน้า การจาริกธุดงค์จากการสัมผัสและสังเกตภาคสนามพบว่าจะมีการฝึกจาริกเป็นครั้งคราว ส่วนใหญ่มักออกฝึกฝนจาริกในช่วงหลังกาลกฐิน ด้วยข้อจำกัดทางด้านภูมิประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป การจาริกธุดงค์จึงมีลักษณะฝึกฝนพอให้มีประสบการณ์ ส่วนใหญ่จะฝึกฝนเข้มงวดภายในสำนักเป็นหลัก

^๑พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), **อุปลมณี**, หน้า 312.

^๒เรื่องเดียวกัน, **อุปลมณี**, หน้า 208.

2.3.3 รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท

การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท แบ่งประเด็นศึกษาเป็น 5 หัวข้อ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแล ดังนี้

2.3.3.1 การวางแผน หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท ได้กำหนดทิศทางตั้งแต่นั้น โดยมุ่งฝึกศึกษาพัฒนาตนเองเพื่อปลดปล่อยตัวเองให้อิสระหลุดพ้น แบบเอาชีวิตเข้าแลกให้ถึงที่สุด จนประสบความสำเร็จ จากนั้นก็มุ่งสั่งสอนอบรมลูกศิษย์อย่างทุ่มเทจริงจัง ดังที่พระครูสุธรรมประโชติ (คำผง ฐิตปุญฺโญ), วัดป่าพิทักษ์ธรรม จังหวัดนครราชสีมา กล่าวถึงการสอนของหลวงพ่อบุชาชนิดที่เรียกว่า “ไม่ตีก็ให้มันตาย ไม่ตายก็ให้มันตี”^๑ แนวทางของท่านเบื้องต้น ไม่แตกต่างไปจากแนวทางของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต คือ สอนอย่างไรก็ทำตนอย่างนั้น “อย่าเป็นบัณฑิตสกปรก” จัดการให้ตนเองสะอาด สว่าง สงบ เสียก่อนค่อยสอนคนอื่น เกรงครัดในพระวินัย การจัดโครงสร้างทางกายภาพมีระเบียบแบบแผนคล้ายคลึงกัน ตลอดถึงเป้าหมายหลัก คือ วัตถุประสงค์จากกิเลสทั้งปวง อย่างเดียวกัน ที่แตกต่างคือหลวงปู่มั่นเน้นหนักในปัจเจกบุคคล ในขณะที่หลวงพ่อบุชานับหนักในแง่ขององค์กรสังฆะเป็นสำคัญ จึงทำให้องค์กรของท่านเข้มแข็งมั่นคง จากเหตุผลที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าหลวงพ่อบุชามีแผนการหรือกำหนดทิศทางขององค์กรไว้ตั้งแต่นั้น

2.3.3.2 การจัดองค์กร ใช้โครงสร้างของ พรบ.คณะสงฆ์ การบริหารจัดการวัดในเครือข่าย แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ สำนักสาขา สำนักสาขาสำรอง และสำนักสาขาสารวจ โดยในสำนักสาขาทั้งสามระดับ รูปแบบการบริหารจัดการวัดในเครือข่ายดังกล่าว มีมาตั้งแต่สมัยหลวงพ่อบุชามีชีวิต โดยท่านได้เอาใจใส่ตั้งแต่ช่วงต้น ดังมีข้อมูลยืนยันว่า “...เมื่อสาขามีมากขึ้น หลวงพ่อให้มีการประชุมเจ้าสำนักสาขาประจำปี ประชุมเพื่อปรึกษาเรื่องต่าง ๆ และปัญหาที่เกิดขึ้นในระหว่างปีนั้น ๆ การบริหารในรูปแบบนี้ ได้ดำเนินมาตลอดจนกระทั่งทุกวันนี้”^๒ จากวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการองค์กรและความศรัทธาในหลวงพ่อบุชาทำให้สำนักหนองป่าพงเป็นที่นิยมขยายตัวครอบคลุมทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ดังแหล่งข้อมูลที่สรุปให้เห็นว่า “สำนักสาขาในประเทศไทย รวม 280 สาขา สำนักสาขาต่างประเทศ 16 สาขา รวมสำนักสาขาทั้งหมด 296 สาขา”^๓ แหล่งข้อมูลดังกล่าวให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “วัดสาขาวัดหนองป่าพงของพระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท) ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีจำนวนมากกว่า 200 แห่ง ภาคกลางกว่า 40 แห่ง ภาคเหนือประมาณ 9 แห่ง และภาคใต้ประมาณ 3 แห่ง ส่วนในต่างประเทศจำนวน 16 แห่ง ได้แก่ ในประเทศอังกฤษมีจำนวน 5 แห่ง ออสเตรเลียจำนวน 3 แห่ง นิวซีแลนด์จำนวน 2 แห่ง สหรัฐอเมริกา อิตาลี สวิสเซอร์แลนด์ เยอรมัน แคนาดา และฝรั่งเศส ประเทศละ 1 แห่ง”^๔ จากข้อมูลดังกล่าวสะท้อนการบริหารจัดการองค์กรที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ จนทำให้สำนักหนองป่าพงมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคง

^๑พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท), *กึ่งก้านแห่งโพธิญาณ*, (ชลบุรี. วัดป่าอัมพวัน, 2555), หน้า 275.

^๒พระโพธิญาณเถร (ชา สุภทฺโท), *อุปลมณี*, หน้า 335-6.

^๓พระไตรภพ ทะเบียน *วัดหนองป่าพงและสาขา* 2553, <<https://palungjit.org/threads>>

^๔เรื่องเดียวกัน, <<https://palungjit.org/threads>>

2.3.3.3 งานบุคลากร การบริหารบุคคลของหลวงพ่อบุชา สุภทโท ใช้พระวินัยเป็นหลัก ดังที่ท่านกล่าวว่า “พระวินัยเป็นตะแกรงร่อนพระเถระ”^๑ การคัดกรองคนดูได้จากกรณีมีพระรูปหนึ่งมาต่อรองกับท่านในเรื่องการปัจจัยเงินทองว่าจะใช้แบบไม่ยึดมั่นถือมั่น ท่านให้คำตอบเรียบๆว่า “ถ้าท่านกินเกลือหมดกะทอ (ข่ง) ไม่เค็ม ท่านก็อาจทำได้”^๒ บุคลิกของหลวงพ่อบุชา สุภทโท ในวัยฉกรรจ์กับวัยชรามีความแตกต่างกัน ดังข้อมูลว่า “วัยฉกรรจ์...เป็นคนเคร่งขรึม เอาจริงเอาจัง พูดน้อย ทำงานหนัก ผอมคล้ำ กระฉับกระเฉง ว่องไว และอดทนอย่างยิ่ง...ต่อเมื่อมีประสบการณ์ผ่านวัยมากขึ้น...กลายเป็นหลวงพ่อบุชาที่อบอุ่นเป็นกันเอง เปี่ยมด้วยเมตตาและอารมณ์ขัน...แต่อย่าเผลอเราขาดสติต่อหน้าท่าน มิเช่นนั้น กบแกที่รำเริงเปลี่ยนเป็นเสือกินพระที่มากแล้ว”^๓ ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงทำให้หลวงพ่อบุชา สุภทโท จึงเป็นที่ศรัทธาเคารพยำเกรงต่อบรรดาลูกศิษย์ การพัฒนาบุคลากรของท่านเห็นได้จากวิธีสอนที่จัดตรงไปที่ดวงจิตของศิษย์ ใช้คำพูดตรง ๆ ชัดเจน มีความหมายลึกซึ้ง ที่สำคัญให้ลงมือปฏิบัติจริงฝึกฝนตนเอง เข้าใจเอง รู้เอง ดังท่านกล่าวว่า “ธรรมะจริง ๆ นี้ ไม่ใช่เรื่องบอกกัน ไม่ใช่เอาความรู้คนอื่นมา ถ้าเอามาจากคนอื่นต้องเอามาภาวนา ให้มันเกิดซัดกับเจ้าของอีกครั้งหนึ่ง ไม่ใช่ว่าคนอื่นพูดให้เข้าใจแล้วหมดกิเลสไม่ใช่อย่างนั้น ได้ความเข้าใจแล้วต้องมาขบเคี้ยวมันอีกให้มันแน่นอนเป็นปัจเจกตั้งจริง ๆ”^๔ ท่านชี้ให้เห็นว่าประสบการณ์ทางธรรมบางอย่างเป็นสิ่งที่อยู่เหนือคำพูด ไม่มีคำพูดใดจะไปสื่อให้เข้าใจสภาวะความจริงเช่นนั้นได้ ท่านให้ทัศนะว่า “คนที่เรียนรู้ธรรม พูดธรรมได้มีมาก แต่ใจจะเป็นธรรมนั้นหายาก”^๕ และที่สำคัญคือ “ธรรมะอยู่ที่ตัวเราไม่ได้อยู่ในตัวหนังสือ”^๖ ท่านแนะแนวทางการบริหารสาขาว่า ปกครองในหมู่สงฆ์นั้นให้ใจของเรามั่นสูง... ถ้ามันมากเราเอาออก หากมันน้อยเราเอาเพิ่ม ให้มันพอดีใจของเจ้าของ ปฏิบัติให้มันสม่ำเสมอเรื่อยไป...เป็นประธานสงฆ์ก็ให้มีหลักธรรม 4 ประการคือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ธรรมทั้ง 4 ประการนี้ ต้องใช้ให้มันถูกกาลถูกเวลาด้วย ... และก็ให้ฟังความกันให้เคารพกัน”^๗ จากหลักฐานสะท้อนการบริหารงานบุคคล การสรรหา การพัฒนา และใช้คนให้เหมาะสมกับงานของหลวงพ่อบุชาได้เป็นอย่างดี

2.3.3.4 การอำนวยการ หลวงพ่อบุชาเด็ดเดี่ยวเด็ดขาด สื่อสารตรงไปตรงมาดังกรณีคณะแพทย์แนะนำทางป่าให้ปรองเพื่อกันการเจ็บป่วย ท่านบอกว่า “ตายชะคน เอาไว้แต่ปากะพอ” หรือกรณีอุ้มบาตรเข้าวังมีเจ้าคุณรูปหนึ่งทักทายว่า “ท่านชา ไม่อายในหลวงหรือ สะพายบาตรเข้าวัง” ท่านตอบว่า “ท่านเจ้าคุณไม่อายพระพุทธรูปหรือครับ ไม่สะพายบาตรเข้าวัง”^๘ ข้อมูลเหล่านี้ นอกจากแสดงถึงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว

^๑อ้างแล้ว, **อุปถัมภ์**, หน้า 127.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

^๓พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท), **อุปถัมภ์**, หน้า 97.

^๔การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, **พระโพธิญาณเถระ**, (กรุงเทพมหานคร : กฟผ., 2540), หน้า 85.

^๕พระโพธิญาณเถระ(พระอาจารย์ชา สุภทโท), **น้ำไหลนิ่ง**, (กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา, 2535), หน้า 140.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

^๗อ้างแล้ว, **อุปถัมภ์**, หน้า 266.

^๘เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

แล้วยังสะท้อนภาวะความเป็นผู้นำของท่านอีกด้วย เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อพระสงฆ์ธรรมยุติกท่านให้เหตุผลว่า “ผมว่าทำอย่างนั้นมันก็ดีอยู่ แต่มันยังไม่เป็นธรรมเป็นวินัย มันยังเป็นทฎฐิ สักกายทฎฐิมีความถือเนื้อถือตัวมาก มันไม่สบาย เอาอย่างพระพุทธเจ้าจะได้ไหม คือเราไม่ถือธรรมยุติ ไม่ถือมหานิกาย แต่เราถือพระธรรมพระวินัย ถ้าปฏิบัติดีปฏิบัติชอบจะเป็นธรรมยุติหรือมหานิกายก็ได้ ถ้าไม่ดี ไม่มีความละเอียดต่อบาป ถึงเป็นธรรมยุติกก็ไม่ให้ร่วม เป็นมหานิกายก็ไม่ให้ร่วม ถ้าเราเอาอย่างนี้ก็จะถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ”^๑ ข้อมูลนี้สะท้อนภาวะผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ยืนหยัดในสิ่งที่เป็นธรรมวินัย ข้ามพ้นการแบ่งแยกลัทธินิกาย สำนักหนองป่าพงมีระบบการประสานงานที่มีประสิทธิภาพมาก สามารถประสานสัมพันธ์เชื่อมโยงวัดในสาขาทั้งภายในประเทศและต่างประเทศได้อย่างทั่วถึงรัดกุม รวดเร็วต่อการจัดการปัญหา ตลอดจนการหาแนวร่วมในกิจกรรมสำคัญของสำนัก ดังจะเห็นว่าสำนักหนองป่าพงหลายร้อยแห่งในประเทศ และสำนักในต่างประเทศหลายประเทศรับรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึงเท่าทันกันหมด ยังมีระบบไอทีช่วยเสริมยิ่งทำให้การบริหารจัดการด้านประชาสัมพันธ์ของสำนักแห่งนี้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

2.3.3.5 การกำกับดูแล หลวงพ่อชาบริหารแบบกระจายอำนาจหน้าที่ให้บุคลากรช่วยดูแลรับผิดชอบ ดังข้อมูลว่า “ได้มอบหมายหน้าที่ในการบริหารต่าง ๆ ให้ลูกศิษย์ที่มีอาวุโสในคณะสงฆ์ รับหน้าที่แทน... ต่างฝ่ายต่างปรึกษาหารือกันได้ ให้เข้ากันได้ไม่ขัดข้องกัน เปรียบเหมือนต้นไม้ที่วัดหนองป่าพงมีประโยชน์หมดทุกต้น ต้นเล็ก ต้นใหญ่ ต้นสั้น ต้นยาว ต้นคดๆ งอๆ ก็มีประโยชน์”^๒ ท่านเน้นพระวินัย เป็นเครื่องมือในการกำกับควบคุมดูแลหมู่คณะ ดังข้อมูลว่า “พระวินัยเป็นวิธีสร้างชุมชนให้เรียบร้อย อยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข มีบรรยากาศที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม...การศึกษาพระวินัยจึงเป็นเครื่องรับรองความสมานสามัคคีของสงฆ์ ทำให้ทุกรูปไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่มีความหวาดระแวง...อยู่อย่างมิตรด้วยความเมตตาและเคารพต่อกัน”^๓ พระอาจารย์ชยสาโร ที่ให้ทัศนะว่า “...หลวงพ่ochaให้ความสำคัญกับการสร้างชุมชนที่มั่นคง ชุมชนสงฆ์ที่ไม่ขึ้นอยู่กับองค์ท่าน... มอบหมายให้ลูกศิษย์ลูกหา ได้ฝึกในการให้ศีลให้ธรรม ในการก่อสร้าง ในการขยายสาขา ท่านไว้ใจ...”^๔ ท่านใช้รูปแบบการประชุมเป็นกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร ดังหลักฐานว่า “...เมื่อท่านเล็งเห็นว่า พระภิกษุสามเณรทั้งหลายมีความคิดผิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งท่านจะประชุมสงฆ์...หลวงพ่ochaให้ความเคารพและให้เกียรติแก่สงฆ์อยู่เสมอ เปิดโอกาสให้พระภิกษุทุกรูปได้แสดงความคิดเห็นซึ่งท่านรับฟังด้วยความเคารพ และเป็นผู้ตัดสินเองในที่สุด”^๕ ครั้งหนึ่งเกิดของหายขึ้นภายในวัด สอบถามอย่างไรก็ไม่ได้ความ หลวงพ่ochaก็เลยว่าจะทำพิธีกินน้ำสาบานกันทุกรูป ซึ่งเป็นพิธีที่ถือกันมาแต่โบราณว่าศักดิ์สิทธิ์มาก จะแข่งให้ตายถึงเจ็ดชั่วโคตรด้วย ไม่ใช่ตายเฉพาะคนขโมยเท่านั้น แต่ก่อนจะทำพิธีก็อนุโลมให้ทุกรูปไปห่อของมาวางไว้ในที่มีดให้ครบ ปรากฏว่าของที่โดนขโมยก็มารวมกันอยู่ในนั้นด้วยปัญหา

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า 258.

^๒พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท), **อุปถัมภ์**, หน้า 296.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

^๔พระอาจารย์ชยสาโร, **ต้องทำเองด้วยกัน**. <<https://www.youtube.com/watch?v=U5K8XghKyls>>

^๕อ้างแล้ว, **อุปถัมภ์**, หน้า 296.

อย่างนี้ท่านก็แก้ของท่านได้โดยที่เราคิดไม่ถึง”^๑ การมีระเบียบแบบแผนของพระวินัยเป็นหลักดำเนิน ทำให้พระภิกษุสามเณรทุกสาขาของวัดหนองป่าพงมีความรู้สึกลมเกลียว เป็นหมู่คณะเดียวกัน เนื่องจากมีแนวทางปฏิบัติไม่ขึ้นอยู่กับการศรัทธาในตัวบุคคลแม้หลวงพ่อดำรงภาพไปแล้ว คณะศิษยานุศิษย์ยังสามารถรักษาความสามัคคีความเรียบร้อยดีงามแห่งหมู่สงฆ์ ส่งผลให้องค์กรสงฆ์โดยรวมมีความเจริญมั่นคงเข้มแข็ง ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง

2.3.4 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดโพธิ์ศรี

ในการศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดโพธิ์ศรี แบ่งประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็น คือ ประวัติและบทบาท รูปแบบและวิธีสอน และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ดังนี้

2.3.4.1 ประวัติและบทบาท การศึกษาในหัวข้อประวัติและบทบาท กำหนดประเด็นศึกษา 6 ประเด็น คือ ความเป็นมา บริบทด้านศาสนบุคคล บริบทด้านศาสนวัตถุ บริบทด้านศาสนพิธี บริบทด้านศาสนธรรม และบทบาทต่อสังคม ดังนี้

1) ความเป็นมา วัดโพธิ์ศรี ตั้งอยู่ในชุมชนตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ติดชายแดนไทย-กัมพูชา นายบุญรอด เมืองแก้ว อดีตผู้นำชุมชนให้ข้อมูลว่า “หมู่บ้านโพธิ์ศรีเริ่มขยายออกมาจากบ้านสร้างหมู่ 3 เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2513 มีการแยกตัวอย่างเป็นทางการประมาณ พ.ศ.2517-18 ปัจจุบันมีประชาชนอาศัย 176 หลังคาเรือน ประชากรประมาณ 1016 คน มีวัด 2 แห่ง ธรรมยุต 1 แห่ง มหานิกาย 1 แห่ง โรงเรียน 1 แห่ง”^๒ “วัดป่าธรรมชาติ” วัดสาขาหนองป่าพงที่ 170 เป็นวัดป่าใกล้กับหมู่บ้านเข้าออกสะดวก มีประตูโขงทำด้วยไม้เป็นป้ายบอกทางเข้าวัด วัดโพธิ์ศรีหรือวัดป่าธรรมชาติตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2536 โดยการริเริ่มของพระครูโพธิ์สิริวัตร (พยนต์ โอชา) และชาวบ้านโพธิ์ศรี ซึ่งเดิมอยู่วัดป่าเขาหินตัด นครราชสีมา เป็นคนภูมิลำเนาเดียวกันกับชาวบ้าน ท่านได้จาริกธุดงค์ผ่านมาปักกลดที่ป่าชุมชนแห่งนี้ หลังจากนั้นชาวบ้านจึงสร้างเป็นวัดและไปนิมนต์ท่านมาเป็นเจ้าอาวาสตั้งแต่นั้นมา ภายในบริเวณวัดเป็นป่าธรรมชาติเงียบ สงบ สงัด วิเวก มีการปรับโครงสร้างทางกายภาพของวัดอย่างเป็นระเบียบแบบแผนสวยงาม สิ่งปลูกสร้างแทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติ สะอาด ร่มรื่น เป็นร่มนียสถาน เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา มีอาณาเขตเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีเนื้อที่ประมาณ 12 ไร่ 3 งาน 5.5 ตารางวา วัดป่าธรรมชาติมีชื่อตามบัญชีรายชื่อวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2559 ว่า “วัดโพธิ์ศรี” เป็นวัดในสาขาวัดหนองป่าพง จึงมีการปรับแต่งบริบทของวัดรวมถึงการบริหารจัดการ ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นพื้นฐาน ทำให้ชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธา เป็นวัดทางพุทธศาสนาที่มั่นคงเข้มแข็งอีกแห่งหนึ่ง ตามมาตรฐานของวัดหนองป่าพงต้นแบบ บทบาทต่อสังคม เนื่องจากเจ้าอาวาสท่านผ่านการฝึกฝนด้านวิปัสสนาธุระและคันถธุระมาเป็นอย่างดี ส่งผลให้ท่านมีความสามารถในการสอนกรรมฐาน และถ่ายทอดธรรมะ บท

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้า 294-296.

^๒สัมภาษณ์ นายบุญรอด เมืองแก้ว, อดีตผู้นำชุมชน บ้านโพธิ์ศรี เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2560.

เทศนาธรรมของท่านมีความละเอียดลึกซึ้ง และปรากฏผลจนเป็นที่ประจักษ์โดยทั่วไป ดังที่มีหน่วยงานราชการ วัดทั้งในและนอกสาขา มูลนิธิระดับประเทศให้ความเชื่อถือ ได้นิมนต์ท่านไปเป็นพระวิปัสสนาจารย์ พระธรรมอาจารย์ วิทยากรอบรม เช่น มูลนิธิมาया โคตรมี ฯลฯ เป็นต้น ดังนั้น สำนักวัดป่าแห่งนี้จึงมีบทบาทต่อชุมชน สังคม ตั้งแต่ระดับภูมิภาคถึงระดับประเทศก็ว่าได้ ประการสำคัญคือวัดแห่งนี้อยู่ในชุมชนชนบทห่างไกลสังคมเมือง เจ้าอาวาสแม้จะมีความสามารถสูงเด่น แต่ก็ให้ความสำคัญเอาใจใส่ดูแลพุทธศาสนิกชนในชุมชนของตนเองเฉกเช่นบูรพาจารย์

2) บริบทด้านศาสนบุคคล วัดป่าธรรมชาติสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเจ้าอาวาสชื่อ พระครูโพธิสิริวัตร ที่มีปฏิปทาตรงตามแบบฉบับของพระสงฆ์สายวัดหนองป่าพงในประเทศไทย ท่านเป็นพระสงฆ์สายหลวงพ่อบุชาที่ได้รับการฝึกฝนอบรมวิปัสสนากรรมฐานในสำนักวัดป่าเขาหินตัด จังหวัดนครราชสีมา และออกฝึกศึกษาจาริกธุดงค์แสวงหาประสบการณ์ตรงไปยังที่ต่าง จนเกิดความเข้าใจในสังขารของชีวิต เมื่อท่านได้รับนิมนต์ให้มาสร้างวัดใหม่ที่ชุมชนบ้านโพธิ์ ท่านได้ปลุกฝังศรัทธาญาติโยมจนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเป็นที่เคารพเชื่อถืออย่างมากจากชาวบ้าน การบริหารจัดการภายในวัด วางระเบียบแบบแผนตามหลักพระธรรมวินัย บางอย่างสร้างเป็นกติกาสงฆ์ให้มีการปฏิบัติร่วมกัน เน้นความสามัคคีพร้อมเพียง มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนคือพัฒนาตนเองเพื่อบรรลुरुธรรม การบริหารจัดการภายในวัดนอกจากกิจวัตรประจำวันที่ทำคนต้องยึดถือปฏิบัติแล้ว ยังมีการแบ่งภาระงานมอบหมายอำนาจหน้าที่ดูแลรับผิดชอบตามความถนัดของแต่ละบุคคล โดยมีการประสานเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ตามหลักเจ้าอธิการแห่งสังฆะ เช่น เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ เจ้าอธิการแห่งจีวร เจ้าหน้าที่รักษาเรือนคัล้ง การแต่งตั้งผู้ดูแลรักษาศาสนสมบัติกลางหรือการมาเป็นเจ้าอธิการฝ่ายต่าง พิจารณาคุณสมบัติตามแนวทางพระวินัยที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้แต่งตั้งภิกษุผู้มีคุณสมบัติ 5 อย่าง เป็นเจ้าหน้าที่รักษาเรือนคัล้ง คือ ไม่ลำเอียงเพราะชอบ ไม่ลำเอียงเพราะชัง ไม่ลำเอียงเพราะหลง ไม่ลำเอียงเพราะกลัว รู้จักจีวรที่รักษาไว้และจีวรที่ยังมิได้รักษาไว้”^๑ จากการสังเกตอาณาบริเวณและอาคารสถานที่ต่างๆ ของวัดมีความสะอาดเรียบร้อย สะท้อนบารมีของเจ้าอาวาสและประสิทธิภาพการบริหารจัดการบนพื้นฐานพระธรรมวินัยดังที่กล่าวมา จากการลงสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพบว่า “วัดป่าธรรมชาติปัจจุบันมีพระภิกษุจำนวน 6 รูป ก่อนหน้านั้นจำนวนแต่ละปีมีมากบ้างน้อยบาง ปีที่มีมากที่สุดจำนวน 12 รูป”

3) บริบทด้านศาสนวัตถุ จากข้อมูลการสังเกตภาคสนามพอสรุปได้ว่า วัดป่าธรรมชาติมีการออกแบบสิ่งปลูกสร้างอย่างมีระเบียบแบบแผน ทำให้ศาสนวัตถุแทรกซ้อนกลมกลืนในธรรมชาติป่าอย่างลงตัว ตามแบบฉบับสายวัดหนองป่าพง และมีสัตว์ป่ามาอาศัย ส่งเสียงร้องทั่วบริเวณป่าอย่างมีชีวิตชีวาตามธรรมชาติดั้งเดิม ศาสนวัตถุที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ประตูดั้งเดิมสองจุด คือ จุดแรกตั้งอยู่ในหมู่บ้านเป็นเสมือนป้ายบอกทางเข้าวัด จุดที่สองเป็นซุ้มประตูดั้งเดิม อีกระจากกำแพงวัด ทั้งสองแห่งทำด้วยไม้ทั้งต้นสวยงามประณีต พระอุโบสถ ออกแบบอย่างสวยงามให้คุณค่าทางด้านสุนทรียศาสตร์ ตรงข้ามกับฌาปนสถานซึ่งตั้งอยู่รอบนอก

^๑วิ.ม. (ไทย) 5/343/206.

กำแพงวัด ภายในบริเวณกำแพงวัดประกอบด้วย ศาลาหอนัน หอระฆัง กุฏิเจ้าอาวาส กุฏิกรรมฐาน ศาลากลางน้ำ ลานธรรม ที่ล้างบาตร สถานที่เดินจงกรม และห้องสุขาววม

4) บริบทด้านศาสนพิธี จากข้อมูลการสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพอสรุปได้ว่า ปกติพระสงฆ์ท่านจะออกบิณฑบาตทุกวันไม่เคยขาด ยกเว้นมีกิจนิมนต์และวันพระซึ่งชาวบ้านจะออกไปทำบุญตักบาตรที่วัด กิจกรรมประจำวันหลังจากบิณฑบาตกลับมาชาวบ้านจะนำอาหารเข้า “จังหัน” ตามไปถวายที่วัดซึ่งไม่ต่ำกว่า 9-10 คนในแต่ละวัน พระภิกษุท่านฉันข้าวเมื่อเดี๋ยว” กิจกรรมในช่วงเช้าพรรษาพระสงฆ์จะมีการปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัยอย่างยิ่งยวด และชาวบ้านก็ถือโอกาสมาสำรวจตรวจสอบตนเองที่วัด ดั่งนายบุญรอด เมืองแก้ว ให้ข้อมูลว่า “ในฤดูกาลเข้าพรรษา พระสงฆ์จะมีข้อวัตรปฏิบัติเคร่งครัดอยู่ในระเบียบวินัยกว่าปกติ ส่วนชาวบ้านถือปฏิบัตินุ่งขาวห่มขาวรักษาศีลอุโบสถพักค้างแรมที่วัดในวันพระ ประมาณ 10-20 คนต่อวัน”

5) บริบทด้านศาสนธรรม จากข้อมูลการสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพอสรุปได้ว่า วัดมีการจัดปฏิบัติธรรมประจำทุกปี และพระสงฆ์ภายในวัดนอกจากปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลาร่างกายแล้ว ยังปฏิบัติศาสนากิจด้านอื่นๆ เช่น กิจกรรมทำความสะอาดบริเวณวัด กิจวัตรประจำวัน กติการะเบียบแบบแผนของวัด ห้องสมุดของวัด พิพิธภัณฑสถาน กิจกรรมด้านคันถธุระ กิจกรรมด้านวิปัสสนาธุระ ฯลฯ โดยมีเจ้าอาวาสคอยกำกับดูแล

2.3.4.2 รูปแบบและวิธีสอน จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนามพบว่า วัดโพธิ์ศรีมีรูปแบบและวิธีสอนการสอน จัดได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต และแบบวิปัสสนาภาวนา ดังนี้

1) แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต ได้แก่ การทำบุญตักบาตร การดำเนินชีวิตประจำวัน วันพระหรือวันธรรมสวนะ เดินทางมาตักบาตรที่วัด ช่วงในพรรษามาจำศีลในวันพระ 8 ค่ำ 14 หรือ 15 ค่ำ พุทธศาสนิกชนจะถือเอาวันดังกล่าวมารักษาศีลอุโบสถ พักค้างแรมที่วัด ตามคติพุทธที่กำหนดนัดหมายให้พระสงฆ์ สาวกของพระพุทธองค์ เดินทางมาประชุมพร้อมเพรียงกัน เพื่อฟังธรรม. สังสอนธรรม จากคติดังกล่าวส่งผลถึงกลุ่มชาวพุทธไทยได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งพรพกาล และในวันดังกล่าว จะแทรกวิธีสอนด้วยการ เทศนา สนทนา เป็นต้น ซึ่งชาวพุทธในชุมชนตำบลนางมุดก็มีขนบธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชาวไทยในที่อื่นๆ พระครูโพธิ์สิริวัตร ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าทำบุญของประชาชนว่า “ในวันธรรมดาจะมีคนเดินทางมาจังหันประมาณ 10-20 คน/วัน ในวันธรรมสวนะจะคนมาตักบาตรที่วัดประมาณ 100-200 คน/วัน”

2) แบบวิปัสสนาภาวนา เป็นการใช่วิธีสอนพาปฏิบัติขัดเกลาร่างกายในกิจกรรมดำรงชีวิตประจำวัน เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การปฏิบัติกิจวัตรต่างๆ ภายในวัด เป็นต้น โดยมีเจ้าอาวาสเป็นแบบอย่าง และกำกับดูแลด้านการปฏิบัติ ดังที่พระครูโพธิ์สิริวัตร ให้ข้อมูลว่า “วิธีปฏิบัติตามหลักภาวนา

พุทธโธ เน้นให้มีสติกำหนดรู้อยู่ตลอดและปลุกเร้าศรัทธา โดยสอดแทรกในกิจวัตรประจำวัน เริ่มตั้งแต่ ทำวัตรเช้า ออกบิณฑบาต ฉันทตอาหารมือเดียวในภาคเช้า ช่วงบ่ายลงทำความสะอาด กวาดลานวัด เจดีย วิหาร เวจกุฎี ฯลฯ ตอนเย็นทำวัตรสวดมนต์เย็น ต่อด้วยการฟังธรรมตามโอกาสอำนวย”^๑ เนื่องจากพระครูโพธิสิริวัตร เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่ได้รับความเชื่อถือ จึงออกเดินทางไปสอนกรรมฐานยังสถานที่ต่างๆ ทั้งในสำนักเครือข่ายหนองป่าพง และสถาบันวิปัสสนาระดับประเทศดังที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ท่านยังรับเป็นพระวิทยากรของโครงการอบรมภาครัฐ คณะสงฆ์ และประชาชนอีกด้วย

2.3.4.3 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ดำเนินการภายใต้ระเบียบแบบแผนของพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย และตามแนวทางของคณะสงฆ์สายหนองป่าพง การบริหารจัดการองค์กรกำหนดประเด็นศึกษา 5 ประเด็น ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยการ การกำกับดูแล ดังนี้

1) การวางแผน วัดโพธิ์ศรีเป็นสาขาของวัดหนองป่าพง ดังนั้นรูปแบบ วิธีการ ตลอดถึงเป้าหมายหรือทิศทาง จึงถอดแบบมาจากสำนักหนองป่าพงทุกประการ จากข้อมูลการสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพบว่า “วัดโพธิ์ศรี มีเป้าหมาย 2 ระดับ คือ ในขั้นพื้นฐานสามารถตอบสนองความต้องการระดับศีลทานของชุมชน ในระดับสูงเพื่อตอบสนองบุคคลที่สนใจภาวนาระดับลึกซึ่งเพื่อดับทุกข์ มุ่งขจัดกิเลสภายในตัวเองได้” ในประเด็นนี้เจ้าอาวาส ได้ให้มุมมองเพิ่มเติมว่า “เนื่องจากชุมชนชนบท แม้จะอยู่ห่างไกลความเจริญแบบสังคมเมือง แต่ก็ติดในกรอบวัตถุนิยม ระบบเศรษฐกิจทุนนิยม ตลอดถึงการครอบงำของเทคโนโลยีสมัยใหม่ ติดในความสะกดกลาย กิจกรรมทางศาสนามีความจำเป็นสำหรับชีวิตน้อยลง วัดจึงต้องยึดหยุ่นในด้านปฏิบัติ เพื่อรักษาหน่ออ่อนของปฏิบัติธรรมในเบื้องต้น” แต่อย่างไรก็ตามด้วยประสบการณ์ด้านปฏิบัติของเจ้าอาวาสวัดสามารถนำพาผู้สนใจไปสู่การปฏิบัติระดับลึกได้ ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า วัดแห่งนี้มีจุดหมายสองระดับ คือระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ ในระดับโลกียะ สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมยุคใหม่ ในระดับวัณธรรมประเพณีพิธีกรรมของชุมชน ส่วนในระดับโลกุตตระ สามารถตอบสนองความต้องการความสุขกลุ่มลึกทางจิตปัญญาได้

2) การจัดองค์กร การบริหารวัดโพธิ์ศรี จัดตามผังโครงสร้างของมหาเถรสมาคม ได้แก่ ตำแหน่งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระลูกวัด แต่ในภาคปฏิบัติการบริหาร ท่านเจ้าอาวาส บริหารจัดการภายใต้กรอบธรรมวินัยและกฎกติกาของวัดในสาขาหนองป่าพงเป็นหลัก

3) งานบุคลากร เนื่องจากวัดไม่ใช่องค์กรใหญ่ ไม่มีสมาชิกภาพภายในจำนวนมาก และไม่มีกิจกรรมที่หลากหลายซับซ้อน จึงยังไม่มีมีความจำเป็นมากในการแบ่งงานอย่างตายตัว เป็นแต่เพียงการมอบหมายภาระงานให้ภิกษุแต่ละรูปภายในวัดได้ช่วยกันปฏิบัติเป็นครั้งคราว ดังเจ้าอาวาสให้ข้อมูลว่า “ได้

^๑สัมภาษณ์ พระครูโพธิสิริวัตร, เมื่อวันที่ 10 มิถุนายน 2560.

มอบหมายให้พระภิกษุบางรูปปรับภาวะตามความถนัด เช่น ด้านโยธาก่อสร้าง ระบบน้ำประปาไฟฟ้า ฝ่ายคลัง พัสดุ ดูแลสมบัติกลางของสงฆ์ เป็นต้น ”

4) การอำนวยความสะดวก ความเป็นวัดโพธิ์ศรีเป็นวัดประจำหมู่บ้าน คนอาศัยรวมถึงกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดไม่มาก จึงมีความสงบ เรียบง่าย สมาชิกในวัดทุกระดับ ตั้งแต่เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสกอุบาสิกาที่มาทำบุญและปฏิบัติธรรม มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างทั่วถึง หากจะมีการประสานสัมพันธ์กับภายนอกบ้างก็เป็นการมอบหมายเป็นครั้งคราวไป

5) การกำกับดูแล เจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดภายในวัดตามโครงสร้าง พรบ.2505 การกำกับควบคุม ติดตามตรวจสอบ ประเมินผลกิจการของวัด ได้รับความช่วยเหลือจากรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส จากการที่วัดมีจำนวนสมาชิกภาพไม่มาก และมีระเบียบแบบแผนปฏิบัติตามแนวทางวัดสาขาหนองป่าพง ดูแลกันอย่างทั่วถึง วัดแห่งนี้จึงเป็นวัดที่มีความเรียบง่าย สะอาด และสงบเรียบร้อย

2.3.5 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าสันติธรรม

ในการศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าสันติธรรม แบ่งประเด็นศึกษาได้ 3 ประเด็น คือ ประวัติและบทบาท รูปแบบและวิธีสอน และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ดังนี้

2.3.5.1 ประวัติและบทบาท การศึกษาประวัติและบทบาทวัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ กำหนดประเด็นศึกษา 6 ประเด็น คือ ความเป็นมา บริบทด้านศาสนบุคคล บริบทด้านศาสนวัตถุ บริบทด้านศาสนพิธี บริบทด้านศาสนธรรม และบทบาทต่อสังคม ดังนี้

1) ความเป็นมา วัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นวัดที่มีความสำคัญเพราะเป็นวัดที่มีความสัมพันธ์กับชีวิตของหลวงพ่อบุญ สุกุโท ก่อนตั้งเป็นวัด ซึ่งเคยเป็นป่าช้าเก่ามาก่อน เจ้าอาวาสวัดให้ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวัดว่า “วัดแห่งนี้เดิมเป็นป่าช้าเก่าหลวงพ่อบุญ สุกุโท เคยจาริกธุดงค์มาปักกรด ณ ที่วัดแห่งนี้ ภายหลังจึงถูกยกขึ้นเป็นวัดสาขาหนองป่าพง ลำดับที่ 18 และมีพัฒนาการที่ดีมาโดยตลอด”^๑

2) บริบทด้านศาสนบุคคล วัดป่าสันติธรรมสังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีเจ้าอาวาส คือ พระอธิการบุญร่วม ปภากรโ ที่มีปฏิปทาตรงตามแบบฉบับของพระสงฆ์สายวัดหนองป่าพงในประเทศไทย ท่านเป็นพระสงฆ์สายหลวงพ่อบุญที่มีประสบการณ์ด้านจาริกธุดงค์กรรมฐานมาหลาย นอกจากนี้ยังได้ฝึกศึกษา

^๑สัมภาษณ์ พระอธิการบุญร่วม ปภากรโ, เจ้าอาวาส, เมื่อวันที่ 1 เดือน กรกฎาคม 2560.

ด้านคันถธุระจนจบการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ท่านมีความสนใจในชั้นตาขรวัดเป็นพิเศษ

3) บริบทด้านศาสนวัตถุ จากข้อมูลการสังเกตภาคสนามพอสรุปได้ว่า อาณาบริเวณและอาคารสถานที่ต่างๆ ของวัดมีความสะอาดเรียบร้อย สะท้อนบารมีของเจ้าอาวาสและประสิทธิภาพการบริหารจัดการบนพื้นฐานพระธรรมวินัย มีการออกแบบสิ่งปลูกสร้างอย่างมีระเบียบแบบแผน ทำให้ศาสนวัตถุแทรกซ้อนกลมกลืนในธรรมชาติป่าอย่างลงตัว ตามแบบฉบับสายวัดหนองป่าพง และมีสัตว์ป่ามาอาศัย ส่งเสียงร้องทั่วบริเวณป่าอย่างมีชีวิตชีวาตามธรรมชาติดั้งเดิม ศาสนวัตถุที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ชุ่มประตูดอกแบบอย่างสวยงามให้คุณค่าทางด้านสุนทรีย์ศาสตร์ ศาลาหอนัน หอระฆัง กุฏิเจ้าอาวาส กุฏิกรรมฐาน ศาลาเอนกประสงค์ที่สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง ลานธรรม ที่ล้างบาตร สถานที่เดินจงกรม และห้องสุขารวม ที่พิเศษคือมีโรงอบสมุนไพรให้บริการแก่ชุมชน

4) บริบทด้านศาสนพิธี จากข้อมูลการสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพอสรุปได้ว่า ปกติพระสงฆ์ท่านจะออกบิณฑบาตทุกวันไม่เคยขาด ยกเว้นมีกิจนิมนต์และวันพระซึ่งชาวบ้านจะออกไปทำบุญตักบาตรที่วัด กิจกรรมประจำวันหลังจากบิณฑบาตกลับมาชาวบ้านจะนำอาหารเข้า “จิ้งห้น” ตามไปถวายที่วัดซึ่งไม่ต่ำกว่า 9-10 คนในแต่ละวัน พระภิกษุท่านฉันข้าวมือเดียว” กิจกรรมในช่วงเช้าพรรษาพระสงฆ์จะมีการปฏิบัติเครื่องครัดในพระธรรมวินัยอย่างยิ่งยวด และชาวบ้านก็ถือโอกาสมาสำรวจตรวจสอบตนเองที่วัด

5) บริบทด้านศาสนธรรม จากข้อมูลการสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพอสรุปได้ว่า วัดมีการจัดปฏิบัติธรรมประจำทุกปี และพระสงฆ์ภายในวัดนอกจากปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลตาตนเองแล้ว ยังปฏิบัติศาสนากิจด้านอื่นๆ เช่น กิจกรรมทำความสะอาดบริเวณวัด กิจวัตรประจำวัน กติการะเบียบแบบแผนของวัด ห้องอบสมุนไพร กิจกรรมด้านคันถธุระ กิจกรรมด้านวิปัสสนาธุระ ฯลฯ โดยมีเจ้าอาวาสคอยกำกับดูแล

6) บทบาทต่อสังคม เนื่องจากเจ้าอาวาสท่านมีประสบการณ์ด้านปฏิบัติและผ่านการฝึกฝนด้านปริยัติมาเป็นอย่างดี ส่งผลให้ท่านมีความสามารถในการสอนกรรมฐาน และถ่ายทอดธรรมะ คำสอนของท่านจึงประกอบด้วยเหตุผลลึกซึ้งแยบยล ดังนั้น สำนักวัดป่าแห่งนี้จึงมีบทบาทต่อชุมชน เป็นอย่างมาก นอกเหนือจากการตอบสนองตามประเพณีพื้นฐานของชุมชนแล้ว สำนักแห่งนี้ยังประยุกต์หลักชั้นตาขรวัดในพุทธศาสนาให้เป็นโรงอบสมุนไพรเพื่อสุขภาพสำหรับพระภิกษุและประชาชนทั่วไป ดังบทความ “วัดป่าหนองแก้ว ผุดโรงอบสมุนไพร แก้ปัญหาสุขภาพพระภิกษุ”^๑ จากการสังเกตภาคสนามพบว่า มีประชาชนได้เข้ามาใช้ประโยชน์จากโรงอบสมุนไพรสม่ำเสมอ

^๑วัดป่าหนองแก้ว ผุดโรงอบสมุนไพร แก้ปัญหาสุขภาพพระภิกษุ <<https://www.77kaoded.com/content/32055>>

2.3.5.2 รูปแบบและวิธีสอน จากการศึกษาเอกสารและข้อมูลภาคสนามพบว่า วัดป่าสันติธรรม มีรูปแบบและวิธีสอนการสอน จัดได้เป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต และแบบวิปัสสนาภาวนา ดังนี้

1) แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต ได้แก่ การทำบุญตักบาตร การดำเนินชีวิตประจำวัน วันพระหรือวันธรรมสวนะ เดินทางมาตักบาตรที่วัด ช่วงในพรรษามาจำศีลในวันพระ 8 ค่ำ 14 หรือ 15 ค่ำ พุทธศาสนิกชนจะถือเอาวันดังกล่าวมารักษาศีลอุโบสถ พักค้างแรมที่วัด ตามคติพุทธที่กำหนดนัดหมายให้ พระสงฆ์ สาวกของพระพุทธองค์ เดินทางมาประชุมพร้อมเพรียงกัน เพื่อฟังธรรม. สั่งสอนธรรม จากคติดังกล่าวส่งผลถึงกลุ่มชาวพุทธไทยได้ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งพรพกาล และในวันดังกล่าว จะแพร่วิธีสอน ด้วยการ เทศนา สนทนา เป็นต้น เช่นเดียวกับพุทธศาสนิกชาวไทยในที่อื่นๆ ดังข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับการ เข้าทำบุญของประชาชนว่า “ในวันธรรมดาจะมีคนเดินทางมาจ้งหันประมาณ 15-30 คน/วัน ในวันธรรมสวนะจะคนมาตักบาตรที่วัดประมาณ 200-300 คน/วัน”

2) แบบวิปัสสนาภาวนา เจ้าอาวาสให้ความเห็นว่า “กิจกรรมของพระภิกษุภายในวัด ดำรงชีวิตภายใต้กรอบพระวินัยดั้งเดิมไม่ได้บัญญัติอะไรใหม่ โดยใช้หนังสือพุทธสิกขวิธานของ พระอมราภักขิต(อมโร เกิด) เป็นคู่มือ และเสริมการปฏิบัติด้วยกิจวัตรและวัตร 14” ท่านให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ที่นี่ใช้รูปแบบเดียวกันกับหนองป่าพงทุกประการ เช่น ปิดการสื่อสารทุกชนิด ยกเว้นเจ้าอาวาสซึ่งจำเป็นต้องใช้ในการบริหาร ส่วนที่วัดป่านานาชาติมีกฎห้ามใช้เครื่องมือสื่อสารทุกชนิด ยกเว้นกรณีจำเป็นต้องลงชื่อเข้าใช้” การปฏิบัติขัดเกลาใช้วิธีสอนโดยพาทำกิจวัตรประจำวัน เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การบิณฑบาต การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด เป็นต้น โดยเจ้าอาวาสเป็นแบบอย่างและกำกับดูแลด้านการปฏิบัติ ดังที่ พระอธิการบุญร่วม ปภากรโ ให้ข้อมูลว่า “วิธีปฏิบัติตามหลักภาวนาพุทธโธ เน้นให้มีสติกำหนดรู้อยู่ตลอดเวลาและปลุกเร้าศรัทธา โดยสอดแทรกในกิจวัตรประจำวัน เริ่มตั้งแต่ ทำวัตรเช้า ออกบิณฑบาต ฉันทตอาหารมือเดียว ในภาคเช้า ช่วงบ่ายลงทำความสะอาด กวาดลานวัด เจดีย์ วิหาร เวจกุฎี ฯลฯ ตอนเย็นทำวัตรสวดมนต์เย็น ต่อด้วยการฟังธรรมตามโอกาสอำนวย”^๑ เนื่องจากพระอธิการบุญร่วม ปภากรโ เป็นพระสงฆ์ที่ได้รับความเชื่อถือของชุมชน จึงออกเดินทางไปเป็นพระวิทยากรของโครงการอบรมภาครัฐ คณะสงฆ์ และประชาชนทั่วไป

2.3.5.3 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ดำเนินการภายใต้ระเบียบแบบแผนของพระราชบัญญัติ การปกครองคณะสงฆ์ไทย และตามแนวทางของคณะสงฆ์สายหนองป่าพงที่เจ้าอาวาสให้ทัศนะว่าดำเนินตามแนวทางของหลวงพ่อชาว่า “ให้เน้นคณะเป็นหลัก ไม่ได้เน้นที่ตัวบุคคลเป็นหลัก” การบริหารจัดการองค์กร กำหนดประเด็นศึกษา 5 ประเด็น ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคคลากร การอำนวยความสะดวก การกำกับดูแล ดังนี้

^๑สัมภาษณ์ พระสมศักดิ์ อธิปญโญ, วัดป่าสันติธรรม, เมื่อวันที่ 1 เดือน กรกฎาคม 2560.

1) การวางแผน หรือจุดหมายขององค์กร จากข้อมูลการสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพบว่า “วัดป่าสันติธรรม มีเป้าหมาย 2 ระดับ คือ ในระดับขั้นพื้นฐานสามารถตอบสนองความต้องการระดับศีลทานของชุมชน ในระดับสูงเพื่อตอบสนองบุคคลที่สนใจภาวนาระดับลึกซึ่งเพื่อดับทุกข์ มุ่งขจัดกิเลสภายในตัวเองได้” ในประเด็นนี้เจ้าอาวาส ได้ให้มุมมองเพิ่มเติมว่า “เนื่องจากชุมชนชนบท แม้จะอยู่ห่างไกลความเจริญแบบสังคมเมือง แต่ก็ดำรงชีวิตภายใต้กรอบเศรษฐกิจทุนนิยม ถูกครอบงำด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ และมีโรคร้ายไข้เจ็บมาก ทางวัดจึงมุ่งแก้ไขปัญหาค้นพื้นฐานของชีวิตเป็นอันดับแรก โดยใช้โรงอบสมุนไพรเป็นแกนหลัก ควบคู่การสอดแทรกธรรมะ ส่วนการปฏิบัติเชิงลึกขึ้นอยู่กับบารมีของแต่ละคน” แต่อย่างไรก็ตามด้วยประสบการณ์ด้านปฏิบัติของเจ้าอาวาสวัดสามารถนำผู้สนใจไปสู่การปฏิบัติระดับลึกได้ ดังนั้น อาจสรุปได้ว่า วัดแห่งนี้กำหนดจุดหมายเป็นสองระดับ คือระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ ในระดับโลกียะ สามารถตอบสนองความต้องการของสังคมยุคใหม่ ในระดับวัฏวนธรรมประเพณีพิธีกรรมของชุมชน ส่วนในระดับโลกุตระ สามารถตอบสนองความต้องการความสุขลุ่มลึกทางจิตปัญญาได้

2) การจัดองค์กร หรือออกแบบหน่วยงาน วัดป่าสันติธรรม มีเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระลูกวัด เช่นเดียวกับวัดตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคมทั่วไป เพียงแต่สถานะของวัดนอกจากขึ้นตรงต่อมหาเถรสมาคมแล้ว ในภาคปฏิบัติการ ท่านเจ้าอาวาส บริหารจัดการภายใต้กรอบธรรมวินัย และกฎกติกาของวัดในสาขาหนองป่าพงเป็นหลัก

3) งานบุคลากร โครงสร้างการบริหารจัดการวัดป่าสันติธรรม สะท้อนการแบ่งงานในระดับหนึ่ง แต่เนื่องจากวัดไม่ใช่องค์กรใหญ่ ไม่มีสมาชิกภาพภายในจำนวนมาก และไม่มีกิจกรรมที่หลากหลายซับซ้อน จึงยังไม่มีบทบาทมากในการแบ่งงานอย่างตายตัว เป็นแต่เพียงการมอบหมายภาระงานให้ภิกษุแต่ละรูปภายในวัดได้ช่วยกันปฏิบัติเป็นครั้งคราว ดังข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระภิกษุภายในวัดให้ข้อมูลว่า “ได้มอบหมายให้พระภิกษุบางรูปปรับภาวตามความถนัด เช่น ด้านโยธาก่อสร้าง ระบบน้ำประปา ระบบไฟฟ้า ฝ่ายการบัญชี ซึ่งดูแลทั้งเป็นบัญชีเงินฝากของวัดและบัญชีเงินฝากส่วนตัวของพระแต่ละรูป ฝ่ายคลังพัสดุ ดูแลสมบัติกลางของสงฆ์ เป็นต้น ”

4) งานอำนวยการ ท่านเจ้าอาวาสให้ทัศนะว่าท่านใช้หลักบริหารหมู่คณะเช่นเดียวกับหลวงพ่อบุญ คือ ใช้หลักอปริณัยธรรม 7 ประการ คือ “หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม...ยินดีในเสนาสนะป่า และตั้งสติระลึกรู้ในใจว่า สพรหมจารีทั้งหลายผู้มีศีลงาม ซึ่งยังไม่มา ขอให้มา มาแล้วขอให้อยู่ผาสุก”^๑ ความที่วัดป่าสันติธรรมเป็นวัดประจำหมู่บ้าน คนอาศัยรวมถึงกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดไม่มาก จึงมีความสงบ เรียบง่าย สมาชิกในวัดทุกระดับ ตั้งแต่เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร แม่ชี อุบาสิกาอุบาสิกาที่มาทำบุญและปฏิบัติธรรม มีการปฏิสัมพันธ์กันอย่างทั่วถึง หากจะมีการประสานสัมพันธ์กับภายนอกบ้างก็เป็น การมอบหมายเป็นครั้งคราวไป

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 290-291.

5) การกำกับดูแล เจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดภายในวัดตามโครงสร้างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 การกำกับควบคุม ติดตามตรวจสอบ ประเมินผลกิจการของวัด ได้รับความช่วยเหลือจากรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส จากการที่วัดมีจำนวนสมาชิกภาพไม่มาก และมีระเบียบแบบแผนปฏิบัติตามแนวทางวัดสาขาหนองป่าพง ดูแลกันอย่างทั่วถึง วัดแห่งนี้จึงเป็นวัดที่มีความเรียบง่าย สะอาด และสงบเรียบร้อย

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยในหัวข้องานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งประเด็นศึกษาได้ 2 หัวข้อ ได้แก่ งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอนในพระพุทธศาสนา และงานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารองค์กรในพระพุทธศาสนา ดังนี้

2.4.1 งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอนในพระพุทธศาสนา

คะนิงนิตย จันทบุตร ศึกษา “แนวคิดทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”^๑ ได้ข้อสรุปว่า การจัดการศึกษาเริ่มต้นที่วัด มีพระสงฆ์เป็นครู เป็นการศึกษาแบบให้เปล่า ก่อนที่รัฐจะรับผิดชอบเฉพาะการศึกษาของบ้านเมือง ส่วนการศึกษาสงฆ์ให้คณะสงฆ์รับผิดชอบกันเอง ด้วยสาเหตุดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาต่อการศึกษาสงฆ์ เช่น ขาดเอกภาพในการบริหารจัดการ ขาดงบประมาณสนับสนุน หลักสูตรล้าหลังไม่ทันสมัย เป็นต้น แนวคิดทิศทางการศึกษาด้านพระปริยัติธรรมแผนกบาลี-ธรรม ควรปรับเปลี่ยนหลักสูตรให้ได้มาตรฐาน สอดคล้องกาลสมัย ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนการสอน ฯลฯ ในระดับมหาวิทยาลัยสงฆ์ กลับมาทบทวนแนวทางการศึกษาสมัยพุทธกาลและในอดีต สร้างเอกภาพในการศึกษาคณะสงฆ์ เน้นความเป็นเลิศวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ฯลฯ

2.4.2 งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารองค์กรในพระพุทธศาสนา

สิทธิ บุตรอินทร์และคณะ ศึกษาวิจัย “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง”^๒ ได้ข้อสรุปว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีแนวพระดำริเป็นมัชฌิมนิยมผสมผสานระหว่างบ้าน-วัด อาณาจักร-ศาสนจักร คติโลก-คติธรรม แนวคิดตะวันออก-ตะวันตก ก่อตั้งมหามกุฏฯ เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษาและการบริหารคณะสงฆ์ มีการนำวิทยาการสมัยใหม่และทดลองใช้หลักสูตรทั้งของประชาชนและของพระภิกษุสามเณร เมื่อได้ผลเชิงประจักษ์แล้วจึงขยายการศึกษาแนวใหม่ไปยังหัวเมือง โดยดำเนินควบคู่ระหว่างการศึกษาของชาติและของสงฆ์ จัดให้วัดเป็นแหล่งศึกษา พระเป็นผู้สอน ทรงปฏิรูปการศึกษาสงฆ์ใหม่ เช่น เปลี่ยนวิธีการสอบ เพิ่มหลักสูตรนักธรรม เป็นต้น แนวพระดำริด้านการบริหารปกครองคณะสงฆ์ทรงร่วมมือกับฝ่ายบ้านเมือง บนพื้นฐาน

^๑คะนิงนิตย จันทบุตร. ศึกษาแนวคิดทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า บทคัดย่อ.

^๒สิทธิ บุตรอินทร์และคณะ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า บทคัดย่อ.

แนวคิด 3 ประการ คือ (1) พุทธบัญญัติในการปกครอง (2) กฎหมายฝ่ายอาณาจักร (3) จารีตประเพณีของสังคม ทรงเน้นการบริหารตามแนวมัชฌิมนิยม ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 จัดแบ่งการปกครองเป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดยมีมหาเถรสมาคม เจ้าคณะจนถึงเจ้าอาวาส ปกครองและบังคับบัญชาตามลำดับชั้น การบริหารสงฆ์ลักษณะดังกล่าวส่งผลถึงปัจจุบัน

दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์ ศึกษา “การวิเคราะห์ข้อเด่นข้อด้อยขององค์การและกระบวนการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาของประเทศไทยในเชิงประสิทธิภาพด้านคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา”^๑ ได้ข้อสรุปว่า การบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาในประเทศไทยตาม พรบ.คณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน มีรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์จึงทำให้การบริหารจัดการ เกิดปัญหาต่างๆ เช่น ความล่าช้า ความไม่เป็นธรรม ความไม่ชัดเจนตามพระธรรมวินัย เป็นต้น แม้ว่า พรบ. ดังกล่าวจะสร้างความเป็นเอกภาพและมีความใกล้ชิดกับรัฐ แต่มีข้อเสีย คือ การประทุษร้ายต่อพระธรรมวินัย และความเสื่อมศรัทธาของประชาชน ทั้งนี้เพราะปัจจัยแวดล้อม 3 ประการ คือ (1) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 (2) โครงสร้างของมหาเถรสมาคม และ (3) ระบบสมณศักดิ์ ผู้วิจัยเสนอแนวทางแก้ไข คือ (1) แก้ไขพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ให้มีความทันสมัย กำหนดขอบเขตอำนาจของอาณาจักรและพุทธจักรให้ชัดเจน เพื่อไม่ให้มีความซ้ำซ้อนและล่าช้า (2) ปรับโครงสร้างมหาเถรสมาคม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ให้ลดขั้นตอนการทำงาน กระจายอำนาจสู่ภูมิภาค เพื่อความรวดเร็วและเป็นธรรม และ (3) แยกระบบสมณศักดิ์ออกจากตำแหน่งบริหาร เพื่อแก้ปัญหาเรื่องผลประโยชน์และการใช้อำนาจหน้าที่โดยมิชอบ และเกื้อกูลการบริหารจัดการเป็นไปตามพระธรรมวินัย และมีประสิทธิภาพ

2.4.3 งานวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอน การบริหารองค์กรของหลวงปู่มั่นและหลวงพ่อชา

พระ ดร.อนิลมาน ธมมสากิโย ศึกษาวิจัย “พระฝรั่งในประเทศไทย”^๒ ได้ข้อสรุปว่า แรงจูงใจสำคัญที่ทำให้พระฝรั่งบวชคือเห็นความทุกข์ของชีวิตและต้องการพ้นทุกข์ โดยอาศัยพุทธศาสนาในประเทศไทย เพราะเห็นว่ามีความบริสุทธิ์บริบูรณ์กว่าที่อื่น เป็นที่ที่มีสภาพแวดล้อมเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม มีวัดป่าที่เคร่งครัดทางพระวินัย มีครูอาจารย์สอนกรรมฐานดี มีรูปแบบการปฏิบัติที่ดี แลเจาะจงเลือกปฏิบัติสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต ซึ่งถือว่าการปฏิบัติที่ตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยเหตุผลดังกล่าวพระฝรั่งจึงมุ่งปฏิบัติสมาธิเพื่อความพ้นทุกข์ ไม่สนใจศึกษาพระปริยัติธรรม (นักธรรมบาลี) การอยู่และปฏิบัติธรรมในประเทศไทยมีปัญหาสำคัญคือเรื่องวิชาและการจำกัดเวลา ซึ่งมีผลกระทบต่อการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ ส่วนบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

^๑दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. การวิเคราะห์ข้อเด่นข้อด้อยขององค์การและกระบวนการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาของประเทศไทยในเชิงประสิทธิภาพด้านคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), หน้า บทคัดย่อ.

^๒พระ ดร.อนิลมาน ธมมสากิโย พระฝรั่งในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า บทคัดย่อ.

พระฝรั่งก็ทำเช่นเดียวกับพระไทย และอาจทำหน้าที่บางอย่างได้ดีกว่าเพราะมีพื้นฐานความรู้สมัยใหม่ดีกว่าและได้เปรียบในทางภาษา

บรรจง โสดาตี ศึกษาวิจัย “การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11”^๑ ได้ข้อสรุปว่า สภาพทั่วไปของสำนักปฏิบัติธรรมฯ ทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ (1) สภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่ส่วนใหญ่ร่มรื่นเรียบง่ายเป็นธรรมชาติ (2) บุคลากรส่วนใหญ่มีความรู้ ความสามารถ (3) การบริหารจัดการส่วนใหญ่บริหารโดยเจ้าสำนัก (4) รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติมีหลายรูปแบบ เช่น แบบพุทโธ เคลื่อนไหว พองยุบ เป็นต้น (5) ผลกระทบส่วนใหญ่สำนักปฏิบัติมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน และ (6) งบประมาณส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนจากศรัทธาประชาชน แนวทางพัฒนาสรุปได้ดังนี้ (1) สภาพแวดล้อมและอาคารสถานที่รัฐและคณะสงฆ์ควรดำเนินการสิ่งปลูกสร้างให้เพียงพอ (2) บุคลากรคณะสงฆ์กับหน่วยงานรัฐกำหนดนโยบาย ยุทธศาสตร์ ผลิตและพัฒนาพระวิปัสสนาจารย์ให้มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ (3) การบริหารจัดการชาวพุทธทุกภาคส่วนเข้ามาร่วมบริหารร่วมรับผิดชอบกับสำนักปฏิบัติธรรม (4) รูปแบบปฏิบัติ/วิธีฝึกปฏิบัติคณะสงฆ์ร่วมกับหน่วยงานรัฐกำหนดหลักสูตรแกนกลางและกำกับกับการฝึกปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐานให้ได้มาตรฐานของหลักสูตร และ (5) งบประมาณรัฐจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการดำเนินการขั้นพื้นฐานให้เพียงพอ

สุเชาว์ พลอยชุม ศึกษา “สำนักวิปัสสนาสายพรอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต”^๒ ได้ข้อสรุปว่า พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต ได้รับความเคารพยกย่องจากลูกศิษย์ทั้งคณะธรรมยุตและมหานิกายว่า “พระอาจารย์ใหญ่” โดยคณะลูกศิษย์ต่างปฏิบัติยึดมั่นแนวคำสอนและปฏิบัติทาของพระอาจารย์มั่น คือเคร่งครัดในพระวินัย สมาทานอุคควัตตร ปฏิบัติสมณวัตรต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ และปฏิบัติกรรมฐานอย่างจริงจัง ทำให้ได้รับความนิยมนับถือจากพุทธบริษัททั่วไป ส่งผลให้สำนักวิปัสสนาสายพรอาจารย์มั่นกระจายไปทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ

บรรจง โสดาตี ศึกษาวิจัย “รูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน”^๓ ได้ข้อสรุปว่า การปฏิบัติธรรมมีพัฒนาการมาแต่สมัยพุทธกาล ในประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมาคณะสงฆ์ฝ่ายอริยวาสีเน้นวิปัสสนาธุระ ฝ่ายคามวาสีเน้นคันถธุระ ตัวแทนพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่อชา สุภทฺโท ได้ฝึกฝนตนเองพร้อมอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ในรูปแบบจาริกอุคควัต บำเพ็ญภาวนาตามป่าเขา เคร่งครัดในธรรมวินัย

^๑บรรจง โสดาตี และคณะ “การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549), หน้า บทคัดย่อ.

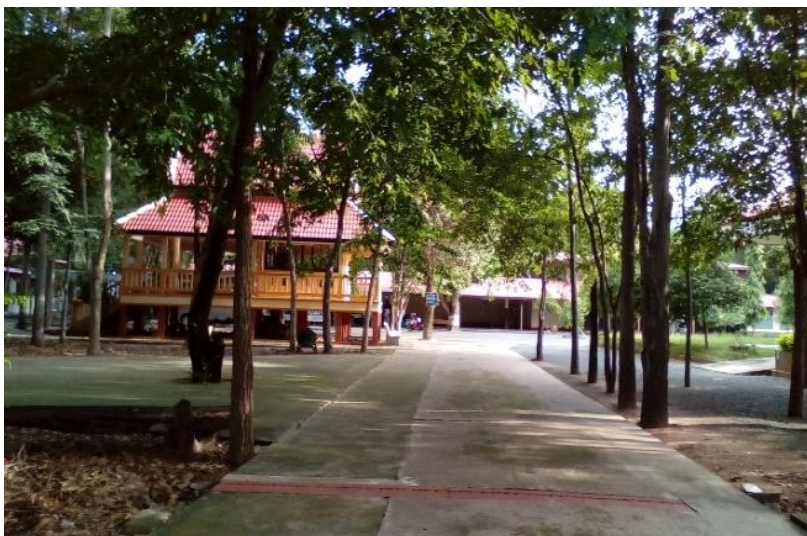
^๒สุเชาว์ พลอยชุม. สำนักวิปัสสนาสายพรอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า บทคัดย่อ.

^๓บรรจง โสดาตี และคณะ “รูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555), หน้า บทคัดย่อ.

มุ่งบรรลุธรรม ต่อมาพัฒนาเป็นต้นแบบวัดป่า โดยจัดรูปแบบสำนักกลมกลืนกับธรรมชาติ เรียบง่าย เป็นร่มฉิยสถาน มีมาตรฐานสูง จนได้รับความเชื่อถือทั้งในและต่างประเทศ สำหรับการให้เหตุผลของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่อดชา สุภทฺโท จัดได้ 5 รูปแบบ คือ นิรณัย อุปนัย เปรียบเทียบ โยนิโสมนสิการ และปฏิบัติภาวนา ส่วนคุณค่าการใช้เหตุผลในการสอนธรรม ได้แก่ (1) มีทัศนคติที่ถูกต้อง เข้าใจต่อโลกและชีวิต รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง เป็นอิสระ หลุดพ้น ปล่อยวาง (2) จิตมั่นคง เข้มแข็ง สะอาด บริสุทธิ์ สงบเย็น มีความสุข (3) จัดการความเป็นอยู่ทางกายภาพขั้นพื้นฐานเป็นระเบียบและปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมได้ถูกต้อง (4) การผลิตและบริโภคไม่ก่อความเดือดร้อนต่อตนเองและผู้อื่น และ(5) มีความสัมพันธ์อยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์และสรรพสิ่งได้ด้วยดี มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลและเป็นส่วนร่วมที่สร้างสรรค์สังคม

ภาพที่ 2.1

วัดป่าโยธาประสิทธิ์และวัดบ้านฉนวน(ป่าโคกหม่อน)

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ 2) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่่มั่น ภูริทตฺโต และ 3) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อบุญ สุภทฺโท วิธีดำเนินการวิจัยกำหนดหัวข้อศึกษา 6 ประการ คือ รูปแบบดำเนินการวิจัย พื้นที่การวิจัย เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย และกลุ่มตัวอย่าง และสรุปกระบวนการวิจัย ดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการผสมผสานระหว่างการศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) และ การศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยเริ่มจากการศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้น วิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัยจากเอกสาร เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย คัมภีร์อรรถกถา รายงานการวิจัย ตำรา วารสารและเอกสารวิชาการ เป็นต้น นำมาถ้อยแถลงให้เป็นองค์ความรู้ เพื่อวางกรอบแนวคิดในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย จากนั้นลงเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากสำนักปฏิบัติหรือวัดที่เป็นสายของหลวงปู่่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่อบุญ สุภทฺโท เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่่มั่น ภูริทตฺโต และรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อบุญ สุภทฺโท สำหรับเป็นพื้นฐานการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้งสามประการ

3.2 พื้นที่การวิจัย

พื้นที่การวิจัยในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษ ทั้งนี้เพื่อสะดวกต่อการลงเก็บข้อมูล ซึ่งส่วนใหญ่ วัดในเครือข่ายสายหลวงปู่่มั่นและสายหนองป่าพงไม่มีความแตกต่างกันมาก สามารถเป็นตัวแทนองค์กรของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยได้อย่างมั่นใจ มีทั้งหมด จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าบ้านเฉนียง (โคกหม่อน) ตำบลเฉนียง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ วัดสำคัญๆ ในสายหลวงปู่่มั่น ภูริทตฺโต ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้มีหลายวัดที่ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจ เช่น วัดป่าสาละวัน ตำบลปรุใหญ่

อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา วัดป่าเขาน้อย ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ วัดบูรพา
 ราม ตำบลในเมืองอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าบวรสังฆาราม (วัดสวนป่ากัมมัฏฐานเฉลิมพระเกียรติ 72
 พรรษามหาธาตุ) ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าดงคู ตำบลโชคเหนือ อำเภอลำดวน
 จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าไตรวิเวกตำบลนาบัว อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าสันตินิมิต ตำบลเปี้ยะ
 อำเภอบึงบูรพ์ ศรีสะเกษ เป็นต้น เหตุที่เลือกเอาวัดป่าโยธาประสิทธิ์ด้วยเหตุผลว่าเป็นวัดป่าชุมชนเมืองที่เกิด
 จากศิษย์ของหลวงปู่มั่น วางรากฐานแนวทางเอาไว้ และมีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ เจ้าอาวาสเอาใจ
 ใส่ทางด้านปฏิบัติ และเหตุที่เลือกวัดบ้านเฉนิ่ง (โคกหม่อน) ด้วยเหตุผลว่าหลวงปู่เอี่ยม เป็นศิษย์ของหลวงปู่
 เทสก์ เทสรังสี ซึ่งถือว่าเป็นรุ่นหลานศิษย์ของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต อีกทั้งไม่ไกลจากตัวจังหวัดสุรินทร์ สะดวก
 ต่อการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม สำหรับสาขาวัดหนองป่าพง ผู้วิจัยเดินทางสำรวจวัดป่ารัตนวัน ตำบลวังหมี่
 อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา วัดเลิศสวส์ดี(เขาจันทร์งาม) ตำบลลาดบัวขาว อำเภอสีคิ้ว จังหวัด
 นครราชสีมา วัดปลื้มพัฒนา สาขาวัดหนองป่าพงที่ 29 ตำบล โคกมะม่วง อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ สำนัก
 สงฆ์วัดป่าโนนโศกเสื่อ สาขาวัดหนองป่าพงที่ 66. ตำบลหนองฮะ อำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าศรี
 มงคล ตำบลโนนกาเส้น อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น เหตุผลที่เลือกวัดป่าธรรมชาติ เพราะเจ้า
 อาวาสมีบทบาทในด้านเป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่ได้รับความเชื่อถือ และ เป็นวัดที่อยู่ในชนบท ห่างไกลจากตัว
 เมือง แต่กลับมีบทบาทต่อชุมชนสูง ส่วนวัดป่าหนองแก้ว เป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับหลวงพ่อชา สุภทฺโท ที่เดินทาง
 มาปักกลดอยู่ ณ บริเวณป่าแห่งนี้ก่อนที่จะกลายมาเป็นวัดดังเช่นปัจจุบัน อีกทั้งเจ้าอาวาสก็มีบทบาทต่อชุมชน
 เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ด้านสุขภาพอนามัย สองวัดนี้เจ้าอาวาสเป็นศิษย์ที่เข้าฝึก
 ศึกษาในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ วิทยาเขตสุรินทร์ จึงเอื้อต่อการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ตลอดถึงเจ้า
 อาวาสทั้งสองรูปมีความรู้และประสบการณ์ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติมาเป็นอย่างดี การลงเก็บข้อมูลภาคสนาม
 ของคณะผู้วิจัย ซึ่งได้กำหนดจัดเก็บข้อมูลตามเขตพื้นที่ทั้ง 4 แห่ง แห่งละอย่างน้อยสองรอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่
 น่าเชื่อถือ ทั้งช่วงเวลาในพรรษาและนอกพรรษา ช่วงของการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ขึ้นอยู่กับโอกาสอำนวย
 สถานที่เก็บข้อมูลภาคสนามจาก มจร วิทยาเขตสุรินทร์ ไปยังพื้นที่ 4 แห่ง คือ 1) วัดป่าบ้านเฉนิ่ง (โคก
 หม่อน) ตำบลเฉนิ่ง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 2) วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง
 จังหวัดสุรินทร์ 3) วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ 4) วัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว
 ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ

3.3 เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เน้นการศึกษาในเชิงสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้ให้
 ข้อมูลสำคัญ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัย รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้อง ส่วนการวิเคราะห์
 สังเคราะห์ข้อมูลนั้นเน้นวิธีการแสวงหาความรู้จากประเด็นการบริหารจัดการองค์กร และรูปแบบการสอน
 ธรรม ของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือฯ เครื่องมือที่นำมาใช้ ได้แก่

3.3.1 บัตรบันทึก สำหรับคัดย่อสรุปเอกสารวิชาการ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในเนื้อหาการบริหารจัดการ รูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือฯ

3.3.2 แบบบันทึกการสังเกต ใช้บันทึกการสังเกตโครงสร้างกายภาพของวัดหรือสำนักที่เป็นตัวแทนองค์กรในการศึกษาวิจัย ตลอดถึงโครงสร้างของชุมชนโดยรอบ ดำเนินการควบคู่กับการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ในการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือฯ ได้ครอบคลุมทุกมิติ

3.3.3 แบบบันทึกการสัมภาษณ์ โดยใช้บันทึกการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) ตัวแทนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา องค์กรคณะสงฆ์ไทยสายหลัก คณะสงฆ์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต คณะสงฆ์สายหลวงพ่อบุญ สุภโท ประชาชนหรือผู้นำชุมชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ สังเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือฯ ได้อย่างถูกต้องและรอบด้าน

3.3.4 การตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ เมื่อสร้างเครื่องมือเสร็จแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน ตรวจสอบความถูกต้องเกี่ยวกับความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้างและความเที่ยงตรงตามเนื้อหา หลังจากนั้นได้นำเครื่องมือไปทดลองใช้แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไขและนำไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนามต่อไป

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย

โครงการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยที่ลงเก็บข้อมูลภาคสนามเน้นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ข้อมูลวิจัยแบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ ข้อมูลที่เป็นเอกสารวิชาการ และข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ในภาคสนาม การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

3.4.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Study) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดง ความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบและวิธีการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้น ข้อมูลที่เป็นเอกสารมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี นโยบาย วิธีดำเนินงาน งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยใช้ บัตรบันทึกการค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีบันทึกข้อมูลดังนี้ (1) ย่อความให้ได้ใจความตรงตาม ความหมายของข้อความเดิม (2) บันทึกโดยถอดข้อความเป็นข้อความของผู้วิจัยเอง (3) คัดลอกข้อความแล้ว ทำอัญประกาศ แหล่งข้อมูลเหล่านี้อาจเป็นทั้งเอกสารสิ่งพิมพ์ อิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งสามารถสืบค้นได้จาก อินเทอร์เน็ต ผ่านทางเว็บไซต์จำนวนมาก แล้วนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นทฤษฎี ครอบถ้วน จากนั้นจึงวิเคราะห์สังเคราะห์ทฤษฎีเหล่านั้นเพื่อให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดรูปแบบ วิธีสอน ธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย แนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตาม

แนวทางหลวงพ้อชา สุภโทจากนั้น สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงการบริหารจัดการองค์กร และรูปแบบ การสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทยเพื่อ เป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าในภาคสนาม

3.4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม (Field Study) เพื่อทราบถึงการบริหารจัดการองค์กรและ อารงรูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนใน สังคมไทย โดยมีขั้นตอนการศึกษาค้นคว้า ดังนี้

1) ศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อคัดเลือกตัวแทนกลุ่มองค์กรในการศึกษาวิจัย ในเขตพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือตอนใต้ ตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ และ จังหวัดอุบลราชธานี และกำหนดกลุ่มประชากรบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากองค์กรคณะสงฆ์ไทยสายหลัก คณะสงฆ์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และคณะสงฆ์สายหลวงพ้อชา สุภโท ที่เป็นนักวิชาการ ผู้นำองค์กร กลุ่มผู้ ปฏิบัติการ แห่งละ 4 รูป/คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 20 รูป/คน โดยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection) ตามความสำคัญของเรื่อง คือ (1) เป็นบุคคลที่มีบทบาทต่อการบริหารจัดการองค์กรและอารง รูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (2) เป็นบุคคลที่มีพื้นฐานความรู้ทางพระพุทธศาสนาและมี บทบาทสำคัญที่เป็นยอมรับในวงวิชาการ

2) เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นแบบบันทึกการสังเกต สถานที่ หรือแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โดยคณะผู้วิจัยนำแบบบันทึกการสังเกต ลงเก็บรวบรวมข้อมูลในบริบท หรือโครงสร้างทางกายภาพของชุมชน สำนัก วัด ทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ 1) วัดป่าบ้านเนียง (โคกหม่อน) ตำบล เนียง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ 2) วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ 3) วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ 4) วัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ ด้วยตัวเองตามแผนผังที่ 3.1

3) การเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นนักวิชาการ จำนวน 2 คน คือ อาจารย์ประมวล เพ็งจันทร์ และผศ.ดร.สรเชต วรรคามวิชัย กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้นำของคณะสงฆ์ 2 รูป คือ พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล), ผศ.ดร. เจ้าคณะ จังหวัดสุรินทร์ฝ่ายมหานิกาย และพระราชวิสุทธิมณี (เย็น ขนติพโล) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ฝ่ายธรรมยุต และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นผู้ปฏิบัติการ จำนวน 16 รูป/คน ดังนี้ 1) วัดป่าบ้านเนียง (โคกหม่อน) ตำบล เนียง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 4 รูปคน ได้แก่ หลวงปู่เอี่ยม จิตวิริโย ประธานสงฆ์ พระครูสุทธิ วิโมกข์, เจ้าอาวาส 3) แม่ชีทศ กระแส อุบาสิกาปฏิบัติธรรมประจำ 4) เพ็ญชื่น สุวรรณวงศ์ อุบาสิกาปฏิบัติ ธรรมประจำ 2) วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 4 รูปคน ได้แก่ พระครูโสภณธรรมรังสี เจ้าอาวาสวัดโยธาประสิทธิ์ ประธานศูนย์ฝึกอบรมฯ พระสำเร็จ โกวิท เลขาธิการ ศูนย์ฝึกอบรมฯ ดร.ยโสธารา ศิริประภากร รอง ผอ.ศูนย์ฝึกอบรมฯ ผศ.กฤษณ์ท์ แสงมาศ.วิทยากรนอก

ศูนย์ฝึกอบรมฯ 3) วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ จำนวน 4 รูปคน ได้แก่ พระครูโพธิสิริวัตร เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรี 3) นายบุญรอด เมืองแก้ว ผู้นำชุมชน 4) วัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 4 รูปคน ได้แก่ พระอธิการบุญธรรม ปภากรโ จ้าอาวาสวัดป่าสันติธรรม พระมหาสุนา สุทญาโณ รองเจ้าอาวาส นายจันทร์ งามสุข นายกองค้การบริหารส่วนตำบลหนองแก้ว ผู้เข้ารับการศึกษาปฏิบัติ รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 รูป/คน โดยใช้เวลาคนละไม่น้อยกว่า 1 ชั่วโมง มีการจัดบันทึกรายละเอียดในขณะสัมภาษณ์ จนเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ ดำเนินการสัมภาษณ์ในช่วงเดือน มกราคม – ธันวาคม

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย

หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร และข้อมูลจากภาคสนาม เกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านแนวคิดรูปแบบวิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่ocha สุภโท แล้วคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย ดังนี้

3.5.1 ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล เมื่อเก็บข้อมูลทั้งภาคสนามและข้อมูลที่เป็นเอกสารได้แล้ว คณะผู้วิจัยดำเนินการต่อโดย กำหนดช่วงเวลา จัดประชุม วิเคราะห์ และแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น ระหว่างที่ปรึกษาโครงการวิจัย หัวหน้าโครงการวิจัย และผู้ร่วมวิจัย เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา และตรวจสอบข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ

3.5.2 นำข้อมูลจากเอกสารและภาคสนาม มาศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชื่อมโยงในด้านการบริหารจัดการองค์กร และรูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย

3.5.3 สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่สำคัญ คือ รูปแบบการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย ทั้งนี้ เน้นการนำผลการศึกษามาเผยแพร่ให้รัฐบาล คณะสงฆ์ ผู้บริหาร และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องของในระดับประเทศได้รับทราบ

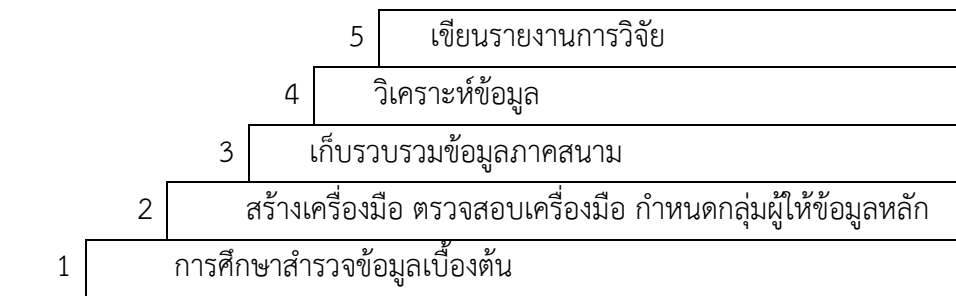
3.5.4 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ด้านการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย โดยมุ่งเน้นเพื่อให้เกิดคุณค่าด้านการบริหารจัดการองค์กรและการธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ไทย

3.6 สรุปกระบวนการวิจัย

สรุปกระบวนการวิจัย แบ่งเป็นหัวข้อหลัก ได้ 3 หัวข้อ คือ ขั้นตอนการวิจัย ข้อตกลงเบื้องต้น และข้อจำกัดในการวิจัย ดังนี้

3.6.1 ขั้นตอนการวิจัย คณะผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการศึกษา แสวงหาคำตอบตามลำดับเป็น 5 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ ขั้นตอนการตรวจสอบเครื่องมือ ขั้นตอนการกำหนดกลุ่มประชากร ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ขั้นตอนวิเคราะห์ข้อมูล และขั้นตอนเขียนรายงานการวิจัย เขียนเป็นแผนปฏิบัติการได้ดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 3.2
กระบวนการวิจัย

จากแผนผังที่ 3.2 การศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้น เป็นขั้นตอนแรกในการศึกษาวิจัย โดยคณะผู้วิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลที่เป็นเอกสารและวัดในสายของหลอดปุ่มัน ฤทธิ์โตโต และวัดในสายของหลอดพ้อชา สุภทโท จากนั้นประชุมคณะผู้วิจัยเพื่อสร้างเครื่องมือ ตรวจสอบเครื่องมือ กำหนดกลุ่มประชากร หลังจากนั้นร่วมกันลงเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม และวิเคราะห์ข้อมูล ตามที่อธิบายไว้แล้วในหัวข้อที่ผ่านมา และคณะผู้วิจัยสรุปและเขียนรายงานการวิจัยเป็นขั้นตอนสุดท้าย

3.6.2 ข้อตกลงเบื้องต้น งานวิจัยนี้ มีขอบเขตการศึกษาการบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ศึกษาภาพรวม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง เป็นกลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลตามความเป็นจริงและตั้งใจเชื่อถือได้ในเชิงวิชาการ คำตอบที่ได้จากการให้ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลัก ในวันเวลาที่ต่างกันไม่ทำให้ข้อมูลอันเป็นข้อเท็จจริงแตกต่างกัน

3.6.3 ข้อจำกัดในการวิจัย ข้อจำกัดในการดำเนินงานวิจัยนี้จัดได้ 2 กลุ่มใหญ่ ได้แก่ ข้อจำกัดด้านเวลาในการวิจัย และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ดังนี้

1) ข้อจำกัดด้านเวลา ในการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยมีภารกิจรับผิดชอบหลายด้าน เช่น งานการสอน บริการวิชาการแก่สังคม งานบริหาร เป็นต้น การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามไม่สามารถไปฝังตัวในแหล่งศึกษาอย่างต่อเนื่อง ต้องเดินทางเข้าออกเป็นช่วงๆ การรวบรวมข้อมูลขาดความต่อเนื่อง

2) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก มี 3 กลุ่ม คือ กลุ่มนักวิชาการ กลุ่มผู้นำ และกลุ่มผู้ปฏิบัติการ สำหรับ 2 กลุ่มแรกไม่มีปัญหา ส่วนกลุ่มสุดท้ายบางวัดหาบุคคลที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ วิถีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต และหลวงพ่ocha สุภทฺโทค่อนข้างยาก

ภาพที่ 2.2
วัดโพธิ์ศรีและวัดป่าสันติธรรม

บทที่ 4

ผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษาวิจัย สรุปได้ 3 ประเด็นหลัก คือ การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงพ่ocha สุภทฺโท และองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย ดังนี้

4.1 การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย

การศึกษาแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย สรุปผลการศึกษาได้ 3 ประเด็นใหญ่ คือ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอน และการบริหารองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล รูปแบบ และวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย และรูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย ดังนี้

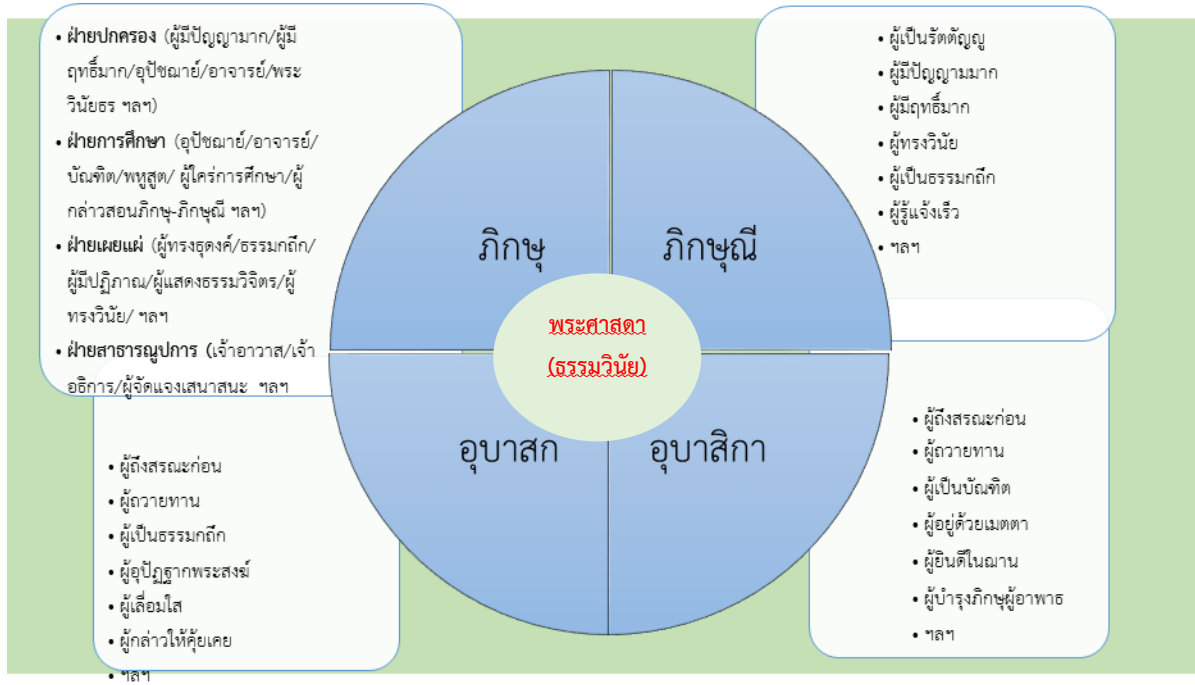
4.1.1 แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอน และการบริหารองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล

1) รูปแบบและวิธีสอนในพระพุทธศาสนา (การศึกษาของชาวชมพูทวีปเป็นการศึกษาระบบ ครัวเรือน ที่ผู้เรียนเดินทางไปศึกษาที่บ้านอาจารย์ วัดทางพระพุทธศาสนาได้พัฒนาการศึกษาระบบครัวเรือน ของชาวอารยัน เป็นรูปแบบสถาบันการศึกษา กล่าวคือ ในช่วงต้นแห่งพัฒนาการพุทธศาสนา พระสงฆ์ดั้งเดิมมี วิถีชีวิตในลักษณะจาริกธุดงค์แสวงหาสัจธรรมและสั่งสอนธรรมประกาศศาสนาออกไปเรื่อยๆ ตามหลักการที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์.. จะหยุดพักการโคจรในช่วงเข้าพรรษา ต่อมาเมื่อการสร้างที่พัก อาศัยสำหรับพระภิกษุ ตามพุทธาณุญาตว่า “เราอนุญาตเสนาสนะ 5 ชนิด คือ วิหาร เรือนมุงแถบเดียว ปราสาท เรือนโล้น ถ้ำ” จากนั้นอาราม วัด สำนัก วิหาร มหาวิหาร ก็มีพัฒนาการเติบโตมาโดยลำดับ และได้ กลายเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ทั้งนี้เพราะข้อวัตรปฏิบัติทั้งหมดภายในวัดคือกิจกรรมแห่งการศึกษาเรียนรู้ ดังนั้น รูปแบบและวิธีสอนในลักษณะสิกขาจาริกและการเรียนการสอนภายในวัด จึงปรากฏหลักชัดเจนตั้งแต่ สมัยพุทธกาล ภายหลังพุทธปรินิพพาน คณะสงฆ์ในชมพูทวีปนำโดยพระมหากัสสปเถระทำสังคายนารวบรวม พระธรรมวินัยเป็นหมวดหมู่ เสร็จแล้วได้มอบหมายแบ่งสายท่องจำพุทธพจน์ เกิดรูปแบบและวิธีสอนระบบ “มุขปาฐะ” ดังข้อมูลว่า “เมื่อสังคายนาพระวินัยปิฎกเสร็จเรียบร้อย พระสังคิติกาจารย์ทั้งหลาย ได้มอบหมาย ให้ท่านพระอุบาลี...ให้พระอนนท...ให้พระอนุรุทธะ รับผิดชอบต่อมนสิตของตนศึกษาทรงจำสืบต่อ” เวลาผ่านไป ประมาณพุทธศตวรรษที่ 10 มหาวิหารได้พัฒนาเป็นสถาบันทางการศึกษาอย่างเต็มรูปแบบ ดังเอส ดัตต์ ให้ มุมมองว่า “ระบบการศึกษาแบบพุทธศาสนาดำเนินงานโดยคณะครูและมีศิษย์มาก จึงสามารถขยาย การศึกษาออกไปได้อย่างกว้างขวาง...จนกลายเป็นมหาวิทยาลัย...” ชุดข้อมูลทั้งหมดที่กล่าวมา สะท้อน รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบอาราม สิกขาจาริก มุขปาฐานะ และในสถาบันการศึกษา

2) การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล พุทธศาสนามีเป้าหมายและทิศทางอย่างชัดเจน ซึ่งอาจกำหนดได้ 3 ระดับตามแนวของพระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ เป็นประโยชน์สุข สามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้...สัมปรายิกัตถะ ได้แก่ความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดี...ปรมาตถะ ประโยชน์อย่างยิ่ง จุดหมายสูงสุด คือ นิพพาน” แผนการจึงเป็นไปเพื่อตอบโจทย์ดังกล่าว การจัดการองค์กร สามารถสรุปได้ 5 ด้าน คือ งานด้านการปกครอง งานด้านการศึกษา งานด้านการเผยแผ่ งานด้านสาธารณูปการ งานเกี่ยวกับความเป็นอยู่พื้นฐาน ซึ่งในแต่ละด้านก็มีการกำหนดบุคคลทำหน้าที่รับผิดชอบ ดังเช่นงานด้านการศึกษา มอบหมายให้เป็นบทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ ดังข้อมูลว่า “... อุปัชฌาย์พึง สงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธวิหาริก ด้วยอุทเทส ปริบุจฉา โอวาท และอนุศาสน์ ฯลฯ” หรือการยกย่องพุทธสาวก ที่มีความสามารถพิเศษเฉพาะด้านใน “เอตทัคควรรค” ก็สะท้อนงานบุคลากร ส่วนการอำนวยความสะดวก การสื่อสารที่สร้างความเข้าใจในเหตุผลและบทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคล โน้มน้าวด้วยวิธีที่นุ่มนวลแทนการใช้ อำนาจบังคับบัญชาสั่งการ ดังจะเห็นว่าการแต่งตั้งผู้ที่จะมาปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ จึงมีการกำหนดคุณสมบัติ อย่างรัดกุม ยกตัวอย่างคุณสมบัติของทูตว่า “ภิกษุผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติ 8 อย่าง คือ รู้จักฟัง สามารถพูดให้ ผู้อื่นฟังได้ ใฝ่ศึกษา ทรงจำได้ดี เป็นผู้รู้ได้เข้าใจชัด สามารถพูดให้ผู้อื่นเข้าใจได้ ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ และไม่ก่อความทะเลาะวิวาท ฯลฯ” ข้อมูลชุดนี้เกิดขึ้นในช่วงพระเวททัตชกัจจกัฏฐิโก ขาวกรุงเวสาลีให้แยกตัวออกจากองค์กรสงฆ์ พระพุทธเจ้ามอบหมายพระอัครสาวกทั้งสองนำคณะไปไกลเกลี่ย จนประสบผลสำเร็จ การกำกับดูแล พระพุทธเจ้าไม่ทรงแต่งตั้งประมุขสงฆ์ แต่ให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดา แทนพระองค์ ดังหลักฐานที่ว่า “วินัยที่เราได้บัญญัติ ธรรมที่เราได้แสดงแล้วแก่ท่านทั้งหลาย เมื่อเราล่วงไป ธรรมและวินัยนั้นแล จักเป็นศาสดาของท่านทั้งหลาย” พระธรรมโกศาจารย์ให้ทัศนะว่า “พระพุทธเจ้าทรง บัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน” ข้อมูลเหล่านี้ สะท้อนการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาลที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้การประกาศเผยแผ่ พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงอย่างรวดเร็ว จากข้อมูลเบื้องต้นสามารถสรุปเป็นแผนผังได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.1

โครงสร้างเชิงหน้าที่องค์กรและเอตทัคคะในพระพุทธศาสนา

แผนผังตามโครงสร้างดังกล่าวเป็นการบริหารจัดการเชิงหน้าที่ และผูกโยงชาวพุทธทุกภาคส่วนเข้าด้วยกัน ทุกคนมีบทบาทหน้าที่ที่ต่อองค์กรแตกต่างกันไป หากเป็นกลุ่มบรรพชิตก็เน้นหนักในการกำกับควบคุมอบรมและเผยแผ่พระศาสนา หากเป็นกลุ่มฆราวาสก็เน้นไปในด้านการอุปถัมภ์บำรุง อาจมีบ้างที่เป็นบัณฑิตทำหน้าที่เป็นพระธรรมกถึก รูปแบบองค์กรสังฆะทางพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้ นอกเหนือจากสรุปตามข้อมูลที่กล่าวมาแล้ว ผู้วิจัยยังได้วิเคราะห์สังเคราะห์จากพระไตรปิฎก “เอตทัคควรรค” ที่พระพุทธเจ้ากล่าวยกย่องพุทธสาวกของพระองค์ที่มีคุณลักษณะและความสามารถที่โดดเด่นในแต่ละด้านประกอบกัน

4.1.2 รูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย

1) รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ชุมชนชาวพุทธมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อ่อนโยน เป็นมิตร เอื้อเฟื้อเกื้อกูล คุณลักษณะดังกล่าวเกิดจากการบ่มเพาะโดยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องมายาวนาน ซึ่งวิธีการขัดเกลาอบรมบ่มเพาะ แฝงอยู่ในวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตอย่างแยบยล สังคมไทยสมัยโบราณนิยมทำบุญตักบาตรเป็นกิจวัตรประจำวัน และวันพระก็เข้าวัดทำบุญ ฟังเทศน์ฟังธรรม ตลอดถึงใส่ใจในเทศกาลงานบุญตามจารีตระเบียบแบบแผนดั้งเดิม ดังปรากฏในฮีต 12 ของชุมชนชาวพุทธไทยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า เดือนเจียงบุญเข้ากรรม เดือนยี่บุญคุณลาน เดือนสามทำบุญข้าวจี เดือนสี่บุญพระเวส เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญขอฝน เดือนเจ็ดบุญเทวดาอักษิ์หลักเมือง เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบบุญออกพรรษา เดือนสิบ

สองบุญก่องกฐิน แม้ว่าสังคมยุคใหม่แยกชุมชนให้ห่างจากวัดออกเรื่อยๆ แต่ชาวพุทธไทยยังมีต้นทุนทางสังคมที่ดี สามารถสืบสานวัฒนธรรมประเพณีดีงามเอาไว้ได้

2) รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบคัมภีร์/สถาบันการศึกษา (1) พุทธศาสนาเริ่มขยายเข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 3 เป็นต้นมา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานรูปแบบการสอนธรรมอย่างชัดเจน มาปรากฏชัดเจนในอาณาจักรสุโขทัย อยุธยา ล้านนา ดังข้อความในหลักศิลาจารึกสุโขทัยว่า “...สร้างพระราชคฤหาสน์ปราสาทนพสุริย์...อภิเชกสมณพราหมณาจารย์ตบศิยติสงฆ์ทั้งหลายเผด็จให้มาเรียนพระไตรปิฎกธรรมและศึกษาศิลปศาสตร์วิชาการต่างๆ ในบริเวณมหาปราสาทนั้น ในอาณาจักรล้านนา การศึกษาคัมภีร์พระเจริญมากมีพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์แต่งคัมภีร์ได้หลายรูป เช่น “พระสิริมังคลาจารย์ พระญาณกิตติ พระรัตนปัญญา พระโพธิรังษี เป็นต้น ในอาณาจักรอยุธยาเมื่อเอกสารสรุปการจัดการศึกษาว่า “หลักสูตรในการเรียนการสอนได้แก่ พระสูตรตันปิฎก พระวินัยปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก สถานศึกษาใช้วังและวัด ครูผู้สอน ได้แก่ กษัตริย์ พระเถระ และราชบัณฑิต ฯลฯ (2) ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 โปรดให้มีการทำสังคายนาขึ้นและสนับสนุนการสอนพระปริยัติธรรม โดยให้มีการสอนพระปริยัติธรรมในพระบรมมหาราชวัง ตลอดจนวังเจ้านายและบ้านข้าราชการผู้ใหญ่ รัชกาลที่ 2 ได้ปรับระบบการศึกษาจากเดิมมาเป็นระบบเปรียญธรรม รัชกาลที่ 3 จ้างอาจารย์ไปบอกหนังสือพระหลายแห่ง และให้สร้างแก่งเพิ่มในพระราชวังสำหรับรองรับพระเณรที่มาเรียน รัชกาลที่ 4 เริ่มมีการปฏิรูปกิจการคณะสงฆ์ โดยการตั้งคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย และจัดการศึกษาแนวสมัยใหม่ รัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปพระพุทธศาสนาหลายประการ เช่น ตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 และย้ายที่บอกหนังสือสำหรับพระเณร จากวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ออกมาจัดเป็นบาลีวิทยาลัยที่วัดมหาธาตุ ขนานนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย และตั้งมหาวิทยาลัยราชวิทยาลัยเป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย ในยุคนั้นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงปรับปรุงพระปริยัติธรรมด้านคัมภีร์ให้เจริญก้าวหน้า จนเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง (3) สมัยปัจจุบัน มหาวิทยาลัยสงฆ์ 2 คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยแลมหามกุฏราชวิทยาลัย ได้รับการฟื้นฟู สามารถเปิดดำเนินการได้ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 ต่อมา มีการปรับหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปีพ.ศ. 2507 และได้จัดทำหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้นในปี พ.ศ. 2514 เพื่อเป็นช่องทางพัฒนาพระภิกษุสามเณรอีกด้วย รูปแบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกนักธรรม-บาลีแผนกสามัญศึกษา และมหาวิทยาลัยสงฆ์ มีพัฒนาการมาจนปัจจุบัน

3) รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนาธุระ/สิกขาจาริก/รุดงค์ (1) ในอารยธรรมทวารวดีมีนักวิชาการบางท่านให้ความเห็นว่าพระสงฆ์สมัยนั้นเขาสอนสั้นๆ แล้วเข้าสู่ปฏิบัติเลย เพราะผู้ที่เผยแพร่ธรรมนั้นคือพระป่าเท่านั้น ต่อมาในอาณาจักรสุโขทัย มีพุทธศาสนาแนวใหม่มาจากลังกา ทำให้คณะสงฆ์แบ่งเป็น 2 คณะคือ คณะอรัญญิกกลุ่มพระสงฆ์ผู้พำนักอยู่ในวัดป่าเน้นวิปัสสนาธุระ และคณะคามวาสีกลุ่มพระสงฆ์ฝ่ายที่อยู่ในกรุงสุโขทัยแต่ดั้งเดิมพำนักตามวัดบ้านเน้นด้านคัมภีร์ ในอาณาจักรอยุธยาคงรักษาเค้าเดิมแบบสุโขทัย สมัยอยุธยาพัวพันกับไสยศาสตร์ เวทย์มนตร์ คาถาอาคม ดังพระเทพเวที ตั้งข้อสังเกตว่า ความนับถือพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่สู้จะโน้มไปในหลักธรรมชั้นสูงนัก. การบำเพ็ญจิตภาวนาก็เน้นไปข้างความขลังศักดิ์สิทธิ์

อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ มีเรื่องไสยศาสตร์ อาถรรพ์ เข้ามาปะปนเป็นอันมาก (2) สมัยรัตนโกสินทร์ หนังสือพุทธรังษีอรรถกถาทำให้อำนาจการสืบทอดแบบสมณและวิปัสสนาญาณสมัยโบราณ 4 ยุค ด้วยกัน คือ ยุคกรุงศรีสัตนาคณหุต (เวียงจันทน์) ประกอบด้วยผลงานของสมเด็จพระสังฆราชราชาธิบดี เจ้าศรีวิสุทธิโสมพรหมณาจารย์ 12 กวี สมเด็จพระมหาวิชัยธาตุราชมหามุนี และพระมหาเถระพุทธรังษี ยุคกรุงศรีอยุธยา(กรุงเทพฯ) ได้แก่ ท่านทศปาโมกษาจารย์ 56 คน ยุคธนบุรีและยุคกรุงเทพมหานคร ประกอบด้วยผลงานของสมเด็จพระอริยวงษญาณปริยัติวรา สังฆราชราชาธิบดี ศรีสมณุตมาปริณายก (สมเด็จพระสังฆราช ไก่เถื่อน) สมเด็จพระสังฆราช ด่อน (วัดมหาธาตุ) และพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ฯ (สิริจันทิโก จันทน์) นอกจากนี้วัดในกรุงเทพมหานครที่เคร่งครัดในด้านปฏิบัติกรรมฐาน ได้แก่ วัดราชาธิวาส (สมอราย) วัดเทวราชกุญชร และวัดราชสิทธาราม (วัดพลับ) และค่อยลดบทบาทลงหลังจากที่มีการปฏิรูปการศึกษาสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในขณะที่หัวเมืองประเทศราชยังมีการปฏิบัติอย่างเข้มแข็งอยู่ เช่น กลุ่มหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล และหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นต้น (3) สมัยปัจจุบัน แม้ว่าภารกิจด้านวิปัสสนาธุระจะถูกถอดออกจากการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยใหม่ด้วยเหตุผลใดก็ตาม แต่ก็ได้รับการสืบทอดจากกลุ่มพระสงฆ์ในภูมิภาคจำแนกได้ 3 กลุ่มใหญ่ คือ (ก) กลุ่มที่ศึกษาจาริกไปตามป่าเขา เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต เป็นต้น (ข) กลุ่มที่ตั้งสำนักปักหลักสอนในธรรมชาติป่า เช่น พุทธทาสภิกขุ หลวงพ่อชา สุภทฺโท เป็นต้น และ (ค) กลุ่มที่ตั้งเป็นสำนักสอนภายในวัดในเขตเมือง เช่น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ โต หลวงพ่อโชค หลวงพ่ออาจ อาสภ หลวงพ่อสด เป็นต้น ภายหลังจากสำนักปฏิบัติเหล่านี้มีพัฒนาการที่ดีและได้รับความเชื่อถือและสนับสนุนจากประชาชนและรัฐ กลายเป็นสำนักที่มีชื่อเสียง ทำให้กิจกรรมสำคัญนี้ไม่เสื่อมสลายไปตามสมัยนิยม และสามารถกลับฟื้นตัวได้อีกครั้ง ดังจะเห็นว่าคณะสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาได้ริเริ่มสนับสนุนให้มีสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดขึ้นตั้งแต่ปี 2543 เป็นต้นมา มีการกำกับควบคุมสนับสนุนส่งเสริมอย่างเป็นระบบ ได้กำหนดให้แต่ละสำนักจัดการสอนการปฏิบัติกรรมฐานตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรตามที่กำหนดไว้ 5 สาย ได้แก่ สายบริการกรมพุทธ-โธ สายบริการกรมยุบหนอ-พองหนอ สายบริการกรมสัมมา-อรหัง สายอานาปานสติ (กำหนดลมหายใจ) และสายพิจารณานามรูป ในขณะเดียวกันมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งได้มีการจัดการศึกษาหลักสูตรด้านวิปัสสนากรรมฐานในระดับบัณฑิตและมหาบัณฑิตศึกษา และกำหนดกิจกรรมบังคับด้านปฏิบัติไว้ในกระบวนการศึกษาทุกหลักสูตร กล่าวได้ว่าภารกิจด้านวิปัสสนาธุระ ยังคงเป็นรูปแบบและวิธีสอนธรรมที่สร้างความมั่นคงให้กับพระพุทธศาสนาและความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศไทย

4.1.3 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย

1) การบริหารองค์กรคณะสงฆ์ไทยในอดีต สมัยโบราณอาณาจักรต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นนครรัฐอิสระ ขึ้นอยู่กับว่าช่วงเวลาใดอาณาจักรใดจะมีอำนาจ รัฐที่มีอำนาจน้อยกว่าก็จะสยบยอม เป็นรัฐบริวาร ต้องส่งราชบรรณาการไปถวายเพื่อแสดงความภักดี สหพันธรัฐเหล่านี้มีความผูกพันเชิงเครือญาติ ด้วยการแต่งงานจึงมีความเชื่อมโยงผูกพันกันทางสายเลือด คู่ขนานกับการแย่งชิงอำนาจความเป็นใหญ่ ภารกิจด้านศาสนาก็เช่นเดียวกับด้านการเมือง คือ มีความอิสระจากกัน ขึ้นตรงต่ออำนาจของกษัตริย์แต่ละเมือง สมัย

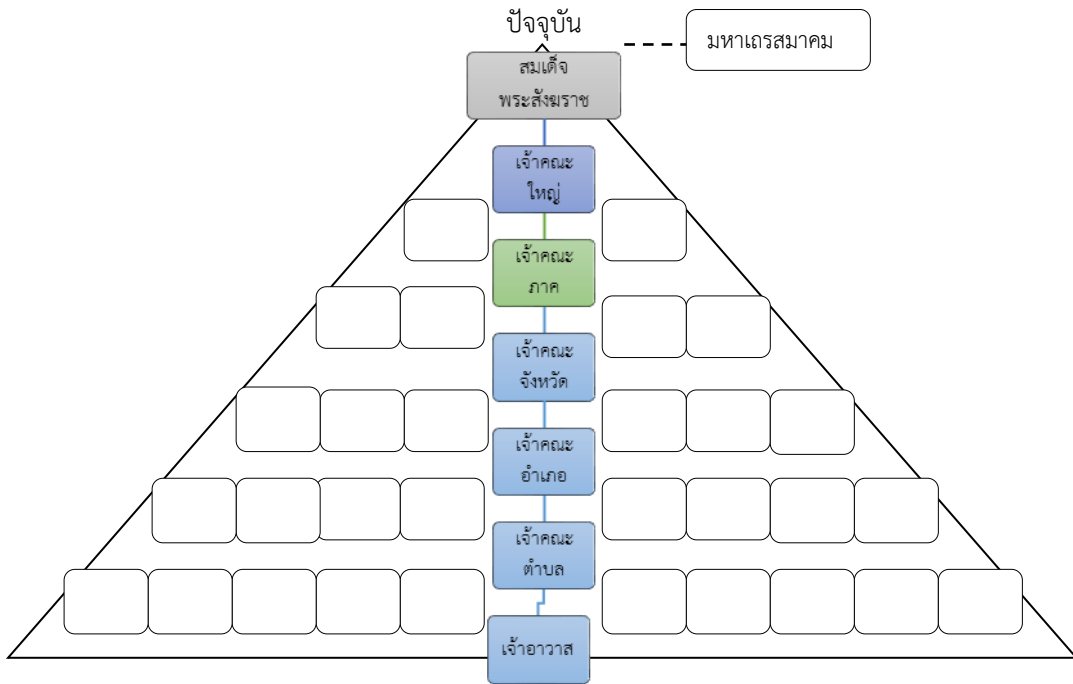
เมื่ออาณาจักรสุโขทัยมีอำนาจเข้มแข็งขึ้น ได้ทำนุบำรุงพุทธศาสนาแบบลังกาให้เจริญรุ่งเรือง ขยายต่อไปยังอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรใกล้เคียง ต่อมาพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้รับความนิยมทั่วเอเชียอาคเนย์ แต่การบริหารจัดการคณะสงฆ์ยังขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนคร ในแต่ละเมืองจะมีพระสังฆราชาของตนเอง ในกรุงสุโขทัยมีพระสังฆราชา สถิตที่วัดมหาธาตุใจกลางมหานคร ยังไม่พบหลักฐานการบริหารกิจการคณะสงฆ์ข้ามรัฐ เว้นเสียแต่ว่าเป็นบุคคลนโยบายของรัฐที่เหนือกว่าให้พระสงฆ์ในรัฐบริวารเป็นเครื่องมือทางการเมือง การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ในกรุงศรีอยุธยา มีการบังคับบัญชากันตามโครงสร้างเชิงอำนาจแบบระบบบริหารกิจการบ้านเมือง แบ่งเป็น 3 คณะใหญ่ คือ (1) คณะคามวาสีฝ่ายซ้าย ปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ (2) คณะคามวาสีฝ่ายขวา(คณะป่าแก้ว) ปกครองดูแลหัวเมืองฝ่ายใต้ และ (3) คณะอรัญวาสี ดูแลฝ่ายอรัญวาสีทั้งในหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ ทั้งหมดขึ้นตรงต่อกษัตริย์ สมัยอาณาจักรสยาม ช่วงต้นคณะสงฆ์แบ่งเป็น 3 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้และคณะอรัญวาสี แต่ละคณะอิสระจากกัน โดยขึ้นตรงต่อกษัตริย์ และกษัตริย์ได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ต่อมาเพิ่มเป็น 4 คณะ คือ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง และคณะอรัญวาสี ในสมัยรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2424 ยกคณะธรรมยุติกาศึกษาขึ้นเป็นคณะใหญ่เป็นครั้งแรก จึงมีคณะใหญ่เป็น 5 คณะ ได้แก่ คณะเหนือ คณะใต้ คณะกลาง คณะอรัญวาสี และคณะธรรมยุติกาศึกษา

2) การบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยใหม่ การปฏิรูปคณะสงฆ์สมัยรัชกาลที่ 5 โดยการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ.2445) เกิดโครงสร้างการบริหารสงฆ์เป็นระบบชัดเจน อิงอาศัยกับระบบบริหารบ้านเมืองอย่างใกล้ชิด เป็นการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้อย่างเบ็ดเสร็จ ศูนย์กลางอำนาจอยู่ที่มหาเถรสมาคม โดยมีเจ้าคณะใหญ่ 4 คณะ บริหารจัดการคณะสงฆ์ทั่วประเทศ มีเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง และเจ้าอาวาส บังคับบัญชาตามลำดับชั้น การบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยใหม่ มีลักษณะโครงสร้างเชิงอำนาจ จึงก่อให้เกิดปัญหาในอำนวยการ การกำกับควบคุมดูแลดังที่เกิดกรณีปฏิกริยาต่อต้านของกลุ่มครูบาศรีวิชัย หรือการใช้อำนาจของต่อคณะสงฆ์สายหลวงปู่มั่น เป็นต้น สาเหตุหลักน่าจะมาจากตัวโครงสร้างเชิงอำนาจในการบริหารนั่นเอง และภูมิความรู้ของคณะพระสังฆาธิการที่เน้นเฉพาะคัมภีร์เพียงด้านเดียว จึงมองอีกฝ่ายเป็นคนหัวต่อไม่มีความรู้

3) การบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ไทยสมัยปัจจุบัน การตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. 121 ถือเป็นแม่บทสำคัญในการบริหารคณะสงฆ์ แม้ว่าจะมีการปรับเปลี่ยนในปี พ.ศ.2484 เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์บ้านเมือง แต่ในที่สุดก็กลับมาใช้รูปแบบเดิมในปี พ.ศ.2505 มีระบบและกลไกในการบริหาร คือ มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด สมเด็จพระสังฆราช เป็นประมุข มีเจ้าคณะใหญ่ 5 คณะ ได้แก่ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เจ้าคณะใหญ่หนใต้ และเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติ ระดับรองลงมาคือ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รองเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส รูปแบบบริหารองค์กรสงฆ์ดังกล่าวถูกโจมตีว่าผูกขาดอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง เป็นโครงสร้างเชิงอำนาจและไม่อยู่บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย จากข้อมูลดังกล่าวมาเบื้องต้นสามารถสรุปเป็นแผนผังการบริหารองค์กรสงฆ์ไทยในปัจจุบันได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.2

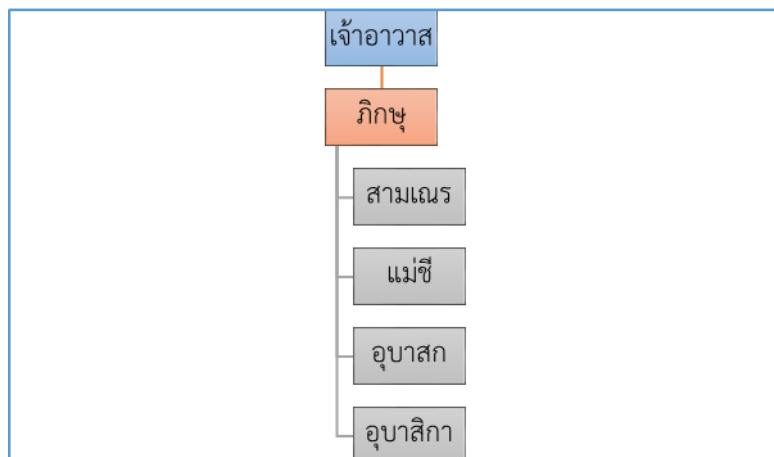
โครงสร้างการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยใน

ตามโครงสร้างดังกล่าวเป็นการบริหารจัดการในแนวตั้งจากบนลงล่างและรายงานจากล่างสู่บน มีลักษณะเป็นโครงสร้างเชิงอำนาจ ต่างจากการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาลที่เป็นโครงสร้างเชิงหน้าที่ ส่วนการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ภายในแต่ละวัด มีโครงสร้างการจัดการองค์กร ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.3

การจัดการองค์กรสงฆ์ภายในวัด

หลังพุทธปรินิพพานคณะสงฆ์ดำเนินตามกรอบแห่งพระธรรมวินัยเป็นบรรทัดฐาน สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างถึงที่สุด อุทิศชีวิตให้กับสังคม ก่อเกิดคุณค่าทั้งต่อตนเองและบุคคลอื่น ส่งผลให้องค์กรสงฆ์ของพระพุทธเจ้ามั่นคงยั่งยืนนานจวบจนกระทั่งปัจจุบัน อาจกล่าวว่าเป็นองค์กรที่มีอายุยืนยาวและยาวนานที่สุดในโลกก็ได้ สำหรับในประเทศไทยการบริหารองค์กรสงฆ์มีพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบัน การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยส่วนใหญ่เป็นไปตามเงื่อนไขทางการเมืองเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดและความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็สามารถสร้างความมั่นคงให้กับชาติบ้านเมือง ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แยกกันไม่ออกระหว่างสถาบันทางศาสนากับสถาบันทางการเมือง ศาสนจักรกับอาณาจักรผูกพันกันมาโดยตลอดไม่เคยอิสระจากกัน ดังนั้น จึงไม่แปลกอะไรในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะประเทศไทย ที่จะเห็นกษัตริย์สละราชสมบัติมาบวชเป็นพระภิกษุหรือพระภิกษุลาสิกขาไปขึ้นครองราชบัลลังก์เป็นกษัตริย์ ยังไม่ต้องพูดถึงปฏิสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวถ้าเป็นไปได้ในแง่ลบหรือมากเกินไปจนถึงจนกลายเป็นการครอบงำ หรือกระทำให้เป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น นอกจากจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ ต่อประเทศชาติและศาสนาแล้วยังอาจนำมาซึ่งความวิบัติล่มสลายได้ ในทางกลับกันถ้าการปฏิสัมพันธ์เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกันก็จะส่งผลให้ประเทศชาติและศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเข้มแข็งมั่นคงสืบไป

4.2 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต

การศึกษาการบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แบ่งประเด็นศึกษาได้ 5 หัวข้อ คือ ประวัติและผลงาน รูปแบบและวิธีสอน รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าโยธาประสิทธิ์ และรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดบ้านเฉนิยง (ป่าโคกหม่อน) ดังนี้

4.2.1 ประวัติและผลงาน

1) ประวัติ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เกิดเมื่อปี พ.ศ.2413 ที่จังหวัดอุบลราชธานี เคยได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรที่บ้านเกิดแล้วลาสิกขาช่วยงานพ่อแม่ ต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในปี พ.ศ.2436 ในเบื้องต้นได้ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานกับหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ที่วัดเลียบ จังหวัดอุบลราชธานี ต่อมาเดินทางไปฝึกฝนอย่างจริงจังกับพระอาจารย์ที่ภูหล่น ได้รับสิ่งมหัศจรรย์จากการปฏิบัติเป็นครั้งแรก แล้วออกจาริกธุดงค์ไปตามริมฝั่งโขงไทย-ลาว เมื่อผ่านเขตพระธาตุพนมเห็นความมหัศจรรย์ปรากฏที่นั่น จึงเป็นเหตุให้มีการบูรณะพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ในเวลาต่อมา ในระยะหนึ่งช่วงชีวิตมัชฌิมวัย ได้เดินทางลงไปฝึกศึกษากับพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทโรเถระ จันทร์) ที่วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร ได้รับสิ่งมหัศจรรย์การปฏิบัติเป็นครั้งที่สอง หลังจากนั้นจาริกธุดงค์ฝึกปฏิบัติตามป่า ภูเขา ถ้ำ ในเขตพื้นที่ภาคกลางโดยลำพัง ได้ประสบการณ์ทางธรรมที่ละเอียดลึกซึ้งที่ถ้ำสาธิตา จังหวัดนครนายก ต่อมากลับไปจาริกธุดงค์แถวภาคอีสาน กับคณะพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล อีกวาระหนึ่ง ในครั้งนั้นได้สร้างศรัทธาต่อลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก เกิดการตื่นตัวด้าน

การปฏิบัติดุรงค์กรรมฐาน และทำให้เกิดแนวปฏิบัติตามรูปแบบวัดป่าอย่างชัดเจน ในวัยฉกรรจ์ท่านได้จาริกขึ้นเหนือแสวงหาสัจธรรมเป็นเวลา 11 ปี ได้พบบรมธรรมชั้นสูงสุดที่นั่น ในบั้นปลายชีวิต จึงเดินทางกลับมาภาคอีสาน ปักหลักสอนศิษย์ที่วัดภูริทัตตถิราวาส จังหวัดสกลนคร ในปี พ.ศ.2492 ท่านมรณภาพที่วัดป่าสุทธาวาส อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร รวมสิริอายุ 79 ปี

2) ผลงาน ด้านการผลิตลูกศิษย์ เทศนาธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มีความละเอียดลึกซึ้ง ดังที่พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนฺโท) ได้กล่าวถึงคุณวิเศษด้านนี้ว่า ท่านมั่นแสดงธรรมไพเราะมาก หาผู้ใดเสมอเหมือนได้ยาก และแสดงธรรมเป็นมุตโตทัย คือ แฉกแห่งความหลุดพ้น ฯลฯ หลวงพ่อชา สภทโท กล่าวถึงเทศนาธรรมของท่านว่า “... พอได้ฟังโอวาทหลวงปู่มั่นแล้ว รู้สึกว่าความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าได้หายไปจนหมดสิ้น จิตหยั่งลงสู่สมาธิด้วยอาการสงบ ความรู้สึกทั่วตัวลอยอยู่บนอาสนะ นั่งฟังอยู่จนกระทั่งเที่ยงคืนจึงเลิกประชุม พระครูปลัดเจือ กิจจโร ให้ทัศนะว่า “...ก่อน(ท่าน)จะสอนใคร จะต้องพิจารณาจิตของผู้นั้น ควรจะได้รับธรรมอย่างไร ผู้นั้นควรจะนำไปปฏิบัติอย่างไรและสามารถสืบทอดความรู้ต่างๆ ต่อไปให้ได้ผลจริงๆ... ด้วยเหตุนี้การสอนกรรมฐานของหลวงปู่มั่นจึงได้ผลเต็มร้อย” ด้วยการเอาใจใส่และตั้งใจในการอบรมสั่งสอนทำให้ท่านมีลูกศิษย์เดินทางไปฝึกศึกษาจำนวนมาก และมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั่วไป เช่น หลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ดี อจลธมฺโม หลวงปู่กมา จิริปัญโญ หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี หลวงพ่อวิริยงค์ สิรินธโร หลวงปู่สมชาย ฐิตวิริโย หลวงปู่จุม พนฺธุโร พระอาจารย์ทองรัตน์ กนตสีโล หลวงปู่กนิฐรี จนฺทโย หลวงพ่อชา สภทโท เป็นต้น ผลงานด้านเอกสารของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มี 2 เล่ม คือ มุตตะมังคีธรรมะ และ มุตโตทัย เล่มแรกเขียนด้วยลายมือของท่านเอง ส่วนเล่มที่สองเรียบเรียงโดยลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิด นอกนั้นเป็นผลงานที่เกิดจากคำบอกเล่าของบรรดาลูกศิษย์แต่ละคน เป็นจำนวนหลายเล่ม เช่น บูรพาจารย์ ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ หยดน้ำบนใบบัว หลวงปู่เจี๊ยะ จนฺโท พระผู้เป็นดั่งผ้าชีริ้วห่อทอง ชีวิตคือการต่อสู้ เป็นต้น เอกสารทุกเล่มเกิดจากแรงศรัทธาต่อพ่อแม่ครูบาอาจารย์ของบรรดาศิษยานุศิษย์ เพื่อเป็นอาจารย์บูชาจึงถือเป็นผลงานที่มีคุณค่ามหาศาล สร้างความเจริญมั่นคงเข้มแข็งต่อพระพุทธศาสนาโดยรวม

4.2.2 รูปแบบและวิธีสอน

1) รูปแบบและวิธีการสอนแบบจาริกดุรงค์ ปรากฏการณ์การจาริกไปในสถานที่ต่างๆ ตามสายน้ำ ภูเขา ป่าเขา ถ้ำ สถานที่ลับ เพื่อแสวงหาประสบการณ์ทางธรรม คาถาอาคม ความขลังศักดิ์สิทธิ์ พลังทางจิต ฯลฯ ของชาวพุทธในกลุ่มน้ำโขงเป็นเรื่องปกติที่พบเห็นโดยทั่วไปในสมัยโบราณ ที่ได้รับการบันทึกไว้ เช่น กลุ่มหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต กลุ่มหลวงปู่คำคะนิง กลุ่มสำเร็จจุน เป็นต้น หลวงปู่ดุลย์ อตุโลกล่าวถึงการจาริกดุรงค์ตามแนวทางของหลวงปู่มั่นว่า “ไม่เคยด่าหรือริเริ่มให้ใครสร้างวัดวาเลย มีแต่สั่งจรไปเรื่อยๆ เมื่อเห็นว่าป่าตรงไหนเหมาะสมท่านก็อยู่ ด้วยการปกกอด...ญาติโยมมีศรัทธาเลื่อมใส ก็จะช่วยสร้างกุฏิน้อย สร้างศาลาชั่วคราวถวาย” สอดคล้องกับพระมหาอินทร์ ธิรเสวี ที่ให้ข้อมูลช่วงจาริกที่เชียงใหม่ว่า “หลวงปู่มั่น ท่านไม่ชอบอยู่ที่ไหนนานๆ จึงออกไปวิวเวกที่พระธาตุดอยสุเทพ ซึ่งต้องปีนภูเขาทางวัดสวนดอก

...” การจาริกของท่านเป็นเสมือนห้องเรียนเคลื่อนที่ที่บรรดาลูกศิษย์เฝ้าติดตามศึกษาไปด้วย มีกิจกรรมการเรียนการสอน คือ ปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัย เน้นความบริสุทธิ์ เพื่อเป็นเกาะป้องกันภัยอันตราย

2) รูปแบบและวิธีสอนแบบสำนักปฏิบัติวัดป่า หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ในวัยชราได้เพลาการจาริกลง ปักหลักสั่งสอนศิษย์ในพื้นที่ภาคอีสาน โดยเฉพาะที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นจุดสุดท้ายที่จำพรรษานานที่สุดถึง 5 พรรษา แนวทางที่พอสรุปเป็นรูปแบบได้ คือ (1) สอนโดยโครงสร้างทางกายภาพ สถานปฏิบัติธรรมแห่งนี้ถูกออกแบบให้เป็นรั้วนิยสถานเหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา ด้วยการปรับบริบทป่า รวมถึงสร้างศาสนวัตถุให้กลมกลืนกับธรรมชาติเกื้อกูลการปฏิบัติ สร้างศรัทธา ดังที่หลวงพ่อบุชชา สุภทฺโท เล่าว่า “พออย่างเข้าสำนัก...รู้สึกประทับใจทันทีในบรรยากาศอันสงบวิเวกและร่มรื่นด้วยหมู่แมกไม้ธรรมชาติ ได้เห็นลานวัดสะอาดสะอาด เห็นกิริยามารยาทของพระภิกษุสามเณรเป็นที่น่าเลื่อมใส จึงเกิดความพอใจมากกว่าสำนักใดๆ ที่เคยสัมผัสมา” (2) สอนโดยกิจกรรมการฝึกฝนภายในสำนัก ทุกคนเข้มงวดกวดขันในพระวินัย มีการวางกฎระเบียบกติกาสงฆ์ เพื่อกำกับควบคุมดูแลการเป็นอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์ เอาใจใส่ในข้อวัตรปฏิบัติอย่างทุ่มเทจริงจัง มุ่งขจัดกิเลสของตนเองเป็นสำคัญ ตลอดถึงปฏิบัติจุดดวัตรเพื่อเกื้อกูลการปฏิบัติให้เกิดผลดียิ่งขึ้น วัดป่าหนองผือกลายเป็นศูนย์กลาง ดึงดูดให้ผู้สนใจใฝ่ธรรมทั่วสารทิศหลั่งไหลเข้ามาแสวงโมกขธรรม (3) การสอนโดยการเทศนา หลวงปู่มั่นได้อุทิศเวลาช่วงปลายชีวิตทั้งหมดสั่งสอนลูกศิษย์และเทศโปรดญาติโยมที่เดินทางมาจากที่ต่างๆ ดังหลวงพ่อบุชชาให้สัมภาษณ์ว่า “หลวงปู่มั่นมักจะแสดงธรรมตอนกลางคืนตั้งแต่หัวค่ำเป็นต้นไปทุกวัน การแสดงธรรมของท่านไม่จำกัดเวลา บางทีทำทุ่มหกทุ่ม บางครั้งก็สว่าง สถานที่แสดงธรรมนั้นภายในสำนักปฏิบัติที่นั่นเอง กลุ่มผู้ฟังนอกจากกลุ่มลูกศิษย์ที่เป็นพระสงฆ์ที่มาฝึกปฏิบัติภายในสำนัก ก็จะมีกลุ่มชาวบ้านในละแวกใกล้ๆ ตลอดถึงประชาชนทั่วไปที่เดินทางมาจากทั่วสารทิศ ท่านเป็นพระธรรมอาจารย์ที่มีความสามารถพิเศษในด้านสั่งสอน ฝึกฝนอบรม เทศนาธรรมได้ลึกซึ้ง จึงปรากฏว่าสามารถผลิตลูกศิษย์ได้เป็นจำนวนมาก

3) รูปแบบและวิธีสอนการสอนแบบวัฒนธรรมประเพณี การบิณฑบาตตอนเช้าเป็นประเพณีที่สร้างบุญให้กับชาวบ้านหนองผือเป็นอย่างดีดังที่ปราชญ์ชุมชนให้สัมภาษณ์ว่า “ทุกเช้าพระภิกษุสงฆ์ท่านจะออกเดินบิณฑบาตเป็นแถว ส่วนชาวบ้านจะออกมาใส่บาตรทุกหลังคาเรือนนั่งรอเป็นแถวยาวเหยียดเช่นเดียวกัน เป็นภาพที่น่าประทับใจเป็นอย่างมาก การเทศนาตอนค่ำของหลวงปู่มั่น มีผลต่อกุศลศรัทธาของผู้ฟังเป็นอย่างดี ดังบันทึกในหนังสือรำลึกวันวานว่า ในวันมาฆบูชาว่า “หลังเวียนเทียนเสร็จ ท่านเริ่มเทศน์ตั้งแต่ 1 ทุ่มจนสว่าง เป็นการเทศน์ที่นานที่สุด มีชาวบ้านหนองผือ ชายหญิง ลูกเล็กเด็กแดงร่วมฟังธรรมเทศนา มีคนอุ้มเด็กกลับบ้านเพียงสามคนนอกนั้นอยู่จนถึงเช้า เวลาเทศน์ท่านจะลืมตา หมาไม่เคี้ยว บุหรี่ไม่สูบ น้ำไม่ดื่ม เทศน์อย่างเดียวพระเณรก็ลุกหนีไม่ได้ ไม่มีใครลุกหนีเลย ไม่ไอ ไม่จาม ไม่บ้วนน้ำลาย จะนั่งเสียบจนเทศน์จบ” กิจกรรมของคนในชุมชนชาวบ้านผือช่วงหลวงปู่มั่นมาปักหลักสอนธรรมนั้น เป็นการสะท้อนอุดมคติสูงสุดของชาวพุทธ กล่าวคือในภาคเช้าชาวบ้านทำบุญตักบาตรหยาดน้ำ ตอนเย็นเข้าทำวัตรสวดมนต์ไหว้พระรับฟังธรรมเทศนาภายในวัด นับเป็นการดำรงชีวิตตามวิถีพุทธอย่างแท้จริง ปัจจุบันชาวบ้านหนองผือยังให้ความเคารพศรัทธาอุปถัมภ์วัดวาอารามด้วยดีเช่นเดิม สะท้อนต้นทุนที่ดีของชาวพุทธในละแวกนี้ ว่าโดย

ลักษณะรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต จัดเป็นการสอนนอกรอบ หรือเป็นครูผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงภายในที่เยี่ยมยอด

4.2.3 การบริหารจัดการองค์กร

1) การวางแผน จะเห็นว่าหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ได้ทุ่มเทอุทิศทั้งชีวิตตามอุดมการณ์ที่วางไว้ ดูจากประวัติส่วนตัวแสดงให้เห็นว่ามีหลายอย่างที่ท่านสามารถจะเป็นได้ แต่สุดท้ายท่านก็เลือกที่จะเป็นอย่างไรที่ท่านเป็น คือ ปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นอิสระ ทำตนเป็นแบบอย่าง วางกรอบปฏิบัติให้สอดคล้องตามวิถีธรรมชาติ สั่งสอนธรรมเพื่อศิษย์อิสระหลุดพ้นกิเลส ตามอุดมการณ์พุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง การหลีกเลี่ยงตำแหน่งทางคณะสงฆ์บ่งบอกทิศทางที่แน่วแน่ ไม่ปล่อยให้ตนเองไหลไปตามกระแสสังคมแห่งยุค เหตุผลเหล่านี้สะท้อนแผนการ เป้าหมายหรือทิศทางอย่างชัดเจนตั้งแต่ต้น แผนการพัฒนาลูกศิษย์ท่านดำเนินตามแนว “สัลเลขธรรม”^๑ คือ เริ่มจากให้มันน้อย สั้นโดย ไม่คลุกคลีมันวุ่น สงัดวิเวก มีความเพียร สำรวมระวังในศีล มีจิตตั้งมั่น มีปัญญาหลักแหลม อิสระหลุดพ้น และหยั่งรู้ในความหลุดพ้น

2) การจัดการองค์กรของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มี 2 ลักษณะ คือ แบบเครือข่าย และแบบรวมศูนย์ปฏิบัติ แบบแรกใช้มากในช่วงต้น เพราะเป็นการแยกกันปฏิบัติแล้วมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นการกำกับควบคุมอย่างใกล้ชิดตัวต่อตัว ดังหลวงปู่แหวนได้ออกปฏิบัติจุดจรรยาฐานสายพระอาจารย์มั่นมาตลอด โดยรับคำแนะนำในข้อปฏิบัติแล้วแยกย้ายกันไปหาที่วิเวกเพื่อบำเพ็ญสมาธิภาวนา เมื่อถึงวันอุโบสถก็เข้ามาด้วยกันรับการอบรมจากพระอาจารย์มั่นเป็นระยะๆ ซึ่งพระอาจารย์มั่นก็ได้อธิบายธรรมอบรมแยกแยะตั้งแต่สมาธิขั้นต่ำไปหาปัญญาขั้นสูง รูปแบบที่สองเป็นการจัดองค์กรในช่วงปักหลักสอนธรรมที่วัดป่าบ้านหนองฝือ โดยหลวงปู่มั่นเป็นศูนย์กลางคอยกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด มีการมอบหมายแบ่งภาระหน้าที่ดูแลรับผิดชอบร่วมกันตามระเบียบแบบแผนแห่งพระวินัยดั้งเดิม การขยายองค์กรหลวงปู่มั่นได้ให้เหตุผลกับลูกศิษย์ว่า “ถ้าพากันมาปฏิบัติเป็นพระธรรมยุติหมดเสียแล้ว ฝ่ายมหานิกายจะไม่มีใครแนะนำการปฏิบัติ มรรคผลไม่ได้ขึ้นอยู่กับนิกายหรือ แต่มรรคผลขึ้นอยู่กับการปฏิบัติปฏิบัติชอบตามธรรมวินัยของพระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำสั่งสอนไว้แล้ว ละในสิ่งที่ควรละ เว้นในสิ่งที่ควรเว้น เจริญในสิ่งที่ควรเจริญ นั้นแหละทางดำเนินไปสู่มรรคผลนิพพาน” จึงพบว่าการจัดองค์กรตามแนวปฏิบัติวัดป่ามีทั้งธรรมยุตและมหานิกาย

3) งานบุคลากร ปฏิบัติหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นคนเจียมขีริมจริงจังไม่เล่นหัว มีคุณธรรมสูงส่ง คำพูดของท่านมีพลังและศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นที่เคารพยำเกรงของลูกศิษย์และบุคคลทั่วไป ดังที่หลวงพ่อวิริยงค์เล่าว่า “...ท่านอาจารย์มั่น รู้จักใจคน จะนึกจะคิดอะไรทราบหมด...ท่านดุยิ่งกว่าใครๆ ทั้งสิ้น ... ท่านเทศนาในธรรมปฏิบัติยอดกว่าใครๆ ทั้งนั้น ... ท่านปฏิบัติตัวของท่านเป็นตัวอย่างแก่ศิษย์อย่างเยี่ยมยอด และท่านจะต้องไล่พระที่อยู่กับท่านถ้าหากทำผิด แม้แต่ความผิดนั้นไม่มากแต่เป็นเหตุให้เสื่อมเสีย” จากที่ท่านหยั่งรู้วาระจิตได้ ท่านจึงวางแนวทางพัฒนาส่งเสริม และมอบหมายงานได้ตรงความสามารถหรือความถนัดของศิษย์

^๑ม.ม. (ไทย) 12/81-88/70-81

ได้ ประกอบกับบริบทภายในสำนักปฏิบัติวัดป่ามีความสงบสัจ วิเวก ทุกคนมุ่งหวังตั้งใจบรรลุนิพพาน ต่อสู้กับกิเลสภายในตนเป็นสำคัญ และมีกฎกติการะเบียบแบบแผนที่เข้มงวด ส่งผลให้งานบริหารบุคคลมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบการบริหารที่ข้ามพหุพันธกิจอีกด้วย

4) การอำนวยการ หลวงปู่มั่นเพียบพร้อมด้วยภาวะผู้นำ ซึ่งถือเป็นพื้นฐานสำคัญของงานด้านการอำนวยการ เป้าหมายของท่านมุ่งพัฒนาตนเองและลูกศิษย์เป็นสำคัญ ดังที่หลวงปู่ดูลย์ อดุลโล ได้ให้ความเห็นว่า “ไม่เคยตำริหรือริเริ่มให้ใครสร้างวัดวาเลย มีแต่สัญญาไปเรื่อยๆ เมื่อเห็นว่าป่าตรงไหนเหมาะสมท่านก็อยู่. ด้วยการปกกลด...ญาติโยมมีศรัทธาเลื่อมใส ก็จะช่วยสร้างกุญ้อย สร้างศาลาชั่วคราวถวาย และเอาจริงต่อการสั่งสอนศิษย์ดังที่ศิษย์บางรูปกล่าวว่า “คราวใดที่เราเคร่งจนเกินควร ท่านก็จะตัดท่าน แนะนำให้ผ่อนลงมา คราวใดที่หย่อนไปท่านก็จะเตือนให้หนักขึ้น...ท่านแสดงธรรมวิจิตรให้ซาบซึ้งอย่างยิ่ง...กับทุกๆ องค์ที่อยู่กับท่าน” จากหลักฐานเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความเอาใจใส่ในการพัฒนาคนเป็นสำคัญมากกว่าอย่างอื่น ซึ่งตรงตามทฤษฎีการบริหารที่ว่า หากองค์กรใดถือครองทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ ทักษะ ความสามารถและมีศรัทธาพร้อมสำหรับการปฏิบัติงาน ย่อมก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาองค์กรไปสู่ความสำเร็จ ดังนั้น จึงพบว่าองค์กรวัดป่าสายหลวงปู่มั่นมีมาตรฐานสูงและได้รับความเชื่อถืออย่างมากจวบจนในปัจจุบัน การบริหารจัดการท่านหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจบังคับบัญชาสั่งการ แต่ใช้วิธีประชุมสร้างความเข้าใจมอบหมายงานตามความถนัดของบุคคล เน้นให้แต่ละคนรับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ บางครั้งคณะตุณฑ์ถูกทางฝ่ายสังฆรัฐบิบบัคนัดกัน แต่ท่านก็หาวิธีแก้ไขที่นุ่มนวล จนในที่สุดฝ่ายปรปักษ์ก็ได้เข้าใจเจตนาและแนวทางที่บริสุทธิ์ของท่าน ปัญหาดังกล่าวได้รับการคลี่คลายไปในทางที่ดี ที่สำคัญท่านพ้องค์กรข้ามพหุพันธกิจนิพพานซึ่งเป็นกับดักแห่งยุคสมัยของคณะสงฆ์ไทย ให้มองเห็นความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเป็นเป้าหมายสำคัญการ

5) การกำกับดูแล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ใช้วินัยและกฎกติการะเบียบแบบแผนของวัดเป็นแกนหลักในการกำกับควบคุมดูแลองค์กรสังฆะ ดังที่ท่านเน้นย้ำให้ความสำคัญต่อพระวินัยอย่างจริงจังว่า “ทั้งที่ลับและที่แจ้ง ก็ต้องรักษาพระธรรมวินัย ถ้าผู้ใดมาหาวิธีหลีกเลี่ยงพระธรรมวินัยแม้เล็กน้อย ผู้นั้นชื่อว่าทำลายตนเอง” ท่านนำข้อวัตรปฏิบัติในธรรมวินัยมาเป็นตัวเสริมให้เกิดความสงบเรียบร้อยดีงามและเกิดมรรคผลในด้านปฏิบัติมากยิ่งขึ้น ตลอดถึงกระตุ้นเตือนถึงจุดหมายสูงสุดของชีวิตที่ลูกศิษย์จะพึงได้รับ ให้ทุกคนปฏิบัติตนแบบเรียบง่าย นอกเหนือจากบุคลิกที่เข้มข้มจริงจังและคุณธรรมสูงส่งในตัวท่านที่สร้างศรัทธาและความเคารพยำเกรงต่อศิษย์ ดังที่ศิษย์กล่าวถึงท่านว่า “การอยู่กับหลวงปู่มั่นใครทำอะไรผิดท่านไล่เลย น่ากลัว” ดังนั้นงานด้านการกำกับดูแลที่มองว่าเป็นเรื่องยากและหนักจึงง่ายและเบา

4.2.4 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าโยธาประสิทธิ์

1) ประวัติและบทบาท วัดโยธาประสิทธิ์อยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ ถือเอาณิมิตที่พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร อาจารย์และคณะลูกศิษย์ ได้มาปักกลดวิปัสสนากัมมัฏฐานในบริเวณนี้ ในปี พ.ศ.2483 และปรับให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม มีกุฏิสงฆ์ หลวงปู่ดูลย์ อดุลโล เจ้า

อ่าวาสวัดบูรพารามและศิษย์ตลอดถึงญาติโยมมาร่วมปฏิบัติด้วย ต่อมาได้พัฒนาขึ้นเป็นวัด จนกระทั่งปัจจุบัน โดยมีพระมหาสุพรรณ สุวณโณ (พระครูโสภณธรรมรังสี) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2530 วัดป่าโยธาประสิทธิ์มีพัฒนาการในด้านต่างๆ ดังนี้ (1) บริบทด้านศาสนาวัตถุ เดิมมีสภาพเป็นป่าดงดิบ ปัจจุบันเป็นวัดป่าติดเมือง เป็นเขตพื้นที่สีเขียวของจังหวัด จัดบริบทวัดกลมกลืนกับธรรมชาติมีความร่มรื่น เย็นสบาย สิ่งปลูกสร้างต่างๆ เช่น กุฏิ โบสถ์ วิหาร ห้องพัสดุ ห้องสุขา ศาลาปฏิบัติธรรม ฯลฯ นอกจากนี้ยังสร้างรูปปั้นเหมือนของหลวงปู่ดูลย์ ศิษย์รุ่นแรกของหลวงปู่มั่น และกำลังดำเนินการก่อสร้างเจดีย์พิพิธภัณฑสถานเพื่อเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมประวัติ กิจวัตรของหลวงปู่ดูลย์ อตุโล นอกจากนี้บริเวณรอบวัดยังมีการจัดตลาดต้องชม ตลาดนัดสีเขียวจังหวัดสุรินทร์ (2) บริบทด้านศาสนบุคคล วัดโยธาประสิทธิ์นอกจากมีพื้นที่ติดกับสถาบันการศึกษาระดับสูงแล้ว ยังเพียบพร้อมด้วยบุคลากรที่มีคุณภาพและปริมาณดังจะพบว่าเจ้าอาวาสเป็นผู้มีประสบการณ์ด้านวิปัสสนาธุระ พระภิกษุและคฤหัสถ์จบการศึกษาสงฆ์ระดับสูง ด้านปริมาณมีการรวบรวมข้อมูลในปี พ.ศ.2560 ว่ามีพระภิกษุ 30 รูป แม่ชี 10 คน เด็กวัด 4 คน และมีกลุ่มพ่อขามแม่ขามาจำศีลในวันพระวัยศีลช่วงเข้าพรรษา ประมาณวันละ 30 คน และมีคนเดินทางมาร่วมทำบุญ ในวันพระประมาณ 100 คน ช่วงนอกพรรษาวันพระมีประมาณ 50-60 คน และวันธรรมดา ประมาณ 20-30”(3) บริบทด้านศาสนพิธี กิจวัตรประจำวันสำหรับพระภิกษุสามเณร คือ บิณฑบาตโปรดญาติโยมทุกเช้า ทำวัตรสวดมนต์เช้า-เย็น กวาดลานเจดีย์ตามเวลาที่กำหนด ที่พิเศษจากวัดทั่วไปคือหลังพระสงฆ์สามเณร แม่ชี รับอาหารบิณฑบาตแล้ว คณะศรัทธาที่ไปร่วมถวายภัตตาหารก็จะร่วมกันที่บริเวณลานกว้างภายใต้ร่มไม้ที่เย็นสบาย เป็นบรรยากาศชาวพุทธแบบชาวบ้านสมัยโบราณ (4) บริบทด้านศาสนธรรม กิจกรรมหลัก คือ การทำวัตรสวดมนต์ทำสมาธิเข้าเย็นทุกวัน เนื่องจากเจ้าอาวาสมีประสบการณ์ด้านการปฏิบัติ ท่านจึงเอาใจใส่ต่อการฝึกปฏิบัติธรรมเป็นพิเศษ ส่งผลให้วัดโยธาประสิทธิ์เป็นสำนักปฏิบัติธรรม (ธ) แห่งที่สองของจังหวัด โดยใช้การภาวนาพุทโธเป็นหลัก (5) บทบาทต่อสังคม จากการศึกษาที่สำนักแห่งนี้เป็นวัดป่ากรรมฐานสายหลวงปู่มั่นอีกทั้งยังมีบารมีหลวงปู่ดูลย์หนุนหลังจึงมีต้นทุนทางสังคมสูง โครงสร้างทางกายภาพของวัดเป็นธรรมชาติเกื้อกูลคุณภาพชีวิตของชุมชนยุคปัจจุบัน สอดรับกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ไม่ว่าจะเป็นด้านการท่องเที่ยว การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ตลอดจนคุณภาพชีวิตประชาชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง วัดป่าโยธาประสิทธิ์จึงมีบทบาทและคุณค่าต่อชุมชนชาวพุทธตั้งแต่ระดับชาวบ้านถึงปัญญาชนอย่างเห็นได้ชัด คาดว่าในอนาคตวัดป่าโยธาประสิทธิ์จะเป็นวัดที่สวยงามและมีประวัติที่น่าสนใจอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์

2) รูปแบบและวิธีสอนของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ (1) มีรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรมประเพณี วิธีชีวิต ที่หลากหลาย เช่น กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมเทศน์มหาชาติ ประเพณีกวนข้าทิพย์ กิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ พิธีมาฆบูชา วิสาขบูชา อาสาฬหบูชา และกิจกรรมในวันสำคัญของชาติ เป็นต้น วัดป่าโยธาประสิทธิ์เป็นวัดหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ที่สามารถดึงดูดศรัทธาประชาชนเข้าวัดฟังธรรมประเพณี วิธีชีวิตได้เป็นจำนวนมาก (2) รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบคันถธุระ มีการจัดการเรียนการสอนนักเรียนในช่วงเข้าพรรษา ช่วงหนึ่งมีการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรี แต่ปัจจุบันไม่ได้ดำเนินการแล้ว (3) รูปแบบและวิธีสอนธรรมด้านวิปัสสนาธุระ แม้เจ้าสำนักจะมีประสบการณ์ด้านปฏิบัติ และมีโครงสร้าง

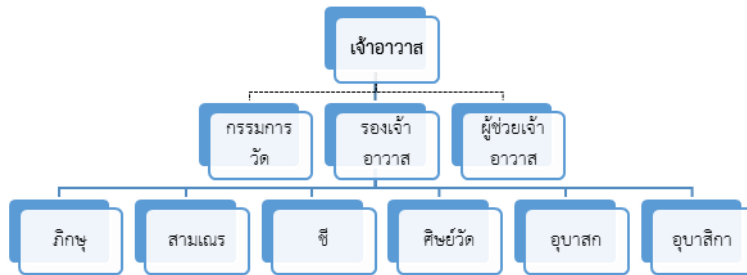

กายภาพที่เป็นป่าธรรมชาติ แต่ด้วยบริบทของสำนักที่ติดเมืองติดสถาบันและตลาด จึงทำให้สำนักแห่งนี้ตอบสนองชุมชนด้านปฏิบัติได้ในระดับพื้นฐานและปานกลางตามกรอบสำนักปฏิบัติธรรมของจังหวัด (4)รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบศูนย์ฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรม วัดป่าโยธาประสิทธิ์ จึงเป็นองค์กรการเผยแผ่ที่มีระเบียบแบบแผนรองรับ เป็นที่เชื่อถือ สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน หน่วยงานของรัฐบาล การ สถาบันการศึกษา หน่วยงานเอกชน และประชาชนทั่วไป โดยมีศูนย์ฝึกอบรมคุณธรรมจริยธรรมของวัดดำเนินการอย่างเป็นระบบและมีประสิทธิภาพ

3) การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ (1) ด้านการวางแผน แม้โครงสร้างทางกายภาพ จะแตกต่างไปจากเดิมอย่างมาก แต่วัดป่าโยธาประสิทธิ์ยังคงรักษาเค้าเดิมแห่งการเป็นสำนักปฏิบัติกรรมฐานไว้ได้ บริบทโดยรวมยังเป็นสถานที่ที่เงียบสงบเหมาะสำหรับการฝึกหัดขัดเกลาบำเพ็ญภาวนาในเบื้องต้นได้ แสดงถึงการรักษาแนวทางดั้งเดิมไว้ได้อย่างมั่นคง (2) การจัดองค์กร เป็นไปตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคมกำหนด เจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุดในการบริหารโดยมีรองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส คอยช่วยเหลือภาระงานด้านต่างๆ ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย และมีคณะกรรมการวัดคอยเป็นที่ปรึกษา ให้ความเห็นเห็นต่อกิจการต่างๆ ของวัด โดยมีกลุ่มผู้อยู่ใต้ปกครองระดับล่างประกอบด้วย พระภิกษุ สามเณร แม่ชี ลูกศิษย์วัด ที่คอยปฏิบัติภารกิจของวัดในด้านต่างๆ เขียนเป็นแผนผังได้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.4

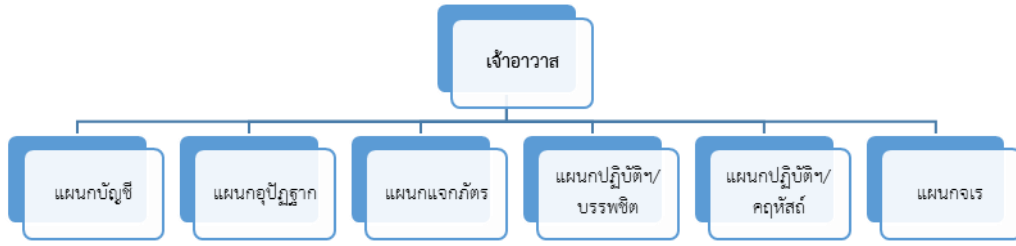
โครงสร้างการบริหารจัดการวัดป่าโยธาประสิทธิ์

(3) งานบุคลากร วัดป่าโยธาประสิทธิ์ จัดให้มีหน้าที่รับผิดชอบหมุนเวียนทุกสัปดาห์ภายในสำนัก เช่น แผนกบัญชี งานเลขานุการ แผนกอุปัฏฐากครูบาอาจารย์ แผนกบริการต้อนรับผู้มาเยือน แผนกนำพาปฏิบัติกัมมัฏฐาน และแผนกจเรตรวจความเรียบร้อย โยธาธิการ...ภิกษุมิหน้าที่รับผิดชอบ ล้วนเป็นผู้ผ่านการฝึกฝนอบรมมาอย่างดีแล้ว จะแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามความเหมาะสม สามารถเขียนเป็นแผนผังการแบ่งงานของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ได้ตามแผนผังที่ 3.3. ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.5

โครงสร้างการแบ่งงานของวัดป่าโยธาประสิทธิ์

(4) การอำนวยการ เจ้าอาวาสแม้จะมีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาดตามโครงสร้าง พ.ร.บ.การปกครองคณะสงฆ์ แต่ท่านก็หลีกเลี่ยงการใช้อำนาจ เปิดโอกาสให้บุคคลได้การปกครองภายในวัด เข้ามาช่วยบริหารจัดการ โดยมอบหมายงานตามความรู้ความสามารถของบุคคล สร้างความเข้าใจตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบตามโครงสร้างการจัดองค์กร (5) การกำกับดูแล จากการออกแบบงานไว้ในโครงสร้างการจัดองค์กร เจ้าอาวาสก็ติดตามกำกับดูแลให้เป็นไปตามระบบและกลไกหรือภาระหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย สนับสนุนส่งเสริมด้วยการประชุมอบรมชี้แจงทุกวันพระ เพื่อแก้ไขปัญหาอุปสรรคและเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้มากยิ่งขึ้น

4.2.5 รูปแบบ วิถีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดบ้านเฉนียง (ป่าโคกหม่อน)

1) ประวัติและบทบาท วัดบ้านเฉนียง (ป่าโคกหม่อน) ตั้งอยู่ในชุมชนตำบลเฉนียง ซึ่งเป็นตำบลที่อยู่นอกตัวเมืองสุรินทร์ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ก่อตั้งวัดเมื่อปี พ.ศ.2530 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ในปี พ.ศ.2549 แม้จะเป็นวัดเล็กๆ แต่สามารถดึงดูดจิตใจพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างมาก อันเนื่องมาจากบารมีของหลวงปู่เอียน จิตวิริโย ที่เป็นพระสุปฏิปันโน มีปฏิปทาเรียบง่าย สมถ ทำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส แวะเวียนเข้าไปสักการะและทำบุญมิได้ขาด (1) บริบทด้านศาสนาวัตถุ ภายในอาณาบริเวณวัดมีความเงียบสงบ สะอาด ร่มรื่น เย็นสบาย เป็นรัมนิยสถาน เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา สิ่งปลูกสร้างต่างๆ เช่น กุฏิ ศาลา ห้องสุขา ฯลฯ ถูกออกแบบอย่างมีระเบียบแบบแผน แทรกด้วยต้นไม้ใหญ่ รอบวัดเป็นบริบททุ่งนา ด้านหน้าวัดมีถนนสัญจรของชุมชน และมีโรงเรียนสำหรับเด็กเล็กที่เกิดจากบารมีของหลวงปู่เอียนนั่นเอง (2) บริบทด้านศาสนบุคคล จากบริบทที่สงบเรียบง่าย จึงทำให้พระสงฆ์และประชาชนใกล้เคียงแวะเวียนมาปฏิบัติซัดเกล้าไม่ขาดสาย ดังมีข้อมูลปี 2560 มีผู้อยู่ร่วมปฏิบัติประจำภายในวัดทั้งหมด จำนวน 23 รูป/คน จำแนกเป็นพระสงฆ์ จำนวน 14 รูป แม่ชี จำนวน 7 คน เด็กวัด 1 คน และมีอุบาสิกปฏิบัติธรรมและช่วยงานประจำภายในวัด 1 คน ข้อมูลดังกล่าวสะท้อนคุณภาพและปริมาณของบุคลากรดีเป็นอย่างดี (3) บริบทด้านศาสนพิธี หลวงปู่เอียน จิตวิริโย ให้ทัศนะว่าพุทธศาสนิกชนในเขตตำบลเฉนียงยังมีศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง และรักษาระเบียบแบบแผนประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิม หากทางวัดจัดกิจกรรมพิเศษ เช่น งานกฐิน ผ้าป่า หรือกิจกรรมพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งคนในชุมชนและประชาชนมักจะให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี (4) บริบทด้านศาสนธรรม กิจกรรมภายในวัดป่าแห่งนี้ใช้กฎกติกาเช่นเดียวกับป่าทั่วไป คือ ทำวัตรสวดมนต์เช้า เย็น ออกบิณฑบาตโปรดญาติโยม ช่างบ่อกวาดลานวัด ทำความสะอาดสถานที่ กิจกรรมทั้งหมดถือเป็นกระบวนการฝึกหัดซัดเกล้า ในวันพระ วันสำคัญ หรืองานบุญพิธี จะมีการเทศการบรรยายธรรม ให้เข้าใจในหลักพุทธธรรมมากยิ่งขึ้น (5) บทบาทต่อสังคม วัดป่าแห่งนี้มีต้นทุนสำคัญ คือ บารมีหลวงปู่เอียน ซึ่งเป็นศิษย์

หลวงปู่เทศก์ เทศฺรฺงสี ศิษย์สายหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต จึงเป็นวัดบ้านในชุมชนเล็กๆ ที่มีบทบาทต่อสังคมในวงกว้าง คือ นอกเหนือจากตอบสนองความจำเป็นชีวิตประจำวันขั้นพื้นฐานแล้ว ยังเป็นศูนย์รวมศรัทธาในการสร้างสาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น สถานศึกษา โรงพยาบาล ฯลฯ

2) รูปแบบและวิธีสอนของวัดบ้านเฉนียง (1) รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต พระครูสุทฺธิวิโมกข์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเข้าทำบุญของประชาชนว่า ในวันธรรมดาจะมีคนเดินทางมา จังหันประมาณ 10-15 คน/วัน ในวันธรรมสวนะจะคนมาตักบาตรที่วัดประมาณ 200-300 คน/วัน กลุ่มชาวพุทธเหล่านี้ยอมได้ทั้งบุญและกุศลจากการให้ทานและฟังธรรมจากพระสงฆ์ (2) รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบ วิปัสสนาธุระ การฝึกปฏิบัติขัดเกลาภายในวัด ดำเนินตามประเพณีวิถีชีวิต ไม่ได้วางระเบียบแบบแผนอะไรมาก เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย คุณละจิตของตนเอง ให้มีสติในการเป็นอยู่ทุกขณะ การปฏิบัติบำเพ็ญภาวนาท่านให้ใช้หลักภาวนาพุทธ ตามพ่อแม่ครูอาจารย์ อาศัยบริบทวัดที่เป็นรณนิยสถาน สร้างศรัทธา จิตใจสงบมั่นคง เกิดความรู้ความเข้าใจธรรมโดยอัตโนมัติ ปัญหาในการปฏิบัติ คือ คนในปัจจุบันมีความอดทนต่อการปฏิบัติต่ำลง

3) การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของวัดบ้านเฉนียง ภายใต้ระเบียบแบบแผนของพระราชบัญญัติ การปกครองคณะสงฆ์ไทย และตามแนวทางของคณะสงฆ์สายธรรมยุติกนิกาย คือ ด้านการวางแผน มีจุดมุ่งหมายให้จิตใจสงบ สลัดความเห็นแก่ตัว มุ่งขจัดกิเลสภายในตัวเอง เพื่อดับทุกข์ โดยใช้วิธีพื้นฐานจากการทำกิจวัตรประจำวัน ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการมุ่งพัฒนาตนเองเป็นหลัก ไม่เอาคัมภีร์ ความรู้ไปข่มใคร เป็นการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ตามวิถีทางที่หลวงปู่มั่นวางเอาไว้ การจัดองค์กร จัดรูปแบบบริหารจัดการภายในวัดตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคมกำหนด ที่เพิ่มจากที่ทั่วไปคือตั้งหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย เป็นประธานที่ปรึกษา งานบุคลากร มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ให้พระภิกษุและคฤหัสถ์รับภาระตามความถนัด เช่น ด้านโยธาก่อสร้าง ระบบน้ำประปา ระบบไฟฟ้า ฝ่ายการบัญชี ซึ่งดูแลทั้งเป็นบัญชีเงินฝากของวัดและบัญชีเงินฝากส่วนตัวของพระแต่ละรูป ฝ่ายคลังพัสดุ ดูแลสมบัติกลางของสงฆ์ เป็นต้น การอำนวยความสะดวก เนื่องจากเป็นวัดเล็กในชุมชนชนบทบ้านนอก คนไม่มาก ทิศทางของสำนักมุ่งเน้นเน้นความสงบและพัฒนาคนเป็นหลัก การอำนวยความสะดวกจึงเป็นแบบเรียบง่าย ที่ปรึกษาและเจ้าอาวาสมีปฏิทธาน่าเลื่อมใสอ่อนโยนและเรียบง่าย เข้าพบได้สะดวก การกำกับดูแล แม้ว่าตามโครงสร้างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 จะให้อำนาจเจ้าอาวาสบริหารจัดการภายในอารามได้แบบเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แต่ท่านก็หลีกเลี่ยงการใช้อำนาจดังกล่าว มุ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาวัดวาอารามให้เป็นที่สัปปายะเหมาะสำหรับการบำเพ็ญเพียรเป็นประเด็นหลัก การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของวัดบ้านเฉนียง เขียนเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

4.3 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท

การศึกษาการบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท แบ่งประเด็นศึกษาได้ 5 หัวข้อ คือ ประวัติและผลงาน รูปแบบและวิธีสอน รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดวัดโพธิ์ศรีและรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดป่าสันติธรรม ดังนี้

4.3.1 ประวัติและผลงาน

1) ประวัติ หลวงพ่อบุชา สุภทฺโท เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี เกิดเมื่อ พ.ศ. 2461 เคยบรรพชาเป็นสามเณร 4 ปี แล้วลาสิกขาช่วยงานพ่อแม่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2482 ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ช่วงต้นสนใจฝึกศึกษาด้านปริยัติธรรมด้วยความตั้งใจซึ่งกำลังเป็นที่นิยมอย่างมากในสมัยนั้น สอบได้นักธรรมชั้นเอกและบาลีไวยากรณ์ ต่อมาสนใจในด้านวิปัสสนาภาวนา และออกจาริกธุดงค์ฝึกฝนตนเองยังสถานที่ต่างๆ ตามป่าเขา แสวงหาอาจารย์ด้านกรรมฐาน ได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ที่เก่งๆ หลายคน โดยใช้หนังสือวิสุทธิมรรคและบุพพสิกขาวัณณาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ จาริกธุดงค์ฝึกฝนปฏิบัติอย่างเข้มงวดอุกฤษฏ เป็นเวลาถึง 10 ปี ครูบาอาจารย์ที่ท่านปรารภถึงอยู่เสมอ คือ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่กินรี จนทโย และพระอาจารย์ทองรัตน์ กนต์สีโล แนวทางปฏิบัติของท่านเคร่งครัดต่อพระวินัยเป็นพื้นฐานสำคัญ หลังจากที่ได้เข้าฝึกอบรมปฏิบัติในสำนักของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต เพียงระยะสั้นๆ ท่านก็เกิดความมั่นใจและมุ่งมั่นทุ่มเทต่อการฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างยิ่งยวด เมื่อได้รับคำชี้แนะจากหลวงปู่กินรี จนทโย แห่งวัดกัณฑ์ศิลาวาส ท่านก็จาริกธุดงค์ลงมาปักหลักตั้งสำนักที่ป่าพงบ้านเกิดในปี พ.ศ.พ.ศ.2497 และสร้างความเจริญมั่นคงสืบมาจวบจนสิ้นอายุขัย ในปี พ.ศ.2535 รวมสิริอายุ 74 ปี

2) ผลงาน วัดหนองป่าพงเป็นแหล่งบ่มเพาะนักปฏิบัติ ผู้สนใจใฝ่ศึกษาด้านวิปัสสนาภาวนา พัฒนาจิตปัญญาให้สูงส่ง ด้วยความทุ่มเท มุ่งมั่น จริงจัง ทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ส่งผลให้ได้รับความเชื่อถือและเด่นดังขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ภายในไม่ถึงสิบปีวัดป่าแห่งนี้ได้รับการยอมรับจากมหาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ในการผลิตลูกศิษย์หลวงพ่อบุชาเป็นธรรมาจารย์ที่เปี่ยมด้วยภูมิธรรม ภูมิปัญญา และความสามารถในการถ่ายทอดสั่งสอนธรรม ลูกศิษย์ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างประเทศล้วนมีความเคารพ ยกย่อง เชิดชูท่านอย่างสูงยิ่ง ลูกศิษย์ที่มีชื่อเสียง เช่น หลวงปู่สี สิริญาโณ พระราชภาวนาวิกรม (เลี่ยม ฐิตธมโม) พระมงคลกิตติธาดา (อมร เขมจิตโต) พระครูนิโครธธรรมาภรณ์ (เอนก ยสทินโน) พระครูภาวนาสารคุณ (ดำรง สุจิตโต) พระครูอุดมวิวัฒน์ (คุณ ดิถีวีโร) พระครูโอบาสวุฒิก (โสภณ โอบาส) พระครูภาวนาชัยมงคล (สุนทร ทนตจิตโต) พระอธิการจันทร์ดี กนต์สาโร พระราชสุเมธอาจารย์ (โรเบิร์ต สุขเมธ) พระภาวนาวิเทศ (เขมธมโมภิกขุ) พระอาจารย์ชยสาโร พระอาจารย์ปสนโน เป็นต้น ผลงานเอกสารหลวงพ่อบุชาไมใช่นักเขียน แต่ธรรมเทศนาของท่านได้รับการถอดเทปจน กลายเป็นหนังสือธรรมาสันหลายเล่ม เช่น กบเข่านั่งเฝ้ากอบัว น้ำไหลนิ่ง นอกเหนือเหตุผล ความผิดในความถูกต้อง อาหารใจ โพธิญาณ บ้านที่

แท้จริง เป็นต้น หนังสือคณะศิษยานุศิษย์แต่งหรือรวบรวมขึ้นทั้งในช่วงที่ท่านยังมีชีวิตและภายหลังการมรณภาพไปแล้ว เช่น อุปลมณี พระธรรมเทศนาสำหรับบรรพชิต กุญแจภาวนา:โอวาทบางตอนและคำถามคำตอบ ตามรอยพระโพธิญาณ ไตรัมโพธิญาณ พระโพธิญาณเถร กิ่งก้านแห่งโพธิญาณ เป็นต้น ทุกเล่มเป็นการดำเนินการภายใต้คณะกรรมการกำกับตรวจสอบอย่างรอบครอบระมัดระวังถึงถือเป็นผลงานที่มีมาตรฐานสูง นอกจากนี้ท่านยังให้ความสำคัญในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่างๆ เช่น ด้านศาสนวัตถุ สิ่งปลูกสร้าง ด้านศาสนบุคคลสร้างศาสนทายาทที่ดี ด้านศาสนพิธี ให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมประเพณีดีงามของชาวพุทธ ด้านศาสนธรรม สังเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ใช้ได้ผลจริงในยุคปัจจุบัน ให้ชาวพุทธรู้เท่าทันกระแสวัตถุนิยม ทุนิยม บริโภคนิยม วางตัวได้อย่างเหมาะสมและถูกต้อง ทำให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคง

4.3.2 รูปแบบและวิธีสอน

1) รูปแบบและวิธีการสอนแบบวัฒนธรรมประเพณี สำนักวัดหนองป่าพงเป็นวัดป่าที่จำลองรูปแบบมาจากวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ซึ่งมีโครงสร้างทางกายภาพเน้นธรรมชาติป่า สะอาด สงบ วิเวก เป็นร่มนียสถาน เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา สิ่งปลูกสร้างมีเท่าที่จำเป็นให้แทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติป่า รักษาคุณภาพของป่าให้ได้มากที่สุด ส่วนการดำรงชีวิตของนักบวชก็ดำเนินไปตามขนบธรรมเนียมของชุมชนชาวบ้านปกติทั่วไป บิณฑบาตตอนเช้า ฉ้นเพียงมือเดียว ใช้เวลาส่วนใหญ่ให้กับการฝึกหัดพัฒนาตนเอง ภายในกรอบกติกาของสำนักที่อยู่พื้นฐานแห่งธรรมวินัยดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ชาวบ้านปกติเมื่อใส่บาตพระสงฆ์ที่บ้านแล้ว จะนำภัตตาหารมาถวายจันทน์ที่วัด เมื่อพระเณรแม่ชีนำส่วนของท่านไปแล้ว ในส่วนที่เหลือญาติโยมที่มาวัดตลอดถึงโยคีผู้มาปฏิบัติก็จะร่วมรับประทานต่อ หากเป็นวันพระท่านจะมีธรรมเทศนา และถ้าเป็นวันสำคัญทางศาสนาจะมีกิจกรรมที่เข้มข้น เช่น นั่งปฏิบัติธรรม ฟังธรรมเทศนาตลอดทั้งคืน เป็นต้น

2) รูปแบบและวิธีการสอนแบบวิปัสสนาธุระ/จาริกธุดงค์ เนื่องจากรูปแบบคันถธุระหรือการเรียนปริยัตินี้ต้องอาศัยการพูด อาศัยการท่องต่างๆ จดจำด้วยสัญญา เป็นเหตุให้ทั้งบ้านเก่า ทั้งข้อปฏิบัติอันเก่าไป สอบเลื่อนขั้นได้แล้วก็รียากก็แตกต่างจากเก่า ไม่ค่อยสังวรระวัง เดินจงกรมก็ไม่ค่อยมี นั่งสมาธิก็น้อย การคลุกคลีกันก็มากขึ้น ความสงบระงับน้อยลง การปฏิบัติเสื่อมลง อันนี้ไม่ใช่เป็นเพราะปริยัตินี้แต่เป็นเพราะบุคคลเราไม่ตั้งใจ ลืมเนื้อลืมตัว ซึ่งเป็นเหตุผลเดียวกับที่สำนักวัดป่าสุทธาวาสยุบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมภายในสำนัก ดังนั้นท่านจึงเน้นการฝึกฝนอย่างเข้มข้นจริงจังภายในสำนัก โดยจัดโครงสร้างทางกายภาพเป็นธรรมชาติป่า สะอาด สงบ วิเวก เป็นร่มนียสถาน สิ่งปลูกสร้างแทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติป่า เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา เกื้อกูลการปฏิบัติ ระเบียบแบบแผนการดำรงชีวิตของนักบวชก็ดำเนินไปตามขนบธรรมเนียมของชุมชนชาวบ้านปกติทั่วไป บิณฑบาตตอนเช้า ฉ้นเพียงมือเดียว ใช้เวลาส่วนใหญ่ให้กับการฝึกหัดพัฒนาตนเอง ภายในกรอบกติกาของสำนักที่อยู่พื้นฐานแห่งธรรมวินัยดั้งเดิมอย่างเคร่งครัด ส่วนแนวการบริหารตามความถนัดของแต่ละคน ท่านแนะแต่เพียงว่า “แนวทางการทำสมาธิใดที่นำไปสู่การปล่อยวาง ไม่ยึดมั่นถือมั่น ทำความคิดความเห็นให้ถูกต้อง...ก็เป็นแนวทางที่ถูกต้อง วิธีการทุกอย่างก็เหมือนเครื่องมือจับปลานั้นแหละ มันต่างกันแต่รูปแบบและวิธีการเท่านั้น” ส่วนการจาริกธุดงค์มีการฝึกจาริกเป็นครั้งคราว ส่วน

ใหญ่มักออกฝึกฝนจาริกในช่วงหลังกาลกฐิน ด้วยข้อจำกัดทางด้านภูมิประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป การจาริกธุดงค์ จึงมีลักษณะฝึกฝนพอให้มีประสบการณ์เป็นสำคัญ

4.3.3 การบริหารจัดการองค์กร

1) การวางแผน หลวงพ่อชา สุภทฺโท ไม่ได้ดำเนินชีวิตตามกระแสโดยปราศจากทิศทาง แต่จากประวัติชีวิตส่วนตัวของท่าน ทำให้สรุปได้ว่าหลวงพ่อชา มีแผนการหรือกำหนดทิศทางของตนเองและองค์กรไว้ ตั้งแต่ต้น พิสูจน์ได้จากการมุ่งมั่นพัฒนาตนเองและลูกศิษย์ โดยมีเป้าหมายสำคัญ คือ ความอิสระหลุดพ้น ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส ตลอดถึงขยายองค์กรวัดหนองป่าพง ให้มีเครือข่ายเชื่อมโยงประสานถึงกันอย่างเข้มแข็ง มั่นคง ส่งผลให้องค์กรวัดหนองป่าพงมีความเจริญรุ่งเรืองถึงปัจจุบัน

2) การจัดการองค์กรของหลวงพ่อชา สุภทฺโท กำหนดได้ 2 ระยะ คือ ระยะแรกสร้างวัดหนองป่าพงให้ได้มาตรฐานโดยใช้หลักพระวินัยเป็นเครื่องมือสำคัญ ผนวกกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ในการวางแผนผังให้สมาชิกภาพภายในสำนักมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบตามความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล ประการที่สองเมื่อองค์กรภายในสำนักมีเสถียรภาพมั่นคง บุคลากรในองค์กรมีความรู้ความสามารถพร้อม ท่านก็เริ่มขยายสาขาให้กว้างออกไป และวางวางกฎเกณฑ์ในการบริหารและเชื่อมโยงเครือข่ายอย่างเป็นระบบ จึงปรากฏว่า วัดในสาขาหนองป่าพงขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและต่างประเทศ อีกทั้งยังสามารถกำกับควบคุมดูแลกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) งานบุคลากร ท่านใช้พระวินัยเป็นตะแกรงร่อนพระเณร วิธีคัดกรองคนดูได้จากกรณีมีพระรูปหนึ่งมาต่อรองกับท่านในเรื่องการปัจจัยเงินทองว่าจะใช้แบบไม่ยึดมั่นถือมั่น ท่านให้คำตอบว่า ถ้ากินเกลือไม่เค็มก็อาจทำได้ เป็นการตักทางสำหรับผู้ที่จะปฏิบัตินอกกรอบธรรมวินัย นอกจากนี้บุคลิกของหลวงพ่อชา สุภทฺโท ช่วงวัยฉกรรจ์ “เป็นคนเคร่งขรึม เอาจริงเอาจัง พุดน้อย ทำงานหนัก ผอมคล้ำ กระฉับกระเฉงว่องไว และอดทนอย่างยิ่ง..เมื่อเข้าสู่วัยชรา ท่านกลายเป็นหลวงพ่อที่อบอุ่นเป็นกันเอง เปี่ยมด้วยเมตตาและอารมณ์ขัน...แต่อย่าเผลอเรือขาดสติต่อหน้าท่าน มิเช่นนั้น กบแกที่ร่าเริงเปลี่ยนเป็นเสือกินพระที่น่ากลัว การพัฒนาบุคลากรของท่านสอนใจตรงไปที่ดวงจิตของศิษย์ ใช้คำพูดตรง ๆ ชัดเจน เช่น ธรรมะอยู่ที่ตัวเราไม่ได้อยู่ในตัวหนังสือ เป็นต้น ท่านแนะแนวทางในการบริหารสาขาว่า ปกครองในหมู่สงฆ์นั้นให้ใจของเรามั่นสูง...เป็นประธานสงฆ์ก็ให้มี เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ธรรมทั้ง 4 ประการนี้ ต้องใช้ให้มันถูกกาลถูกเวลา และก็ให้ฟังความกัน ให้เคารพกัน ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวจึงทำให้หลวงพ่อชา สุภทฺโท จึงเป็นที่รักเคารพบูชาและยำเกรงต่อบรรดาลูกศิษย์

4) การอำนวยการ หลวงพ่อชา สุภทฺโท มีความเด็ดขาดวาจาศักดิ์สิทธิ์ชนิดคำไหนคำนั้น เป็นการสื่อสารตรงไปตรงมา ดังกรณีคณะแพทย์แนะนำทางป่าให้ไปรังกเพื่อกันการเจ็บป่วย ท่านบอกว่า “ตายชะคน เอาไว้แต่ปากะพอ” หรือกรณีโต้ตอบเรื่องการอุ้มบาตรเข้าวังกับเจ้าคุณบางรูป “ท่านชา ไม่อายในหลวงหรือ สะพายบาตรเข้าวัง”ท่านตอบว่า “ท่านเจ้าคุณไม่อายพระพุทธองค์หรือครับ ไม่สะพายบาตรเข้าวัง”

ที่สำคัญท่านได้ให้เหตุผลหักล้างแนวคิดที่ปฏิเสธพระภิกษุคณะธรรมยุตในการมาร่วมลงอุโบสถว่า “ผมว่าทำอย่างนั้นมันก็คืออยู่ แต่มันยังไม่เป็นธรรมเป็นวินัย มันยังเป็นทฎฐิ สักกายทฎฐิมีความถือเนื้อถือตัวมาก มันไม่สบาย เอาอย่างพระพุทธเจ้าจะได้ไหม คือเราไม่ถือธรรมยุต ไม่ถือมหานิกาย แต่เราถือพระธรรมพระวินัย ถ้าปฏิบัติปฏิบัติชอบจะเป็นธรรมยุตหรือมหานิกายก็ให้ลงได้ ถ้าไม่ตี ไม่มีความละเอียดต่อบาป ถึงเป็นธรรมยุตก็ไม่ให้ร่วม เป็นมหานิกายก็ไม่ให้ร่วม ถ้าเราเอาอย่างนี้ก็จะถูกต้องตามพระพุทธบัญญัติ” ข้อมูลเหล่านี้นอกจากแสดงถึงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวแล้วยังสะท้อนภาวะความเป็นผู้นำและวิสัยทัศน์ความเป็นผู้นำของท่านได้เป็นอย่างดี

5) การกำกับดูแล หลวงพ่อชาบริหารแบบกระจายอำนาจหน้าที่ให้บุคลากรช่วยดูแลรับผิดชอบ ดังข้อมูลว่า “ได้มอบหมายหน้าที่ในการบริหารต่าง ๆ ให้ลูกศิษย์ที่มีอาวุโสในคณะสงฆ์ รับหน้าที่แทน ท่านเน้นพระวินัย เป็นเครื่องมือในการกำกับควบคุมดูแลหมู่คณะ โดยให้เหตุผลว่าพระวินัยเป็นวิธีสร้างชุมชนให้เรียบร้อย อยู่ด้วยกันด้วยความสงบสุข มีบรรยากาศที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรม การศึกษาพระวินัยจึงเป็นเครื่องรับรองความสามัคคีของสงฆ์ ทำให้ทุกรูปไว้วางใจซึ่งกันและกัน ไม่มีความหวาดระแวงอยู่อย่างมิตรด้วยความเมตตาและเคารพต่อกัน เป็นการให้ความสำคัญกับการสร้างชุมชนที่มั่นคง ชุมชนสงฆ์ที่ไม่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล จึงทำให้การขยายสาขาประสบผลสำเร็จอย่างมาก ท่านใช้กระบวนการประชุมเป็นหลักในการแก้ปัญหาภายในองค์กร

4.3.4 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรวัดโพธิ์ศรี

1) ประวัติและบทบาท วัดโพธิ์ศรี ตั้งอยู่ในชุมชนตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ติดชายแดนไทย-กัมพูชา ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2536 โดยการริเริ่มของชุมชนที่ศรัทธาต่อพระครูโพธิสิริวัตร (พยนต์ โอชา) ซึ่งเป็นคนภูมิลำเนาเดียวกันกับชาวบ้านโพธิ์ศรี ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ.2559 เป็นวัดในสาขาวัดหนองป่าพง ภายในบริเวณวัดมีโครงสร้างทางกายภาพ เป็นป่าธรรมชาติ เงียบ สงบ วิเวก สิ่งปลูกสร้างแทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติ เป็นระเบียบแบบแผนสวยงาม สะอาด ร่มรื่น เป็นรมณีสถานเหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา ตามมาตรฐานของวัดหนองป่าพงต้นแบบ เนื่องจากเจ้าอาวาสท่านผ่านการฝึกฝนด้านวิปัสสนาธุระและคันถธุระมาเป็นอย่างดี ส่งผลให้ท่านเป็นพระวิปัสสนาจารย์ พระธรรมอาจารย์ วิทยากรอบรม ที่มีความสามารถในการสอนกรรมฐานและถ่ายทอดธรรมะได้ละเอียดลึกซึ้ง จนเป็นที่เชื่อถือของวัดในสาขาและนอกสาขา หน่วยงานราชการ มูลนิธิเอกชน และประชาชนทั่วไป ดังนั้น สำนักวัดป่าแห่งนี้จึงมีบทบาทต่อชุมชน สังคม ตั้งแต่ระดับภูมิภาคถึงระดับประเทศ นอกเหนือจากตอบสนองความต้องการของชุมชนในท้องถิ่น บริบทด้านศาสนบุคคล มีทั้งปริมาณและคุณภาพที่มีปฏิปทาตรงตามรูปแบบของพระสงฆ์สายวัดหนองป่าพง เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชน วัดแห่งนี้มีความเพียบพร้อมด้านศาสนวัตถุ เช่น ประตูวัดที่สวยงาม พระอุโบสถ ศาลา หอระฆัง กุฏิกรรมฐาน กุฏิเจ้าอาวาส ฌาปนสถาน ศาลากลางน้ำ ลานธรรม ที่ล้างบาตร สถานที่เดินจงกรม และห้องสุधारวม ซึ่งถูกออกแบบอย่างเป็นระเบียบสวยงามแทรกซ้อนในธรรมชาติป่า ด้านศาสนพิธี กิจวัตรประจำวันพระสงฆ์ท่านจะออกบิณฑบาตในหมู่บ้าน และชาวบ้านจะนำ

อาหารเช้า “จิ้งหั่น” ถ้าเป็นวันระชาชาวบ้านจะมาตักบาตรที่วัด ช่วงในพรรษาชาวบ้านจะมาถือศีลอุโบสถค้างแรมที่วัด ด้านศาสนธรรม พระสงฆ์ภายในวัดนอกจากปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลาตนเองแล้ว ตามกิจวัตรประจำวันหรือกติการะเบียบแบบแผนของวัด เช่น การทำวัตรสวดมนต์เช้าเย็น ร่วมกันทำความสะอาดบริเวณวัด และวัดมีการจัดปฏิบัติธรรมประจำทุกปี

2) รูปแบบและวิธีสอนของวัดโพธิ์ศรี ส่วนใหญ่ใช้รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต เช่น การทำบุญตักบาตร การดำเนินชีวิตประจำวัน วันพระหรือวันธรรมสวนะ เดินทางมาตักบาตรที่วัด เป็นต้น ภายในวัดจะมีห้องสมุดเล็กๆ สำหรับผู้สนใจด้านคันถธุระ ส่วนรูปแบบและวิธีสอนธรรมด้านวิปัสสนาธุระ ใช้วิธีสอนพาปฏิบัติขัดเกลาในกิจกรรมดำรงชีวิตประจำวัน เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การปฏิบัติกิจวัตรต่างๆ ภายในวัด เป็นต้น โดยมีเจ้าอาวาสเป็นแบบอย่าง และกำกับดูแลด้านการปฏิบัติ เนื่องจากพระครูโพธิ์ศรีวัตร เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความสามารถ ฝึกปฏิบัติระดับลึกได้ จึงออกเดินทางไปสอนกรรมฐานยังสถานที่ต่างๆ ทั้งในสำนักเครือข่ายหนองป่าพง และสถาบันวิปัสสนาระดับประเทศ โดยใช้รูปแบบภาวนาพุทโธเป็นหลัก

3) การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของวัดโพธิ์ศรี ด้านการวางแผน วัดโพธิ์ศรีเป็นสาขาของวัดหนองป่าพง ดังนั้น รูปแบบ วิธีการ ตลอดจนเป้าหมายหรือทิศทาง จึงถอดแบบมาจากสำนักหนองป่าพงทุกประการ การจัดการองค์กร ตามรูปแบบมหาเถรสมาคมกำหนด คือ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส และพระลูกวัด เช่นเดียวกับวัดทั่วไป งานบุคลากร เจ้าอาวาสนอกจากจะใช้ระวินัยเป็นฐาน ระเบียบแบบแผนของวัดหนองป่าพง ตลอดจนกฎหมายมหาเถรสมาคมแล้ว ท่านยังได้กระจายอำนาจหน้าที่มอบหมายให้พระภายในวัดดูแลรับผิดชอบในด้านต่างๆ เช่น ฝ่ายก่อสร้าง ฝ่ายน้ำประปาไฟฟ้า ฝ่ายคลังพัสดุ ดูแลสมบัติกลางของสงฆ์ เป็นต้น การอำนวยการ เจ้าอาวาสใช้หลักพระวินัยเป็นคู่มือและใช้ระเบียบแบบแผนของสำนักหนองป่าพงในการบริหารจัดการและกำหนดทิศทาง ส่วนการกำกับดูแล นอกเหนือจากหลักพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม และระเบียบแบบแผนของสำนักหนองป่าพงแล้ว ท่านเจ้าอาวาสยังนำหลักนำหลักการฆราวาสธรรมตามแนวทางของหลวงพ่อบุญมาเสริมในการกำกับดูแลหมู่คณะให้มีความเรียบร้อยดีงามอีกด้วย

4.3.5 รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าสันติธรรม

1) ประวัติและบทบาท วัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว เดิมเป็นป่าช้าเก่า หลวงพ่อชา สุภทโท เคยจาริกธุดงค์มาปักกรด ณ ที่วัดแห่งนี้ ภายหลังจึงถูกยกขึ้นเป็นวัดสาขาหนองป่าพงลำดับที่ 18 และมีพัฒนาการที่ดีมาโดยตลอด บริบทด้านศาสนาวัตถุ อาณาบริเวณและอาคารสถานที่ต่างๆ ของวัดมีความสะอาด สงบ มีการออกแบบสิ่งปลูกสร้างอย่างมีระเบียบแบบแผน แทรกซ้อนกลมกลืนในธรรมชาติป่าอย่างลงตัว ตามรูปแบบสายวัดหนองป่าพง และมีสัตว์ป่ามาอาศัย ส่งเสียงร้องทั่วบริเวณป่าอย่างมีชีวิตชีวาตามธรรมชาติดั้งเดิม ศาสนาวัตถุที่สำคัญๆ เช่น ชุ่มประตู่วัด ศาลาหอนัน หอระฆัง กุฏิเจ้าอาวาส กุฏิกรรมฐาน ศาลาเอนกประสงค์ ที่ล้างบาตร สถานที่เดินจงกรม ห้องสุขารวม เป็นต้น ที่พิเศษคือมีโรงอบสมุนไพร ด้านศาสนบุคคล พระอธิการบุญร่วม ปากาโร เป็นเจ้าอาวาส ท่านมีประสบการณ์ด้านปฏิบัติวิปัสสนาธุระ และ

ด้านคณฤชระจบการศึกษาระดับปริญญาโท ปฏิบัติของพระสงฆ์ภายในวัดมีดังตามแนวทางของสำนักวัดป่าสายวัดหนองป่าพง บริบทด้านศาสนพิธี กิจวัตรประจำวันของพระสงฆ์ เช่น บิณฑบาต ทำวัตรสวดมนต์ กวาดลานเจดีย์ ส่วนชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรทั้งที่ในบ้านและมาที่วัด บริบทด้านศาสนธรรมแทรกอยู่ในกิจวัตรประจำวันนั่นเอง เนื่องจากเจ้าอาวาสท่านมีประสบการณ์ด้านปฏิบัติและผ่านการฝึกฝนด้านปริยัติมาเป็นอย่างดี ส่งผลให้ท่านมีความสามารถในการสอนกรรมฐาน และถ่ายทอดธรรมะ คำสอนของท่านจึงประกอบด้วยเหตุผลลึกซึ้งแยบยล ดังนั้น สำนักวัดป่าแห่งนี้จึงมีบทบาทต่อชุมชน เป็นอย่างมาก

2) รูปแบบและวิธีสอนของวัดป่าสันติธรรม รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต โดยการทำบุญตักบาตร การดำเนินชีวิตประจำวัน วันพระหรือวันธรรมสวนะ เดินทางมาตักบาตรที่วัด ช่วงในพรรษามาจำศีลในวันพระ พุทธศาสนิกชนจะถือเอาวันดังกล่าวมารักษาศีลอุโบสถ พักค้างแรมที่วัด จะแทรกวิธีสอนด้วยการ เทศนา สนทนา เป็นต้น รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบคณฤชระและวิปัสสนา ธรรมการปฏิบัติซัดเกล้าใช้วิธีสอนโดยพาทำกิจวัตรประจำวัน เช่น การทำวัตรสวดมนต์ การบิณฑบาต การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ภายในวัด เป็นต้น โดยเจ้าอาวาสเป็นแบบอย่างและกำกับดูแลด้านการปฏิบัติ และเจ้าอาวาสยังปฏิบัติหน้าที่เป็นพระวิทยากรของโครงการอบรมภาครัฐ คณะสงฆ์ และประชาชนทั่วไป

3) การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของวัดป่าสันติธรรม ในด้านการวางแผน ตลอดถึงจุดหมายตามรูปแบบของสาขาวัดหนองป่าพงที่เน้นคณะเป็นหลักมากกว่าตัวบุคคล มุ่งอิสระหลุดพ้น โดยใช้การจัดบริบทวัด และระเบียบแบบแผนให้เกื้อกูลต่อการปฏิบัติ การจัดองค์กรจัดผังตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคม สำหรับงานบริหารด้านบุคลากร การอำนวยการ และการกำกับดูแล เจ้าอาวาสใช้การบริหารจัดการภายใต้กรอบธรรมวินัยและกฎกติกาของวัดในสาขาหนองป่าพงเป็นหลัก

4.4 องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย แบ่งได้เป็น 4 ประเด็น คือ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์เพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมสมัยพุทธกาล การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และการบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงพ่อบุชา สุภทโท ดังนี้

4.4.1 การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์เพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมสมัยพุทธกาล

การศึกษาของชาวชมพูทวีป เป็นระบบคร่ำเรื้อน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในด้านการศึกษา เช่น พรหมณาจารย์ ทิศาปาโมกข์ พระฤาษี เจ้าลัทธิ เป็นต้น เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศศาสนามีสมาชิกภาพเพิ่มมากขึ้น วัดหรืออารามก็เกิดตามมา เดิมเป็นเพียงที่อยู่อาศัยของพระภิกษุในพุทธศาสนา ต่อมาได้พัฒนากลายเป็นแหล่งเรียนรู้ จนเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาทำให้เกิดรูปแบบการเรียนรู้ในวัด .ในขณะที่เดียวกันวิถีชีวิตพระสงฆ์สมัยต้นพุทธกาลมีลักษณะเป็นนักจาริกเพื่อเผยแผ่พระศาสนา หยุดการจาริกเฉพาะในช่วงพรรษานอกนั้นก็จาริกไปเรื่อยๆ แบบครูพเนจรสอนธรรม สร้างอุดมการณ์ และปรัชญาชีวิตแนวพุทธให้กับชุมชน

จึงก่อให้เกิดรูปแบบการสอนธรรมแบบสิกขาจาริก หลังพุทธปรินิพพานมีการสังคายนาครั้งที่ 1 คณะสงฆ์ได้รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหมวดหมู่ หลังจากนั้นได้แบ่งสายกันรับผิดชอบท่องจำพุทธพจน์อย่างเป็นระบบ เรียกว่า “มุขปาฐะ” ในเวลาพุทธศตวรรษที่ 6 เป็นต้นมาวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ตั้งแต่ต้น ได้พัฒนาเป็นสถาบันการศึกษาอันใหญ่โตและมีชื่อเสียงในที่สุด เช่น มหาวิทยาลัยนาถนา วิกรมศิลา วลัย เป็นต้น การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล ด้านเป้าหมายหรือการวางแผน (Planning) มีจุดมุ่งหมาย 3 ระดับ คือ เพื่ออิสระหลุดพ้น รองลงมาคือเพื่อความมีจิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมความดี และปลายสุดคือเพื่อประโยชน์สุขที่มองเห็นกันในชาตินี้ เช่น ทศพร ยศ เกียรติ ไผตรี เป็นต้น ด้านการจัดองค์กร (Organizing) เป็นโครงการบริหารเชิงหน้าที่ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นจุดศูนย์กลางการบริหารจัดการ แวดล้อมด้วยพุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ด้านบุคคล (Staffing) ในบรรดาพุทธบริษัททั้งหลาย ได้รับมอบหมายให้มีบทบาทหน้าที่ในการรับผิดชอบองค์กรตามความถนัดที่เรียกว่า เอตทัคค หรือความสามารถของตน เช่น พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ บัณฑิต ธรรมกถึก วินัยธร เจ้าอธิการ เป็นต้น งานอำนวยการ (Directing) สมาชิกภาพสงฆ์ ตระหนักรู้ในบทบาทหน้าที่ของตนและปฏิบัติให้ตรงตามหน้าที่ที่รับผิดชอบ ปราศจากการใช้อำนาจบังคับบัญชาสั่งการ ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงพบว่าการกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะมาทำหน้าที่รับผิดชอบด้านต่างๆ ในองค์กร สังฆะ อย่างรัดกุม และการกำกับดูแล (Controlling) สมัยพุทธกาลการบริหารคณะสงฆ์ ยึดโครงสร้างหน้าที่ การควบคุมกำกับดูแลขององค์กรสังฆะ ใช้พระวินัยเป็นแกนหลัก โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการ

4.4.2 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย ช่วงก่อนอาณาจักรสุโขทัยไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีสอนและการบริหารองค์กรสงฆ์ มีเพียงความเห็นของผู้รู้บางท่านมองว่ามีการพาปฏิบัติธรรมเป็นหลัก การบริหารสงฆ์อนุมานว่าน่าจะขึ้นกับอำนาจของเจ้าผู้ครองนคร ช่วงอาณาจักรสุโขทัยมีคณะสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ความวสีกับอริยวสี โดยคณะความวสีเน้นด้านคันถธุระ ส่วนอริยวสีเน้นด้านวิปัสสนาธุระ พบว่าการเผด็จสมณพราหมณาจารย์ตบศิยติสงฆ์เข้ามาเรียนปราสาทราชวังแห่งกรุงสุโขทัย ทำให้เห็นความชัดเจนเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีสอน ส่วนการบริหารจัดการสงฆ์ขึ้นอยู่กับผู้ปกครองแต่ละอาณาจักรเป็นสำคัญ กล่าวคือในยุคสมัยนั้นแต่ละอาณาจักร เป็นรัฐอิสระ (ขึ้นอยู่กับว่ารัฐใดจะมีอำนาจมากกว่า ก็จะรวมรวมเอารัฐที่มีอำนาจน้อยกว่าเข้าเป็นบริวาร) เจ้าผู้ครองนครแต่ละแห่งมีอำนาจเด็ดขาดในการบริหารกิจการทุกอย่างภายในอาณาจักรของตน รวมถึงกิจการด้านศาสนจักรด้วย ซึ่งในแต่ละรัฐจะมีพระสังฆราชเป็นตำแหน่งสูงสุดทางคณะสงฆ์ ดังนั้น ในยุคนี้จึงปรากฏว่ามีพระสังฆราชประจำนครรัฐต่างๆ แต่มีอำนาจหน้าที่บริหารจัดการภายในกรอบที่เจ้าผู้ครองนครมอบหมายภายในอาณาจักรของตนเท่านั้น ช่วงอาณาจักรอยุธยา มีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับอาณาจักรสุโขทัย ต่างแต่ว่าในยุคนี้มีคณะสงฆ์ป่าแก้วเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคณะ การบริหารจัดการสูงสุดอยู่ภายใต้อำนาจของกษัตริย์ กำกับดูแลความเรียบร้อยในคณะของตนๆ ในขอบเขตของแต่ละเมือง ในด้านรูปแบบและวิธีสอนธรรมด้านคันถธุระจัดการศึกษาภายในวัด ความวสีทั่วราชอาณาจักร นับตั้งแต่วัดในบรมมหาราชวังออกไปจนถึงวัดที่อยู่รอบนอกเกาะอยุธยา เช่น วัดพระศรีสรรเพชญ์ วัดพุทไธศวรรย์ เป็นต้น มุ่งศึกษาด้านพระไตรปิฎกและสรรพวิทยา ในช่วงนี้อาณาจักรล้านนาทาง

ตอนเหนือการศึกษาด้านคันถธุระเจริญมากมีพระสงฆ์ที่เป็นปราชญ์แต่งคัมภีร์ได้หลายรูป ส่วนด้านวิปัสสนาธุระดำเนินการภายในสำนักวัดอรัญวาสี ซึ่งตั้งอยู่นอกเกาะอยุธยา เช่น วัดกุฎีดาว วัดมเหยงค์ วัดใหญ่ชัยมงคล เป็นต้น พบรูปแบบปฏิบัติพระกรรมฐานหลายรูปแบบ เช่น พระกรรมฐานมีชัยมา แบบลำดับ ของสมเด็จพระสังฆราช (โกเถื่อน) แบบของพระอาจารย์ทิสปาโมกข์ วัดประดู่ทรงธรรม (กรุงเก่า) เป็นต้น แต่เป็นที่สังเกตว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในกรุงศรีอยุธยาใกล้ชิดกับกับไสยศาสตร์ เวทย์มนตร์ คาถาอาคม เล่นแร่แปรธาตุ ฯลฯ อย่างมาก สมัยอาณาจักรสยาม การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยในยุคนี้มีพัฒนาการต่อจากสุโขทัย อยุธยา ยังคงแบ่งคณะสงฆ์เป็น 2 แนวทาง คือ ความวสีกับอรัญวาสี แนวคิดรูปแบบและวิธีสอนธรรมด้านคันถธุระเรียนในพระราชวัง วัด และบ้านขุนนาง มีการปรับระบบการศึกษาจากบาเรียนตรี-โท-เอก มาเป็นเปรียญธรรม 9 ประโยค หลังการปฏิรูปพระศาสนาในรัชกาลที่ 4-5 สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ปรับปรุงพระปริยัติธรรมด้านคันถธุระให้เจริญก้าวหน้า จนเป็นที่นิยมอย่างกว้างขวาง ส่วนด้านวิปัสสนาธุระได้รับปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่อง วัดอรัญวาสีที่มีชื่อเสียงในยุคนี้ได้แก่ วัดราชาธิวาส วัดเทพราชกุญชร วัดพลับ (วัดราชสิทธิาราม) ถือุดุดงค้อย่างเคร่งครัด แต่หลังการสนับสนุนการศึกษาด้านคันถธุระอย่างจริงจังหลักวิปัสสนากรรมฐานถูกถอดออกจากเส้นทางการศึกษาสงฆ์สายหลัก ในส่วนของหัวเมืองและประเทศราชยังคงมีการปฏิบัติกรรมฐานโดยปกติทั่วไป ในช่วงเวลาต่อมาจึงปรากฏแนวปฏิบัติกรรมฐานทั่วภูมิภาคของประเทศไทย หลายสาย เช่น สายภวานาพุทธ-โธ ยุบหนอ-พองหนอ สัมมา-อรหัง อานาปานสติ (กำหนดลมหายใจ) นาม-รูป เคลื่อนไหว เป็นต้น สำนักปฏิบัติเหล่านี้ได้ฟื้นฟูรูปแบบการปฏิบัติที่ให้กลับมาคุณค่าและความหมายต่อสังคมชาวพุทธไทยและสร้างความมั่นคงเข้มแข็งให้กับพระพุทธศาสนาอีกครั้งหลังจากถูกทิ้งไปในระยะหนึ่ง สภาพการณ์เช่นนี้มีปรากฏในปัจจุบัน และมีท่าทีที่จะได้รับความนิยมมากกว่าด้านคันถธุระ

4.4.3 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต มีความแปลกแตกต่างไปจากพระสุปฏิปัฏในประเศไทยทั่วไป คือ เกือบตลอดชีวิตของท่านเป็นการจาริกธุดงค์ไปในสถานที่ต่างๆ ตามป่า ภูเขา ถ้ำ ลำน้ำ ฯลฯ มีเพียงช่วงบั้นปลายชีวิตเท่านั้นที่ท่านหยุดการจาริก จากการศึกษาชีวประวัติและแนวทางของท่านทำให้เห็นความมหัสจรรย์ในชีวิตของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต หลายมิติ ได้แก่ (1) ในแง่ของคุณลักษณะส่วนตัว ท่านมีร่างกายที่แข็งแรงมาก เป็นคนเรียบง่าย มักน้อย สันโดษ เข้มขริ่ม ทุ่มเท จริงจัง มีระเบียบวินัยสูง รักธรรมชาติเป็นมิตรต่อสรรพสิ่งไม่รบกวน เคารพสถานที่ไม่ลบหลู่ ช่างสังเกตและรอบคอบ มีไหวพริบและสัญชาตญาณการเอาตัวรอดสูง มีความกล้าหาญเด็ดเดี่ยวและอดทนเป็นเลิศ มีศรัทธาแก่กล้าอุทิศชีวิตให้แก่พระพุทธศาสนา ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวจึงทำให้การดำรงชีวิตรอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงในป่าและสถานที่ลับ ซึ่งสะท้อนอำนาจาจาสนาบาารมีของท่าน (2) ในแง่ของการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต มีทิศทางที่ชัดเจน คือ เพื่อความอิสระหลุดพ้นตามอุดมการณ์พุทธเถรวาท พัฒนาตนเองให้ถึงที่สุดก่อนแล้วค่อยสอนคนอื่น โดยใช้หลักวินัยเป็นพื้นฐานในการกำกับดูแลหมู่คณะ ใช้หลักธรรมะเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุด มีความมุ่งมั่นตามวิถีแห่งพุทธ ไม่หลงไหลไปตามกระแสสังคมแห่งยุคสมัย อิสระจากเงื่อนโซ่ทางการเมือง มุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพ ทรัพยากรมนุษย์เป็นสำคัญ (3) ในแง่ของรูปแบบและวิธีสอนของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต อยู่บนหลักไตรสิกขา

คือ องค์แห่งศีล เริ่มจากการจัดโครงสร้างทางกายภาพให้เรียงง่ายตามธรรมชาติ สร้างศาสนวัตถุต่างๆ ให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เน้นความสงบ สงัด สะอาด เป็นรมณีสถานเกื้อกูลการบำเพ็ญสมณธรรม วางระเบียบแบบแผนตามหลักพระธรรมวินัยดั้งเดิม ปฏิบัติเคร่งครัดในวินัยและข้อวัตรต่างๆ สร้างดุลยภาพ การเป็นอยู่ร่วมกันขึ้นพื้นฐานและปฏิสัมพันธ์ต่อสรรพสิ่ง องค์แห่งสมาธิ บำเพ็ญภาวนาตามรูปแบบบริการกรม “พุทโธ” เป็นการเจริญสมถกรรมฐานจนได้ฌานสมาบัติแล้วจึงเจริญวิปัสสนาต่อไป เน้นฝึกจิตเกิดสมาธิแน่น แน่นหนักแน่น เข้มแข็ง มั่นคงในอุดมการณ์พุทโธ องค์แห่งปัญญา มุ่งให้เกิดความรู้ตามที่เป็นอย่างจริง มีความอิสระ หลุดพ้น ปล่อยวางได้เป็นเป้าหมายสำคัญ ด้วยกระบวนการไตรสิกขาดังกล่าว ทำให้การสั่งสอนอบรมศิษย์ของ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ประสบความสำเร็จและมีมาตรฐานสูง (4) การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการ สอนธรรมของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ มีประวัติเกี่ยวข้องกับหลวงปู่ฝั้น อาจาโร และหลวงปู่ดุล อดุลโล ศิษย์รุ่นแรก ของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต สามารถจัดบริบททางกายภาพได้ใกล้เคียงกับแนวทางของวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต คือ ยังกสิรักษาธรรมชาติป่าเอาไว้ให้เป็นรมณีสถาน สงบ สงัด เรียบง่าย เหมาะสำหรับการเพ็ญภาวนา การบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคม ผนวกกับแนวทางของพ่อแม่ครูอาจารย์สายวัด ป่า ระเบียบแบบแผนด้านรูปแบบและวิธีสอน ลดความเข้มข้นลง ปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะกระแสทุนนิยม แต่อย่างไรก็ตามสำนักวัดป่าแห่งนี้ยังธำรงบทบาทและคุณค่าต่อสังคมสูง ตั้งแต่ ระดับประเพณีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ขึ้นพื้นฐานจนถึงระดับความลึกซึ้งแห่งจิตปัญญา (5) การบริหารจัดการ องค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของวัดบ้านเฉนิยง (ป่าโคกหม่อน) มีประวัติความสัมพันธ์กับวัดป่าสาย หลวงปู่มั่น กล่าวคือหลวงปู่เทศก์ เทสรูจี เป็นชั้นลูกศิษย์ ส่วนหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย เป็นชั้นหลานศิษย์ของ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นวัดอยู่ในชุมชนชนบทที่การจัดโครงสร้างทางกายภาพได้รับมรดกด้วยธรรมชาติ สะอาด สงบ สงัด เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา การบริหารจัดการคณะสงฆ์เป็นไปตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคม และบารมีของหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย เสมือนพ่อแม่ครูอาจารย์สายวัดป่า สำหรับรูปแบบและวิธีสอนเป็นไปตาม ประเพณีนิยม สำนักป่าแห่งนี้สามารถตอบสนองด้านปฏิบัติระดับลึกได้ แต่ผู้ฝึกปฏิบัติส่วนใหญ่อยู่ในระดับชั้น พื้นฐานหรือปานกลาง

4.4.4 การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางของหลวงพ่อชา สุภทโท คุณวิเศษของหลวงพ่อชา สุภทโท คือ ท่านใช้เวลาในการจาริกธุดงค์ไปในสถานที่ต่างๆ ตามป่า ภูเขา ถ้ำ ลำน้ำ ฯลฯ ประมาณสิบปี เป็นช่วงเวลาไม่นานหากเทียบกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แต่เพียงช่วงเวลาสั้นๆ ท่านกลับสามารถสรุปบทเรียนจากประสบการณ์และนำมาเทศนาอบรมสั่งสอนลูกศิษย์จนประสบผลสำเร็จได้ อย่างน่าอัศจรรย์ จากการศึกษาชีวประวัติและแนวทางสั่งสอนของท่าน สรุปประเด็นได้ดังนี้ (1) ในแง่ของ คุณลักษณะส่วนตัว ท่านมีภูมิจิตที่เข้มแข็งมาก เป็นคนเรียบง่าย มั่นน้อย สันโดษ มีอารมณ์ขัน มีระเบียบวินัย สูง รักธรรมชาติเป็นมิตรต่อสรรพสิ่ง เคารพสถานที่ไม่ลบหลู่ ช่างสังเกต รอบคอบ มีไหวพริบ กล้าหาญ เด็ด เดี่ยว อดทน ทุ่มเท จริงจัง มีศรัทธาแก่กล้าอุทิศชีวิตให้แก่พระพุทธศาสนา (2) ในแง่ของการบริหารจัดการ องค์กรสงฆ์ จากคุณลักษณะดังที่กล่าวมาทำให้หลวงพ่อชา สุภทโท เป็นผู้นำที่ได้รับความเคารพรักและศรัทธา จากบรรดาศิษย์ทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ท่านสร้างสำนักวัดหนองป่าพงอย่างมีทิศทางที่ชัดเจน โดยมีป่า

หมายเพื่อความอิสระหลุดพ้นตามอุดมการณ์แห่งพุทธเถรวาท มุ่งพัฒนาตนเองให้ถึงที่สุดก่อนแล้วค่อยสอนคนอื่น ใช้หลักวินัยเป็นพื้นฐานในการกำกับดูแลหมู่คณะ ใช้หลักธรรมะเป็นเครื่องมือส่งเสริมการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของบุคคล เน้นพัฒนาองค์กร “สังฆะ” เป็นสำคัญ ส่งผลให้องค์กรวัดหนองป่าพงมั่นคงเข้มแข็ง ขยายสาขาออกไปกว้างไกล เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทั่วถึงกันทั้งในประเทศและต่างประเทศ (3) ในแง่ของรูปแบบและวิธีสอนของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท อยู่บนหลักไตรสิกขาเช่นเดียวกับหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต คือ กระบวนการด้านศีล เริ่มจากการจัดโครงสร้างทางกายภาพให้เรียบง่ายตามธรรมชาติ สร้างศาสนวัตถุต่างๆ ให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติ เน้นความสะอาด สงัด สงบ เป็นรั้วมณีสถานเกื้อกูลการบำเพ็ญสมณธรรม วางระเบียบแบบแผนตามหลักพระธรรมวินัยดั้งเดิม ปฏิบัติเคร่งครัดในวินัยและข้อวัตรต่างๆ สร้างคุณภาพการเป็นอยู่ร่วมกันขึ้นพื้นฐานและปฏิสัมพันธ์ต่อสรรพสิ่ง กระบวนการด้านสมาธิ บำเพ็ญภาวนาตามถนัดของแต่ละบุคคล สำหรับท่านใช้วิธีภาวนา “พุทโธ” เน้นฝึกจิตเกิดสมาธิแน่นหนา หนักแน่น เข้มแข็ง มั่นคงในอุดมการณ์พุทธ กระบวนการด้านปัญญา มุ่งให้เกิดความรู้ตามที่เป็นจริง มีความอิสระ หลุดพ้น ปล่อยวางได้ เป็นเป้าหมายสำคัญ ด้วยกระบวนการไตรสิกขาดังกล่าว ทำให้การสั่งสอนอบรมศิษย์ของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ประสบความสำเร็จและมีมาตรฐานสูง (4) การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของวัดโพธิ์ศรี สาขาหนองป่าพงที่ 170 สามารถจัดบริหารทางกายภาพได้ใกล้เคียงกับแนวทางของวัดสาขาหนองป่าพง คือ ภายในบริเวณวัดเป็นป่าธรรมชาติ เงียบ สงบ สงัด วิเวก โครงสร้างทางกายภาพของวัดเป็นระเบียบแบบแผนสวยงาม สิ่งปลูกสร้างแทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติ สะอาด ร่มรื่น เป็นรั้วมณีสถาน เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา การบริหารคณะสงฆ์เป็นไปตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคม และแนวทางของวัดสาขาหนองป่าพง ด้านรูปแบบและวิธีสอน ปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง สำนักวัดป่าแห่งนี้ยังธำรงบทบาทและคุณค่าต่อสังคมสูงโดยเฉพาะเจ้าอาวาสเป็นพระวิปัสสนาจารย์และพระธรรมอาจารย์ที่มีความรู้ความสามารถสูง จึงตอบสนองชุมชนสังคมในวงกว้างตั้งแต่ระดับประเพณีวิถีชีวิตจนถึงระดับความลึกซึ้งแห่งจิตปัญญา (5) การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของวัดป่าสันติธรรม สาขาหนองป่าพงที่ 18 เป็นวัดที่มีประวัติความสัมพันธ์กับชีวิตหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท เคยมาปักกลดปฏิบัติกรรมฐาน ณ สถานที่แห่งนี้ ซึ่งเป็นป่าช้าเก่า เจ้าที่แรง มีการจัดโครงสร้างทางกายภาพได้ร่มรื่นด้วยธรรมชาติ สะอาด สงบ สงัด เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา การบริหารจัดการคณะสงฆ์เป็นไปตามโครงสร้างของมหาเถรสมาคม และแนวทางของวัดสาขาหนองป่าพง ด้านรูปแบบและวิธีสอน ปรับปรุงให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง สามารถตอบสนองชุมชนและสังคมตั้งแต่ระดับประเพณีวิถีชีวิตจนถึงระดับความลึกซึ้งแห่งจิตปัญญา

จากการศึกษาวิจัยมีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กร “สังฆะ” สมัยพุทธกาล ต่างจากการบริหารจัดการองค์กรทั่วไป ที่ส่วนใหญ่เป็นโครงสร้างเชิงอำนาจ สำหรับการบริหารองค์กรพุทธเป็น โครงสร้างเชิงหน้าที่ ทุกคนในองค์กรมีหน้าที่ในการปฏิบัติเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ไม่มีใครเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในลักษณะวินิจฉัยสั่งการได้เพียงลำพัง แม้การบริหารสงฆ์ของพระพุทธเจ้าก็ไม่ใช้อำนาจในลักษณะสั่งการ แต่หากเกิดอธิการณ์พระองค์จะทรงให้มีการประชุมสงฆ์ ใต้สวนช่อเห็บจริงให้เป็นที่ประจักษ์รับทราบโดยทั่วถึงกัน แลเมื่อจะมีข้อตกลงร่วมกันอย่างไร จะยกเอาความมั่นคงและผาสุกแห่งสังฆะเป็นที่ตั้ง ซึ่งสมาชิกภาพ

ขององค์กรก็ยอมรับในความตึงตังเช่นนั้น หลักฐานดังกล่าวนี้ปรากฏชัดเจนในการบัญญัติสิกขาบท การบริหารของคณะสงฆ์ในวงกว้าง พระพุทธองค์ทรงมีอัครสาวกชายชวช่วยงานบริหารคณะสงฆ์ในบางกรณี และต่อมาก็ให้คณะสงฆ์บริหารจัดการกันตามบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน ใครได้รับบทบาทเป็นธรรมกถึกก็เทศนาสั่งสอนเป็นหลัก เป็นพระวินัยธรรที่วินิจฉัยอธิการณ เป็นพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ มีหน้าที่ในการคัดสรรภคัณกรองบุคคลเข้าสู่องค์กรสงฆ์ และรับภาระในการฝึกหัดขัดเคลา กำกับดูแลความประพฤติในเบื้องต้น ในช่วง 5 ปีแรกอย่างใกล้ชิด เรียกว่าถือนิสัย หลัง 5 ปีไป ศิษย์จึงสามารถออกสิกขาจาริกแสวงหาประสบการณ์เองได้โดยลำพังเป็นต้น การได้มาซึ่งกลุ่มพระสงฆ์ที่จะมาทำหน้าที่และมีบทบาทดังกล่าวนี้ มีการกำหนดคุณสมบัติพื้นฐานตามหลักพระธรรมวินัย คือต้องเป็นผู้มีคุณวิเศษที่จะสามารถปฏิบัติหน้าที่ในด้านนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงจะได้รับการคัดเลือกแต่งตั้งมาทำหน้าที่ดังกล่าว และคำว่าองค์กร สังฆะ ก็มีได้หมายจำเพาะกลุ่มนักบวชเท่านั้นหากแต่หมายถึงกลุ่มชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ด้วย จึงพบว่ามีฆราวาสหลายคนนอกเหนือจากการมีหน้าที่ในการอุปถัมภ์บำรุงด้านปัจจัยพื้นฐานสำหรับพระสงฆ์ ยังได้รับยกย่องเป็นบัณฑิตกัมมี และในช่วงหลังพุทธปรินิพพานก็อาศัยหลักการดังกล่าวนี้ในการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ให้เกิดความเจริญมั่นคง

การบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ช่วงหลังพุทธปรินิพพาน พระสงฆ์ส่วนมากยังเคารพนับถือกันตามพระธรรมวินัยอันเป็นหลัก ต่อมาพัฒนาไปสู่ณีกายต่างๆ แบ่งแยกเป็นกลุ่มเป็นคณะมีอิสระจากกัน ซึ่งในแต่ละคณะณีกายก็ให้ความเคารพนับถือตามอายุพรรษาและภูมิธรรม พระเถระ มหาเถระผู้ทรงธรรมวินัยยังได้รับความเชื่อถือจากพระมฆฉิมะพระนวกะ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังคงใช้ชีวิตจาริกไปยังเมืองต่างๆ ดังพระยสกาภคัณชบุตร ซึ่งเป็นชาวเมืองโกสัมพีได้จาริกไปพบเห็นข้อประพฤดิของพระชาววัชชีบางประการที่ต่างออกไป จนเป็นเหตุนำไปสู่การสังคายนาในที่สุด พัฒนาการองค์กรสงฆ์ช่วงสังคายนาครั้งที่ 3 ประมาณ พ.ศ. 234 คณะสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์อย่างดีจากกษัตริย์ แต่เมื่อมีบางกลุ่มประพฤดิย่อหย่อน และมีพวกเดียรฉลิย์ หรือนักบวชศาสนาอื่นมาปลอมบวช แล้วแสดงลัทธิศาสนาและความเห็นของตนว่าเป็นพระพุทธศาสนา คณะสงฆ์คงจะมีรูปแบบไม่ต่างจากช่วงสังคายนาครั้งที่ 2 ซึ่งไม่มีองค์กรสูงสุดเป็นหลักในการจัดการกับปัญหา ต้องพึ่งอำนาจรัฐนำไปสู่การทำสังคายนา ผลแห่งการสังคายนาครั้งนี้ส่งผลให้ศาสนาพุทธขยายตัวไปไกลยังต่างประเทศ ส่งผลให้พระพุทธศาสนามีรูปแบบที่แตกต่างและหลากหลายมากขึ้น เป็นคณะสงฆ์เหนือ-ใต้ และพัฒนาไปสู่ความเป็นมหายาน-หินยานในที่สุด การบริหารองค์กรสงฆ์ ยังยึดรูปแบบครั้งพุทธกาลเป็นแนวทาง นั่นคือพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่รวมกันเป็นจำนวนมากในอารามเดียว ท่านแบ่งภาระงานให้รับผิดชอบ เช่น พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ อันเตวาลิก สัทธิวาหริค ดูแลด้านการฝึกศึกษาอบรม ส่วนเจ้าอธิการต่างๆ เช่น เจ้าอธิการแห่งจิวร เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ เป็นต้น ดูแลความเป็นอยู่ขั้นพื้นฐาน กลุ่มพระวินัยธรมมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในการวินิจฉัยพระวินัย พระธรรมกถึกมีบทบาทและรับผิดชอบงานด้านเทศนาธรรม บทบาทหน้าที่ของสมาชิกภาพสงฆ์ทั้งหมดที่กล่าวมามีการทำงานอย่างประสานกลมกลืนกัน บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย ที่ถูกกำหนดเป็นแนวปฏิบัติอย่างชัดเจน พร้อมกับยอมรับรับผิดชอบต่างๆ ต่อองค์กรสังฆะ

ข้อเหมือนและแตกต่างระหว่างการบริหารจัดการองค์กรเพื่ออารงรูปแบบการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทตโต กับหลวงพ่อชา สุภทโท การบริหารองค์กรตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทตโต มุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพ

ทรัพยากรมนุษย์ ในแง่ของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก โดยมีเป้าหมายเพื่อขจัดกิเลสภายในจิตใจแต่ละบุคคลให้เป็นอิสระ หลุดพ้น สิ้นทุกข์ ปลดปล่อยตัวเอง เมื่ออิสระหลุดพ้นแล้วก็ไปช่วยเหลือเกื้อกูลสังคม ตามอำนาจบาปรามีของแต่ละคน ดังนั้น รูปแบบและวิธีสอนของท่านจึงเน้นไปในด้านการปลื้กวิเวก ไม่ว่าจะเป็นช่วงการจาริกตามป่าเขาเป็นหมู่คณะ ที่มอบหัวข้อธรรมในการบริการแก่ลูกศิษย์แต่ละคนแล้วให้แยกย้ายกันไปปฏิบัติส่วนตัว หรือช่วงฝึกอบรมภายในสำนักวัดป่าบ้านหนองผือท่านวางระเบียบแบบแผนให้แต่ละคน มีที่อยู่อาศัยในที่ห่างไกลกัน ให้ดูแลรับผิดชอบตนเองเป็นสำคัญ ไม่ให้คลุกคลี จะมารวมกลุ่มรับฟังธรรมร่วมกันในตอนเย็น ด้วยลักษณะดังกล่าวส่งผลให้ลูกศิษย์ของท่านแต่ละรูป มีบารมีสูงส่งสามารถสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ส่วนการบริหารองค์กรตามแนวทางหลวงพ่อบุชา สุภทโท มุ่งพัฒนามนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์เช่นเดียวกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แต่เน้นที่กระบวนการ “สังฆะ” โดยวางระเบียบแบบแผนที่เข้มงวด กวดขัน เคร่งครัดพระวินัย ให้ทุกคนมีรับผิดชอบต่อหมู่คณะ สร้างความเข้าใจเห็นจุดหมายปลายทางร่วมกัน ด้วยการประชุม ทำงานร่วมกัน ดังนั้น วิธีสอนของท่านจึงมีรูปแบบการดำรงชีวิตภายใต้กรอบกติกาเดียวกัน เน้นความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ตามหลักสารานียธรรมเป็นสำคัญ ให้การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ด้วยลักษณะดังกล่าวส่งผลให้การบริหารจัดการองค์กรสาขาวัดหนองป่าพงมีระบบเครือข่ายเชื่อมโยงสาขาอย่างกว้างขวางมีประสิทธิภาพ

บทที่ 5

สรุป และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยในหัวข้อ การบริหารจัดการองค์การเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

การบริหารจัดการองค์การเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือที่มี อิทธิพลต่อสังคมไทย สามารถสรุปตามประเด็นศึกษา 2 ประเด็น คือ ความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขอบเขตและ วิธีการวิจัย และผลการวิจัย ดังนี้

5.1.1 ความเป็นมา วัตถุประสงค์ ขอบเขตและวิธีการวิจัย

ความเจริญรุ่งเรืองแห่งพุทธศาสนาในสังคมไทยตั้งแต่สมัยอาณาจักรโบราณเป็นต้นมา อิงอาศัย รูปแบบการศึกษาคู่ขนานระหว่างคัมภีร์กับวิปัสสนาธุระ โดยรูปแบบคัมภีร์จะเป็นภารกิจหลักของคณะสงฆ์ ฝ่ายคามวาสี ส่วนรูปแบบวิปัสสนาธุระเป็นภารกิจของฝ่ายอรัญวาสี ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เกิดความจำเป็นจนต้องมีการปฏิรูปกิจการพระศาสนาให้มีความทันสมัย เพื่อรักษาเอกราชเอาไว้ ดังเช่นการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ทำให้รูปแบบการบริหารจัดการคณะสงฆ์ต่างไปจากจารีตเดิม การจัดระบบการศึกษาสงฆ์ให้สอดคล้องตามแนวทางของวิทยาศาสตร์มากขึ้น การเน้นหนักในคัมภีร์ตามแนววิทยาศาสตร์ทำให้วิปัสสนาหายไปจากหลักสูตรการจัดการศึกษาสงฆ์ ดัง พระไพศาล วิสาโล ให้ทัศนะว่า “แม้ว่าการศึกษาสำหรับพระสงฆ์จะมีเรื่องกรรมฐาน แต่ก็เป็นการศึกษาในระดับปริยัติล้วนๆ การศึกษาที่เป็นการศึกษาปฏิบัติไม่ว่าสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐาน ถูกตัดทิ้งออกไปจากหลักสูตร ด้วยเหตุผลว่า “เพราะไม่เป็นวิชาที่ไม่มีหลักที่จะสอบไล่ได้” เจื่อนใจเหล่านี้ส่งผลให้กระบวนการพุทธตามแบบประเพณีดั้งเดิมค่อยๆ เสื่อมสลายไป ตั้งแต่บัดนั้น รูปแบบวิปัสสนาธุระซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกหัดขัดเกลาคนในสังคมควบคู่มา กับคัมภีร์เริ่มหมดความหมายและหายไปจากนครหลวง

ในช่วงที่สมาธิภาวนาในเมืองหลวงตกต่ำลง ศาสนกิจด้านนี้ยังคงได้รับความนิยมตามหัวเมืองชนบท ห่างไกลออกไปเหมือนเดิม โดยเฉพาะคณะสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือสายวัดป่าได้สร้างความเลื่อมใสศรัทธาต่อพุทธศาสนิกชนจากชุมชนชนบทเข้าสู่สังคมเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ สวนทางกับกระแสความเจริญด้านคัมภีร์ที่แพร่กระจายไปจากเมืองหลวงไปสู่ชุมชนชนบท คณะสงฆ์สายวัดป่าที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยกว้างขวางมากที่สุดคือ สำนักปฏิบัติสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต กับสำนักสำนักปฏิบัติสายหลวงพ่อบุญ สุกัทโท โดยหลวงปู่มั่นเป็นอาจารย์ของหลวงพ่อบุญ รูปแบบการจัดสภาพภายในสำนักปฏิบัติเป็นไปในแนวเดียวกันคือ

เน้นความเป็นธรรมชาติของป่า จึงได้ชื่อว่าเป็นสายวัดป่า ป่าและธรรมชาติมีความจำเป็นสำหรับนักปฏิบัติสายนี้เป็นอย่างมาก ปัญหาที่น่าสนใจก็คือการสอนธรรมของพระสงฆ์ชาวอีสานทั้งสองรูปนี้ ท่านใช้รูปแบบและวิธีการสอนอย่างไรจึงประสบความสำเร็จในการสอนศิษย์และมีอิทธิพลต่อสังคมปัจจุบันมากมาย และเมื่อมาถึงขั้นศิษย์ที่นำเอาแนวปฏิบัติตามรูปแบบของท่านไปทดลองใช้สอนหรือฝึกปฏิบัติแล้วเกิดผลต่อประชาชนอย่างไร ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะการศึกษาสืบค้นดูว่าการบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงพ่ocha สุภทโทเป็นอย่างไร และเมื่อรูปแบบดังกล่าวขยายอิทธิพลออกไปยังถิ่นอื่น นำแนวทางการบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีการสอนธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงพ่ocha สุภทโท ไปใช้สอนประชาชนถิ่นอื่นได้ผลเป็นอย่างไร จากความสนใจดังกล่าวจึงนำไปสู่วัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย 2) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และ 3) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่ocha สุภทโท

ขอบเขตการวิจัยด้านเนื้อหามุ่งศึกษาเพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และ รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่ocha สุภทโท เพื่อเกิดองค์ความรู้โดยรวมว่าการบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย โดยอาศัยข้อมูลสองทางคือที่เป็นเอกสารและข้อมูลภาคสนาม ขอบเขตด้านพื้นที่ศึกษาสำรวจเบื้องต้นกลุ่มสำนักวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงพ่ocha สุภทโท โดยการสำรวจเบื้องต้นในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และศึกษาเจาะจงสำนักกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเป็นตัวแทนองค์กรของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย มีทั้งหมด จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าบ้านเนินยง (โคกหม่อน) ตำบลเนินยง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าสันติธรรม บ้านหนองแก้ว ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ วัดทั้ง 4 แห่ง ถือเป็นประชากรกลุ่มตัวอย่างตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และหลวงพ่ocha สุภทโท อย่างละ 2 สำนัก ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นนักวิชาการ จำนวน 2 คน ผู้นำของคณะสงฆ์ 2 รูป และผู้ปฏิบัติกรภายในสำนัก จำนวน 16 รูป/คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 รูป/คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ขอบเขตด้านระยะเวลา ดำเนินการศึกษาวิจัยในช่วงปี พ.ศ.2556-2560

วิธีการวิจัยผสมผสานระหว่างการศึกษาวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยเริ่มจากการศึกษาและสำรวจข้อมูลเบื้องต้น วิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัยจากเอกสาร เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย คัมภีร์อรรถกถา รายงานการวิจัย ตำรา วารสารและเอกสารวิชาการ เป็นต้น นำมาถ้อยถนองให้เป็นองค์ความรู้ เพื่อวางกรอบแนวคิดในการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์

ไทย จากนั้นลงเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากสำนักปฏิบัติหรือวัดที่เป็นสายของหลวงปู่มั่นและหลวงพ่อกา เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อกา สุภทโท สำหรับเป็นพื้นฐาน การศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้งสามประการ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา เน้นการศึกษาในเชิงสำรวจ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เครื่องมือที่นำมาใช้ ได้แก่ บัตรบันทึกใช้ เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร แบบบันทึกการสังเกตและแบบบันทึกการสัมภาษณ์ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลใน ภาคสนาม มีการตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือก่อนนำไปใช้โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน การเก็บ รวบรวมข้อมูลเอกสาร ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม ภาพถ่าย เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบและวิธีการ สอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเน้น ข้อมูลที่เป็นเอกสารมีเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎี นโยบาย วิธีดำเนินงาน งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยใช้บัตรบันทึกการค้นคว้าเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บ รวบรวมข้อมูลในภาคสนาม ศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นเพื่อคัดเลือกตัวแทนกลุ่มองค์กรในการศึกษาวิจัย ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกำหนดกลุ่มประชากรบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จากองค์กรคณะสงฆ์ ไทยสายหลัก คณะสงฆ์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และคณะสงฆ์สายหลวงพ่อกา สุภทโท ที่เป็นนักวิชาการ ผู้นำ องค์กร กลุ่มผู้ปฏิบัติการ แห่งละ 4 รูป/คน รวมทั้งสิ้น จำนวน 20 รูป/คน โดยการเลือกแบบเจาะจง เก็บ รวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การเก็บรวบรวมข้อมูลที่เป็นแบบบันทึกการสังเกต สถานที่หรือแหล่งข้อมูลที่ เกี่ยวข้องกับการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นนักวิชาการ ผู้นำของคณะสงฆ์สูงสุดระดับจังหวัด และผู้ปฏิบัติการภายในสำนัก การวิเคราะห์ข้อมูลวิจัย หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร และข้อมูลจากภาคสนาม คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการ วิเคราะห์ข้อมูลวิจัย โดยนำมา ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เชื่อมโยง ข้อมูล สรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้ทั้งจากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนาม วิเคราะห์ ความสัมพันธ์ด้านการบริหารจัดการองค์กรและรูปแบบการสอนของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มี อิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย โดยมุ่งเน้นเพื่อให้เกิดคุณค่าด้านการบริหารจัดการองค์กร และการดำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ไทย สรุปกระบวนการวิจัย ได้แก่ ศึกษาสำรวจข้อมูล เบื้องต้น การสร้างเครื่องมือ การตรวจสอบเครื่องมือ การกำหนดกลุ่มประชากร การเก็บรวบรวมข้อมูล ภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูล และการเขียนรายงานการวิจัย

5.1.2 ผลการวิจัย

จากการศึกษาค้นคว้าตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย 2) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหาร จัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และ 3) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหาร จัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อกา สุภทโท โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลจาก ภาคสนาม ได้ข้อสรุป ดังนี้

1) การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการสอนในพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล จัดได้เป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการจาริก รูปแบบสถาบันวัด รูปแบบมุขปาฐะ และรูปแบบสถาบันการศึกษา (1) รูปแบบการจาริก คือ สัจจการสอนธรรม และแสวงหาประสบการณ์ไปเรื่อยๆ เน้นประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลเป็นหลัก เปิดโอกาสให้แต่ละบุคคล ออกแสวงหาประสบการณ์ พัฒนาตนเอง สึกขาจาริกไปในที่ต่างๆ ได้ตามอัธยาศัย แต่ก็ไม่ตัดขาดไปจากสังฆะ ดำรงตนอย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง อย่างน้อยทุกกึ่งเดือนจะต้องเข้าประชุมสงฆ์ รับผิดชอบต่อหมู่คณะ สำหรับผู้ที่ใช้รูปแบบการฝึกฝนตนเองภายในอาราม กิจกรรมทั้งหมดของการดำรงชีวิตประจำวันล้วนแต่เป็นกิจกรรมแห่งการฝึกฝนอบรมบ่มเพาะทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการบิณฑบาต การฉัน การกวาดลานเจดีย์ ทำกัจจวัตรต่างๆ การปลีกตัวบำเพ็ญเพียรภาวนา รูปแบบการสอนทั้งสองรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการศึกษาจาริกไป หรือหยุดการจาริกศึกษาอยู่ในอาราม ล้วนส่งผลต่อการพัฒนาทั้งต่อปัจเจกบุคคลและสังฆะโดยรวม โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากภายในอารามเดียวกัน มีการออกแบบโครงสร้างหน้าที่อย่างรัดกุมตามหลักพระวินัย ทุกคนได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ มีการแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันตามความเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนดั้งเดิมแห่งธรรมวินัย สร้างอุดมการณ์ให้กับพระสงฆ์ออกไปทำงานสร้างสรรค์สังคม ได้อย่างกว้างขวางมากมาย ทำให้องค์กรสังฆะที่มีพระพุทธเจ้าเป็นจุดสูงสุดและศูนย์กลาง ได้รับการยอมรับในเวลาอันรวดเร็ว สามารถครองใจของเจ้านครรัฐต่างในชมพูทวีปได้ มีอิทธิพลเหนือเจ้าลัทธิอื่นๆ ในเวลาเดียวกัน และกลายเป็นศาสนาที่ยิ่งใหญ่มีพัฒนาการทัดเทียมกับศาสนาดั้งเดิมของชาวอารยัน และกลายเป็นศาสนาสากลไปในที่สุด การจัดการศึกษาของพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล ทำให้เกิดมุมมองของโลกและชีวิตเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของพระภิกษุในศาสนาพุทธหนีจากกรอบจารีตดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์ แรกเริ่มก็เป็นกลุ่มลัทธิเล็กๆ กลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นในท่ามกลางสังคมฮินดู ที่มีการสอนให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ที่จะไปถึงจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิตที่พึงปรารถนาได้โดยไม่ต้องอิงอาศัยเทพเจ้าและพิธีกรรม รูปแบบการสอนโดยการจาริก ในอีกด้านหนึ่งของชีวิตพระนอกจากจะฝึกหัดขัดเกลาตนเองอยู่ตลอดเวลาแล้ว ภารกิจอีกอย่างที่พบเห็นอยู่ทั่วไปในวิถีพระคือการจาริกไปยังถิ่นต่างๆ ไม่ติดถิ่นติดที่ เพื่อประกาศหลักธรรมคำสอนตามแบบอย่างและแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ จากการที่พระพุทธเจ้าสาวกของพระพุทธเจ้าเดินทางไปยังที่ต่างๆ พบปะ แลกเปลี่ยนทรรศนะ เสนอหลักการพุทธ สามารถเปลี่ยนทรรศนะบุคคลได้กว้างขวางขึ้น พระสงฆ์กลายเป็นบุคคลที่มีบทบาทต่อสังคมทัดเทียมบทบาทของพราหมณ์ (2) รูปแบบสถาบันวัด เป็นการสอนธรรมในวัด อาราม วิหาร มหาวิหาร สำนัก เป็นการรวมกลุ่มฝึกศึกษาร่วมกัน เน้นความเป็น “สังฆะ” เป็นหลัก รูปแบบการสอนโดยสถาบันวัด ในการดำเนินชีวิตของพระภิกษุต้องสละจากครอบครัวบ้านเรือน ไปสร้างที่อยู่ต่างหาก จากสังคมชาวบ้านเมืองทั่วไป สถานที่อยู่นี้เรียกว่าวัด กิจกรรมชีวิตพระภายในวัดคือการฝึกหัดขัดเกลาตนเอง เพื่อพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาในตนเองให้เข้าถึงจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต ดังนั้น จึงพบว่ากิจกรรมชีวิตพระทั้งหมดเป็นกิจกรรมทางการศึกษา ในระยะต่อเมื่อชาวพุทธที่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระในพุทธศาสนา ได้เดินทางมาเพื่อบูชาถวายความอุปถัมภ์ฟังธรรมคำสอนจากพระพุทธเจ้าและจากสากของพระพุทธเจ้า ชุมชนชาวพุทธเติบโตขึ้น กลายเป็นคู่แข่งของศาสนาพราหมณ์ วัดกลายเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

โดยปริยาย รูปแบบการจัดการศึกษาของชาวพุทธได้ยกระบบการศึกษาชาวอารยันโบราณแบบคร้วเรือนมาเป็นแบบสถาบัน โดยมีสถานที่ศึกษาคือวัดศึกษาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน มีบุคลากรด้านการศึกษาที่เป็นทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้แก่ พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ธรรมกถึก พุทธูตร ผู้ทรงพระวินัย หลักสูตรหรือเนื้อหา ได้แก่ พระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรม กิจกรรมการเรียนการสอน ฝึกปฏิบัติขัดเกลาตนเอง ทั้งในวัดและนอกวัด โดยเรียนรู้จากพระปาฏิโมกข์ สีขาบท ข้อวัตร สังฆกรรม การจาริกธุดงค์ การดำเนินชีวิตประจำวัน ผ่านกระบวนการหรือวิธีสอนแบบ อุทเทส โอวาท และอนุศาสน์ รูปแบบและวิธีการสอนในพระพุทธศาสนาได้ขยายการศึกษาของชาวชมพูทวีปจากระบบคร้วเรือนเป็นแบบสถาบันการศึกษาซึ่งได้แก่ วัดหรืออารามทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีทั้งจัดการฝึกฝนอบรมภายในวัดหรือสำนัก ทั้งให้ฝึกศึกษาในสิกขาจาริกธุดงค์ เป็นการแสวงหาประสบการณ์ตรงด้วยตัวเองของเหล่าพระภิกษุ (3) รูปแบบมุขปาฐะ ในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน เกิดระบบท่องจำพุทธวจนะรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าเรียกว่าระบบ “มุขปาฐะ” วัดอาราม วิหาร มหาวิหาร สำนัก ของคณะสงฆ์ในกายต่างๆ พัฒนาเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาเป็นแหล่งค้นคว้าทางด้านวิชาการ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เกิดความนิยมวัดถ้ำสำหรับเป็นแหล่งบำเพ็ญภาวนาขึ้นหลายแห่ง (4) รูปแบบสถาบันการศึกษา ในระยะเวลาต่อมาพุทธศาสนามหายานรุ่งเรืองขึ้น คณะสงฆ์สายนี้มีความนิยมในการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตามกัรวนการทางเหตุผล ทำให้เกิดสำนักพุทธปรัชญาขึ้น แล้วพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา ที่มีชื่อเสียงเด่นดังอย่างมาก เช่น มหาวิทยาลัยนันทา วลภี วิกิรมศิลา เป็นต้น ตั้งสมัยพุทธกาลจนถึงยุคเสื่อมสลายของศาสนาพุทธในชมพูทวีปจัดรูปแบบการสอนในพระพุทธศาสนาได้เป็น 2 รูปแบบใหญ่ๆ คือ วิปัสสนาธุระ คันถธุระ และรูปแบบการสอนทั้งสองรูปแบบยังคงเป็นแม่บทในด้านการจัดการศึกษาทางพุทธศาสนาดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาของพระพุทธศาสนาในอดีตเคยจัดได้ 4 รูปแบบ คือ รูปแบบการจาริก รูปแบบสถาบันวัด รูปแบบมุขปาฐะ และรูปแบบสถาบันการศึกษา ส่วนวิธีสอน ได้แก่ อุทเทส โอวาท และอนุศาสน์ ภายหลังพระอรธกถาจารย์ได้รวมรูปแบบและวิธีสอนทั้งหมดเข้าในธุระทางศาสนาเรียกว่าวิปัสสนาธุระและคันถธุระ โดยกลุ่มผู้เกี่ยวข้องดูแลด้านการฝึกศึกษาอบรมโดยตรง คือ พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ อันเตวาลิก สัทธิวินัย บัณชิต ธรรมกถึก ฯลฯ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างรัฐ ในช่วงที่มีการบริหารจัดการรัฐแบบอาณาจักรคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับเจ้าผู้ครองนคร ต่อมาเมื่อรัฐพัฒนามาเป็นประเทศ ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางเป็นต้นมา คณะสงฆ์มีรูปแบบบริหารตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่รัฐกำหนดขึ้น

2) รูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย การขยายตัวของพุทธศาสนาเข้ามายังบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่ยุคพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นต้นมา โดยผ่านอารยธรรมพุกาม ขอม และทวารวดี ทำให้พระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานแพร่หลายในดินแดนแถบนี้ กลุ่มคนที่อาศัยในถิ่นนี้มาแต่เดิมและที่เคลื่อนย้ายอพยพเข้ามาใหม่ ได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมตั้งแต่บัดนั้นมา อาณาจักรโบราณของประชาชนในแถบกลุ่มแม่น้ำอิรวดี แม่น้ำสะโตง แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำปิง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดถึงแม่น้ำโขง ได้ประยุกต์พุทธศาสนาในการวางระเบียบแบบแผน สร้างบ้านแปงเมือง ดังปรากฏร่องรอยตามหลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8 เป็นต้นมา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18

การสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยเป็นราชธานี ปรากฏว่าพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จนเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก คณะสงฆ์ในกรุงสุโขทัยแบ่งได้ 2 คณะ คือ คณะคามวาสี ซึ่งเป็นคณะที่มีมาแต่เดิม กับคณะอรัญวาสี ซึ่งเป็นคณะใหม่ที่นำมาจากนครศรีธรรมราชในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง รูปแบบการสอนตามแนวทางคณะสงฆ์ไทย ในยุคนี้จึงปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า คณะคามวาสีเน้นการฝึกฝนในรูปแบบคันถธุระ ส่วนคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีเน้นรูปแบบการสอนวิปัสสนาธุระ ลักษณะดังกล่าวถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น รวมถึงอาณาจักรอื่นๆ ของคนไทยในยุคสมัยเดียวกัน การศึกษาวิจัยแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการสอนตามแนวทางคณะสงฆ์ไทยสมัยโบราณ สรุปได้ 3 ลักษณะ คือ รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบคันถธุระ/สถาบันการศึกษา และรูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนากรรมฐาน/สิกขาจาริก/อุคคัง ในรูปแบบแรกปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของสังคมไทยทุกระดับตั้งแต่โบราณกาลมา วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสูงมากในด้านการเป็นผู้นำทางการศึกษา ให้ความรู้ ฝึกฝนอบรมคนให้กับสังคม รูปแบบที่สองปรากฏหลักฐานชัดเจนตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมา ดังพบว่ามีพระเถรสงฆ์เข้าไปเรียนในปราสาทราชวัง อาณาจักรต่างๆ ในสมัยต่อๆ มา ก็เช่นเดียวกัน และมีการเปลี่ยนแปลงแนวใหม่หลังการปฏิรูปครั้งใหญ่ในยุครัตนโกสินทร์ตอนกลางเป็นต้นมา รูปแบบที่สามคณะสงฆ์คามวาสีและอรัญวาสีมีบทบาทหน้าที่ในการจรรโลงพระพุทธศาสนาแตกต่างกันตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัย โดยคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสีเน้นในภาระหน้าที่ด้านคันถธุระ ส่วนคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีเน้นบทบาทด้านวิปัสสนาธุระ ซึ่งรูปแบบการสอนธรรมทั้งสองลักษณะเจริญเคียงคู่กันมา จนกระทั่งการปฏิรูปการศึกษาสงฆ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 การจัดการศึกษาชาติและการศึกษาสงฆ์ถูกผนวกให้อยู่ในระเบียบแบบแผนเดียวกัน โดยใช้วัดและพระสงฆ์เป็นกลไกสำคัญในการขยายการศึกษาชาติออกไปยังหัวเมือง กล่าวคือ มีการดำเนินการศึกษาภายในวัดและพระสงฆ์เป็นทั้งครูและผู้บริหาร ส่วนการศึกษาสงฆ์ภารกิจด้านคันถธุระได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัย ระบบปริยัติธรรมแผนกบาลีในยุคนี้มีความเจริญและเป็นที่ยอมรับอย่างมาก แต่ระบบวิปัสสนาธุระกลับถูกถอดออกจากการปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยใหม่ คณะอรัญวาสีหล่นหายไปจากนครหลวงตั้งแต่นั้นมา โชคดีที่ระบบดังกล่าวนี้ยังได้รับการปฏิบัติสืบต่อจากกลุ่มพระสงฆ์ตามหัวเมือง โดยเฉพาะคณะสงฆ์สายหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ได้ทุ่มเทฝึกฝนศึกษาด้านนี้อย่างจริงจังสวนทางกับกระแสนิยมด้านคันถธุระของคณะสงฆ์สายหลัก ทำให้กิจการด้านวิปัสสนาภาวนาได้รับการฟื้นฟูและเป็นที่นิยมสืบมาจนปัจจุบัน ส่วนการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย สมัยโบราณอาณาจักรต่างๆ เช่น อาหม ตองอู มว ยะไข่ มอญ ล้านนา น่าน ล้านช้าง สุโขทัย จันทบุรี เจนละ ศรีธรรมมาโคกราช มะละกา มัชปาหิต เป็นต้น การบริหารสงฆ์สูงสุดขึ้นอยู่กับอำนาจของเจ้าผู้ครองนคร ซึ่งเป็นรัฐอิสระ ขึ้นอยู่กับว่าอาณาจักรใดจะมีอำนาจมากกว่าก็จะผนวกเอารัฐที่มีอำนาจน้อยกว่าให้ยอมสวามิภักดิ์ แต่การบริหารจัดการสงฆ์ยังคงอยู่ในอำนาจเจ้ามหาชีวิตของแต่ละรัฐ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการบริหารจัดการคณะสงฆ์ให้มีอำนาจข้ามเขตในอาณาจักรอื่นได้ สภาพการณ์เช่นนี้ดำเนินมาตั้งแต่ช่วงอาณาจักรสุโขทัย อยุธยา หรือแม้กระทั่งรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่เมื่อมาถึงช่วงการปฏิรูปคณะสงฆ์ พ.ศ.2445 ในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา จึงมีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้ ทำให้คณะสงฆ์ทั้งหมดในสยามประเทศต้องปฏิบัติตามองค์กรสูงสุด

ทางคณะสงฆ์ คือ มหาเถรสมาคม จวบจนปัจจุบัน โครงสร้างการบริหารสงฆ์มีความผูกพันใกล้ชิดกับระบบบริหารกิจการบ้านเมือง รัฐให้อำนาจคณะสงฆ์บริหารจัดการดูแลความสงบเรียบร้อยดีงามภายใต้กรอบกฎหมายบ้านเมืองและหลักธรรมวินัย ด้วยลักษณะการบริหารจัดการองค์กรดังกล่าวจึงมีโครงสร้างเชิงอำนาจซึ่งรูปแบบการบริหารเช่นนี้มีทั้งส่วนดีและส่วนด้อย จากการค้นคว้าวิจัยได้ข้อสรุปว่า การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยส่วนใหญ่เป็นไปตามเงื่อนไขทางการเมืองเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดและความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็สามารถสร้างความมั่นคงให้กับชาติบ้านเมือง ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แยกกันไม่ออกระหว่างสถาบันทางศาสนากับสถาบันทางการเมือง ศาสนจักรกับอาณาจักรผูกพันกันมาโดยตลอดไม่เคยอิสระจากกัน ดังนั้น จึงไม่แปลกอะไรในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยเฉพาะประเทศไทย ที่จะเห็นกษัตริย์สละราชสมบัติมาบวชเป็นพระภิกษุหรือพระภิกษุลาสิกขาไปขึ้นครองราชบัลลังก์เป็นกษัตริย์ ยังไม่ต้องพูดถึงปฏิสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวถ้าเป็นไปได้ในแง่ลบหรือมากจนเกินพอดีจนกลายเป็นการครอบงำ หรือกระทำให้เป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น นอกจากจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ ต่อประเทศชาติและศาสนาแล้วยังอาจนำมาซึ่งความวิบัติล่มสลายได้ในทางกลับกันถ้าการปฏิสัมพันธ์เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกันก็จะส่งผลให้ประเทศชาติและศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเข้มแข็งมั่นคงสืบไป คณะสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกผนวกเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจสงฆ์ส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกับคณะสงฆ์ในภูมิภาคอื่นของสยามประเทศ ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ซึ่งเป็นวาระแห่งชาติในการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเพื่อต่อสู้กับการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก การพระศาสนาถูกนำมาใช้เป็นกลไกสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐ คณะสงฆ์ยุคนี้จึงมีการเปลี่ยนในความเป็นอยู่หลายประการ เช่น ต้องมีสังกัดวัดที่ชัดเจน มีการแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ มีเจ้าคณะพระสังฆาธิการไปจากส่วนกลางคอยกำกับสอดส่องดูแลความเรียบร้อย เป็นต้น ซึ่งเดิมพระสงฆ์แต่ละเมืองมีอิสระจากกัน กำกับควบคุมดูแลกันตามหมวดอุโบสถ กิจการคณะสงฆ์โดยรวมมีเจ้าเมืองเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดของแต่ละเมือง

3) การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นพระสงฆ์ชาวจังหวัดอุบลราชธานี มีอุปนิสัยเข้มข้มริมน้ำเกรงขาม ปฏิบัติทาน่าเลื่อมใสศรัทธา ท่านได้รับการกล่าวขานว่าเป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีภูมิจิตสูงส่งนำพาปฏิบัติระดับลึก เป็นพระธรรมอาจารย์ที่แสดงธรรมเทศนาประณีตละเอียดลึกซึ้ง เป็นอาจารย์ที่ทุ่มเทจริงจังในการอบรมสั่งสอน ท่านดำรงชีวิตอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 5 – 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงทางด้านปรัชญา ความเชื่อ ความคิด วิทยาการ การเมือง การศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมสูงมาก แต่กลับยึดมั่นในอุดมการณ์พุทธอย่างมั่นคงไม่หลงไหลไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย ท่านได้รับการฝึกฝนตามแนวทางสมถและวิปัสสนาภาวนาในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องยาวนานและอุกฤษฏ จนเกิดความประจักษ์แจ้งแห่งสังขธรรม แล้วนำธรรมอันวิจิตรออกประกาศเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชน ผลงานของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์เป็นสำคัญ จึงปรากฏผลงานในด้านการผลิตลูกศิษย์มากมาย เช่น หลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม หลวงปู่กงมา

จิรบุญโญ หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินธโร หลวงปู่สมชาย ฐิตวิริโย หลวงปู่จุม พนฺธุโล พระอาจารย์ทองรัตน์ กนฺตสีโล หลวงปู่กนิมนรี จนฺทโย หลวงพ่อชา สุภทฺโท เป็นต้น ส่วนผลงานด้านเอกสารที่เกิดจากการเขียนเองและรวบรวมขึ้นของศิษยานุศิษย์เพื่อเป็นอาจารย์บูชา เช่น มุติสังฆคิธรรมะ มุตโตทัย บูรพาจารย์ ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ หยดน้ำบนใบบัว หลวงปู่เจี๊ยะ จุนฺโท พระผู้เป็นดั่งผ้าชีริ้วห่อทอง ชีวิตคือการต่อสู้ เป็นต้น การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต อยู่ในช่วงที่มีการปฏิรูปคณะสงฆ์จากจารีตดั้งเดิมมาเป็นแบบ พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 สังฆรัฐกำลังเร่งสร้างฐานอำนาจให้เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ทั้งประเทศ การใช้อำนาจของสงฆ์ส่วนกลางมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ในด้านบวกสามารถสร้างความเป็นเอกภาพให้แก่คณะสงฆ์ทั้งประเทศ แต่ก็อาจสร้างความแปลกแยกได้เช่นกัน ดังกรณีครูบาศรีวิชัยเป็นตัวอย่าง หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต นอกจากจะไม่เข้าอยู่ในกระแสแห่งอำนาจนิยมแล้ว ท่านยังนำพาลูกศิษย์ให้มาใส่ใจในด้านการปฏิบัติขัดเกลาเพื่อหลุดพ้นบนพื้นฐานพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ท่านถูกมองจากคณะสงฆ์สายหลักว่าหัวดีในบางกรณี เช่น การไม่สังกัดวัดเป็นหลักแหล่งตามบัญชาของเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับสูง แต่โดยรวมแล้วท่านก็ไม่ทำอะไรที่ผิดแผกแตกต่างไปจากคณะสงฆ์หมู่ใหญ่ รูปแบบและวิธีสอนของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต จำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ รูปแบบและวิธีการสอนแบบจาริกธุดงค์ รูปแบบและวิธีสอนแบบสำนักปฏิบัติวัดป่า และรูปแบบและวิธีสอนการสอนแบบวัฒนธรรมประเพณี แบบแรกเป็นการจาริกไปในสถานที่ต่างๆ ตามสายน้ำ ภูเขา ป่าเขา ถ้าสถานที่ลี้ลับๆ เพื่อแสวงหาประสบการณ์ทางธรรม เป็นเสมือนห้องเรียนเคลื่อนที่ที่บรรดาลูกศิษย์เฝ้าติดตามศึกษาไปด้วย มีกิจกรรมการเรียนการสอน คือการบำเพ็ญสมถและวิปัสสนาตามหลักภาวนาพุทธโปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัย เน้นความบริสุทธิ์ เพื่อเป็นเกาะป้องกันภัยอันตราย ในรูปแบบแรกนี้ท่านใช้เวลาเกือบตลอดชีวิต และกินพื้นที่กว้างไกลมาก จนอายุเลยเข้าสู่วัยชราท่านจึงหยุดการจาริก ส่วนรูปแบบที่สองได้ปักหลักสั่งสอนศิษย์ในพื้นที่ภาคอีสาน โดยเฉพาะที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นจุดสุดท้ายที่จำพรรษานานที่สุดถึง 5 พรรษา เบื้องต้นสอนโดยจัดโครงสร้างทางกายภาพ สถานปฏิบัติธรรมให้เป็นรั้วสถานเหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา ปรับบริบทป่า รวมถึงสร้างศาสนวัตถุให้แทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติ เพื่อเกื้อกูลการปฏิบัติและสร้างศรัทธา กิจกรรมการฝึกฝนภายในสำนัก ทุกคนเข้มงวดกวดขันในพระวินัย ปฏิบัติตามกฎระเบียบกติกาสงฆ์ เพื่อกำกับควบคุมดูแลการเป็นอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์เอาใจใส่ในข้อวัตรปฏิบัติอย่างทุ่มเทจริงจัง มุ่งขจัดกิเลสของตนเองเป็นสำคัญ ตลอดถึงปฏิบัติธุดงค์วัตรเพื่อสนับสนุนการปฏิบัติให้เกิดผลดียิ่งขึ้น กิจกรรมสำคัญอีกประการหนึ่งคือการเทศนาทุกวันในตอนเย็น เพื่อสั่งสอนลูกศิษย์และเทศน์โปรดญาติโยมที่เดินทางมาจากที่ต่างๆ ท่านเป็นพระธรรมอาจารย์ที่มีความสามารถพิเศษในด้านสั่งสอน ฝึกฝนอบรม เทศนาธรรมได้ลึกซึ้ง จึงสามารถผลิตลูกศิษย์ได้เป็นจำนวนมาก รูปแบบและวิธีสอนแบบสุดท้าย เป็นการสอนตามวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิต หรือตามปฏิทินของชุมชน เช่น การบิณฑบาต กวาดลานเจดีย์ เทศนาธรรม กิจกรรมการบำเพ็ญบุญกุศลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น อาจสรุปได้ว่าลักษณะรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต จัดเป็นการสอนนอกรอบหรือเป็นครูผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงภายในที่เยียมยอด วิธีสอนของท่าน ได้แก่ อุทเทส โอวาท อนุศาสน์ คือ การยกขึ้นแสดง การยกขึ้นชี้แจง หัวข้อ คำกล่าวสอน คำแนะนำ คำตักเตือน การสอน คำชี้แจง การบริหารจัดการ

องค์กรสงฆ์ของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต กำหนดทิศทางหรือเป้าหมายอย่างชัดเจนตั้งแต่ต้น จากประวัติส่วนตัว แสดงให้เห็นว่ามีหลายอย่างที่ท่านสามารถจะเป็นได้ แต่สุดท้ายท่านก็เลือกที่จะเป็นอย่างที่ท่านเป็น คือ ปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นอิสระ ทำตนเป็นแบบอย่าง วางกรอบปฏิบัติให้สอดคล้องตามวิถีธรรมชาติ สอนธรรมเพื่อศิษย์อิสระหลุดพ้นกิเลส ตามอุดมการณ์พุทธศาสนาเถรวาท การหลีกเลี่ยงตำแหน่งทางคณะสงฆ์ ไม่ปล่อยให้ตนเองไหลไปตามกระแสสังคมแห่งยุค แต่มุ่งมั่นพัฒนาตนเองและลูกศิษย์ตามแนว “ศีลเลขาธรรม” คือ มกน้อย สันโดษ ไม่คลุกคลีมีวสุม สงัดวิเวก มีความเพียร สำรวมระวังในศีล มีจิตตั้งมั่น มีปัญญาหลักแหลม อิสระหลุดพ้น และหยั่งรู้ในความหลุดพ้น บ่งบอกทิศทางที่แน่วแน่แต่ต้น โครงสร้างการจัดการองค์กรของท่าน จัดได้ 2 ลักษณะ คือ แบบเครือข่าย และแบบรวมศูนย์ปฏิบัติ จะพบว่าในช่วงต้นท่านจาริกธุดงค์ตลอดเกือบตลอดชีวิต จึงมีลักษณะองค์กรเคลื่อนที่ โดยมีบรรดาศิษยานุศิษย์ติดตามฝึกฝนปฏิบัติร่วมจาริกเป็นกลุ่ม แต่กระจายกันออกไปในอาณาบริเวณรอบๆ เป็นลักษณะเครือข่ายเชื่อมโยงถึงกันตลอด เมื่อช่วงวัยชราท่านมาปักหลักจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือ หลวงปู่มั่นเป็นศูนย์กลางคอยกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด มีการมอบหมายแบ่งภาระหน้าที่ดูแลรับผิดชอบร่วมกันตามระเบียบแบบแผนแห่งพระวินัยดั้งเดิม ลูกศิษย์ที่มีวาสนาบารมีสูงก็ออกไปตั้งสำนักสร้างบารมีของตัวเอง พาบริวารเดินทางมารับฟังโอวาทเย็บเยียนพบปะเป็นครั้งคราว รูปแบบดังกล่าวจัดเป็นแบบรวมศูนย์ปฏิบัติ ในการบริหารงานบุคคล ด้วยบุคลิกที่เป็นคนเจียมขีมนิจจังไม่เล่นหัว มีคุณธรรมสูงส่ง คำพูดของท่านมีพลังและศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นที่เคารพยำเกรงของลูกศิษย์และบุคคลทั่วไปท่านหยั่งรู้วาระจิตได้ ท่านจึงวางแนวทางพัฒนาส่งเสริม และมอบหมายงานได้ตรงความสามารถหรือความถนัดของศิษย์ได้ ประกอบกับบริบทภายในสำนักปฏิบัติวัดป่ามีความสงบสงัด วิเวก ทุกคนมุ่งหวังตั้งใจบรรลุดุธรรม ต่อสู้กับกิเลสภายในตนเป็นสำคัญ และมีกฎกติการะเบียบแบบแผนที่เข้มงวด ส่งผลให้งานบริหารบุคคลมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น การอำนวยการและการกำกับดูแล ด้วยคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ที่ตรงไปตรงมา ชิงชัง จริงจัง มีภาวะผู้นำและมีมนุษยสัมพันธ์ ทำให้การสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน การควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร ตลอดถึงกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ วัดป่าสายหลวงปู่มั่นเป็นองค์กรที่ไม่แปลกแยกต่างหากจากคณะสงฆ์สายหลัก แต่เป็นองค์กรที่มีจุดเด่นเป็นทางเลือกเพื่อตอบสนองความต้องการด้านความลึกซึ้งทางจิตใจ รักษาความเป็นธรรมชาติ สร้างดุลยภาพระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท และชดเชยคณะอริยญานาสีที่ขาดหายไปตั้งแต่ช่วงกลางรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา

4) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าโยธาประสิทธิ์ เป็นวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต โดยถือเอาการจาริกธุดงค์มาปกเกล้าบริเวณนี้ ในปี พ.ศ.2483 ของหลวงปู่ฝั้น อาจาโร และหลวงปู่ดุลย์ อตุโล เป็นปฐมเหตุ วัดโยธาประสิทธิ์มีพัฒนาการด้านต่างๆ ดังนี้ ด้านศาสนาวัตถุ มีโครงสร้างทางกายภาพ เป็นวัดป่าใกล้เมือง ที่ยังคงเป็นธรรมชาติ บริบทของวัดมีการจัดสิ่งปลูกสร้างแทรกกับป่าไม้ ด้านศาสนบุคคล มีพระภิกษุสงฆ์สามเณร แม่ชี และอุบาสก อุบาสิกาที่มีคุณภาพ ดูแลพัฒนาเอาใจใส่วัดเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันมีประสบการณ์ด้านปฏิบัติกรรมฐานสูง พระภิกษุและอุบาสกบางรูป/คน จบการศึกษาระดับสูงสามารถเป็นวิทยากรเผยแผ่ธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้านศาสนพิธี พระสงฆ์และ

พุทธศาสนิกชนมีการประกอบพิธีด้านศาสนาตามวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ด้านศาสนธรรม นอกเหนือจากการฝึกปฏิบัติซัดกလာตามกิจวัตรประจำวัน วัดมีการให้บริการทั้งด้านคัมภีร์และวิปัสสนาธุระ เป็นศูนย์วิปัสสนาของจังหวัด และศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรม ดังนั้น วัดป่าโยธาประสิทธิ์จึงมีรูปแบบและวิธีสอนตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ศูนย์อบรมคุณธรรม แบบคัมภีร์และวิปัสสนาธุระดังที่กล่าวมา วัดแห่งนี้จึงมีบทบาทต่อสังคมสามารถตอบสนองความต้องการระดับชาวบ้านจนถึงระดับปัญญาชน ในด้านการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของวัดป่าโยธาประสิทธิ์ นอกจากนี้มีทิศทางตามองค์กรสงฆ์สูงสุดแล้ว ยังมีเป้าหมายตามแนวทางของวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตอีกด้วย โดยยกอาหลวงปู่คุณ อดุล เป็นปูชนียบุคคลสำคัญ การจัดโครงสร้างองค์กรเป็นไปตามพระราชบัญญัติของคณะสงฆ์ ที่มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด งานบุคลากร แบ่งภาระงานรับผิดชอบตามความรู้ความสามารถ ภายใต้การกำกับดูแลและอำนวยการของเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส

5) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดบ้านเฉนิยง (ป่าโคกหม่อน) จัดเป็นวัดป่าสายหลวงปู่มั่นชั้นเหลน คือ หลวงปู่เอี่ยมผู้ให้กำเนิดวัดเป็นศิษย์หลวงปู่เทสก์ เทสรสสี และหลวงปู่เทสก์ เป็นศิษย์หลวงปู่มั่นนอกต่อหนึ่ง เป็นวัดเล็กๆ ในชุมชนชาวบ้านเฉนิยง ได้รับการอนุญาตสร้างวัดเมื่อปี พ.ศ.2530 มีพัฒนาการด้านต่างๆ ดังนี้ ด้านศาสนาวัตถุ ภายในอาณาบริเวณวัดยังมีความสะอาด ร่มรื่น เย็นสบาย เป็นรมณีสถาน ได้รับการออกแบบแผนผังอย่างเป็นระบบ วางสิ่งปลูกสร้างและทางเดินได้สัดส่วนลงตัว จัดสรรพื้นที่ใช้สอยอย่างมีระเบียบแบบแผน โดยแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส สังฆาวาส สำนักแม่ชี อุบาสิกา และที่พักสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรม สิ่งปลูกสร้างต่างๆ เช่น ศาลาโรงธรรม โรงทาน กุฏิ อาคารพิพิธภัณฑสถานปฏิบัติธรรม สร้างแทรกซ้อนตัวตามต้นไม้ธรรมชาติ ด้านศาสนบุคคล หลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย เป็นประธานสงฆ์ เป็นพระสุปฏิปัตติ มีปฏิภาณเรียบง่าย สมถะ เป็นที่ศรัทธาของชุมชน ส่วนพระสงฆ์มีวัตรปฏิบัติที่งดงามเคร่งครัดในกฎระเบียบและวินัย ดูแลวัดให้มีความสะอาด สงบ เรียบง่าย สวยงาม ด้านศาสนพิธี มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนชาวพุทธทั่วไป ด้านศาสนธรรม ปฏิบัติซัดกလာในระดับขั้นพื้นฐานตามกิจวัตรประจำวัน เช่น การบิณฑบาต กวาดลานวัด ทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น ไม่เคร่งครัดจนเกินกำลังของอุบาสิกของผู้มาฝึกฝน วัดแห่งนี้มีบทบาทต่อสังคมสูงโดยอาศัยบารมีของหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย ในด้านการสงเคราะห์สาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล เป็นต้น รูปแบบและวิธีสอนของวัดแห่งนี้เน้นตามระเบียบปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับพระสงฆ์ ส่วนคฤหัสถ์ตามวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตดังที่กล่าวมา ส่วนการฝึกฝนรูปแบบวิปัสสนาภาวนาอยู่ในขั้นพื้นฐาน แทรกอยู่ในกระบวนการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันนั่นเอง การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ วัดแห่งนี้ดำเนินตามกฎระเบียบมหาเถรสมาคมเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็น การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยการ และการกำกับดูแล เจ้าอาวาสมีอำนาจสูงสุดเด็ดขาดภายในวัด เช่นเดียวกับวัดทั่วไป

6) การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางของหลวงพ่อบุชา สุภทโท เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อปี พ.ศ. 2482 ฝึกศึกษาด้านปริยัติธรรมสอบได้นักธรรมชั้นเอกและบาลีไวยากรณ์ ต่อมาสนใจในด้านวิปัสสนาภาวนา และออกจาริกธุดงค์ฝึกฝนตนเองยัง

สถานที่ต่างๆ ตามป่าเขา แสงหาอาจารย์ด้านกรรมฐาน ได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ที่เก่งๆ หลายคน โดยใช้หนังสือวิสุทธิมรรคและบุพพสิกขาวิธานเป็นแนวทางในการปฏิบัติ จนกระทั่งได้ได้รับแรงบันดาลใจจากหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต จึงมุ่งมั่นทุ่มเทด้านการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างจริงจัง เทียวจาริกธุดงค์กรรมฐานจนเกิดความมั่นใจ จึงมาตั้งสำนักวัดหนองป่าพง สำนักแห่งนี้ได้กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะ นักปฏิบัติ ผู้สนใจใคร่ฝึกศึกษาด้านวิปัสสนาภาวนา พัฒนาความความสูงส่งแห่งจิตปัญญา เป็นสำนักฝึกวิปัสสนากรรมฐานที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สำนักปฏิบัติวัดหนองป่าพงได้รับความเชื่อถือและเด่นดังขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ภายในไม่ถึงสิบปีวัดป่าแห่งนี้ได้รับการยอมรับจากมหาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ หลวงพ่อชาเป็นธรรมาจารย์ที่เปี่ยมด้วยภูมิธรรม ภูมิปัญญา และความสามารถในการถ่ายทอดสั่งสอนธรรม ลูกศิษย์ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างประเทศล้วนมีความเคารพ ยกย่อง เชิดชูท่านอย่างสูงยิ่ง ตลอดเวลาที่มาพำนักอยู่วัดหนองป่าพง ท่านได้สร้างผลงานทางด้านการเผยแผ่และสั่งสอนอย่างกว้างขวาง จากการประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการประพฤติวัตรต่าง ๆ อย่างแรงกล้า ผลงานของหลวงพ่อชา สุภทฺโท ในการผลิตลูกศิษย์ ท่านเป็นพระธรรมาจารย์ที่มีความสามารถสูง สอนธรรมอย่างเอาจริงจัง ส่งผลให้เกิดศิษย์ชาวไทยและต่างชาติที่คุณภาพและมีบทบาทต่อสังคมไทยและต่อโลกเป็นอย่างมาก เช่น หลวงปู่สี สิริญาโณ พระราชภาวนาวิกรม (เลี่ยมฐิตธมฺโม) พระมงคลกิตติธาดา (อมร เขมจิตฺโต) พระครูนิโครธธรรมาภรณ์ (เอนก ยสทินฺโน) พระครูภาวนาสารคุณ (ดำรง สุจิตฺโต) รูปแบบและวิธีสอนของหลวงพ่อชา สุภทฺโท จำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ (1) รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ปฏิบัติตามแนวจารีตดั้งเดิมของพุทธศาสนิกชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่า “ฮิต 12 คอง 14” เป็นปฏิทินชุมชนมาแต่โบราณกาล ตามฮิตคองดังกล่าวล้วนเกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น อย่างน้อยที่สุดชาวพุทธตามลุ่มน้ำโขงจะด้เข้าวัดฟังธรรมตรวจสอบพัฒนาจิตใจเดือนละครั้งตามฮิตคองดั้งเดิม ยิ่งเมื่อหลวงพ่อชาบริหารวัดให้เป็นรมณีสถาน มีความเป็นธรรมชาติ เหมาะสำหรับการฝึกฝนปฏิบัติขัดเกลา สร้างศรัทธาต่อประชาชนได้มากมาย ก็ยิ่งทำให้มีผู้คนหลั่งไหลเข้าวัดทำบุญตามประเพณีมากยิ่งขึ้น (2) สำหรับรูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบคณฤชระไม่สามารถจัดควบคู่ไปกับภาคปฏิบัติได้ เพราะการเรียนปริยัติอาศัยการพูด การท่องจำด้วยสัญญา เป็นเหตุให้ทิ้งข้อปฏิบัติไป ไม่ค่อยสังวรระวัง เติมนั่งสมาธิน้อยลง การคลุกคลีกันมากขึ้น ความสงบระงับน้อยลง การปฏิบัติเสื่อมลง ท่านเน้นให้อ่านใจมากกว่าอ่านหนังสือ เพราะธรรมะอยู่ที่ใจไม่ได้อยู่ที่ตัวอักษร (3) ส่วนรูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนาธุระและสิกขาจาริกธุดงค์ ท่านไม่จำกัดวิธีการ เพราะถือว่าวิธีไหนก็สามารถไปถึงเป้าหมายคือการปล่อยวางได้หากเป็นวิธีที่ถูกต้อง ที่ท่านเน้นเป็นพิเศษ คือแบบภาวนา “พุทโธ” หรือ “อานาปานสติ” จุดสำคัญในรูปแบบและวิธีสอนของหลวงปู่ชาเป็นแนวเดียวกับหลวงปู่มั่น คือ วางอยู่บนพื้นฐานของศีล สมาธิ และปัญญา นั่นคือ ชั้นศีล กำหนดโครงสร้างทางกายภาพให้เป็นธรรมชาติ วางระเบียบแบบแผนเคร่งครัดในหลักพระวินัย เน้นความสามัคคีแห่งสงฆ์ ชั้นสมาธิ จัดภายในสำนักให้สงบ สงบ สะอาด ปราศจากสิ่งรบกวนเพื่อเกื้อกูลการปฏิบัติระดับลึกของจิต นำข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ เช่น ธุดงค์วัตร อารยวัตร สัลเลขธรรม เป็นต้นมาเป็นตัวเสริมให้เกิดประสิทธิภาพในด้านปฏิบัติ ในชั้นปัญญา ฟังคำแนะนำ สั่งสอน โอวาท เทศนาธรรมของพระอาจารย์ และฝึกวิปัสสนาจนเกิดรู้แจ้งภายใน รับรู้คำตอบด้วยตัวเองถึงความอิสระ หลุดพ้น ปล่อยวาง วิธีสอนของท่านใช้การ อุทเทส โอวาท อนุศาสน์ เช่นเดียวกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต รูปแบบการบริหารจัดการ

องค์กรสงฆ์ของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท จากชีวประวัติของท่านที่มุ่งฝึกศึกษาพัฒนาตนเองก่อน แล้วสั่งสอนอบรม ลูกศิษย์อย่างทุ่มเทจริงจังชนิดที่เรียกว่า “ไม่ตีก็ให้มันตาย ไม่ตายก็ให้มันตี เพื่อปลดปล่อยตัวเองให้อิสระหลุดพ้น สะท้อนแผนการและทิศทางได้อย่างชัดเจน ในการบริหารบุคคลท่านใช้พระวินัยเป็นตะแกรงร่อนพระเณร ด้วยความเป็นคนที่มีอารมณ์ขันและจริงจังท่านจึงเป็นที่รักเคารพยำเกรงของลูกศิษย์ ส่งผลต่อการอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแลให้มีประสิทธิภาพ ที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนที่สุดคือการบริหารเครือข่ายขยายสาขา วัดหนองป่าพง แม้ท่านจะมรณภาพไปแล้วลูกศิษย์ยังคงรักษามาตรฐานเอาไว้ได้ นับได้ว่าองค์กรสงฆ์วัดหนองป่าพงเป็นองค์กรสงฆ์ที่มีระบบบริหารจัดการเข้มแข็งมั่นคงที่สุดของกลุ่มชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ว่าได้ กระบวนการดังกล่าวเริ่มตั้งแต่วัดหนองป่าพงมีความมั่นคงเข้มแข็งแล้ว จากนั้นก็ค่อยๆ เพิ่มการขยายสาขากว้างขวางออกไป โดยให้ถ้าวัดหนองป่าพงเป็นต้นแบบและเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงประสานกับสาขา โดยสาขาแต่ละแห่งมีเจ้าสำนักหรือประธานสงฆ์บริหารจัดการภายใต้กรอบกติกาของสำนักหนองป่าพง เช่นเดียวกัน และเจ้าสำนักหรือประธานสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกันรับผิดชอบ ในลักษณะดังกล่าวถือเป็นการแบ่งงาน ซึ่งไม่เพียงแต่รับผิดชอบดูแลภายในสำนักหรือวัดของตนเองเท่านั้น หากแต่มีการประสานสัมพันธ์กับสำนักต้นแบบด้วย บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย ระเบียบแบบแผนของสำนัก ตลอดจนการให้ความเคารพเชื่อถือในฐานะศิษยานุศิษย์ ด้วยหลักการและเหตุผลที่กล่าวมา ถือเป็นการกำกับควบคุมองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถลอยตัวอยู่ในคณะสงฆ์กระแสหลักอย่างแนบเนียน การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท เป็นช่วงที่สังฆรัฐเป็นปีกแผ่นมั่นคงทรงพลังมากแล้ว มีอำนาจจัดการกับกลุ่มพระสงฆ์ นอกกรอบของมหาเถรสมาคมได้ ดังนั้นคณะสงฆ์วัดหนองป่าพงจึงต้องบริหารจัดการองค์กรบนพื้นฐานพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม โดยเฉพาะรูปแบบการจัดการองค์กร ต้องอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับสูงขึ้นไป และการบริหารจัดการภายในวัดโดยเป็นภาระหน้าที่ของเจ้าอาวาสมีอำนาจเบ็ดเสร็จแต่เพียงผู้เดียว ในการบริหารวัดในสาขานับเป็นความสามารถอย่างยิ่งที่ท่านบริหารวัดในเครือข่ายจำนวนมาก โดยไม่กระทบต่อองค์กรสงฆ์สายหลัก

7) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดโพธิ์ศรี วัดโพธิ์ศรีหรือวัดป่าธรรมชาตวัดสาขาหนองป่าพงที่ 170 ภายในบริเวณวัดเป็นป่าธรรมชาต เงียบสงบ สงัด วิเวก มีการปรับโครงสร้างทางกายภาพของวัดอย่างเป็นระเบียบแบบแผนสวยงาม สิ่งปลูกสร้างแทรกซ้อนกลมกลืนกับธรรมชาติ สะอาด ร่มรื่น เป็นรัมนิยสถาน เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา เป็นวัดที่มีบทบาทต่อชุมชน สังคม ตั้งแต่ระดับภูมิภาคถึงระดับประเทศ ทั้งนี้เพราะเจ้าอาวาสมีความรู้ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ จึงมีความสามารถตอบสนองสังคมในวงกว้างได้ บริบทด้านศาสนวัตถุมีสิ่งปลูกสร้างอย่างเป็นระเบียบแบบแผนแทรกซ้อนกลมกลืนในธรรมชาติป่า บริบทด้านศาสนพิธี นอกเหนือจากกิจวัตรประจำวันแล้ว ยังมีกิจกรรมงานบุญกุศลตามปฏิทินชุมชนที่เรียกว่า “ฮีต 12 คอง 14” ตลอดจนการจัดกิจกรรมพิเศษอื่นๆ บริบทด้านศาสนธรรม พระสงฆ์ภายในวัดนอกจากปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลาดนเองตามกิจวัตรประจำวันแล้ว ยังมีการจัดปฏิบัติธรรมประจำทุกปี รูปแบบและวิธีสอน แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต เป็นไปตามปฏิทินชุมชนดังที่กล่าวมา มีการพึ่งเทศน์ปฏิบัติธรรม เป็นต้น แบบวิปัสสนาภาวนา โดยมีเจ้าอาวาสเป็นแบบอย่าง เป็นพระวิปัสสนาจารย์

และกำกับดูแลด้านการปฏิบัติ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ เนื่องจากวัดโพธิ์ศรีเป็นสาขาของวัดหนองป่าพง นอกจากจะปฏิบัติตามกรอบของมหาเถรสมาคมแล้ว ยังดำเนินการตามระเบียบแบบแผนของวัดหนองป่าพงมาบริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็น การวางแผน โครงสร้างการองค์กร งานด้านบุคคล การอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแล

8) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าสันติธรรม เป็นวัดสาขาหนองป่าพงลำดับที่ 18 วัดแห่งนี้นอกจากจะเป็นป่าช้าเก่าที่ลึกลับแล้ว ยังเป็นวัดที่มีหลวงพ่อบุชา สุภทโท เคยมาปกเกล้าปฏิบัติธรรมอีกด้วย อาณาบริเวณและอาคารสถานที่ต่างๆ ของวัดมีความสะอาดเรียบร้อย มีการออกแบบสิ่งปลูกสร้างอย่างมีระเบียบแบบแผน แทรกซ้อนกลมกลืนในธรรมชาติป่าอย่างลงตัว ที่พิเศษคือมีโรงอบสมุนไพรให้บริการแก่ชุมชน ด้านศาสนพิธี ปฏิบัติบนพื้นฐานของฮีต 12 คอง 14 ตามระเบียบแบบแผนโบราณกาล ด้านศาสนธรรม มีการจัดปฏิบัติธรรมประจำทุกปี และพระสงฆ์ภายในวัดนอกจากปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลาตนเองตามกิจวัตรประจำวัน สำนักวัดป่าแห่งนี้จึงมีบทบาทต่อชุมชนเป็นอย่างมาก สืบเนื่องจากเจ้าอาวาสท่านมีประสบการณ์ด้านปฏิบัติและผ่านการฝึกฝนด้านปริยัติมาเป็นอย่างดี ส่งผลให้ท่านมีความสามารถในการสอนกรรมฐาน และถ่ายทอดธรรมะ คำสอนของท่านจึงประกอบด้วยเหตุผลลึกซึ้งแยบยล รูปแบบและวิธีสอน แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต มีการเข้าวัดฟังธรรม ทำบุญตักบาตรตามประเพณีที่มีมาตั้งบรรพกาลแบบวิปัสสนาภาวนา ท่านสอนให้มีสติในการดำเนินชีวิตตามกิจวัตรประจำวัน ให้อิสระในการปฏิบัติของแต่ละบุคคล วิธีการส่วนใหญ่ใช้วิธีแบบภาวนาพุทธ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ จากที่เป็นสาขาวัดหนองป่าพง จึงมีรูปแบบบริหารจัดการตามระเบียบแบบแผนของสำนักหนองป่าพง ในกรอบแห่งกฎหมายมหาเถรสมาคม ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การบริหารจัดการด้านการองค์กร งานบุคลากร งานอำนวยความสะดวก ตลอดจนการกำกับดูแล ภายใต้หลักพระธรรมวินัย

5.2 อภิปรายผล

การศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ (1) เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบวิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย (2) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต (3) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อบุชา สุภทโท ซึ่งวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ประการ มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า รูปแบบและวิธีสอนสมัยพุทธกาลและหลังพุทธกาล ได้แก่ รูปแบบการจาริก รูปแบบอาราม วัด วิหาร มหาวิหาร สำนัก รูปแบบมุขปาฐะ รูปแบบสถาบันการศึกษา ใช้วิธีสอนแบบ อุเทศ โอวาท และอนุศาสน์ โดยการบริหารองค์กรตามโครงสร้างเชิงหน้าที่ ส่วนรูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย ได้แก่ รูปแบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต รูปแบบคัมภีร์ และรูปแบบวิปัสสนาธุระ ใช้วิธีสอนแบบปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เทศนา บรรยาย ถมตอบ อบรม สั่งสอน ฯลฯ โดยการบริหารจัดการ

องค์กรบนพื้นฐานพระธรรมวินัย อำนาจอริราช และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย จากผลการศึกษาวิจัยทำให้พบว่า รูปแบบรูปแบบวิธีสอนและโครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์ไทยต่างไปจากสมัยพุทธกาล ทั้งนี้เพราะพัฒนาการที่ยาวนานของพุทธศาสนาและผ่านการผสมปนเปกับวัฒนธรรมท้องถิ่น เกิดการประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม ดังการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย ไม่สามารถบริหารจัดการตนเองได้อย่างอิสระต้องอยู่ใต้อำนาจอริราช จึงพบว่าการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างรัฐ ในช่วงที่มีการบริหารจัดการรัฐแบบอาณาจักรคณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับเจ้าผู้ครองนคร ต่อมาเมื่อรัฐพัฒนามาเป็นประเทศ แต่เมื่อโลกเข้าสู่สมัยใหม่ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางเป็นต้นมา คณะสงฆ์มีรูปแบบบริหารตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่รัฐกำหนดขึ้น รูปแบบและวิธีสอนธรรมก็เช่นกันย่อมมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย จะเห็นว่าสมัยโบราณระบบคณฤชและวิปัสสนาธุระได้รับความอุปถัมภ์ให้เจริญควบคู่กันไป เมื่อเข้าสู่สมัยใหม่ระบบคณฤชได้รับความนิยมก็มีเจริญมั่นคงกว่า แต่ในปัจจุบันระบบวิปัสสนาธุระเริ่มได้รับความนิยมอย่างมาก ในขณะที่ระบบคณฤชกำลังเสื่อมถอยอย่างเห็นได้ชัดในปัจจุบัน

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน เป็นพระนักปฏิบัติ พระวิปัสสนาจารย์ พระธรรมอาจารย์ ที่เคร่งขมึนจริงจังเป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนทั่วไป ผลិតลูกศิษย์ที่มีความสามารถได้มาก เช่น หลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร หลวงพ่อชา สุภทโท เป็นต้น และมีผลงานเอกสารที่ศิษย์รวบรวมขึ้นอีกจำนวนมาก รูปแบบและวิธีสอนของท่าน ได้แก่ รูปแบบวัฒนธรรมประเพณี แบบจาริกธุดงค์ และแบบสำนักปฏิบัติวัดป่า ใช้วิธีสอนแบบพาปฏิบัติ เข้มงวดในพระวินัย ให้โอวาท เทศนา อบรมสั่งสอน ฯลฯ การบริหารจัดการองค์กรบนพื้นฐานพระธรรมวินัยที่เคร่งครัด วัดป่าโยธาประสิทธิ์และวัดบ้านเขนียง (ป่าโคกหม่อน) ยึดการบริหารจัดการตามแนวหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทย มีการประยุกต์รูปแบบและวิธีสอนธรรมให้เหมาะสมกับกาลสมัย สามารถตอบสนองความต้องการทางศาสนาในขั้นพื้นฐานและสร้างศรัทธาแก่ประชาชนได้กว้างขวาง แต่สำนักทั้งสองมีรูปแบบวิธีสอนและการบริหารจัดการองค์กรบางประการต่างไปวัดต้นแบบ ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่โลกสมัยใหม่ กล่าวคือ การดำรงชีวิตในสมัยโบราณมีความจำกัดจำเขี่ยในด้านปัจจัย 4 การดิ้นรนอดทนเพื่อให้ชีวิตรอดจึงจำเป็นจนเป็นความคุ้นชินต่อความลำบาก แต่เมื่อวิทยาการสมัยใหม่เปลี่ยนโลกจากข้อจำกัดทางกายภาพดังกล่าวไปสู่ความสะดวกสบายทุกด้าน ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมทำให้มนุษย์มีสิ่งของบริโภคนิยมอย่างล้นเหลือ ดังนั้น การอบรมบ่มเพาะชนิดเอาชีวิตเข้าแลกแบบดั้งเดิมมีความจำเป็นน้อยลง ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้ความสนใจในการปฏิบัติแบบอุกฤษฏลดลง ถ้าไม่ประสบความสำเร็จในชีวิตถึงขั้นวิกฤต หรือต้องการประสบการณ์ระดับลึกทางจิตจริงๆ น้อยคนนักจักลงทุนเดิมพันด้วยการยอมทำชีวิตให้ลำบาก สำนักปฏิบัติส่วนใหญ่จึงบริหารจัดการองค์กร ผ่อนปรนรูปแบบและวิธีสอนธรรมให้มีความเหมาะสม เพื่อตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในระดับชุมชนได้ เป็นการบ่มเพาะและรักษาหน่ออ่อนแห่งการปฏิบัติ สร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อส่งต่อให้กับสำนักปฏิบัติที่เข้มงวดละเอียดลึกซึ้งต่อไป

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าหลวงพ่ocha สุภโท เป็นพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชนเช่นกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ผู้เป็นอาจารย์ ท่านมีลูกศิษย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีความรู้ความสามารถสูง เช่น หลวงปู่สี สิริญาโณ พระราชภาวนาวิกรม พระราชสุเมธาจารย์ พระภาวนาวิเทศ พระอาจารย์ชยสาโร เป็นต้น และมีผลงานเอกสารที่ถูกรวบรวมขึ้นโดยศิษย์อีกจำนวนมาก รูปแบบและวิธีสอนของท่าน ได้แก่ รูปแบบวัฒนธรรมประเพณี และแบบวิปัสสนาธุระ เน้นปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของหลวงปู่มั่น โดยจัดโครงสร้างทางกายภาพให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติป่า สะอาด สงบ วิวาท เป็นรรมณีสถาน เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา เกื้อกูลการปฏิบัติ เครื่องครัดในวินัย บริหารจัดการองค์กรตามโครงสร้างพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ไทยบนพื้นฐานแห่งพระวินัย เน้นกระบวนการแห่งสังฆะ สร้างระบบเครือข่ายเชื่อมโยงสาขาทั้งในประเทศและต่างประเทศ วัดโพธิ์ศรีและวัดป่าสันติธรรม เป็นวัดในสาขาหนองป่าพงที่ยึดระเบียบแบบแผนตามแนวหลวงพ่ocha สุภโท ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย จนเป็นที่ศรัทธาของประชาชนโดยทั่วไป แต่สำนักทั้งสองมีรูปแบบวิธีสอนและการบริหารจัดการองค์กรบางประการต่างไปวัดต้นแบบ ซึ่งก็มาจากเหตุผลเดียวกับหัวข้อที่กล่าวมา

ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องการวิจัย การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน ของผู้วิจัยเองในปี พ.ศ.2555 ที่พบว่าการปฏิบัติธรรมกรรมฐานมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ต่อมาหลังพุทธกาลเกิดมีรูปแบบวิปัสสนาธุระควบคู่กับคัมภีร์ การปฏิบัติธรรมในประเทศไทย เริ่มปรากฏชัดตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา โดยคณะสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสีเน้นภารกิจด้านวิปัสสนาธุระ ส่วนคณะสงฆ์ฝ่ายคามวาสีเน้นภารกิจด้านคัมภีร์ ต่อมาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางเกิดมีสำนักปฏิบัติธรรมหลายสาย เช่น สายภาวนาพุทธโพธิ์ พงษ์หนองยุบหนอง เป็นต้น สำนักปฏิบัติธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปัจจุบัน พัฒนาขึ้นจากหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล กับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ชาวอุบล ได้ฝึกฝนตนเองพร้อมอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ในรูปแบบจาริกธุดงค์บำเพ็ญภาวนาตามป่าเขา ทำให้เกิดรูปแบบปฏิบัติวัดป่าขึ้นและแพร่หลายออกไป หลวงพ่ocha สุภโท ศิษย์หลวงปู่มั่น ยึดเอาแนวทางของวัดป่าพัฒนาตนเองและลูกศิษย์ พร้อมกับบริหารจัดการวัดหนองป่าพงให้เป็นต้นแบบวัดป่าที่มีมาตรฐานสูง ลักษณะสำคัญของสำนักปฏิบัติธรรมวัดป่า จัดอาณาบริเวณให้เป็นรรมณีสถาน เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา เน้นความเป็นธรรมชาติ กลมกลืนกับธรรมชาติ ลงมือปฏิบัติด้วยตัวเอง ยึดระเบียบแบบแผนปฏิบัติที่เรียบง่าย บนพื้นฐานพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มุ่งบรรลุธรรมตามอุดมการณ์พุทธศาสนา ในปัจจุบันรูปแบบวัดป่าตามแนวทางหลวงปู่มั่นและหลวงพ่ocha เป็นที่เชื่อถือของสังคมทั่วไปทั้งในประเทศและต่างประเทศ

5.3. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยได้พบคำตอบดังที่ได้กล่าวแล้วในหัวข้อที่ผ่านมา คณะผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ 2 ประการ คือ ข้อเสนอแนะเชิงการนำไปใช้ และข้อเสนอแนะการทำวิจัย ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงการนำไปใช้

หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักวัฒนธรรม เป็นต้น สามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ไปเป็นข้อมูล จัดทำแผนแม่บท การพัฒนาองค์กรสงฆ์ไทย กำหนดนโยบาย แผนยุทธศาสตร์ มาตรการ ในการบริหารจัดการ พัฒนาความร่วมมือด้านการศึกษาสงฆ์และการบริหารจัดการองค์กร การพัฒนากิจการพระพุทธศาสนา ให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็ง ในส่วนขององค์กรสงฆ์สามารถนำองค์ความรู้ของงานวิจัยไปเป็นข้อมูลและกรอบในการกำหนดนโยบาย จัดทำแผนยุทธศาสตร์ วางมาตรการแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำกับ ควบคุม ติดตาม ประเมินผล ในการพัฒนาภารกิจด้าน คณะสงฆ์ในระดับจังหวัด นำข้อมูลการวิจัยมาใช้ในเชิงนโยบายกำหนดทิศทาง/แผนการ การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยการ และการกำกับดูแล โดยอาศัยความเป็นเอกภาพการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ในปัจจุบันเป็นต้นทุน มหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันสร้างองค์ความรู้และผลิตบุคลากรทางด้านพระพุทธศาสนาสามารถนำเอาองค์ความรู้จากงานวิจัย ไปขยายขอบเขตความรู้ให้มีรัศมีกว้างขวางขึ้น โดยนักวิชาการ อาจารย์ ครูผู้สอน สามารถใช้หรือนำข้อมูลเป็นแนวทางการศึกษาวิจัยต่อยอด ผนวกองค์ความรู้ งานวิจัย เข้าสู่บทเรียนกระตุ้นให้เกิดการคิดวิเคราะห์ในแง่มุมต่างๆ สร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบและเน้นความสำคัญต่อการบริหารจัดการองค์กรบนพื้นฐานแห่งธรรมวินัย การสร้างความรู้ความเข้าใจในรูปแบบและวิธีสอนธรรมที่ควบคู่กันระหว่างปริยัติกับปฏิบัติ หรือคั่นถรฐะกับวิปัสสนาธุระให้มีความสมดุลกัน ประชาชน ได้ข้อมูลสำนักปฏิบัติขัดเกลาที่เหมาะสมสำหรับตนเอง ตลอดจนได้องค์ความรู้ทางด้านการบริหารจัดการองค์กรเชิงพุทธเพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับชีวิต

5.3.2 ข้อเสนอแนะการทำวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ทำให้ค้นพบข้อมูลหรือข้อมูลบางประการสำหรับนำมาเป็นประเด็นที่จะนำมาเป็นหัวข้อในการวิจัยครั้งต่อไปได้ เช่น เปรียบเทียบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยกับสมัยอยุธยา เปรียบเทียบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยสมัยอยุธยากับรัตนโกสินทร์ เปรียบเทียบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยกับเมียนมาร์ เปรียบเทียบการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยกับสปป.ลาว เปรียบเทียบรูปแบบและวิธีสอนของคณะสงฆ์ไทยสมัยสุโขทัยกับสมัยอยุธยา เปรียบเทียบรูปแบบและวิธีสอนของคณะสงฆ์ไทยสมัยอยุธยากับรัตนโกสินทร์ เปรียบเทียบรูปแบบและวิธีสอนของคณะสงฆ์ไทยกับเมียนมาร์ เปรียบเทียบรูปแบบและวิธีสอนของคณะสงฆ์ไทยกับ สปป.ลาว ฯลฯ

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

1.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

1.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

1.2.1 หนังสือ :

การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, **พระโพธิญาณเถระ**, กรุงเทพมหานคร : กฟผ., 2540.

กรมการศาสนา, **ประวัติการศึกษาของสงฆ์**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ การศาสนา, 2527

กรมการศาสนา, **หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอ.พี.

กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์จำกัด. 2539.

คณะผู้จัดทำ, **รำลึกวันวาน**, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2547.

คณะศึกษานุศิษย์หลวงปู่สรวง สิริปัญโญ, **เกร็ดประวัติและปฏิปทาของท่านพระอาจารย์เสาร์ กนตสีโล**,

(กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2553

คณะเหล่านศิษย์, **มณิรัตน์ อัญมณีแห่งไพรสณฑ์ ประวัติและธรรมหลวงปู่ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนตสีโล**,

พิมพ์ครั้งที่ 2; (อุบลราชธานี : พิมพ์ที่ ปาปิรุส พับลิเคชั่น จำกัด, 2547

คณะเรื่อบุญปากน้ำ ศิษย์ท่านพ่อลี ธมฺมธโร, **ขวานหลวงปู่เจี๊ยะ**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด, 2553.

คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน 5 สาย : **พุทธโธ อานาปานสติ ยุบหนอ-พองหนอ รูปนาม สัมมอรหัง**,

จัดพิมพ์โดย วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. นครปฐม: บริษัท

เพชรเกษม พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2553.

จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ”, พิมพ์เนื่องในพิธีวางศิลาฤกษ์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ, 2542.

เฉลิมพล โสมอินทร์. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาและการปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร.

สูตรไพศาล, 2546.

ดำรงเกียรติ อจหาญ, **พุทธโธ**, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ไพบูลย์อ็อฟเซต จำกัด, 2557

ธนิต อยู่โพธิ์. **วิปัสสนานิยม**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.

ทศนา แคมมณี, **ศาสตร์การสอน**, พิมพ์ครั้งที่ 4; กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

บรรยงค โตจินดา, **องคการและการจัดการ**, กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒนาการพิมพ์, 2544.

ปฐม ตาคะนานันท์, **คณะสงฆ์สร้างชาติ สมัยรัชกาลที่ 5**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2551.

ประเวศ วสี . **ปฏิรูปการศึกษา : การสร้างภูมิปัญญา**, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
2539.

ภัททันตะ อาสภมหาเถระ. **วิปัสสนาธุระ**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.

พศิน อินทรวงศ์, **บันทึกการเดินทางตามรอยพระยุคลังหลวงปู่มั่น จอมทัพธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 3;
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ, 2556

พงศสัณห์ ศรีสมทรัพย์,ชลิตา ศรมณี, **หลักการจัดการและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ 5, กรุงเทพมหานคร :
ห.จ.ก. แสงจันทร์การพิมพ์, 2531.

พระครูศรีปัญญาวิกรม, **สืบพระพุทธศาสนาจากพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา**, พิมพ์ครั้งที่ 2; (กรุงเทพมหานคร :
สาละพิมพ์การ, 2560

พระครูปลัดเจือ กิจจธโร, **มาทำความรู้จักกับวัดถ้ำสาธิตากันเถอะ**, (มปป. บริษัทไทภูมิลิขิต จำกัด, มปป.

พระครูโสภณธรรมรังษี, **รายงานผลการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดสุรินทร์ เพื่อขอรับเงิน
อุดหนุน ประจำปีงบประมาณ 2560.**

พระเทพวราธิธาจารย์, **“ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนาไทย ประวัติการสร้างทางขึ้นดอยสุเทพ
และประวัติพระธาตุดอยสุเทพ”**, พิมพ์ครั้งที่ 3; เชียงใหม่, สุทินการพิมพ์(2524), 2552.

พระเทพเวที (ประยูร ญุตโต) , **พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต**, กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2533.

พระธรรมปิฎก (ประยูร ญุตโต), **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, 2540.

พระเทพโสภณ (ประยูร ญมจิตโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**.กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
2546.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ญมจิตโต), **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2549

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ญุตโต) . **สู่การศึกษาแนวพุทธ**. (กรุงเทพมหานคร: กระทรวงศึกษาธิการ, 2547.

.-----**พุทธธรรม** (ฉบับเดิม), กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545.

.-----**พุทธวิธีในการสอน**, กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2544.

-----**จาริกบุญ จาริกธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ 9; กรุงเทพมหานคร :บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, 2547.

พระเมธีธรรมาภรณ์, **การปกครองคณะสงฆ์สุโขทัย**, ในความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย,
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธีราช, 2533.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ญุตโต), **พุทธวิธีในการสอน**, มปป.,มปป.

-----**พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ 31 , กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553

-----**พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่17;

- กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2554.
- พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), **วิปัสสนาวงศ์**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2545
- พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**, พิมพ์ครั้งที่ 2; กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2546.
- พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), **48 พระธรรมเทศนา**, พิมพ์ครั้งที่ 6; กรุงเทพมหานคร: บริษัท รุ่งศิลป์ การพิมพ์ (1977) จำกัด, 2552.
- ..... **น้ำไหลนิ่ง**. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, 2535.
- ..... **อุปถัมภ์**, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, 2544.
- ..... **หลวงพ่อบุชา เล่ม 2 : พระธรรมเทศนาสำหรับคฤหัสถ์**, ปปป, 2537.
- ..... **กิ่งก้านแห่งโพธิญาณชลบุรี**. วัดป่าอัมพวัน, 2555.
- พระมหาโชติปัญญา (ใจ โสธรรัตน์), **พุทธรังษีฤกษ์ศึกษา ว่าด้วยสมถและวิปัสสนาญาณ 4 ยุค**, พระนคร: โรงพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ (เอชเอ็ง), 2479.
- พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, สัมมนานานาชาติ ครั้งที่ 1 “อารยธรรมพุทธศาสนาในกลุ่มน้ำโขง” ณ จังหวัดหนองคาย ประเทศไทย และ นครเวียงจันทน์ สปป.ลาว 17-23 มิถุนายน 2552, บริษัท เอกลักษณ์ อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด.
- พระราชธรรมเจติยาจารย์(หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร). **ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต(ฉบับสมบูรณ์) และใต้สำนัก**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาชนจำกัด, 2541.
- พระราชวรมณี, **การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รื้อทางออก**, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529.
- พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ และคณะ, **ปรัชญาการศึกษา (แนวคิดของนักปรัชญาการศึกษา)**, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2543.
- มูลนิธิพระสงฆ์ มนสสนโต, **ประวัติพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจันโท)**, กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด(มหาชน), 2557
- มูลนิธิพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, **บูรพาจารย์**, กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2545.
- ลักษณะ จีระจันทร์, **ตามรอยพระพุทธเจ้า**, พิมพ์ครั้งที่ ๗; กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2550
- สวิง บุญเจิม, **ตำรา มรดกภาคตะวันออกเฉียงเหนือ**, อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, 2554.
- สิริวัฒน์ คำวันสา, **ประวัติพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2534.
- ส่วนการศึกษาสงเคราะห์ (เผยแผ่พระพุทธศาสนา) กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น พุทธศักราช 2555**, (จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นบรรณานุกรมในพิธีมอบพัดสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดดีเด่น 80 สำนัก วันอังคาร ที่ 18 เดือนธันวาคม พ.ศ. 2555 สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **คู่มือโครงการปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเพิ่มประสิทธิภาพในการ**

ปฏิบัติงาน, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2547.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, **รูปแบบและยุทธศาสตร์การดำเนินงานของวัดที่จัด**

การศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมดีเด่น, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2548.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. “วิธีศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก”, ใน **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, **แอ่งอารยธรรมอีสาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔; กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มติชน, 2546.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, **องค์การและการจัดการ ฉบับมาตรฐาน**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธีระพลม
และไซเทกซ์ จำกัด, 2539.

สมคิด บางโม, **องค์การและการจัดองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิทย์พัฒน์ 2550.

หลวงตาทองคำ จารุณโณ, **รำลึกวันวาน**, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์, 2547.

อรุณ รักธรรม, **ทฤษฎีองค์การ ศึกษาเชิงมนุษย์สัมพันธ์**, กรุงเทพมหานคร : สกายบล็อกการพิมพ์ 2540.

เอส ดัตต์ , **พุทธศาสนประวัติระหว่าง 2500 ปีที่ล่วงแล้ว** . แปลโดย พระมหาอมร อมโร

จัดพิมพ์ขึ้นในคราวฉลอง 25 พุทธศตวรรษ ณ ประเทศอินเดีย เมื่อ พ.ศ.2499.

อุทร จันทวัน, **ปรองดอง สมานฉันท์ ยังยืน ร่วมฝึกฝนคำว่า “ให้อภัย”**, ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานา
วิทยา, 2557

1.2.2 บทความ

ภัทรนิจ วิสุทธิศักดิ์, “**รูปแบบผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัญญา**” วารสารพุทธ
ศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2556

ภัทรนิจ วิสุทธิศักดิ์, “**รูปแบบผสมผสานการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัญญา**” วารสารพุทธ
ศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2556)

ฉวีวรรณ สุวรรณภา. **บทบาทพระสงฆ์: กับการให้การศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.
2542**, นิตยสารสารวิชาการธรรมทรรศน์ ปีที่ 3 ฉบับที่ 3. ขอนแก่น.คลังนานาวิทยา, 2546

1.2.3 รายงานการวิจัย

คณินนิตย์ จันทบุตร. **ศึกษาแนวคิดทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย**, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสน์
ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543

----- และสุพรรณ จันทบุตร. **รายงานการวิจัยความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด : เฉพาะ
กรณีวัดป่านานาชาติ** . กรุงเทพมหานคร: บริษัทกราฟฟริก จำกัด, 2545.

दनัย ปรีชาเพิ่มประสิทธิ์. **การวิเคราะห์ข้อเด่นข้อด้อยขององค์การและกระบวนการบริหารจัดการองค์การ
พระพุทธศาสนาของประเทศไทยในเชิงประสิทธิภาพด้านคุณค่าต่อพระพุทธศาสนา**, กรุงเทพมหานคร:

ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

บรรจง โสดาดี. **แนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค 11**, รายงาน
การวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2549.

----- และคณะ “**รูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน**”, กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.

พระ ดร.อนิลมาน ธมฺมสากิโย **พระฝรั่งในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2548.

สิทธิ์ บุตรอินทร์และคณะ **สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส งานและพระดำริด้านการศึกษาและการปกครอง**, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2546.

สุเชาว์ พลอยขุม. **สำนักวิปัสสนาสายพรอาจารย์มั่น ภูริทัตโต**, กรุงเทพมหานคร: ศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2549.

วริยา ชินวรรณ และคณะ, **สมาธิในพระไตรปิฎกวิวัฒนาการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 3; กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2548.

สุดใจ สะอาดยิ่ง, **ศึกษารูปแบบการพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางการแก้ไขปัญหาของประชาชนในระดับหมู่บ้านจังหวัดสุรินทร์**, สุรินทร์: ม.ป.พ., 2546.

1.2.4 สัมภาษณ์

พระศรีวิสุทธิคุณ (มานพ ปิยสีโล), ผศ.ดร., เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ฝ่ายมหานิกาย สัมภาษณ์, 16 ธันวาคม 2561.

พระราชวิสุทธิมุนี (เย็น ขนดีพโล), เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ฝ่ายธรรมยุต สัมภาษณ์, 17 ธันวาคม 2561.

อาจารย์ประมวล เพ็งจันทร์, นักวิชาการอิสระ, สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2561.

ผศ.ดร.สรเชต วรคามวิชัย, อาจารย์พิเศษ หลักสูตรพระพุทธศาสนา, สัมภาษณ์, 20 มิถุนายน 2561.

หลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย, ประธานสงฆ์วัดป่าบ้านเนินง (โคกหม่อน), สัมภาษณ์, 24 มิถุนายน 2561.

พระครูสุทิวโมกข์, เจ้าอาวาสวัดป่าบ้านเนินง (โคกหม่อน), สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2561.

แม่ชีทศ กระแส อุบาสิกาปฏิบัติธรรมประจำ วัดป่าบ้านเนินง (โคกหม่อน), สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2561.

นางเพ็ญชื่น สุวรรณวงศ์ อุบาสิกาปฏิบัติธรรมประจำ วัดป่าบ้านเนินง (โคกหม่อน), สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2561.

พระครูโสภณธรรมรังสี, เจ้าอาวาสวัดโยธาประสิทธิ์, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2561.

พระสำเร็จ โกวิท, เลขานุการศูนย์ฝึกอบรมฯ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2561.

ดร.ยโสธรา ศิริประภากร, รอง ผอ.ศูนย์ฝึกอบรมฯ, สัมภาษณ์, 20 กุมภาพันธ์ 2561.

ผศ.กฤษณ์ท์ แสงมาศ, วิทยากรนอก ศูนย์ฝึกอบรมฯ, สัมภาษณ์, 25 กุมภาพันธ์ 2561.

พระครูโพธิสิริวัตร, เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรี, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2560.

นายบุญรอด เมืองแก้ว, ผู้นำชุมชนตำบลนางมุด, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2560.

พระอธิการบุญร่วม ปากโร, เจ้าอาวาสวัดป่าสันติธรรม, สัมภาษณ์, 1 กรกฎาคม 2560.

พระมหาสุณา สุทฺถาโณ, รองเจ้าอาวาสวัดป่าสันติธรรม, สัมภาษณ์, 1 กรกฎาคม 2560.

2. ภาษาอังกฤษ

2.1 PRIMARY SOURCES :

2.2 SECONDARY SOURCES :

2.2.1 Books

Fiona Chandler., **ANCIENT WORLD โลกยุคโบราณ**, แปลโดย ละอองทิพย์ อัมรินทร์รัตน์ กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ปาเจรา, 2548.

Phra Thepsophon (prayoon Mererk), *International Recognition of the Day of Vesak*, Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, 2003

The World Fellowship of Buddhists, A Guide to Buddhist Monastries and Meditation Centres in Thailand, Fourth Edition Copyright, (Bangkok : Printing house of Thammasat University Rangsit Campus, 2004

2.2.2 Electronics

ประวัติของพระอริยวงศาจารย์ญาณวิมล., **monkubon** <<http://www.lib.ubu.ac.th/>>

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Mainland) โดยใช้แผนที่ (ไม่อิงประวัติศาสตร์กระแสหลัก(ชาตินิยม)) <<https://www.youtube.com/watch?>>

พระไตรภพ ทะเบียน **วัดหนองป่าพงและสาขา 2553**, <<https://palungjit.org/threads>>

พระธรรมมงคลญาณ (หลวงปู่ธีร์รงค์ สิริธโร), “เล่าเรื่องสมัยอุปฐากหลวงปู่มั่น” ในพิธีสวดทักษิณเจริณ สิริมงคล ทีโอที 59 ปี, 30 พฤษภาคม 2556 <<https://www.youtube.com/watch?v=qW-l9vyqowk>>

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). ความสำคัญและการรักษาพระไตรปิฎก, **ในความสำคัญของพระไตรปิฎก**, <http://www.mcu.ac.th/mcutrai/menu2/menu2_1.htm>

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต). **โรงเรียนวิถิพุทธ, พุทธแคไหนคือเถรวาท พุทธอย่างไรเป็นมหายาน** (ตอน 1), <<https://www.youtube.com/watch?v=QygnwkyKgcs>>

พระอาจารย์ชยสาโร, **ต้องทำเองด้วยกัน**, <<https://www.youtube.com/watch?v=U5K8XghKyls>>

มติชน, **ความเป็นมา ‘สังฆราช’ แห่งสยาม**, <<http://www.matichon.co.th/news/456517> >

วัดป่าหนองแก้ว ผุดโรงอบสมุนไพร แก้ปัญหาสุขภาพพระภิกษุ <<https://www.77kaoded.com/content/32055>>

เว็บพระรัตนตรัย, “**ประวัติหลวงปู่คำคะนิง จุลมณี**”, <<http://www.dharma-gateway.com/monk/monk>>

ศูนย์จิตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, <<http://www.ce.mahidol.ac.th/news-events/view->

events.php?event=108>

ศูนย์ปฏิบัติการข้อมูลการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์ "ตลาดต้องชม ตลาดนัดสีเขียวจังหวัดสุรินทร์",

< <http://www.organic.moc.go.th/th/news>>

สถาบันพลังจิตตานุภาพ. ประวัติพระธรรมมงคลญาณ, <<http://www.samathi.com/2016/history.php>>

สารานุกรมวิกิพีเดีย, <<http://th.wikipedia.org/wiki>>

สังเขปประวัติพระภิกษุสงฆ์, หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ, <https://www.phuttha.com>

เอนก นาวิกมูล, “พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท-จันทร์) ผู้บูรณะวัดบรมนิวาส”, คนนอกศตวรรษ

หนังสือพิมพ์เนชั่นสุดสัปดาห์, <<http://www.dharma-gateway.com/monk/monk>>

พื้นที่ชีวิต-เจ้าพระยาถึงอิรวดี 2/3, ตอน “อาณานิคมทางปัญญา” < <https://www.youtube.com/watch?> >

เว็บพระรัตนตรัย, “ประวัติหลวงปู่คำคะนิง จุลมณี”, <<http://www.dharma-gateway.com/monk/monk>>

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด <<http://th.wikipedia.org/wiki>>

สัมฤทธิ์ ลือชัย, ‘อนาคตของพุทธศาสนาในเมืองไทย: ทางเลือกและทางรอด’ ในงานเสวนาหัวข้อ ‘อนาคต

ประเทศไทย กับ ไทยศึกษา: โอกาส ความท้าทาย และสถานะในเวทีโลก’ ณ วิทยาลัยนานาชาติปรีดี

พนมยงค์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, <<http://prachatai.org/journal/2016/05/65735>>

สินอรียสงฆ์ “หลวงปู่จันทร์ศรี” มรณภาพสิริอายุ 105 ปี, มติชนออนไลน์

<https://www.matichon.co.th/local/news_394768>

หลวงตามหาบัว, ชีวิตประวัติ หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล, <<https://www.youtube.com/watch>>

MGR Online, “เมืองช้างเปิดอุทยานหลวงปู่ดูลย์-รูปปั้นองค์ใหญ่ที่สุดในโลก”,

< <https://mgronline.com/local/detail/9600000008014> >

ภาคผนวก ก.

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ได้นำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์ด้านองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนา โดยแทรกองค์ความรู้จากการวิจัยที่สร้างความรู้ความเข้าใจให้กับพุทธศาสนิกชนในระดับจังหวัด และใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย การวางแผน ยุทธศาสตร์ ตลอดจนใช้เป็นฐานข้อมูล จัดทำแผนแม่บท พัฒนา บริหารกิจการคณะสงฆ์ สร้างความมั่นคง เข้มแข็งให้กับองค์กรสงฆ์

2) องค์กรสงฆ์ในระดับจังหวัดและท้องถิ่น ได้แก่ สำนักงานเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ทั้งธรรมยุต และมหานิกาย จังหวัดสุรินทร์ วัดป่าโยธาประสิทธิ์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดบ้านเหนีย ยง (ป่าโคกหม่อน) ตำบลเหนีย ยง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ วัดโพธิ์ศรี ตำบลนางมุด อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ และวัดป่าสันติธรรม ตำบลหนองแก้ว อำเภอกันทรารมย์ จังหวัดศรีสะเกษ นำเอาผลวิจัยใช้ ประโยชน์ด้านความรู้ในพระพุทธศาสนา และเป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบาย จัดทำแผนยุทธศาสตร์ วาง แนวทางดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทิศทางและกลไกในการบริหารจัดการองค์กรด้านการวางแผน การจั ดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยการ และการกำกับดูแล เพื่อพัฒนารูปแบบและวิธีสอนธรรมให้มีประสิทธิภาพ

3) การจัดการศึกษาของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยทางพุทธ ศาสนา ได้นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์เชิงวิชาการ โดยคณาจารย์ได้นำเอาองค์ความรู้จากงานวิจัย ไปขยาย ขอบเขตความรู้เกี่ยวกับประวัติพัฒนาองค์กรสงฆ์ โดยเฉพาะองค์กรพระพุทธศาสนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์ในแง่มุมมองของการบริหารจัดการเชิงพุทธ เพื่อเป็นฐานการพัฒนา รูปแบบและวิธีสอนธรรมให้มีประสิทธิภาพ โดยสอดแทรกเนื้อหาในรายวิชาต่างๆ เช่น วิชาประวัติ พระพุทธศาสนา วิชาการปกครองคณะสงฆ์ ศึกษาศาสตร์ในพระไตรปิฎก เป็นต้น

ภาคผนวก ข.

ตารางเปรียบเทียบวัดอุประสงค์

วัดอุประสงค์ที่ ๑	วัดอุประสงค์ที่ ๒	วัดอุประสงค์ที่ ๓
<p>รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย...</p> <p>การบริหารองค์กรสงฆ์ เป็นโครงสร้างเชิงหน้าที่โดยแบ่งภาระงานออกได้ 5 ด้าน คือ งานด้านการปกครอง งานด้านการศึกษา งานด้านการเผยแผ่ งานด้านสาธารณูปการ และงานเกี่ยวกับความเป็นอยู่พื้นฐาน ซึ่งในแต่ละด้านก็มีการกำหนดบุคคลทำหน้าที่รับผิดชอบ เช่นงานด้านการศึกษา ฝึกฝนอบรม คัดกรองสมาชิกภาพใหม่ มอบหมายให้เป็นบทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ การวินิจฉัยอธิกรณ์ต่างๆ ทางพระวินัยมอบให้พระวินัยธร การเทศนาประกาศเผยแผ่ธรรมเป็นหน้าที่ของพระธรรมกถึก การดูแลความเป็นอยู่ร่วมกันขั้นพื้นฐาน มอบให้เจ้าอธิการต่างๆ ทำหน้าที่ เป็นต้น หลังสังคายนาครั้งที่ 1 เกิดระบบ “มุขปาฐะ” มีการแยกกันเป็สายเพื่อท่องจำระไตรปิฎก สภาพการณ์ดังกล่าวสะท้อนการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีระเบียบแบบแผน ลักษณะดังกล่าวต่างจากการจัดการองค์กรของคณะสงฆ์ไทยซึ่งในยุคอาณาจักร การบริหารองค์กรสงฆ์ขึ้นอยู่กับเจ้านครรัฐเป็นสำคัญ และ</p>	<p>รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต...</p> <p>การบริหารจัดการองค์กร ตามระเบียบแบบแผนของวัดป่าสายหลวงปู่มั่น บนพื้นฐานพระธรรมวินัย ภายใต้องค์กรมหาเถรสมาคมแห่งคณะสงฆ์ไทย มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก มุ่งให้สมาชิกภาพทุกคนในองค์กรพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาตนเองให้ถึงที่สุด มีความอิสระหลุดพ้นจากกิเลส สามารถออกไปช่วยเหลือเกื้อกูลบุคคล สังคม ประเทศ ตลอดถึงมวลมนุษยชาติ โดยใช้โครงสร้างของวัดป่าเป็นระเบียบแบบแผนในการบริหารจัดการ เน้นในแง่ของ “ปัจเจกบุคคล” เป็นหลัก ดังนั้น ลูกศิษย์ของท่าน จึงมีความรู้ความสามารถที่โดดเด่นแตกต่างกัน และสร้างบารมีไปตามวาสนาของแต่ละบุคคล ส่วนการเชื่อมโยงของวัดป่าลูกศิษย์สายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต</p>	<p>รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อชา สุภทฺโท...</p> <p>การบริหารจัดการองค์กรตามระเบียบแบบแผนของวัดป่าสาขาหนองป่าพง บนพื้นฐานพระธรรมวินัย ภายใต้องค์กรมหาเถรสมาคมแห่งคณะสงฆ์ไทย มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เป็นหลัก มุ่งให้สมาชิกภาพทุกคนในองค์กรพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาตนเองให้ถึงที่สุด มีความอิสระหลุดพ้นจากกิเลส เช่นเดียวกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต แต่หลวงพ่อชา สุภทฺโท เน้นความเป็น “องค์กรสังฆะ” สร้างระบบเครือข่าย ดังนั้น สำนักวัดหนองป่าพงจึงมีวัดสาขา วัดสำรอง วัดสำรวจ เป็นเครือข่ายกว้างไกลเชื่อมโยงถึงกัน อย่างมั่นคงเข้มแข็ง ด้วยเงื่อนไขดังกล่าวส่งผลให้สำนักหนองป่าพงที่กระจาย</p>

<p>ดูแลกันตามหมวดอุโบสถ เคารพนับถือกันตามอุปัชฌาย์อาจารย์ แต่หลังจากการปฏิรูปคณะสงฆ์ตามพรบ.รศ 121 สมัยรัตนโกสินทร์ ตอนกลางเป็นต้นมา การจัดการองค์กรเป็นโครงสร้างเชิงอำนาจ มีการบริหารจัดการตามลำดับชั้นจากบนลงล่าง โดยมีองค์กรมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุดในการบริหารจัดการ</p> <p>รูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย ในเบื้องต้นยังไม่ปรากฏรูปแบบที่ชัดเจน ในสมัยสุโขทัยเป็นต้นมามีหลักฐานยืนยันรูปแบบและวิธีสอนธรรมชัดเจนขึ้นโดยจัดได้เป็น 3 รูปแบบ คือ แบบวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต แบบคัมภีร์ และแบบวิปัสสนาธุระ โดยมีคณะสงฆ์ 2 สาย คือ ความว้ากกับอรัญญิกข้อมูลทางประวัติศาสตร์และหลักฐานทางโบราณคดีชี้ให้เห็นว่าความว้ากในเวลาดังกล่าวนี้พุทธเถรวาทมีความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในอาณาจักรขาวพุทธในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นสภาพการณ์ต่างๆ ยังคงรูปแบบตามอยุธยา คณะสงฆ์ฝ่ายความว้ากและอรัญญิกต่างก็มุ่งเน้นในบทบาทหน้าที่ของตนเป็นหลักอย่างเข้มแข็ง จนมีการปฏิรูปคณะสงฆ์ในรัชกาลที่ 5 แห่งรัตนโกสินทร์ ส่งผลให้การบริหารคณะสงฆ์ และการจัดการศึกษาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมดังที่เป็นอยู่</p>	<p>อาศัยความปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในฐานะที่มีพ่อแม่ครูอาจารย์คนเดียว</p> <p>รูปแบบการสอนธรรมตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ท่านใช้รูปแบบการจาริกธุดงค์ เป็นลักษณะห้องเรียนเคลื่อนที่จาริกไปในพื้นที่ต่างๆ อย่างไม่หยุดยั้ง สั่งสอนลูกศิษย์ตามป่าเขา การฝึกฝนอบรมมั่นใจในความบริสุทธิ์ของเองตั้งคำบอกเล่าที่ว่า เข้าป่าหากศีลไม่บริสุทธิ์ถูกเสือกัดตาย ร่วมฝึกปฏิบัติขัดเกลาที่เป็นกลุ่ม แต่ให้ปลีกห่างไกลพอสมควร หลีกเร้นความพลุกพล่านเน้นประสบการณ์ตรง มีการควบคุมตรวจสอบอย่างใกล้ชิดหากศิษย์เกิดปัญหาในการปฏิบัติก็เข้าพบอาจารย์ทันที อาจารย์กรรมฐานจึงเป็นผู้มีความสามารถในการประเมินผลการปฏิบัติได้ตามหลักการพุทธที่ว่า ผู้ที่บรรลุนิพพานระดับสูงสามารถประเมินวาระจิตของผู้บรรลุนิพพานระดับต่ำกว่าได้ ด้วยรูปแบบดังกล่าวหลวงปู่มั่นจึงสามารถสร้างศรัทธาความมั่นใจต่อลูกศิษย์ได้มากมาย โดยเฉพาะเมื่อเข้าสู่วัยชราท่านเพลาการจาริกลงปักหลักสั่งสอนศิษย์อยู่ที่วัดอยู่ที่วัดป่าบ้านหนองผือ จังหวัดสกลนครเป็นเวลานานถึง 4 ปี ทำให้เกิดรูปแบบวัดป่า มีการจัดโครงสร้างกายภาพที่เป็นธรรมชาติ สะอาดเงียบสงัด วิเวก เหมาะสำหรับการ</p>	<p>สาขาออกไปมากมาย ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แม้จะอยู่ห่างไกลกันแต่มีความเชื่อมโยงผูกพันกัน สามารถจัดการกับปัญหาได้ทันที่ทั้งที่และรักษาพัฒนาองค์กรสั่งชะตามแนวทางที่หลวงปู่ชา วาจาวั ให้ มั่น คง เจริญ รุ่งเรืองสืบมาจนปัจจุบัน ส่วนในแง่ของปัจเจกบุคคลอาศัยโครงสร้างสำนักที่มีมาตรฐาน เกื้อกูลการปฏิบัติขัดเกลา ฝึกฝนเพาะบ่มตามอัธยาศัยของตนเองอย่างเต็มที่ ระเบียบแบบแผนที่เข้มงวดกวดขันบนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย เปิดโอกาสให้สมาชิกภาพขององค์กรสั่งชะสายวัดหนองป่าพงทุกคน สามารถพัฒนาตนเองเข้าถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิตแต่ละบุคคลได้อย่างเท่าเทียมกัน</p> <p>รูปแบบการสอนธรรมตามแนวทางหลวงปู่ชา สุภทโท ดำเนินการต่างไปจากอาจารย์มั่นคือการปักหลักอยู่กับที่ ภายในสำนักวัดหนองป่าพง ซึ่งการจัดการจัดโครงสร้างกายภาพถอดแบบมาจากวัดป่าบ้านหนองผือจัดระเบียบแบบแผนให้มี</p>
--	--	---

<p>ปัจจุบัน โดยสรุปการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยวางอยู่บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัย เป็นไปตามอำนาจรัฐแห่งยุคสมัย ซึ่งการบริหารจัดการองค์กรดังกล่าวเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการสนับสนุนให้เกิดรูปแบบและวิธีสอนธรรมที่มีประสิทธิภาพ</p>	<p>บำเพ็ญภาวนา เน้นประสบการณ์ตรงลงมือปฏิบัติขัดเกลาด้วยตัวเอง เสริมด้วยการฟังธรรมเทศนาของหลวงปู่มั่น และพระเถระที่มีภูมิธรรมชั้นสูง มีการควบคุมตรวจสอบ ประเมินผลอย่างเป็นระบบ ด้วยรูปแบบดังกล่าว วัดป่าบ้านหนองผือได้กลายเป็นต้นแบบของวัดป่าในปัจจุบัน และสร้างศรัทธาได้อย่างกว้างขวาง</p>	<p>ความสะอาด สงบ สร้างศรัทธา พัฒนาจิตปัญญาให้สูงส่ง เน้นการปฏิบัติขัดเกลาด้วยตัวเอง ใช้รูปแบบการจาริกธุดงค์ มาเสริมให้เกิดประสบการณ์ตรง การควบคุมตรวจสอบอยู่บนพื้นฐานพระวินัยเป็นสำคัญ</p>
--	--	--

ภาคผนวก ค.
ตัวอย่างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

บัตรบันทึกการค้นคว้าการวิจัย

เรื่อง

การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

เรื่องที่ค้นคว้า.....

ประเด็นสำคัญ.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

หนังสืออ้างอิง / แหล่งข้อมูล.....

.....

.....

.....

.....

( )

ผู้บันทึก

วันที่..... เดือน ..... พ.ศ. ....

แบบบันทึกการสังเกต

เรื่อง

การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออํารงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

ชุมชน/วัด.....

บ้าน..... หมู่ที่..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด.....

วันเวลาที่สังเกต.....

1. โครงสร้างทางกายภาพ/บริบทของวัด (เช่น ถนน สิ่งปลูกสร้าง ความมีระเบียบ ความสะอาด ร่มรื่น ฯลฯ)

.....

2. ทรัพยากรธรรมชาติของวัด (เช่น แหล่งน้ำ ภูเขา ป่าไม้ พื้นที่ทำการเกษตรที่สาธารณะ ฯลฯ)

.....

3. ศาสนวัตถุของวัด (เช่น ประติมากรรม หอฉัน หอระฆัง กุฏิ พระอุโบสถ ฯลฯ)

.....

4. กิจกรรมภายในวัด (เช่น ระเบียบปฏิบัติ กิจวัตร การฝึกปฏิบัติ การทำความสะอาดบริเวณวัด ฯลฯ)

.....

5. รูปแบบการสอนธรรม (เช่น รูปแบบวัฒนธรรมประเพณี รูปแบบสถาบันวัด และรูปแบบจาริกธุดงค์ ฯลฯ)

.....

6. วิธีสอนธรรม (เช่น แบบปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เทศนา บรรยาย ถามตอบ อบรม สั่งสอน ฯลฯ)

.....

7. การบริหารจัดการองค์กร (เช่น การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยความสะดวก การกำกับดูแล ฯลฯ)

.....

ลงชื่อ..... ผู้บันทึก

แบบบันทึกการสัมภาษณ์

เรื่อง

การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออํารงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

-----

1. ข้อมูลของบุคคลที่สัมภาษณ์

1.1 ชื่อ

- ชื่อ/นามสกุล.....บ้านเลขที่..... หมู่.....
- บ้าน.....ตำบล.....
- อำเภอ.....จังหวัด.....

1.2 การศึกษา

- ประถม.....
- มัธยม.....
- อุดม.....

1.3 สถานภาพ/บทบาท

- อายุ.....ปี สังกัดนิกาย.....
- พรรษา.....พรรษา.....
- ตำแหน่ง.....
- ภาระงานรับผิดชอบ.....
- อื่นๆ .....

1.4 ขนาดของวัด

- จำนวนคนในวัดทั้งหมด.....รูป/คน
- แบ่งเป็น เพศชาย.....รูป/คน เพศหญิง.....คน
- แบ่งเป็น ผู้นำในวัด.....รูป/คน
- ศาสนวัตถุ.....

1.5 สถานที่สัมภาษณ์

เมือง.....

วันที่.....

เวลาเริ่มต้น.....เวลาสิ้นสุด.....

2. ส่วนที่ใช้สัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องวัด

2.1 กิจกรรมภายในวัด

1) คำถาม....วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มคนในวัดมีสภาพอย่างไร

- ด้านอาหาร (เช่น การกิน การแต่งกาย สิ่งปลูกสร้าง ที่อยู่อาศัย ฯลฯ) .....
- ด้านที่อยู่อาศัย (เช่น การปกครอง ขนบธรรมเนียม ความสัมพันธ์ ฯลฯ).....
- ด้านสุขภาพ (เช่น ลักษณะอุปนิสัย คุณธรรมเด่น ฯลฯ).....
- ด้านวัตถุสิ่งของเครื่องใช้ (เช่น วิชาความรู้ ภาษา ฯลฯ).....
- อื่นๆ .....

2) คำถาม..... คุณสมบัตินิรายนะละเอียดเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของกลุ่มคนในวัดเพื่อสร้างองค์ความรู้ และสืบสานความดีงามของกลุ่มบุคคลในวัดได้ดังต่อไปนี้

.....

2.2 รูปแบบการสอนธรรม

1) คำถาม....คณะสงฆ์หรือผู้ที่มีบทบาทด้านการสอนมีรูปแบบการสอนธรรมอย่างไร เช่น

- แบบวัฒนธรรมประเพณี.....
- แบบสถาบันวัด.....
- แบบจาริกธุดงค์.....
- แบบทำงานในวัด.....

2) คำถาม...ท่านคิดว่าหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มีรูปแบบการสอนธรรมอย่างไร

.....

3) คำถาม...ท่านคิดว่าหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท มีรูปแบบการสอนธรรมอย่างไร

.....

4) คำถาม..... ท่านสามารถบรรยายละเอียดของรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างองค์ความรู้และสืบสานความดีงามของวัดได้ดังต่อไปนี้

.....

2.3 วิธีสอนธรรม

1) คำถาม....คณะสงฆ์หรือผู้ที่มีบทบาทด้านการสอนมีวิธีสอนธรรมอย่างไร เช่น

- อุเทศ (การยกขึ้นแสดง การยกขึ้นชี้แจง หัวข้อ การเรียนการสอน).....
- โอวาท (คำกล่าวสอน คำแนะนำ คำตักเตือน).....
- อนุศาสน์ การสอน คำชี้แจง คำสอน.....
- เทศนา บรรยาย ทำเป็นแบบอย่าง สนทนา ถามตอบ พาปฏิบัติ.....

2) คำถาม...ท่านคิดว่าหลวงปู่มั่น ฐริทตโต มีวิธีสอนธรรมอย่างไร

.....

3) คำถาม...ท่านคิดว่าหลวงพ่อชา สุภทโท มีรูปแบบวิธีสอนธรรมอย่างไร

.....

4) คำถาม..... ท่านสามารถระบุรายละเอียดของวิธีสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างองค์ความรู้และสืบสานความดีงามของวัดได้ดังต่อไปนี้

.....

2.4 การบริหารจัดการองค์กร

1) คำถาม....วัดป่าสายหลวงปู่มั่น ฐริทตโต มีโครงสร้างบริหารองค์กรอย่างไร เช่น

การวางแผน/จุดมุ่งหมายขององค์กร.....

การจัดองค์กร .....

งานบุคลากร.....

การอำนวยความสะดวก.....

การกำกับดูแล.....

2) คำถาม...ท่านทราบไหมว่าหลวงปู่มั่น ฐริทตโต มีแนวทางการบริหารองค์กรสงฆ์อย่างไร

.....

3) คำถาม...ท่านทราบไหมว่าหลวงพ่อชา สุภทโท มีแนวทางการบริหารองค์กรสงฆ์อย่างไร

.....

4) คำถาม..... ท่านสามารถระบุรายละเอียดของแนวทางการบริหารองค์กรสงฆ์ของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อสร้างองค์ความรู้และสืบสานความดีงามได้ดังต่อไปนี้

.....

( )

ผู้สัมภาษณ์

วันที่..... เดือน ..... พ.ศ. ....

ภาคผนวก ง.

ตัวอย่างเอกสารขออนุญาตเก็บข้อมูลวิจัย

ที่ ศธ 6136./

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์

ธันวาคม 2559

เรื่อง ขออนุญาตเก็บข้อมูลวิจัย

เรียน .....

สิ่งที่แนบมาด้วย สำเนาโครงการวิจัย 1 ชุด

ตามที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยอนุมัติทุนอุดหนุนการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๕๖ ดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย” โดยมี ผศ.บรรจง โสดาดี สังกัดสาขาวิชาพระพุทธศาสนา เป็นหัวหน้าโครงการ ซึ่งโครงการวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษารูปแบบวิธีการการสอนธรรมและการบริหารจัดการองค์กรของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือของประชาชนในสังคมไทย

คณะเห็นว่าวัดในการกำกับดูแลของท่าน เป็นเขตพื้นที่สำหรับให้คำตอบเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยได้ ดังนั้น เพื่อให้การรวบรวมข้อมูลและสรุปผลการศึกษาวิจัย จึงขออนุญาตจึงขออนุญาตสัมภาษณ์และทำการศึกษาเก็บข้อมูลในเขตพื้นที่วัดของท่าน ทั้งนี้ ได้มอบหมายให้ ผศ.บรรจง โสดาดี หัวหน้าโครงการวิจัย เป็นผู้ประสานงาน เพื่อกำหนดวันและเวลา

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ด้วยความนับถือ

(พระธรรมโมลี)

รองอธิการบดีวิทยาเขตสุรินทร์

ผู้ประสานงานโทรศัพท์ 08-3374-8741

Email; banchongmcsu_surin@hotmail.com

ภาคผนวก จ

ภาพกิจกรรมดำเนินการวิจัย

วัดป่า โยธาประสิทธิ์

วัดบ้านเจนีง (ป่าโคกหม่อน)

วัดโพธิ์ศรี

วัดป่าสันติธรรม

ภาคผนวก ฉ.
แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว 020/2556

ชื่อโครงการ การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออํารงรูปแบบการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย

หัวหน้าโครงการ ผศ.บรรจง โสดาดี

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์

โทรศัพท์ 083-3748741, โทรสาร. 0-3351-3604, Email :banchongmcu_surin@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญ

สังคมไทยสมัยโบราณพระสงฆ์เป็นครูของสังคม วัดเป็นทั้งรากฐานทางวัฒนธรรมและเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาในประเทศไทยเข้าสู่ยุคใหม่บทบาทเหล่านี้หายไป จริยธรรมความดีงามดั้งเดิมของคนไทยเสื่อมหายไปด้วย แต่ยังมีโชคดีที่พระสงฆ์เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงพ่อชา สุภทฺโท เป็นต้น ได้ฝึกฝนตนเองตามแนวทางพุทธศาสนาอย่างจริงจังจนได้คำพุทธศาสนา เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนามนุษย์ให้ประเสริฐที่สุดได้ เมื่อก่อนนำหลักดังกล่าวฝึกฝนศิษยานุศิษย์ทำให้เกิดมปัญหาคือจะทำอย่างไรจึงจะสามารถธำรงรักษาหลักคำสอนที่ดีงามเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมหรือมวลมนุษยชาติตราบนานหนึ่งทีผู้วิจัยคิดว่าจะเป็นทางออกสำหรับประเด็นนี้ คือการสืบค้นการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของพระธรรมอาจารย์ทั้งหลายเป็นแนวทางไว้แล้วให้กับอนุชนรุ่นหลังได้นำไปปรับปรุงประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยเป็นประโยชน์สูงสุดต่อการดำรงชีวิตไป

วัตถุประสงค์โครงการ

- 1) เพื่อศึกษาแนวคิดรูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย
- 2) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต
- 3) เพื่อศึกษารูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตามแนวทางหลวงพ่อชา สุภทฺโท

ผลการวิจัย

1) การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออํารงรูปแบบและวิธีสอนธรรมของคณะสงฆ์ไทย แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการสมัยพุทธกาล จัดได้เป็น 4 รูปแบบ คือ (1) รูปแบบการสิกขาจาริก พเนจรไปเรื่อยๆ เน้นประสบการณ์ของปัจเจกบุคคลเป็นทวัด วิหาร มหาวิหาร สำนัก หรือสถาบันทางการศึกษา เป็นการรวมกลุ่มฝึกศึกษาร่วมกัน ซึ่งก็ไม่มีข้อแตกต่างไปจากระบบการที่มีสองลักษณะเช่นเดียวกัน คือเป็นระบบครอบครัวกับการออกแสวงหาสัจธรรมในบั้นปลายชีวิตตามหลักอาศรม 4 แต่ที่แตกต่างคือ กลุ่มนักบวชในพระพุทธศาสนาเน้นความเป็น “สังฆะ” เป็นแกนหลัก แม้จะเปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลออกแสวงหาประสบการณ์สิกขาจาริกไปในที่ต่างๆ ได้ตามอัธยาศัย แต่ก็ไม่ได้ตัดขาดไปจากสังฆะ ดำรงตนอย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง อย่างน้อยทุกกึ่งเดือนรับผิดชอบต่อหมู่คณะ สำหรับผู้ที่ใช้รูปแบบการฝึกฝนตนเองภายในอาราม กิจกรรมทั้งหมดของการดำรงชีวิตประจำวันล้วน

ฝึกฝนอบรมบ่มเพาะทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการบิณฑบาต การฉัน การกวาดลานเจดีย์ ทำกิจวัตรต่างๆ การปลีกตัวบำเพ็ญเพียร สอนทั้งสองรูปแบบไม่ว่าจะเป็นการศึกษาจาริกไป หรือหยุดการจาริกศึกษาอยู่ภายในอาราม ล้วนส่งผลต่อการพัฒนาทั้งต่อบุคคล โดยรวม โดยเฉพาะการอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากภายในอารามเดียวกัน มีการออกแบบโครงสร้างหน้าที่อย่างรัดกุมตามหลักการพัฒนาอย่างเป็นระบบ มีการแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันตามความเหมาะสม ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนตั้งแต่อุดมการณ์ให้กับพระสงฆ์ออกไปทำงานสร้างสรรค์สังคมได้อย่างกว้างขวางมากมาย ทำให้องค์กรสังฆะที่มีพระพุทธเจ้าเป็นจุดศูนย์กลางสามารถรองรับในเวลาอันรวดเร็ว สามารถครองใจของเจ้านครรัฐต่างในชมพูทวีปได้ มีอิทธิพลเหนือเจ้าลัทธิอื่นๆ ในเวลาเดียวกัน ยิ่งใหญ่มีพัฒนาการทัดเทียมกับศาสนาดั้งเดิมของชาวอารยัน และกลายเป็นศาสนาสากลไปในที่สุด การจัดการศึกษาของพระพุทธเจ้าทำให้เกิดมุมมองของโลกและชีวิตเปลี่ยนไป วิถีชีวิตของพระภิกษุในศาสนาพุทธหนีจากกรอบจารีตดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์ เล็กๆ กลุ่มหนึ่งที่เกิดขึ้นในท่ามกลางสังคมฮินดู ที่มีการสอนให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ที่จะไปถึงจุดหมายสูงสุดและต้องอิงอาศัยเทพเจ้าและพิธีกรรม รูปแบบการสอนโดยการจาริก ในอีกด้านหนึ่งของชีวิตพระนอกจากจะฝึกหัดขัดเกลากาย ภาวกรรมกิจอีกอย่างหนึ่งที่พบเห็นอยู่ทั่วไปในวิถีพระคือการจาริกไปยังถิ่นต่างๆ ไม่ติดถิ่นติดที่ เพื่อประกาศหลักธรรมคำสอนตามแบบของพระพุทธองค์ทรงวางไว้ จากการที่พระพุทธเจ้าสาวกของพระพุทธเจ้าเดินทางไปยังที่ต่างๆ พบปะแลกเปลี่ยนทรรศนะ เสนอหลักกาทรรศนะบุคคลได้กว้างขวางขึ้น พระสงฆ์กลายเป็นบุคคลที่มีบทบาทต่อสังคมทัดเทียมบทบาทของพราหมณ์ รูปแบบการสอนดำเนินชีวิตของพระภิกษุต้องสละจากครอบครัวบ้านเรือน ไปสร้างที่อยู่ต่างหากจากสังคมชาวบ้านเมืองทั่วไป สถานที่อยู่นั้นเรียกว่าพระภายในวัดคือการฝึกหัดขัดเกลากายตนเอง เพื่อพัฒนาภูมิธรรมภูมิปัญญาในตนเองให้เข้าถึงจุดหมายสูงสุดแห่งชีวิต ดังนั้นจึงทั้งหมดเป็นกิจกรรมทางการศึกษา ในระยะต่อเมื่อชาวพุทธที่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระในพุทธศาสนา ได้เดินทางมาเพื่อบูชาธรรมคำสอนจากพระพุทธเจ้าและจากสาวกของพระพุทธเจ้า ชุมชนชาวพุทธเติบโตขึ้น กลายเป็นคู่แข่งของศาสนาพราหมณ์ วัดเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้โดยปริยาย รูปแบบการจัดการศึกษาของชาวพุทธได้ยกกระบบการศึกษาชาวอารยันโบราณแบบครัวเรือน โดยมีสถานที่ศึกษาคือวัดศึกษาเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน มีบุคลากรด้านการศึกษาที่เป็นทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้แก่ ธรรมกถึก พุทฺธสูตร ผู้ทรงพระวินัย หลักสูตรหรือเนื้อหา ได้แก่ พระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรม กิจกรรมการเรียนการสอน ฝึกทั้งในวัดและนอกวัด โดยเรียนรู้จากพระปาฏิโมกข์ สิกขาบท ข้อวัตร สังฆกรรม การจาริกธุดงค์ การดำเนินชีวิตประจำวัน ผ่านกัมมัฏฐาน อุตเทศ โอวาท และอนุศาสน์ รูปแบบและวิธีการสอนในพระพุทธศาสนาได้ขยายการศึกษาของชาวชมพูทวีปจากระบบสถาบันการศึกษาซึ่งได้แก่ วัดหรืออารามทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีทั้งจัดการฝึกฝนอบรมภายในวัดหรือสำนัก ทั้งให้ฝึกศึกษาใน การแสวงหาประสบการณ์ตรงด้วยตัวเองของเหล่าพระภิกษุ (3) รูปแบบมุขปาฐะ ในสมัยหลังพุทธปรินิพพาน เกิดระบบท่องจำของพระพุทธเจ้าเรียกว่าระบบ “มุขปาฐะ” วัด อาราม วิหาร มหาวิหาร สำนัก ของคณะสงฆ์นิคายต่างๆ พัฒนาเป็นศูนย์กลางที่ค้นคว้าทางด้านวิชาการ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้เกิดความนิยมวัดถ้ำสำหรับเป็นแหล่งบำเพ็ญภาวนาขึ้นหลายแห่ง (4) รูปแบบในระยะเวลาต่อมาพุทธศาสนamahayanรุ่งเรืองขึ้น คณะสงฆ์สายนี้มีความนิยมในการศึกษาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าตามทำให้เกิดสำนักพุทธปรัชญาขึ้น แล้วพัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา ที่มีชื่อเสียงเด่นดังอย่างมาก เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา เป็นต้น ตั้งสมัยพุทธกาลจนถึงยุคเสื่อมสลายของศาสนาพุทธในชมพูทวีปจัดรูปแบบการสอนในพระพุทธศาสนาได้เป็น 2 รูปแบบ คือ ธรรมปาฐะ คัมภีร์ปาฐะ และรูปแบบการสอนทั้งสองรูปแบบยังคงเป็นแม่บทในด้านการจัดการศึกษาทางพุทธศาสนาดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จัดการศึกษาของพระพุทธศาสนาในอินเดียจัดได้ 4 รูปแบบ คือ รูปแบบการศึกษาจาริก รูปแบบอาราม วัด วิหาร มหาวิหาร สำนัก และรูปแบบสถาบันการศึกษา ส่วนวิธีสอน ได้แก่ อุตเทศ โอวาท และอนุศาสน์ ภายหลังพระอรหันตศาสดาได้รวมรูปแบบและวิธีสอนทางศาสนาเรียกว่าวิปัสสนาธุระและคัมภีร์ปาฐะ โดยกลุ่มผู้เกี่ยวข้องดูแลด้านการฝึกศึกษาอบรมโดยตรง คือ พระอุปัชฌาย์

สัททวิหาริก บัณฑิต ธรรมกถิก ฯลฯ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยเปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างรัฐ ในช่วงที่มีการบริหารจัดการ คณะสงฆ์ขึ้นอยู่กับเจ้าผู้ครองนคร ต่อมาเมื่อรัฐพัฒนาเป็นประเทศ ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลางเป็นต้นมา คณะสงฆ์ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่รัฐกำหนดขึ้น

2) รูปแบบและวิธีสอนธรรมขององค์กรสงฆ์ไทย การขยายตัวของพุทธศาสนาเข้ามายังบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาราชเป็นต้นมา โดยผ่านอารยธรรมพุกาม ขอม และทวารวดี ทำให้พระพุทธรูปและมหายานแพร่หลายในดินแดน ในถิ่นนี้มาแต่เดิมและที่เคลื่อนย้ายอพยพเข้ามาใหม่ ได้รับเอาพุทธศาสนาเข้ามาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมตั้งแต่บัดนั้นมา ประชาชนในแถบกลุ่มแม่น้ำอิรวดี แม่น้ำสะโตง แม่น้ำสาละวิน แม่น้ำปิง แม่น้ำยม แม่น้ำน่าน แม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดถึงแม่น้ำ ศาสนาในการวางระเบียบแบบแผน สร้างบ้านแปงเมือง ดังปรากฏร่องรอยตามหลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 8 พุทธศตวรรษที่ 18 การสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยเป็นราชธานี ปรากฏว่าพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์จนเจริญรุ่งเรืองอยู่ สุโขทัยแบ่งได้ 2 คณะ คือ คณะคามวาสี ซึ่งเป็นคณะที่มีมาแต่เดิม กับคณะอรัญวาสี ซึ่งเป็นคณะใหม่ที่นำมาจากนครศรีธรรม รามคำแหง รูปแบบการสอนตามแนวทางคณะสงฆ์ไทยในยุคนี้จึงปรากฏหลักฐานชัดเจนว่า คณะคามวาสีเน้นการฝึกฝนในรูปแบบ สอนฝายอรัญวาสีเน้นรูปแบบการสอนวิปัสสนาธุระ ลักษณะดังกล่าวถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโก ออาณาจักรอื่นๆ ของคนไทยในยุคสมัยเดียวกัน การศึกษาวิจัยแนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีการสอนตามแนวทางคณะสงฆ์ไทย ลักษณะ คือ รูปแบบและวิธีสอนธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต รูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบคณฤชระ/สถาบันการศึกษา สอนธรรมแบบวิปัสสนากรรมฐาน/สิกขาจาริก/ธุดงค์ ในรูปแบบแรกปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรม สังคมไทยทุกระดับตั้งแต่โบราณกาลมา วัดและพระสงฆ์มีบทบาทสูงมากในด้านการเป็นผู้นำทางด้านการศึกษา ให้ความรู้ ฝึกฝน รูปแบบที่สองปรากฏหลักฐานชัดเจนตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีเป็นต้นมา ดังพบว่าการเผด็จสงฆ์เข้าไปเรียนในปราสาท ในสมัยต่อๆ มาก็เช่นเดียวกัน และมีการเปลี่ยนแปลงแนวใหม่หลังการปฏิรูปครั้งใหญ่ในยุครัตนโกสินทร์ตอนกลางเป็นต้นมา รุ คามวาสีและอรัญวาสีมีบทบาทหน้าที่ในการจรจรของพระพุทธรูปแตกต่างกันตั้งแต่อาณาจักรสุโขทัย โดยคณะสงฆ์ฝายคาม ด้ด้านคณฤชระ ส่วนคณะสงฆ์ฝายอรัญวาสีเน้นบทบาทด้านวิปัสสนาธุระ ซึ่งรูปแบบการสอนธรรมทั้งสองลักษณะเจริญเคียงคู่กันม การศึกษาสงฆ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ในสมัยรัชกาลที่ 5 การจัดการศึกษาชาติและการศึกษาสงฆ์ถูกผนวกให้อยู่ในระ โดยใช้วัดและพระสงฆ์เป็นกลไกสำคัญในการขยายการศึกษาชาติออกไปยังหัวเมือง กล่าวคือ มีการดำเนินการศึกษาภายในวัด และผู้บริหาร ส่วนการศึกษาสงฆ์ภารกิจด้านคณฤชระได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัย ระบบปริยัติธรรมแผนกบาลีในยุคนี้มีความเจี มาก แต่ระบบวิปัสสนาธุระกลับถูกถอดออกจากการปฏิรูปการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์สมัยใหม่ คล จากนครหลวงตั้งแต่นั้นมา โชคดีที่ระบบดังกล่าวนี้ยังได้รับการปฏิบัติสืบต่อจากกลุ่มพระสงฆ์ตามหัวเมือง โดยเฉพาะคณะสงฆ์ สีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ได้ทุ่มเทฝึกฝนศึกษาด้านนี้อย่างจริงจัง สวนทางกับกระแสนิยมด้านคณฤชระของคณะสงฆ์สายหลัก ทำ ภาวนาได้รับการฟื้นฟูและเป็นที่ยอมรับมาจนปัจจุบัน ส่วนการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทย สมัยโบราณอาณาจักรต่างๆ เช่น ส มอญ ล้านนา น่าน ล้านช้าง สุโขทัย จันทบุรี เจนละ ศรีธรรมมาโคกราช มะละกา มัชปาหิต เป็นต้น การบริหารสงฆ์สูงสุดขึ้นอยู่กับ นคร ซึ่งเป็นรัฐอิสระ ขึ้นอยู่กับว่าอาณาจักรใดจะมีอำนาจมากกว่าก็จะผนวกเอารัฐที่มีอำนาจน้อยกว่าให้ยอมสวามิภักดิ์ แต่การบ อยู่ในอำนาจเจ้ามหาชีวิตของแต่ละรัฐ ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการบริหารจัดการคณะสงฆ์ให้มีอำนาจข้ามเขตในอาณาจักรอื่น ดำเนินมาตั้งแต่ช่วงอาณาจักรสุโขทัย อยุธยา หรือแม้กระทั่งรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่เมื่อมาถึงช่วงการปฏิรูปคณะสงฆ์ พ.ศ.24 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา จึงมีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางได้ ทำให้คณะสงฆ์ทั้งหมดในสยามประเทศต้องปฏิบัติตาม

สงฆ์ คือ มหาเถรสมาคม จวบจนปัจจุบัน โครงสร้างการบริหารสงฆ์มีความผูกพันใกล้ชิดกับระบบบริหารกิจการบ้านเมือง รัฐให้การจัดการดูแลความสงบเรียบร้อยดีงามภายใต้กรอบกฎหมายบ้านเมืองและหลักธรรมวินัย ด้วยลักษณะการบริหารจัดการองค์กรดังกล่าว ซึ่งรูปแบบการบริหารเช่นนี้มีทั้งส่วนดีและส่วนด้อย จากการค้นคว้าวิจัยได้ข้อสรุปว่า การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ไทยสมัย โดยส่วนใหญ่เป็นไปตามเงื่อนไขทางการเมืองเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพื่อความอยู่รอดและความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา สามารถสร้างความมั่นคงให้กับชาติบ้านเมือง ในสังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แยกกันไม่ออกระหว่างสถาบันทางศาสนากับสถาบันจักรวรรดิอาณาจักรผูกพันกันมาโดยตลอดไม่เคยอิสระจากกัน ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรในประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยจะเห็นกษัตริย์สละราชสมบัติมาบวชเป็นพระภิกษุหรือพระภิกษุลาสิกขาไปขึ้นครองราชบัลลังก์เป็นกษัตริย์ ยังไม่ต้องพูดถึงปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวถ้าเป็นไปในแง่ลบหรือมากจนเกินพอดีจนกลายเป็นการครอบงำ หรือกระทำให้เป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น นโยบายชนใดๆ ต่อประเทศชาติและศาสนาแล้วยังอาจนำมาซึ่งความวิบัติล่มสลายได้ ในทางกลับกันถ้าการปฏิสัมพันธ์เป็นไปเพื่อและกันก็จะส่งผลให้ประเทศชาติและศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเข้มแข็งมั่นคงสืบไป คณะสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือถูกอำนาจสงฆ์ส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 เช่นเดียวกับคณะสงฆ์ในภูมิภาคอื่นของสยามประเทศ ตามพระราชบัญญัติลักษณะการปกครอง 121 ซึ่งเป็นวาระแห่งชาติในการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเพื่อต่อสู้กับการล่าอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตก การเป็นกลไกสำคัญต่อการสร้างความมั่นคงให้กับรัฐ คณะสงฆ์ยุคนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงในความเป็นอยู่หลายประการ เช่น ต้องมีสังกัดวัดพระอุปัชฌาย์ มีเจ้าคณะพระสังฆาธิการไปจากส่วนกลางคอยกำกับสอดส่องดูแลความเรียบร้อย เป็นต้น ซึ่งเดิมพระสงฆ์แต่ก่อนกำกับควบคุมดูแลกันตามหมวดอุโบสถ กิจการคณะสงฆ์โดยรวมมีเจ้าเมืองเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดของแต่ละเมือง

3) การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นพระสงฆ์ชาวจังหวัดฉะเชิงชรีมนำเกรงขาม ปฏิพาน่าเลื่อมใสศรัทธา ท่านได้รับการกล่าวขานว่าเป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่มีภูมิจิตสูงส่งนำพาปฏิบัติธรรมแก่ศิษย์ที่แสดงธรรมเทศนาประณีตละเอียดลึกซึ้ง เป็นอาจารย์ที่ทุ่มเทจริงจังในการอบรมสั่งสอน ท่านดำรงชีวิตอยู่ในช่วงรัชกาลรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นช่วงที่มีความเปลี่ยนแปลงทางด้านปรัชญา ความเชื่อ ความคิด วิทยาการ การเมือง การศึกษา เศรษฐกิจ กลับยึดมั่นในอุดมการณ์พุทธอย่างมั่นคงไม่หลงไหลไปตามกระแสการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย ท่านได้รับการฝึกฝนตามแนวภavanaในพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องยาวนานและอุกฤษฏ จนเกิดความประจักษ์แจ้งแห่งสัจธรรม แล้วนำธรรมอันวิจิตรของพระพุทธศาสนาไปสอนคน ผลงานของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพมนุษย์เป็นสำคัญ จึงปรากฏผลงานในด้านการผลิตหลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่สิงห์ ขนดยาคโม หลวงปู่ฝั้น อาจาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่ตื้อ อจลปุญฺโญ หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี หลวงพ่อวิริยังค์ สิรินฺธโร หลวงปู่สมชาย ฐิตวิริโย หลวงปู่จุม พนฺธุโล พระอาจารย์ทอง กิณนรี จนทโย หลวงพ่อชา สุภทฺโท เป็นต้น ส่วนผลงานด้านเอกสารที่เกิดจากการเขียนเองและรวบรวมขึ้นของศิษยานุศิษย์ เช่น มุติสะมังคีธรรมะ มุตโตทัย บูรพาจารย์ ประวัติท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตมหาเถระ หยदन้าบโนบัว หลวงปู่เจ็ญ ผ้าชีว์ห่อทอง ชีวิตคือการต่อสู้ เป็นต้น การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต อยู่ในช่วงที่มีการปฏิรูปคณะสงฆ์เป็นแบบ พระราบบัญญัติ.รศ.121 สังฆรัฐกำลังเร่งสร้างฐานอำนาจให้เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ทั่วประเทศ การใช้อำนาจของสงฆ์บวกลบและด้านลบ ในด้านบวกลบสามารถสร้างความเป็นเอกภาพให้แก่คณะสงฆ์ทั่วประเทศ แต่ก็อาจสร้างความแปลกแยกได้เช่นกัน ตัวอย่าง หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต นอกจากจะไม่เข้าอยู่ในกระแสแห่งอำนาจนิยมแล้ว ท่านยังนำพาลูกศิษย์ให้มาใส่ใจในด้านการปฏิบัติบนพื้นฐานพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ท่านถูกมองจากคณะสงฆ์สายหลักว่าหัวดื้อในบางกรณี เช่น การแห่ลงตามบัญชาของเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับสูง แต่โดยรวมแล้วท่านก็ไม่ทำอะไรที่ผิดแผกแตกต่างไปจากคณะสงฆ์หมู่ใหญ่

ของหลวงปู่มั่น ฐริทตโต จำแนกได้ 3 ลักษณะ คือ รูปแบบและวิธีการสอนแบบจาริกธุดงค์ รูปแบบและวิธีสอนแบบสำนักปฏิบัติ วิธีสอนการสอนแบบวัฒนธรรมประเพณี แบบแรกเป็นการจาริกไปในสถานที่ต่างๆ ตามสายน้ำ ภูเขา ป่าเขา ถ้ำ สถานที่ที่ประสบการณ์ทางธรรม เป็นเสมือนห้องเรียนเคลื่อนที่ที่บรรดาลูกศิษย์เฝ้าติดตามศึกษาไปด้วย มีกิจกรรมการเรียนการสอน คือ วิปัสสนาตามหลักภาวนาพุทโธ ปฏิบัติเคร่งครัดในพระวินัย เน้นความบริสุทธิ์ เพื่อเป็นเกาะป้องกันภัยอันตราย ในรูปแบบแรกนี้ชีวิต และกินพื้นที่กว้างไกลมาก จนอายุเลยเข้าสู่วัยชราท่านจึงหยุดการจาริก ส่วนรูปแบบที่สอง ได้ปักหลักสั่งสอนศิษย์ในพื้นที่วัดป่าบ้านหนองผือ อำเภอพรรณานิคม จังหวัดสกลนคร เป็นจุดสุดท้ายที่จำพรรษานานที่สุดถึง 5 พรรษา เบื้องต้นสอนโดยจัดสถานปฏิบัติธรรมให้เป็นรั้วสถานเหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนา ปรับบริบทป่า รวมถึงสร้างศาสนวัตถุให้แทรกซ้อนกลมกลืนกับการปฏิบัติและสร้างศรัทธา กิจกรรมการฝึกฝนภายในสำนัก ทุกคนเข้มงวดกวดขันในพระวินัย ปฏิบัติตามกฎระเบียบกติกาสงฆ์ การเป็นอยู่ร่วมกันของพระสงฆ์ เอาใจใส่ในข้อวัตรปฏิบัติอย่างทุ่มเทจริงจัง มุ่งขจัดกิเลสของตนเองเป็นสำคัญ ตลอดถึงปฏิบัติ การปฏิบัติให้เกิดผลดียิ่งขึ้น กิจกรรมสำคัญอีกประการหนึ่งคือการเทศนาทุกวันในตอนเย็น เพื่อสั่งสอนลูกศิษย์และเทศโปรดญาติที่ต่างๆ ท่านเป็นพระธรรมอาจารย์ที่มีความสามารถพิเศษในด้านสั่งสอน ฝึกฝนอบรม เทศนาธรรมได้ลึกซึ้ง จึงสามารถผลิตลูก รูปแบบและวิธีสอนแบบสุดท้าย เป็นการสอนตามวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิต หรือตามปฏิทินของชุมชน เช่น การบิณฑบาต ธรรม กิจกรรมการบำเพ็ญบุญกุศลในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น อาจสรุปได้ว่าลักษณะรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนว ฐริทตโต จัดเป็นการสอนนอกรอบหรือเป็นครูผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงภายในที่เยี่ยมยอด วิธีสอนของท่าน ได้แก่ อุทเทส โอวชยขึ้นแสดง การยกขึ้นชี้แจง หัวข้อ คำกล่าวสอน คำแนะนำ คำตักเตือน การสอน คำชี้แจง การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ขึ้น กำหนดทิศทางหรือเป้าหมายอย่างชัดเจนตั้งแต่ต้น จากประวัติส่วนตัวแสดงให้เห็นว่ามีหลายอย่างที่ท่านสามารถจะเป็นได้ แต่ล เป็นอย่างที่ท่านเป็น คือ ปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นอิสระ ทำตนเป็นแบบอย่าง วางกรอบปฏิบัติให้สอดคล้องตามวิถีธรรมชาติ อิสระหลุดพ้นกิเลส ตามอุดมการณ์พุทธศาสนาเถรวาท การหลีกเลี่ยงตำแหน่งทางคณะสงฆ์ ไม่ปล่อยให้ตนเองไหลไปตามก มุ่งมั่นพัฒนาตนเองและลูกศิษย์ตามแนว “สัลเลขธรรม” คือ มกน้อย สันโดษ ไม่คลุกคลีมีวุ่นวาย สงัดวิเวก มีความเพียร สำนวณ ปัญหาหลักแหลม อิสระหลุดพ้น และหยั่งรู้ในความหลุดพ้น บ่งบอกทิศทางที่แน่วแน่แต่ต้น โครงสร้างการจัดการองค์กรของท่าน แบบเครือข่าย และแบบรวมศูนย์ปฏิบัติ จะพบว่าในช่วงต้นท่านจาริกธุดงค์ตลอดเกือบตลอดชีวิต จึงมีลักษณะองค์กรเคลื่อน ศิษย์ติดตามฝึกฝนปฏิบัติร่วมจาริกเป็นกลุ่ม แต่กระจายกันออกไปในอาณาบริเวณรอบๆ เป็นลักษณะเครือข่ายเชื่อมโยงถึงกัน ท่านมาปักหลักจำพรรษาที่วัดป่าบ้านหนองผือ หลวงปู่มั่นเป็นศูนย์กลางคอยกำกับดูแลอย่างใกล้ชิด มีการมอบหมายแบ่งภาระ ร่วมกันตามระเบียบแบบแผนแห่งพระวินัยดั้งเดิม ลูกศิษย์ที่มีวาสนาบารมีสูงก็ออกไปตั้งสำนักสร้างบารมีของตัวเอง พาบิหาร เยี่ยมเยียนพบปะเป็นครั้งคราว รูปแบบดังกล่าวจัดเป็นแบบรวมศูนย์ปฏิบัติ ในการบริหารงานบุคคล ด้วยบุคลิกที่เป็นคนเงียบ บุณธรรมสูงส่ง คำพูดของท่านมีพลังและศักดิ์สิทธิ์ จึงเป็นที่เคารพยำเกรงของลูกศิษย์และบุคคลทั่วไปท่านหยั่งรู้วาระจิตได้ ทำ ส่งเสริม และมอบหมายงานได้ตรงความสามารถหรือความถนัดของศิษย์ได้ ประกอบกับบริบทภายในสำนักปฏิบัติวัดป่ามีความ มุ่งหวังตั้งใจบรรลุดุธรรม ต่อสู้กับกิเลสภายในตนเป็นสำคัญ และมีกฎกติการะเบียบแบบแผนที่เข้มงวด ส่งผลให้การบริหารบุคคล การอำนวยความสะดวกและการกำกับดูแล ด้วยคุณลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของหลวงปู่มั่น ฐริทตโต ที่ตรงไปตรงมา ชิงชัง จริงจัง มี สัมพันธ์ ทำให้การสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน การควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร ตลอดถึง ภายในองค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ วัดป่าสายหลวงปู่มั่นเป็นองค์กรที่ไม่แปลกแยกต่างหากจากคณะสงฆ์สายหลัก แต่เป็น ทางเลือกเพื่อตอบสนองความต้องการด้านความลึกซึ้งทางจิตใจ รักษาความเป็นธรรมชาติ สร้างดุลยภาพระหว่างสังคมเมืองกับส คณะอรัญญวาสีที่ขาดหายไปตั้งแต่ช่วงกลางรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา

4) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าโยธาประสิทธิ์ เป็นวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต โดยถือปกเกล้าบริเวณนี้ ในปี พ.ศ.2483 ของหลวงปู่มั่น อาจาโร และหลวงปู่ดูลย์ อดุลโล เป็นปฐมเหตุ วัดโยธาประสิทธิ์มีพัฒนาการด้านวัตถุ มีโครงสร้างทางกายภาพ เป็นวัดป่าใกล้เมือง ที่ยังคงเป็นธรรมชาติ บริบทของวัดมีการจัดสิ่งปลูกสร้างแทรกกับป่าไม้ ด้านคสงฆ์สามเณร แม่ชี และอุบาสก อุบาสิกาที่มีคุณภาพ ดูแลพัฒนาเอาใจใส่วัดเป็นอย่างดี โดยเฉพาะเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันมีปรกรรมฐานสูง พระภิกษุและอุบาสกบางรูป/คน จบการศึกษาระดับสูงสามารถเป็นวิทยากรเผยแผ่ธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ และพุทธศาสนิกชนมีการประกอบพิธีด้านศาสนาตามวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ด้านศาสนธรรม นอกเหนือจากการฝึกปฏิบัติประจำวัน วัดมีการให้บริการทั้งด้านคณฤชและวิปัสสนาธุระ เป็นศูนย์วิปัสสนาของจังหวัด และศูนย์อบรมคุณธรรมจริยธรรมประสิทธิ์จึงมีรูปแบบและวิธีสอนตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ศูนย์อบรมคุณธรรม แบบคณฤชและวิปัสสนาธุระดังที่บทบาทต่อสังคมสามารถตอบสนองความต้องการระดับชาวบ้านจนถึงระดับปัญญาชน ในด้านการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ นอกจากมีทิศทางตามองค์กรสงฆ์สูงสุดแล้ว ยังมีเป้าหมายตามแนวทางของวัดป่าสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตอีกด้วย โดยยกอาวาสชนิยบุคคลสำคัญ การจัดโครงสร้างองค์กรเป็นไปตามพระราชบัญญัติของคณะสงฆ์ ที่มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด งานรับผิดชอบตามความรู้ความสามารถ ภายใต้การกำกับดูแลและอำนวยความสะดวกของเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส

5) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดบ้านเจเนียง (ป่าโคกหม่อม) จัดเป็นวัดป่าสายหลวงปู่มั่นชั้น ผู้ให้กำเนิดวัดเป็นศิษย์หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี และหลวงปู่เทสก์ เป็นศิษย์หลวงปู่มั่นนอกต่อหนึ่ง เป็นวัดเล็กๆ ในชุมชนชาวบ้านเจเนียง สร้างวัดเมื่อปี พ.ศ.2530 มีพัฒนาการด้านต่างๆ ดังนี้ ด้านศาสนาวัตถุ ภายในอาณาบริเวณวัดยังมีความสะอาด ร่มรื่น เย็นสบาย ได้รับการออกแบบแผนผังอย่างเป็นระบบ วางสิ่งปลูกสร้างและทางเดินได้สัดส่วนลงตัว จัดสรรพื้นที่ใช้สอยอย่างมีระเบียบแบบแผน พุทธาวาส สังฆาวาส สำนักแม่ชี อุบาสิกา และที่พักสำหรับผู้มาปฏิบัติธรรม สิ่งปลูกสร้างต่างๆ เช่น ศาลาโรงธรรม โรงทาน กุฏิปฏิบัติธรรม สร้างแทรกซ้อนตัวตามต้นไม้ธรรมชาติ ด้านศาสนบุคคล หลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย เป็นประธานสงฆ์เป็นพระสุปฏิสัมมต เป็นที่ศรัทธาของชุมชน ส่วนพระสงฆ์มีวัตรปฏิบัติที่งดงาม เคร่งครัดในกฎระเบียบและวินัย ดูแลวัดให้มีความสะอาด สดชื่น ด้านศาสนพิธี มีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชุมชนชาวพุทธทั่วไป ด้านศาสนธรรม ปฏิบัติขัดเสตามกิจวัตรประจำวัน เช่น การบิณฑบาต กวาดลานวัด ทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น ไม่เคร่งครัดจนเกินกำลังของอุปนิสัยของผู้มาฝึก ต่อสังคมสูงโดยอาศัยบารมีของหลวงปู่เอี่ยม ฐิตวิริโย ในด้านการสงเคราะห์สาธารณประโยชน์ต่างๆ เช่น สร้างโรงเรียน โรงพยาบาล และวิธีสอนของวัดแห่งนี้เน้นตามระเบียบปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับพระสงฆ์ ส่วนคฤหัสถ์ตามวัฒนธรรม ประเพณีวิถีชีวิตดังที่ก่อรูปแบบวิปัสสนาภาวนาอยู่ในขั้นพื้นฐาน แทรกอยู่ในกระบวนการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันนั่นเอง การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ระเบียบมหาเถรสมาคมเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็น การวางแผน การจัดองค์กร งานบุคลากร การอำนวยความสะดวก และการกำกับดูแลสูงสุดเด็ดขาดภายในวัด เช่นเดียวกับวัดทั่วไป

6) การบริหารจัดการองค์กรเพื่อธำรงรูปแบบและวิธีสอนธรรมตามแนวทางของหลวงปู่ชา สุภทโท เป็นชาวจังหวัดอุบลราชธานี พระภิกษุ เมื่อปี พ.ศ. 2482 ฝึกศึกษาด้านปริยัติธรรมสอบได้นักธรรมชั้นเอกและบาลีไวยากรณ์ ต่อมาสนใจในด้านวิปัสสนาภาวนา ฝึกฝนตนเองยังสถานที่ต่างๆ ตามป่าเขา แสวงหาอาจารย์ด้านกรรมฐาน ได้รับคำแนะนำจากอาจารย์ที่เก่งๆ หลายคน โดยใช้หน่วพิสลิกขาวัดมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ จนกระทั่งได้ได้รับแรงบันดาลใจจากหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต จึงมุ่งมั่นทุ่มเทด้านการปฏิบัติจริงจัง เทียวจาริกธุดงค์กรรมฐานจนเกิดความมั่นใจ จึงมาตั้งสำนักวัดหนองปางพง สำนักแห่งนี้ได้กลายเป็นแหล่งบ่มเพาะ นั

ศึกษาด้านวิปัสสนาภาวนา พัฒนาความความสูงส่งแห่งจิตปัญญา เป็นสำนักฝึกวิปัสสนากรรมฐานที่มีประสิทธิภาพ ทำให้สำนักนี้ได้รับความเชื่อถือและเด่นดังขึ้นในเวลาอันรวดเร็ว ภายในไม่ถึงสิบปีวัดป่าแห่งนี้ได้รับการยอมรับจากมหาชนทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นธรรมาจารย์ที่เปี่ยมด้วยภูมิธรรม ภูมิปัญญา และความสามารถในการถ่ายทอดสั่งสอนธรรม ลูกศิษย์ไม่ว่าจะเป็นชาวไทยหรือชาวต่างชาติต่างให้ความเคารพ ยกย่อง เชิดชูท่านอย่างสูงยิ่ง ตลอดเวลาที่ท่านพำนักอยู่วัดหนองป่าพงท่านได้สร้างผลงานทางด้านการศึกษาและสั่งสอนธรรมจากการประพฤติปฏิบัติอย่างจริงจัง ไม่ว่าจะเป็นการประพฤติวัตรต่าง ๆ อย่างแรงกล้า ผลงานของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมาจารย์ที่มีความสามารถสูง สอนธรรมอย่างเอาจริงจัง ส่งผลให้เกิดศิษย์ชาวไทยและต่างชาติที่คุณภาพและมีบทบาทต่อสังคมเป็นอย่างมาก เช่น หลวงปู่สี สิริญาโณ พระราชภาวนาวิกรม (เลี่ยม ฐิตธมโม) พระมงคลกิตติธาดา (อมร เขมจิตโต) พระพรหมญาณ (เอนก ยสทินโน) พระครูภาวนาสารคุณ (ดำรง สุขจิตโต) รูปแบบและวิธีสอนของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท จำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ 1. ธรรมตามวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต ปฏิบัติตามแนวจารีตดั้งเดิมของพุทธศาสนิกชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่า “ฮิต 1” ชุมชนมาแต่โบราณกาล ตามฮิตคองดั่งกล่าวล้วนเกี่ยวกับพุทธศาสนาทั้งสิ้น อย่างน้อยที่สุดชาวพุทธตามลุ่มน้ำโขงจะดัดเข้าวัดฟังธรรมจิตใจเดือนละครั้งตามฮิตคองดั่งเดิม ยิ่งเมื่อหลวงพ่อบุชาบริหารวัดให้เป็นร่มฉัตรสถาน มีความเป็นธรรมชาติ เหมาะสำหรับการฝึกปฏิบัติ ศรัทธาต่อประชาชนได้มากมาย ก็ยิ่งทำให้มีผู้คนหลั่งไหลเข้าวัดทำบุญตามประเพณีมากยิ่งขึ้น (2) สำหรับรูปแบบและวิธีสอนสามารถจัดควบคู่ไปกับภาคปฏิบัติได้ เพราะการเรียนปริยัติอาศัยการพูด การท่องจำด้วยสัญญา เป็นเหตุให้ทิ้งข้อปฏิบัติไป จงกรรมนั้นสมาธิค่อยน้อยลง การคลุกคลีกันมากขึ้น ความสงบระงับน้อยลง การปฏิบัติเสื่อมลง ท่านเน้นให้อ่านใจมากกว่าอ่านหนังสือ ไม่ได้อยู่ที่ตัวอักษร (3) ส่วนรูปแบบและวิธีสอนธรรมแบบวิปัสสนาธุระและศึกษาจาริกธุดงค์ ท่านไม่จำกัดวิธีการ เพราะถือว่าเป้าหมายคือการปล่อยวางได้หากเป็นวิธีที่ถูกต้อง ที่ท่านเน้นเป็นพิเศษ คือแบบภาวนา “พุทโธ” หรือ “อานาปานสติ” จุดสำคัญของหลวงพ่อบุชาเป็นแนวเดียวกับหลวงปู่มั่น คือ วางอยู่บนพื้นฐานของศีล สมาธิ และปัญญา นั่นคือ ขึ้นศีลกำหนดโครงสร้างทางกาย วาจา ใจ วางระเบียบแบบแผนเคร่งครัดในหลักพระวินัย เน้นความสามัคคีแห่งสงฆ์ ขึ้นสมาธิจัดภายในสำนักให้สงบ สงบ สะอาด ปราศจากการปฏิบัติระดับลึกของจิต นำข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ เช่น ธุดงค์วัตร อาจริยวัตร สัลเลขธรรม เป็นต้นมาเป็นตัวเสริมให้เกิดประสิทธิผลขึ้นปัญญาเอพิงคำแนะนำ สั่งสอน โอวาท เทศนาธรรมของพระอาจารย์ และฝึกวิปัสสนาจนเกิดรู้แจ้งภายใน รับรู้คำตอบด้วยตัวท่าน ปล่อยวาง วิธีสอนของท่านใช้การ อุทเทส โอวาท อนุศาสน์ เช่นเดียวกับหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต รูปแบบการบริหารจัดการของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท จากชีวประวัติของท่านที่มุ่งฝึกศึกษาพัฒนาตนเองก่อน แล้วสั่งสอนอบรมลูกศิษย์อย่างทุ่มเทจริงจังชนิดที่เรียกว่า “ทุ่มเทก็ให้มันดี” เพื่อปลดปล่อยตัวเองให้อิสระหลุดพ้น สะท้อนแผนการและทิศทางได้อย่างชัดเจน ในการบริหารบุคคลท่านใช้พระวินัยเป็นเกณฑ์ ด้วยความเป็นคนที่มีอารมณ์ขันและจริงจังท่านจึงเป็นที่รักเคารพยำเกรงของลูกศิษย์ ส่งผลต่อการอำนวยความสะดวกและการกำกับที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนที่สุดคือการบริหารเครือข่ายขยายสาขาวัดหนองป่าพง แม้ท่านจะมรณภาพไปแล้วลูกศิษย์ยังคงรักษามาตรฐานว่าองค์กรสงฆ์วัดหนองป่าพงเป็นองค์กรสงฆ์ที่มีระบบบริหารจัดการเข้มแข็งมั่นคงที่สุดของกลุ่มชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังกล่าวเริ่มตั้งแต่วัดหนองป่าพงมีความมั่นคงเข้มแข็งแล้ว จากนั้นก็ค่อยๆ เพิ่มการขยายสาขากว้างขวางออกไป โดยให้ถือวัตรปฏิบัติและเป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงประสานกับสาขา โดยสาขาแต่ละแห่งมีเจ้าสำนักหรือประธานสงฆ์บริหารจัดการภายใต้กรอบกติกา เช่นเดียวกัน และเจ้าสำนักหรือประธานสงฆ์มีการปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกันรับผิดชอบ ในลักษณะดังกล่าวถือเป็นการแบ่งงาน รับผิดชอบภายในสำนักหรือวัดของตนเองเท่านั้น หากแต่มีการประสานสัมพันธ์กับสำนักต้นแบบด้วย บนพื้นฐานแห่งพระธรรมวินัยเป็นหลัก ตลอดถึงการให้ความเคารพเชื่อถือในฐานะศิษยานุศิษย์ ด้วยหลักการและเหตุผลที่กล่าวมา ถือเป็นการกำกับควบคุมองค์และสามารถลอยตัวอยู่ในคณะสงฆ์กระแสหลักอย่างแนบเนียน การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ของหลวงพ่อบุชา สุภทฺโท เป็นขั้วมั่นคงทรงพลังมากแล้ว มีอำนาจจัดการกับกลุ่มพระสงฆ์นอกรอบของมหาเถรสมาคมได้ ดังนั้นคณะสงฆ์วัดหนองป่าพงจึงต้อง

พื้นฐานพระธรรมวินัยและกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม โดยเฉพาะรูปแบบการจัดการองค์กร ต้องอยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง การระดับสูงขึ้นไป และการบริหารจัดการภายในวัดโดยเป็นภาระหน้าที่ของเจ้าอาวาสมีอำนาจเบ็ดเสร็จแต่เพียงผู้เดียว ในการบริหาร ความสามารถอย่างยิ่งที่ท่านบริหารวัดในเครือข่ายจำนวนมาก โดยไม่กระทบต่อองค์กรสงฆ์สายหลัก

7) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดโพธิ์ศรี วัดโพธิ์ศรีหรือวัดป่าธรรมชาตีวิตสาขาหนองป่าพง วัดเป็นป่าธรรมชาตีวิต เจียบ สงบ สัจดี วิเวก มีการปรับโครงสร้างทางกายภาพของวัดอย่างเป็นระเบียบแบบแผนสวยงาม สิ่งปลูกสร้าง กับธรรมชาตีวิต สะอาด ร่มรื่น เป็นร่มถียสถาน เหมาะสำหรับการบำเพ็ญภาวนา เป็นวัดที่มีบทบาทต่อชุมชน สังคม ตั้งแต่ระดับภูมิกิ่งนี้เพราะเจ้าอาวาสมีความรู้ทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ จึงมีความสามารถตอบสนองสังคมในวงกว้างได้ บริบทด้านศาสนวัตถุมี ระเบียบแบบแผนแทรกซ้อนกลมกลืนในธรรมชาตีวิตป่า บริบทด้านศาสนพิธี นอกเหนือจากกิจวัตรประจำวันแล้ว ยังมีกิจกรรมง ชุมชนที่เรียกว่า “ฮิต 12 คอง 14” ตลอดถึงการจัดกิจกรรมพิเศษอื่นๆ บริบทด้านศาสนธรรม พระสงฆ์ภายในวัดนอกจากปฏิบัติ ตามกิจวัตรประจำวันแล้ว ยังมีการจัดปฏิบัติธรรมประจำทุกปี รูปแบบและวิธีสอน แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต เป็นไปตาม มา มีการพึ่งเทศน์ปฏิบัติธรรม เป็นต้น แบบวิปัสสนาภาวนา โดยมีเจ้าอาวาสเป็นแบบอย่าง เป็นพระวิปัสสนาจารย์ และกำกับดูแล บริหารจัดการองค์กรสงฆ์ เนื่องจากวัดโพธิ์ศรีเป็นสาขาของวัดหนองป่าพง นอกจากจะปฏิบัติตามกรอบของมหาเถรสมาคมและ ระเบียบแบบแผนของวัดหนองป่าพงมาบริหารจัดการ ไม่ว่าจะเป็น การวางแผน โครงสร้างการจัดองค์กร งานด้านบุคคล การอำนวยการดูแล

8) รูปแบบ วิธีสอนธรรม และการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์วัดป่าสันติธรรม เป็นวัดสาขาหนองป่าพงลำดับที่ 18 วัดแห่ง เก่าที่ลึกลับแล้ว ยังเป็นวัดที่มีหลวงพ่อบุชา สุภทโท เคยมาปักกลดปฏิบัติธรรมอีกด้วย อาณาบริเวณและอาคารสถานที่ต่างๆ เรียบร้อย มีการออกแบบสิ่งปลูกสร้างอย่างมีระเบียบแบบแผน แทรกซ้อนกลมกลืนในธรรมชาตีวิตป่าอย่างลงตัว ที่พิเศษคือมีโรงอ ชุมชน ด้านศาสนพิธี ปฏิบัติบนพื้นฐานของฮิต 12 คอง 14 ตามระเบียบแบบแผนโบราณกาล ด้านศาสนธรรม มีการจัดปฏิบัติ พระสงฆ์ภายในวัดนอกจากปฏิบัติฝึกหัดขัดเกลตาตนเองตามกิจวัตรประจำวัน สำนักวัดป่าแห่งนี้จึงมีบทบาทต่อชุมชน เป็นอยู่ อาวาสท่านมีประสบการณ์ด้านปฏิบัติและผ่านการฝึกฝนด้านปริยัติมาเป็นอย่างดี ส่งผลให้ท่านมีความสามารถในการสอนก ธรรมะ คำสอนของท่านจึงประกอบด้วยเหตุผลลึกซึ้งแยบยล รูปแบบและวิธีสอน แบบวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต มีการเข้าวัดฟั ตามประเพณีที่มีมาตั้งบรรพกาล แบบวิปัสสนาภาวนา ท่านสอนให้มีสติในการดำเนินชีวิตตามกิจวัตรประจำวัน ให้อิสระในการ วิธีการส่วนใหญ่ใช้วิธีแบบภาวนาพุทธโธ การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ จากที่เป็นสาขาวัดหนองป่าพงจึงมีรูปแบบบริหารจัดการ ของสำนักหนองป่าพง ในกรอบแห่งกฎมหาเถรสมาคม ไม่ว่าจะเป็นการวางแผน การบริหารจัดการด้านการจัดองค์กร งานบุคคล ตลอดถึงการกำกับดูแล ภายใต้หลักพระธรรมวินัย

9) ข้อเสนอแนะ รัฐและองค์กรมหาเถรสมาคม สามารถนำผลการวิจัย เป็นฐานข้อมูลในการกำหนดนโยบายเกี่ยวกับ คณะสงฆ์ไทยที่กำลังประสบปัญหาอย่างมากในปัจจุบัน โดยเสนอให้มีการพิจารณาหรือตระหนักถึงจุดอ่อนของแนวทางการบริหาร ตามโครงสร้างเชิงอำนาจที่อิงระบบการปกครองรัฐ กับการบริหารจัดการตามโครงสร้างเชิงหน้าที่ที่อยู่บนรากฐานแห่งพระธรรม พุทธศาสนาดั้งเดิม หรือการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ตลอดถึงการนำข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบและวิธีสอนธรรม ที่ประสบผลสำเร็จอ หลวงปู่มั่น ภูริทตโต และหลวงพ่อบุชา สุภทโท ข้อมูลจากการวิจัยครั้งนี้ควรถูกนำมาพินิจพิเคราะห์เพื่อให้เกิดผลดีต่อพัฒนาการ ประเทศชาติสืบไป

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักวัฒนธรรม เป็นต้น สามารถนำงานวิจัยนี้ไปเป็นข้อมูล จัดทำแผนแม่บทการพัฒนาองค์กรสงฆ์ พัฒนาระบบการศึกษา เพื่อเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนาประเทศไทย

2) องค์กรสงฆ์สูงสุด และคณะสงฆ์ในระดับจังหวัด สามารถนำองค์ความรู้ของงานวิจัยไปเป็นข้อมูลและเป็นกรอบในการวางแผนยุทธศาสตร์ วางมาตรการแนวทางการดำเนินงาน การบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ ตลอดจนกำหนดทิศทางและกลไกในการบริหารสงฆ์

3) มหาวิทยาลัยทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งถือว่ามีความรู้และผลิตบุคลากรทางด้านพระพุทธศาสนาสามารถนำเอาองค์ความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์ กระตุ้นให้ผู้ใช้รับผิดชอบในการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์โดยรวม บนพื้นฐานแห่งธรรมวินัย และเน้นให้เกิดความรู้รูปแบบและวิธีการสอนธรรมวินัยดั้งเดิม

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต http://www.mcu.ac.th/site/major/major_index.php

ประวัติคณะผู้วิจัย

1. หัวหน้าโครงการวิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ผศ. บรรจง โสดาดี
(ภาษาอังกฤษ) Asst.Prof. Banchong Sodadee
2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน 3 4601 01092 21 1
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ หมู่ที่ 8 ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000
โทรศัพท์มือถือ 083-374 - 8741- E-mail banchongmcu_surin@hotmail.com
5. ประวัติการศึกษา
  - พ.ศ. 2521 น.ธ. เอก สำนักเรียนวัดกลางกาฬสินธุ์
  - พ.ศ. 2527 โรงเรียนพุทธศาสตร์วิทยา วัดสุทธาวาส เขตบางกอกน้อย
กรุงเทพมหานคร
  - พ.ศ. 2532 พธ.บ. (ปรัชญา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
กรุงเทพมหานคร
  - พ.ศ. 2546 ศศ.ม. (ปรัชญา) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
6. สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ
  - สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
  - 7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)
  - 7.2 หัวหน้าโครงการวิจัย
    - พ.ศ. 2546 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคม
ตามแนวพุทธศาสตร์
    - พ.ศ. 2547 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการ
ขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย – กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์
    - พ.ศ. 2549 เป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขต

การปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11

- พ.ศ. 2549 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
- พ.ศ. 2549 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
- พ.ศ. 2550 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การฆ่าตัวตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา
- พ.ศ. 2551 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การศึกษาสภาพและเนื้อหาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
- พ.ศ. 2552 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง การใช้หลักพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมวิสาหกิจ ชุมชนพึ่งตนเองกลุ่มแม่น้ำมูล อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์
- พ.ศ. 2554 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาความพึงพอใจของชุมชนที่มีต่อโครงการ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์
- พ.ศ. 2555 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัย คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิต ของคนท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์
- พ.ศ. 2555 เป็นหัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการ สอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธา ของประชาชน

2. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีศักดิ์ ทองทิพย์

(ภาษาอังกฤษ) : Assist. Prof. Dr. Taweesak Tongtip

เลขหมายประจำตัวประชาชน : 3 3202 00419 48 1

ตำแหน่งปัจจุบัน : ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายกิจการทั่วไป มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์

หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ต. นอกเมือง อ. เมือง
จ. สุรินทร์ 32000, โทรศัพท์ 0-4451-4093, 0-4451-4037, 08-1725-8693,
โทรสาร 0 – 3351 – 3604.

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. 2529 มัธยมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนสิทธธรรมวิทยา เขตป้อมปราบฯ
กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. 2534 พธ.บ. (ศาสนา) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
วัดมหาธาตุ ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. 2536 ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต) มหาวิทยาลัยศิลปากร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. 2557 พธ.ด. (พระพุทธศาสนา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- วิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ วิชาตรรกศาสตร์

ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

เรื่องที่ทำกรวิจัย	ระยะเวลาการวิจัย
พ.ศ. 2543 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: การศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษา กรณีโครงการพระสงฆ์ร่วมพัฒนาชายแดนไทย-กัมพูชา ในเขตจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2544 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: การศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในระบบเศรษฐกิจชุมชน : กรณีศึกษากลุ่มสตรีออมทรัพย์จังหวัดสุรินทร์	1 ปีงบประมาณ

พ.ศ. 2546 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2546 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: วิจัยและส่งเสริมวัดเพื่อการพัฒนาการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม : กรณีศึกษาวัดกลางสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2547 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขตชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2549 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2550 รายงานวิจัย เรื่อง: การศึกษาผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรายวิชาตรรกศาสตร์เบื้องต้น เรื่อง ความเป็นปฏิปักษ์แห่งญาติของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์โดยใช้วิธีสอนแบบนิรนัย ประกอบสื่อ PowerPoint	1 ปีการศึกษา
พ.ศ. 2550 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: การฆ่าตัวตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2552 รายงานวิจัยเรื่อง: การศึกษาประสิทธิภาพเอกสารคำสอนรายวิชาตรรกศาสตร์ เบื้องต้นสำหรับนิสิตชั้นปีที่ 2 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2554 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง: การศึกษาความพึงพอใจของชุมชนที่มีต่อ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2555 หัวหน้าโครงการวิจัยเรื่อง คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2557 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง : ผลสำเร็จและความต้องการพัฒนางานในโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนตามความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา ครูพี่เลี้ยง นักเรียน และพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2557 หัวหน้าโครงการในรายงานวิจัยเรื่อง : การพัฒนาวัดเป็นฐานสร้างกลุ่มเครือข่ายจิตอาสาพัฒนาชุมชน	1 ปีงบประมาณ
พ.ศ. 2558 รายงานวิจัยเรื่อง : พุทธจริยศาสตร์กับปัญหาทางจริยธรรมการอุ้มบุญในสังคมไทย	1 ปีงบประมาณ

พ.ศ. 2559 ผอ.แผนงานในรายงานวิจัยเรื่อง : ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม : ประวัติศาสตร์ เส้นทางการเผยแพร่พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมใน ประเทศไทย สมัยทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา ออยุธยา	1 ปีงบประมาณ
---	--------------

ที่อยู่ปัจจุบัน : 195 หมู่ 6 ถนนโชคชัย – เดชอุดม ตำบลประโคนชัย
 อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ รหัสไปรษณีย์ 31140
 โทรศัพท์ : 0-4467-0362, 0-4465-1588, 081-7258693

3. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ ผศ.ดร.
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Phrakhru Pariyatvisutthikhun, Asst Prof.Dr.
2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน
3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
4. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000โทรศัพท์ 044514093, 044514037, 0818768325
5. ประวัติการศึกษา
  - พ.ศ. 2521 น.ธ.เอก วัดคลองโพธิ์ ต. บ้านเกาะ อ. เมือง จ. อุตรดิตถ์
  - พ.ศ. 2525 ป.ธ.4 สำนักเรียนคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์
  - พ.ศ. 2521 ม.ศ.5 โรงเรียนชุมชนญาติวิทยาสุรินทร์
  - พ.ศ. 2528 หลักสูตรครุศาสตรศึกษา มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพ
  - พ.ศ. 2530 พธ.บ.(บริหารการศึกษา)
  - พ.ศ. 2534 M.A. (Philosophy) มหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย
  - พ.ศ. 2539 Ph.D.(Pail&Buddhism) มหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย
6. วิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ
วิชานิติศาสตร์
7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัย
  - 7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)
  - 7.2 หัวหน้าโครงการวิจัย
    - เป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัย เรื่องการศึกษาและประยุกต์ใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในการฟื้นฟูทรัพยากรสองฝั่งลำน้ำมูล อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
    - พ.ศ. 2551 “การใช้หลักพระพุทธศาสนาในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนพึ่งตนเองลุ่มแม่น้ำมูล อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์”
  - 7.3 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :

- 2555. การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรมของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน.ทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2557 .คุณค่าและอิทธิพลของพระพุทธรูปที่มีต่อวิถีชีวิตชุมชน “เขมร ลาว กูย” กลุ่มแม่น้ำมูล จังหวัดสุรินทร์.ทุนสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์,มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

4. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย)   ผศ.ดร.ธนู ศรีทอง
ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)   Asst Prof.Dr. Thanoo Srithong

2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน

3. ตำแหน่งปัจจุบัน   อาจารย์สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน วิทยาเขตสุรินทร์

4. หน่วยงานที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ต. นอกเมือง อ. เมือง จ. สุรินทร์ 32000,
โทรศัพท์ 044514093 044514037, โทรสาร 0 -3351 - 3604

5. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. 2531   ป.ธ. 5 สำนักเรียนวัดดาวดึงษาราม กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. 2535   พธ.บ. (อังกฤษ) มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรม-ราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุ
ท่าพระจันทร์ พระนคร กรุงเทพมหานคร
- พ.ศ. 3541   M.A. (English) Kurukshetra, India
- พ.ศ. 2541   Post-Graduate Diploma (Journalism)
- พ.ศ. 2545   ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ปว.ค.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์

6. สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ

- สาขาวิชาภาษาอังกฤษ

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

7.2 หัวหน้าโครงการวิจัย

- พ.ศ. 2549   “การศึกษาแนวทางพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา
ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11”

7.3 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว :-

- พ.ศ. 2546   “การศึกษารูปแบบการจัดระเบียบสังคมตามแนวพุทธศาสตร์
- พ.ศ. 2547   “การศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาการขาดแคลนพระสงฆ์ในเขต
ชายแดนไทย-กัมพูชา จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์”
- พ.ศ. 2549   “การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักปฏิบัติธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11”

- พ.ศ. 2549 “การศึกษาแนวทางพัฒนาสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและ
แผนกบาลี ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค 11
- พ.ศ. 2550 “การฆ่าตัวตายในทัศนะของพระพุทธศาสนา”

4. ประวัติผู้ร่วมวิจัย

1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) ดร.ธนรัฐ สะอาดเยี่ยม

ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Dr.Thanarat Sa-ard-iam

2. เลขบัตรประจำตัวประชาชน

3. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ หมู่ที่ 8 ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000 โทรศัพท์มือถือ 093-
3676-961 E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

5. ประวัติการศึกษา

- พ.ศ.2538 น.ธ.เอก สำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์

- พ.ศ.2542 ป.ธ.4 สำนักเรียนคณะจังหวัดสุรินทร์

- พ.ศ.2546 พธ.บ.(สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- พ.ศ.2546 ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

- พ.ศ.2550 M.A. (Buddhist Studies), University of Delhi-India

- พ.ศ.2551 M.Phil.(Buddhist Studies), University of Delhi-India

- พ.ศ.2556 Ph.D. (Buddhist Studies), University of Jammu-India

6. สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ

- สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, คติชนวิทยา

7. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย : (ไม่มี)

7.2 หัวหน้าโครงการวิจัย

- พ.ศ. 2557 เป็นผู้ร่วมโครงการวิจัยเรื่อง สมุนไพรรักษาโรคในคัมภีร์พระพุทธศาสนา,
ทุนวิจัยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.